

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىدرىس باقى
ئابلىكەم نۇر مۇھەممەت ھاجى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەتتۇرسۇن غوپۇر

维吾尔医高等专科学校教材

ئۇيغۇر تىبابىتى ئالىي تېخنىكوم
مەكتەپلىرىنىڭ دەرسلىكى

1. 维吾尔医基础理论学	1. ئۇيغۇر تىبابىتى ئاساسى ئەزەرىيىلىرى ئىلمى
2. 维吾尔医病理学	2. ئۇيغۇر تىبابىتى كېسەللىنىش قانۇنىيىتى ئىلمى
3. 维吾尔医诊断学	3. ئۇيغۇر تىبابىتى دىئاگنوستىكا ئىلمى
4. 维吾尔医治疗技术学	4. ئۇيغۇر تىبابىتى داۋالاش ئۇسۇللىرى ئىلمى
5. 维吾尔医保健学	5. ئۇيغۇر تىبابىتى ساقلىقنى ساقلاش ئىلمى
6. 维吾尔医医德医风	6. ئۇيغۇر تىبابىتى ئەخلاق ئىلمى
7. 维吾尔医心理学	7. ئۇيغۇر تىبابىتى پسخولوگىيە ئىلمى
8. 基础乌尔都语	8. ئوردۇ تىلىدىن ئاساس
9. 医用乌尔都语	9. تېببىي ئوردۇ تىلى
10. 维吾尔医经典著作选	10. ئۇيغۇر تىبابىتى كىلاسسىك ئەسەرلىرىدىن نەمۇنەلەر
11. 维吾尔医内科学	11. ئۇيغۇر تىبابىتى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمى
12. 维吾尔医外科学	12. ئۇيغۇر تىبابىتى تاشقى كېسەللىكلەر ئىلمى
13. 维吾尔医骨科学	13. ئۇيغۇر تىبابىتى سۆڭەك كېسەللىكلىرى ئىلمى
14. 维吾尔医皮肤病学	14. ئۇيغۇر تىبابىتى تېرە كېسەللىكلىرى ئىلمى
15. 维吾尔医儿科学	15. ئۇيغۇر تىبابىتى بالىلار كېسەللىكلىرى ئىلمى
16. 维吾尔医传染病学	16. ئۇيغۇر تىبابىتى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئىلمى
17. 维吾尔医妇产科学	17. ئۇيغۇر تىبابىتى تۇغۇت - ئاياللار كېسەللىكلىرى ئىلمى
18. 维吾尔医五官科学	18. ئۇيغۇر تىبابىتى بەش ئەزا كېسەللىكلىرى ئىلمى
19. 维吾尔医精神病学	19. ئۇيغۇر تىبابىتى روھى كېسەللىكلەر ئىلمى
20. 急救学	20. جىددى قۇتقۇزۇش ئىلمى
21. 维吾尔医营养学	21. ئۇيغۇر تىبابىتى ئوزۇقلۇق ئىلمى
22. 维吾尔医药用植物学	22. ئۇيغۇر تىبابىتى دورا ئۆسۈملۈكلىرى ئىلمى
23. 维吾尔医生药学	23. ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمى
24. 维吾尔医药品鉴定鉴别学	24. ئۇيغۇر تىبابىتى دورىلىرىنى پەرقلەندۈرۈش ئىلمى
25. 维吾尔医药炮制学	25. ئۇيغۇر تىبابىتى دورىلىرىنى لايىقلاشتۇرۇش ئىلمى
26. 维吾尔医处方学	26. ئۇيغۇر تىبابىتى رېتسىپلار ئىلمى
27. 维吾尔医成药学	27. ئۇيغۇر تىبابىتى پىششىق دورىلار ئىلمى
28. 维吾尔医药制学	28. ئۇيغۇر تىبابىتى دورا سازلىق ئىلمى
29. 维吾尔医药物化学	29. ئۇيغۇر تىبابىتى دورىگەرلىك خىمىيىسى

ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمى

(ئىككىنچى توم)

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

ئۇيغۇر تىبابىتى ئالىي تېخنىكوم مەكتەپلىرى ئۈچۈن دەرسلىك

ئۇيغۇر تىبابىتى خام دورىلار ئىلمى

(ئىككىنچى توم)

维吾尔医生药学

(中册)

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

ISBN 7-5372-4065-5
总定价 (全三册): 198.00 元

ISBN 7-5372-4065-5

9 787537 240659 >

维吾尔医高等专科学校教材

维吾尔医生药学

(中册)

主 编: 吐尔洪·吾买尔

副主编: 阿尔甫·买买提尼牙孜
艾力·肉孜

编 者: (按维文字母排列)
阿不力克木·努尔买买提阿吉
阿不都拉·阿不都热西提
艾力阿吉·库尔班尼牙孜艾米琪
艾尔肯·卡斯木
吐尔洪·吾买尔
吐尼莎古丽·买提卡斯木
茹克哑·沙地克
扎合达·托合提
阿力甫·吐尔地
穆塔力甫·艾力阿吉艾米琪
吾布力卡斯木·买提斯迪克
吾不力·吐尔地

新疆人民卫生出版社

ئۇيغۇر تېبابىتى ئالىي تېخنىكوم مەكتەپلىرى ئۈچۈن دەرسلىك

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى

(ئىككىنچى توم)

باش تۈزۈمچى: ئۈمىد ئۆمەر

مۇئاۋىن باش تۈزۈمچى: ئارىپ مۇھەممەتئىياز
ئەلى روزى

تۈزۈلۈچىلەر: (ئۇيغۇر تىبابىتى ئىلمى رەسپىيە ئىنىستىتۇتى)

ئابدۇلكىم ئۈرۈمچىمەنكەت ھاجى

ئابدۇللا ئابدۇرېشىت

ئەلى ھاجى ئۆزبېكئىياز ئەمچى

ئەركىن قاسىم

تۇرغۇن ئۆمەر

تۇنساقۇل مەتقاسىم

روقىيە سادىق

زاھىدە توختى

غالىپ تۈردى

مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى

ئوبۇلقاسىم مۇھەممەتسەدىق

ئوبۇل تۈردى

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

维吾尔族生药学/阿不力克木等编. —乌鲁木齐:新疆人民出版社,2006.3

ISBN 7-5372-4065-5

I. 维… II. 阿… III. 维吾尔族—民族医学—生药学—高等学校—教材—维吾尔语(中国少数民族语言) IV. R291.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 017548 号

责任编辑: 伊德里斯·巴克
阿不力克木·努尔买买提阿吉

责任校对: 热依汗·努尔

维吾尔族生药学

(中册)

(按维文字母排列)

阿不力克木·努尔买买提阿吉、阿不都拉·阿不都热西提
艾力阿吉·库尔班尼牙孜艾米琪、艾尔肯·卡斯木、吐尔洪·吾买尔
吐尼莎古丽·买提卡斯木、茹克娅·沙地克、扎合达·托合提、阿力甫·吐尔地
穆塔力甫·艾力阿吉艾米琪、吾布力卡斯木·买提斯迪克、吾不力·吐尔地

*

新疆人民卫生出版社出版
(乌鲁木齐市龙泉街 66 号 邮编 830001)

新疆新华印刷厂印刷
新疆新华书店发行

*

787×1092 毫米 16 开本 102 印张 103 插页
2006 年 3 月第 1 版 2006 年 3 月第 1 次印刷
印数:1—3500 总定价(全三册):198.00 元

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى ئەزالىرىنىڭ ئىسمىملىكى

<p>(دۆلەتلىك جۇڭگو تېبابىتى دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى پەن - تېخنىكا مائارىپ مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، پروفېسسور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى)</p> <p>(دۆلەت جۇڭخىيى تېبابەتچىلىك - دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى پەن - تېخنىكا مائارىپ مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دوكتور، پروفېسسور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراج)</p> <p>(شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، دوكتور، پروفېسسور)</p> <p>(دۆلەتلىك جۇڭگو تېبابىتى دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى پەن - تېخنىكا مائارىپ مەھكىمىسى مائارىپ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن تەتقىقاتچى)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى جۇڭخىيى - مىللىي تېبابەتچىلىك دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان تەتقىقاتچى)</p> <p>(شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتىنىڭ باشلىقى، ئالىي مۇھەررىر)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، پروفېسسور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دورىگەرلىك يازما يادىكارلىقلىرىنى رەتلەش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى، تەتقىقاتچى)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر پىراۋىزور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراج)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، دوختىپىت)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، لېكتور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، لېكتور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىدىن، لېكتور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى جۇڭخىيى - مىللىي تېبابەتچىلىك دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىدىن، مۇدىر بۆلۈم ئەزاسى)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىقى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى تەتقىقات ئورنىنىڭ باشلىقى، مۇدىر پىراۋىزور)</p> <p>(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)</p> <p>(شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتىدىن، مۇھەررىر)</p>	<p>خېشىڭدۇڭ</p> <p>مۇدىرى:</p> <p>مەمنىجىن ياسىن</p> <p>مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: خۇڭ جىڭ</p> <p>ۋاڭ شاۋيەن</p> <p>نۇرغۇن ئۆمەر</p> <p>خالىمۇرات غوپۇر</p> <p>جاۋ مىڭ</p> <p>ئارىپ مۇھەممەتئىياز</p> <p>ئىدرىس باقى</p> <p>ئەلى روزى</p> <p>ئابدۇرېھىم قادىر</p> <p>ھەيئەتلىرى: ھەبىبۇللا يۈسۈپ</p> <p>مۇنەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى</p> <p>مەغپىرەت ئابدۇۋەلى</p> <p>ئۇبۇل ھەسەن</p> <p>ئابدۇقادىر ئابدۇۋاپىت</p> <p>مۇھەممەتقاسىم ئۇبۇلھەسەن</p> <p>جۈرئەت توختى</p> <p>ئۇبۇلقاسىم مۇھەممەتئىدىق</p> <p>ئەركىن يۈسۈن</p> <p>ئابدۇكېرىم تۇرسۇنتوختى</p> <p>نۇرغۇن تۇرسۇن</p> <p>مۇختەر نۇرمۇھەممەت</p> <p>يارمۇھەممەت</p> <p>ئىسرەپىل ئەبەي</p> <p>ئېھسان ئىمىن</p> <p>ئابدلىكىم نۇرمۇھەممەت ھاجى</p>
---	--

- باقى بۇسۇپ مۇھەممەتقاھىم سىدىق
- خالىدە ھەسەن
- ھەبىبۇللا ئەلى
- نۇرسۇن غوبۇر
- ئۇبۇل قادىر
- ئېزىز كەنجى
- مۇھەممەتئېلى مەھمۇدى
- رۇقىبە سادىق
- نېمىنۇللا ئەبەيدۇللا
- ئەلى ھاجى قۇرباننىياز ئەبجى
- باقى ئالىم
- ئابدۇخالىق ئىسمائىل
- مۇھەممەد غاپپار
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (قىشقىر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراج)
- (قىشقىر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (قىشقىر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (قىشقىر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر پىراۋىزور)
- (يەكەن ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراج)
- (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)
- (خوتەن ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دوختۇرخانىسىدىن، مۇدىر ۋىراج)

ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى
ئىشخانىسى ئەزالىرىنىڭ ئىسمىلىكى

- ئىشخانا مۇدىرى: نۇرغۇن ئۆمەر
- مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ئارپ مۇھەممەتئىياز (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى جۇڭخى - مىللىي تېبابەتچىلىك دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان تەتقىقاتچى)
- ئەلى روزى
- ئەزالىرى: مۇئەللىپ ئەلى ھاجى ئەبجى (شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئالىي تېخنىكومىدىن، مۇئاۋىن مۇدىر ۋىراج)
- ئۇبۇل ھەسەن
- ئۇبۇلقاسىم مۇھەممەتسىدىق
- ئابدۇكېرىم نۇرسۇنئوخۇتى
- ئەكبەر مۇھەممەت
- ئەلى زىنۇ
- ئابدۇقەييۇم مەنشىرپ
- ئەنۋەر دولقۇن
- يار مۇھەممەت
- دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىدىن، مۇدىر بۆلۈم ئەزاسى
- (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك تەتقىقات ئورنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
- ئېپسان ئىمىن
- ئابدۇلىكىم نۇر مۇھەممەت ھاجى
- (شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتىدىن، مۇھەررىر)

维吾尔医药学教材编写委员会人员名单

- 主任:** 贺兴东 (国家中医药管理局科技教育司司长, 教授)
买买提明·牙生 (新疆维吾尔自治区卫生厅厅长)
- 副主任:** 洪 净 (国家中医药管理局科技教育司副司长, 博士, 教授)
王小燕 (新疆维吾尔自治区卫生厅副厅长)
吐尔洪·吾买尔 (新疆维吾尔医学高等专科学校校长, 副主任医师)
哈木拉提·吾甫尔 (新疆医科大学副校长, 博士, 教授)
赵 明 (国家中医药管理局科技教育司教育处处长, 副研究员)
- 阿尔甫·买买提尼牙孜 (新疆维吾尔自治区卫生厅中医民族医药管理处处长, 特聘研究员)
- 伊德力斯·巴克 (新疆人民卫生出版社社长, 编审)
艾力·肉孜 (新疆维吾尔医学高等专科学校副校长, 教授)
阿不都热依木·卡地尔 (新疆维吾尔自治区维吾尔医药文献整理工作领导小组办公室主任, 研究员)
- 委员:** 艾比布拉·玉素甫 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副主任药师)
穆塔力甫·艾力阿吉艾米琪 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副主任医师)
买合皮热提·阿布都外力 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
吾布力艾山 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
阿布都卡地尔·阿布都瓦依提 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副编审)
买提卡斯木·吾布力艾山 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
居来提·托合提 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
吾布力卡斯木·买提斯迪克 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
艾尔肯·玉逊 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 副教授)
阿布都克热木·吐尔逊托合提 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 讲师)
吐尔洪·吐尔逊 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 讲师)
木合塔尔·努尔买买提 (新疆维吾尔医学高等专科学校, 讲师)
亚尔买买提 (新疆维吾尔自治区卫生厅中医民族医药管理处主任科员)
- 斯拉甫·艾拜 (新疆维吾尔自治区维吾尔医医院院长, 新疆维吾尔自治区维吾尔医研究所所长, 主任药师)
- 伊河山·伊明 (新疆维吾尔自治区维吾尔医研究所副所长, 副编审)
阿不力克木·努尔买买提阿吉 (新疆人民卫生出版社, 编辑)

巴克·玉素甫

买买提卡斯木·斯地克

哈丽达·艾山

艾比布拉·艾力

吐尔逊·吾甫尔

吾布力·卡德尔

艾则孜·坎吉

买买提艾力·麻合木提

茹克娅·莎地克

尼木吐拉·艾拜都拉

艾力阿吉·库尔班尼牙孜艾米琪

巴克·阿力木

阿布都合力克·斯马义

木依丁·阿巴尔

(新疆维吾尔自治区维吾尔医医院,主任医师)

(新疆维吾尔自治区维吾尔医医院,主任医师)

(新疆维吾尔自治区维吾尔医医院,主任医师)

(新疆维吾尔自治区维吾尔医医院,主任医师)

(新疆维吾尔自治区维吾尔医医院,主治医师)

(喀什地区维吾尔医医院副院长,副主任医师)

(喀什地区维吾尔医医院,主任医师)

(喀什地区维吾尔医医院,主任医师)

(喀什地区维吾尔医医院,主任药师)

(莎车县维吾尔医医院,副主任医师)

(和田地区维吾尔医医院,主任医师)

(和田地区维吾尔医医院,主任医师)

(和田地区维吾尔医医院,主任医师)

(和田地区维吾尔医医院,主任医师)

维吾尔医药学教材编写委员会办公室成员名单

办公室主任:吐尔洪·吾买尔

(新疆维吾尔医学高等专科学校校长,副主任医师)

办公室副主任:阿尔甫·买买提尼牙孜

(新疆维吾尔自治区卫生厅中医民族医药管理处处长,特聘研究员)

艾力·肉孜

(新疆维吾尔医学高等专科学校副校长,教授)

成 员:穆塔力甫·艾力阿吉艾米琪(新疆维吾尔医学高等专科学校,副主任医师)

吾布力艾山

(新疆维吾尔医学高等专科学校,副教授)

吾布力卡斯木·买提斯迪克

(新疆维吾尔医学高等专科学校,副教授)

阿布都克热木·吐尔逊托合提

(新疆维吾尔医学高等专科学校,讲师)

艾克拜尔·买买提

(新疆维吾尔医学高等专科学校,讲师))

艾力·孜瓦

(新疆维吾尔医学高等专科学校,讲师)

阿布都克优木·买提西热甫

(新疆维吾尔医学高等专科学校,讲师)

安瓦尔·杜力坤

(新疆维吾尔医学高等专科学校,讲师)

亚尔买买提

(新疆维吾尔自治区卫生厅中医民族医药管理处主任科员)

伊河山·伊明

(新疆维吾尔自治区维吾尔医研究所副所长,副编审)

阿不力克木·努尔买买提阿吉

(新疆人民卫生出版社,编辑)

كىرىش سۆز

ئۇيغۇر تېبابىتى — ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىختىن بۇيان تۈرلۈك كېسەللىكلەر بىلەن ئىزچىل كۈرەش قىلىشى جەريانىدا يەكۈنلىگەن تەجرىبىلىرىنىڭ ئىلمىي يەكۈنى. ئۇيغۇر تېبابىتى — قەدىمدىن بۇيان 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ساقلقنى ساقلاپ، كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇپ، ساغلام ئۆسۈپ كۆپىيىشىگە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان بىردىنبىر تېبابەت بولۇپ، ئۇ ئۆزىگە خاس نەزەرىيە سىستېمىسىغا ۋە بىر يۈرۈش داۋالاش ئۇسۇللىرىغا، مول دورا بايلىقلىرىغا ئىگە. ئۇيغۇر تېبابىتى تارىختىن بۇيان ئۇستاز - شاگىرت تەربىيەلەش شەكلى ئارقىلىق تەۋلادىمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىپ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ئىدى. 1983 - يىلى كۆكخوتتا ئېچىلغان مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك مىللىي تېبابەتچىلىك خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1984 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومىنى خوتەندە قۇرۇشنى قارار قىلدى ھەمدە مەكتىپىمىز 1987 - يىلى تۇنجى قېتىم ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى باشلىدى. مەكتىپىمىزنى 1989 - يىلى 9 - ئايدا دۆلەت مائارىپ مىنىستىرلىقى رەسمىي تەستىقلاپ ئەنگە ئالدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك ئىزباسارلىرىنى تەربىيەلەش ئىشلىرى ھازىرقى زامان مائارىپى دەۋرىگە قەدەم قويدى.

1986 - يىلىدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ سابىق نازىرى مەرھۇم ئىسھاقجان مەھمۇدىنىڭ مەسلىھەتچىلىكى، سابىق نازىر رەقىپ ئابباسنىڭ رەھبەرلىكى، مۇئاۋىن نازىر مۇھەممەتئىمىن سابىرنىڭ بىۋاسىتە يېتەكچىلىكى، جۇڭخىي - مىللىي تېبابەتچىلىك دورىگەرلىكىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئارىپ مۇھەممەت نىيازنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەسىدىكى ئۇيغۇر تېبابىتى مۇتەخەسسسىلىرى مەكتىپىمىزنىڭ تۇنجى ئەۋلاد دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈشنى باشلاپ، 1992 - يىلى بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى تولۇق ئاخىرلاشتۇردى. بۇ دەرسلىكلەرنى باشتىن - ئاخىر ئالىي مۇھەررىر مەرھۇم ئىنايىتۇللا ھېلىمى، ئۇيغۇر تېبابەت ئالىمى، تىلشۇناس مەرھۇم ھاجى ئابدۇلھەمىد يۈسۈفى قاتارلىقلار بېكىتىپ، تەھرىرلەپ ۋە ئىش قوشۇپ، شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى ئىلگىرى - كېيىن نەشر قىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تېبابەتچىلىك مائارىپىغا تۇنجى ئاساس سالغان ئىدى. مەكتىپىمىز ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتىنىڭ نازىرى مۇھەممەتئىمىن ياسىن، سابىق مۇئاۋىن نازىر گۈلبوستان سابىت قاتارلىقلارنىڭ

رەھبەرلىكى بىلەن مەكتىپىمىزنىڭ ئوقۇ - ئوقۇتۇش سۈپىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئۇيغۇر تېبابىتى ئىزباسارلىرىنى ئەتراپلىق، سەۋىيىلىك، سۈپەتلىك تەربىيەلەش ئۈچۈن، 10 نەچچە يىللىق ئوقۇ - ئوقۇتۇش تەجرىبىلىرىمىزنى يەكۈنلەش ئاساسىدا مەكتىپىمىزنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى تۈزۈشنى 2002 - يىلى باشلىغاندۇق. مەكتىپىمىز بىر نەچچە يىلدىن «ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى» نامىدىكى بۇ كونسىپتىكى نەشرگە تاپشۇرغىنىمىزدىن كېيىن، قۇرۇلما ۋە مەزمۇن جەھەتلەردە نۇرغۇنلىغان يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بارلىقى بايقىلىپ، مەزكۇر كونسىپتىكى مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى، ئابلىكىم نۇرمۇھەممەت ھاجى قاتارلىقلار كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈش ئارقىلىق قۇرۇلما جەھەتتە باشتىن - ئاخىر قايتىدىن رەتلەپ، تېمىغا مۇناسىۋەتسىز، ئىلمىيلىكى يوق دەپ قارالغان مەزمۇنلارنى قالدۇرۇۋېتىپ، «ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى» دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلۈشكە تېگىشلىك بولسىمۇ، كونسىپتىكى كىرگۈزۈلمەي قالغان زور بىر قىسىم مەزمۇنلارنى ۋە دورىلارنى يېڭىدىن يېزىپ چىقىپ، دورىلارنىڭ ھەر قايسى تىللاردىكى ناملارنى تولۇقلاپ، مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارغا سېلىشتۇرۇپ بېكىتىپ، قېلىپلاشتۇرۇپ، «ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى» دەرسلىكىنىڭ ئىلمىيلىكىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، پايدىلىنىش قىممىتىنى ئاشۇردى.

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى بۇ دەرسلىكنىڭ سىستېمىلىق، مۇكەممەل، سۈپەتلىك، تەلپەكە لايىق نەشر قىلىنىشى ئۈچۈن زور كۈچ چىقاردى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇلارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر تېبابىتى دەرسلىك
ماتېرىياللىرىنى تۈزۈش كومىتېتى ئىشخانىسى
2006 - يىلى 1 - مارت

نەشرىياتتىن

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى — ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

بۇ دەرسلىك ئومۇمىي قىسىم ۋە مەخسۇس قىسىمدىن ئىبارەت چوڭ ئىككى بۆلەككە بۆلۈندى. ئومۇمىي قىسىمدا ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى ھەققىدە چۈشەنچە، ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى، ۋەزىپىسى ۋە ئۇنى ئۆگىنىش ئۇسۇلى، ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىك ئىلمىنىڭ قىسقىچە تەرەققىيات تارىخى؛ ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىنىڭ كېلىش مەنبەسى، ئۇلارنى يىغىۋېلىش، ساقلاش ۋە ئۈنۈمنىڭ تۇرۇش مۇددىتى؛ ئۇيغۇر تېبابىتىدە خام دورىلارنى تونۇش ۋە پەرقلىنىدۇرۇش ئۇسۇللىرى؛ ئۇيغۇر تېبابىتىدە، خام دورىلارغا تەبىئەت بەلگىلەش ۋە ئۇلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش قاتارلىق مەزمۇنلار تونۇشتۇرۇلدى.

مەخسۇس قىسمى ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ خام دورىلارنى خۇسۇسىيەتكە ئايرىش پىرىنسىپى بويىچە خىلمىتىسىز غەيرىي تەبىئىي كەيپىياتنى تەڭشىگۈچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي خىلمىتلەر، نى پىشۇرغۇچى دورىلار، غەيرىي تەبىئىي خىلمىتلارنى سۈرگۈچى دورىلار، قان تازىلىغۇچى دورىلار، قان كۆپەيتكۈچى دورىلار قاتارلىق 45 بابقا بۆلۈندى، ھەر بىر بابى بىر نەچچە خىل دورىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ، ئۆز نۆۋىتىدە شۇ خىل دورىنىڭ تونۇشى، خىمىيىلىك تەركىبى، فارماكولوگىيىلىك تەسىرى، تەبىئىي، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر، ئىشلىتىش ئۇسۇلى، ئىشلىتىش مىقدارى، زىيانلىق تەسىرى، تۈزەتكۈچىسى، ئورۇنباشارى، چىقىش ئورنى، پىششىق دورا ياسالغۇسى قاتارلىق مەزمۇنلار تونۇشتۇرۇلدى خۇسۇسىيىتى ئورتاق بولغان بىر قىسىم دورىلار مۇناسىۋەتلىك بايلاردا تەكرارلاندى. ھەمدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ خام دورىلارنى پەرقلىنىدۇرۇشىگە ياردىمى بولۇش ئۈچۈن، شۇ خىل دورىنىڭ رەڭلىك سۈرىتى كىتابنىڭ ئاخىرىغا قوشۇمچە قىلىندى.

ئوقۇغۇچىلار بۇ دەرسلىكنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلىرىغا ئائىت بىلىملەرنى ئىگىلەپ، ئۇيغۇر تېبابىتى دورىگەرلىكىگە ئاساس سالالايدۇ. بۇ دەرسلىك، شىنجاڭ ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى ئوقۇغۇچىلىرىدىن سىرت، ھەر دەرىجىلىك ئۇيغۇر تېبابىتى دوختۇرخانىسىدىكى تېۋىپ، دورىگەرلەرنىڭ ۋە دورا تەتقىقاتچىلىرىنىڭ پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولالايدۇ.

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

2006 - يىلى 1 - مارت

ئۈرۈمچى

مۇندەرىجە

1	..... ئون بىرىنچى باب ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار
2	..... قارادان
3	..... جانجاقتوت
4	..... جامكا
5	..... پەربۇن
6	..... ئاق موم
8	..... تىكەنلىك لىپەكگۈل
9	..... سېغىنچىچىكى
11	..... چىخىرتماق گۈلى
12	..... يانتاق
14	..... تۇخۇم ئېقى
15	..... ماھۇدان
17	..... ئىككىلىلىك
18	..... قىزىلگۈل يېغى
20	..... سۆگەتگۈل
22	..... مامچەمەك
24	..... ئۈستۈدرىيۈن
37	..... ئون ئىككىنچى باب قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار
38	..... ئانېماررېنا
39	..... قاغىتىرنىقى
41	..... شاقايىقۇنۇئىمان
43	..... تالىك
44	..... مودەنگۈل يىلتىز پوستى
46	..... گاۋزىبان چىنى
48	..... لوكات
50	..... لوپنۇر كەندىرى
51	..... قېرىقىز
53	..... سۆگەت
55	..... تاشئوت

56	.....	سرکه
59	.....	ئاق لىلى ئۇرۇقى
71	.....	ئون ئۈچىنچى باب سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار
71	.....	تاۋۇز ئۇرۇقى
73	.....	كۆك كاۋا شاپىقى
74	.....	كالىكەسەي
75	.....	كۆممىقوناق ساقىلى
77	.....	تۈرۈپ
79	.....	چىنىگۈل
80	.....	ياۋا كەشمىر
81	.....	پېلىكئوت
83	.....	پالما مەرزى
84	.....	ئاپتاپپەرەس يىلتىزى
85	.....	كەرەپشە ئۇرۇقى
87	.....	تەرخەمەك ئۇرۇقى
88	.....	ئەتىرگۈل
89	.....	تاۋۇزەك
91	.....	پالەك ئۇرۇقى
99	.....	ئون تۆتىنچى باب تاش پارچىلىغۇچى دورىلار
100	.....	تىلا ئوت
101	.....	ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى
103	.....	ماگنىت تېشى
104	.....	ئوغرىنىكەن
106	.....	ھەجرۈلىيەھۈد
107	.....	بېلىق مېڭە تېشى
108	.....	قوغۇن ئۇرۇقى
110	.....	قوغۇن ساپىقى
115	.....	ئون بەشىنچى باب چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار
116	.....	پىيزەك
117	.....	بانان
118	.....	سەۋزە
120	.....	زەيتۇن مېۋىسى

122	..... ئۆرۈك مېغىزى يېغى
123	..... ئۆرۈك
124	..... كۆك كاۋا
126	..... كۈدە
128	..... بېدە
129	..... پالەك
137	..... ئون ئالتىنچى باب يەل ھەيدىگۈچى دورىلار
138	..... كەپە
139	..... يەرلىك توغرىغا
140	..... تاشتۇز
142	..... كېلەر
143	..... شاكال بەدىيان
145	..... مۇشكىتارامش
146	..... زاراڭزا مېغىزى
147	..... زەرچىۋە
149	..... سۇزاپ ئۇرۇقى
151	..... تۆگىقوشى
152	..... كۈدە ئۇرۇقى
153	..... كەسلەنچۈك
155	..... كەرۋىيا
156	..... ئۆشەق
158	..... تاغ سامسقى
159	..... زىرە
169	..... ئون يەتتىنچى باب مەددە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار
169	..... ھەببۇلمۈلۈك
172	..... ھەببۇلمۈلۈك يېغى
173	..... نەرگىس
175	..... گۈلەمبەر
176	..... بەرەنگى كابىلى
178	..... كاۋا ئۇرۇقى
179	..... قەنىل
181	..... فۇپەل

183	..... ئەدەس
185	..... باقىلە
186	..... تورموس
187	..... ئاچچىق بادام
191	..... ئون سەككىزىنچى باب ھەيز راۋان قىلغۇچى دورىلار
191	..... ھەبىزلىبان
193	..... ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى
194	..... جۈزئەك
195	..... دەرمەنە تۈركى
197	..... ئەنجۈدان ئۇرۇقى
199	..... ئاغىچە
201	..... زاراڭزا چېچىكى
202	..... ئارچا مېۋىسى
205	..... ئاپتاپپەرەس گۈلى
209	..... ئون توققۇزىنچى باب قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار
209	..... ئاق خەربەق
211	..... تۈرۈپ ئۇرۇقى
213	..... قارا كۆز بەدىيان مايسىسى
217	..... يىگىرمىنچى باب تەرلەتكۈچى دورىلار
217	..... ياۋا پۇرچاق
219	..... قىزىلمۇچ
221	..... چاكاندا
227	..... يىگىرمە بىرىنچى باب ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلار
228	..... تۆگىتپان
229	..... دىبىق
230	..... ئەزپارەتتەپ
231	..... يالپۇز
233	..... كۆكنار پوستى
235	..... سۈرۈنجان
238	..... ئىنەكپىتى ئۇرۇقى
240	..... ئىتىياڭقى ئۇرۇقى
242	..... زاراڭزا يېغى

243	قارا كۆز بەدىيان
245	مۇشكىدانە
247	بالدىرغان
248	پىلە قۇرتى مايىقى
250	يالپۇز جەۋھىرى
261	يىگىرمە ئىككىنچى باب تىنچلاندىرغۇچى دورىلار
261	ياۋا زاغۇن
263	تۈزەتكەن
264	تېزەكچى قوڭغۇز
265	قۇنۇن
267	شەۋكىران
268	كاپۇر
271	لوفاف
274	ئۇسرۇل
276	قەھۋە
278	تاماكايوپۇرمىقى
280	ئۈزبەر
281	ئۇسۇڭ ئۇرۇقى
283	بالىنگۇ چۆپى
284	سازاندىرا
289	يىگىرمە ئۈچىنچى باب مەست قىلغۇچى دورىلار
289	ئەپيۇن
293	بەزرۇلبەنجى
295	كەندىر ئۇرۇقى
297	ئىتىياڭقى گۈلى
299	ئىتىياڭقى يوپۇرمىقى
301	يىگىرمە تۆتىنچى باب قابىز دورىلار
302	يۇلغۇن
303	قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى
304	چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى
305	ئانقۇلاق ئۇرۇقى
307	مامسا

309	بەللۇت
310	جىگدە
312	كۈندۈر
314	ئانار ئۇرۇقى
315	ئازغان مېۋىسى
317	سېمىزئوت ئۇرۇقى
319	پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقى
320	يۇمغاقسۈت ئۇرۇقى
322	تاجىگۈل
323	كۆكمارال
324	قاندالا
326	كەھرىۋا
328	ئاقاقىيا
329	تاباشىر
331	سالاجىت
332	ئوچاق چالمىسى
333	تازىلانغان شور
335	سىماقۇلئەبغەيىن
336	غاز تۇخۇم شاكىلى
337	ياچىۋەك تۇخۇمى
338	تاشقا ئايلانغان سۆڭەك
345	يىگىرمە بەشىنچى باب جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلار
346	گىلى مەختۇم
347	مەدەستان
349	ھەببۇئاس
350	كەتىراچىنى
352	كەركىدان مۇڭگۈزى
353	كۆكتاش
355	سەرتان نەھرى
357	سەرتان بەھرى
358	چارپاقا
360	گەج

361	.....	سەنگى جاراھەت
363	.....	رال
364	.....	قەلەي
366	.....	زەرنىخ
369	.....	ئەنزىرۇت
370	.....	ئانار پوستى
371	.....	ئابىنۇس
373	.....	قەشقەر ئۇپىسى
374	.....	تەبىئىي مىس
376	.....	تەلىق
377	.....	تۇخۇم ئېقى پەردىسى
385	.....	يىگىرمە ئالتىننى باب زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلار
385	.....	چاكا مۇخ
386	.....	پاقا شىرسى
388	.....	غاز قېنى
389	.....	ھەرە كۆنىكى
390	.....	شەھدان
391	.....	بالىلار سۈيدۈكى
393	.....	كاكتۇس
394	.....	روشەنگۈل
396	.....	فىروزە
398	.....	كالا ئۆتى
400	.....	ئات يادا تېشى
401	.....	چايان
403	.....	زەھرە موھرە
405	.....	سانجىقتوت يىلتىزى
406	.....	چىنار ئۇرۇقى
407	.....	قىرىقئايغ
415	.....	يىگىرمە يەتتىنچى باب تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار
415	.....	تاشپاقا قېپى
416	.....	توخۇ گۆشى
418	.....	تۆگە گۆشى

419	..... ئۇلار گۆشى
420	..... قوي سۈتى
421	..... قوي يېغى
422	..... قوي گۆشى
424	..... ئادەمگىياھ
428	..... كەكلىك گۆشى
430	..... كەپتەر گۆشى
431	..... ئۆچكە گۆشى
433	..... پاختەك گۆشى
434	..... ئات گۆشى
436	..... بۇغداي
437	..... كىرپە
439	..... يەرمەدىكى
441	..... زەپەر
443	..... يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى
445	..... گاسترودىيە ئوتى
446	..... بۆدۈنە
453	..... يىگىرمە سەككىزىنچى باب مېخنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار
454	..... قوي مېخىسى
455	..... بۇغىئوت يىلتىزى
456	..... جەزبۇزار
457	..... ياڭاق
459	..... ئالتۇن ۋاراق
460	..... كۈمۈش ۋاراق
461	..... ئەنپەر
463	..... قۇندۇز قەھرى
464	..... ئىپار
466	..... قۇشقاچ مېخىسى
467	..... لاجىندانە ھىندى
469	..... بالەنگو ئۇرۇقى
470	..... كەرمان
471	..... چاي

ئون بىرىنچى باب ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار

ئىششىق ياندۇرۇش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن خىلىتلارنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشى، سىرتقى زەخمىلەر، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، يۈرەك، بۆرەك ۋە جىگەر كېسەللىكلەرنىڭ ئاسارىتى؛ تۈرلۈك ياللۇغلىنىشلار، ئەزا، قان - تومۇر ۋە توقۇلمىلاردىكى توسۇلۇش قاتارلىقلاردىن ئورگانىزىمدا ئۆپكە ھاۋالىق ئىششىق، قورساق ۋە توقۇلمىلارغا سۇ چۈشۈش، ئۆپكە سۇلۇق ئىششىقى، مۆچىلەر ئىششىقى، كۆز ۋە قاپاقلار ئىششىقى، توقۇلما ۋە ئەزالار ئىششىقى، تال ۋە جىگەر چوڭىيىش ... دەك تۈرلۈك ئىششىقلار پەيدا بولىدۇ.

بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلارنىڭ تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، كېسەللەرگە ئىشلەتكەندە، كېسەل پەيدا قىلغان سەۋەپكە ئاساسەن تاللاپ ئىشلىتىش كېرەك. بۇ خىل دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىي ھۆل سوغۇق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بەلغەم چىقىرىش، قان تازىلاشتەك خۇسۇسىيەتلەرنى ئارقىلىق ماددا ئالمىشىشنى ياخشىلاپ ئىششىق ياندۇرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار ئىششىق ياندۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: قارادان، جاغاقئوت، جامكا، پەربۇن، ئاق موم، تىكەنلىك لېپەكگۈل، سېغىنچىچىكى، چىغىرتماق گۈلى، يانتاق، تۇخۇم ئېقى، ماھۇدانە، ئىككىلىملىك، قىزىلگۈل يېغى، سۆگەتگۈل، مامچەمەك، ئۈستقۇدرىيۇن. كېۋەز ئانىسى، بابۇنە، ئابدىمېلىك يېغى، سەبرى، سازاڭ، يالغان ئادەمگىياھ، موزاي. جېشى، بەنگىرا، جۆڭد، نەغەز گۈلى يىلتىزى، شاتارى، ئاق لەيلى يىلتىزى، ئاق لەيلى گۈلى، كۆكۈڭۈز شاپىقى، كۆممەقوناق ساقىلى، يۆگمەچ ئوت، كۈدە، زەرچۈۋە، ئارپىبەدە. پىان، تازىلانغان شور، مامسا، كۆك مارال، پاقا شىرىسى، كاكئوس، تاغ سۇمبۇلى، زۇپا، شۇمىشا ئۇرۇقى، تاغ پىيىزى، زىغىر ئۇرۇقى، جۇڭگو ماڭدارى، يۆگمەچ ئوت، چاققاق ئوت ئۇرۇقى، ياۋا كەشمىر، جۆزەك.

قارادان

(连翘 lian qiao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Fructus Forsythiae Suspensae [لاتىنچە نامى]

Weeping Forsytia Fruit [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى يۇپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال قۇشقاناتنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، «قارادان» ياكى «قۇشقانات» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] forsythin ، dextro ، destro pinosinol phillygenin ، pinosinol glucoside قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. مىكرو ئورگانىزىملارغا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

2. قۇسۇشنى توختىتىش تەسىرىگە ئىگە.

3. ياللۇغقا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

4. جىگەرنىڭ زەخىملىنىشىگە قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما پەسەيتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زۇكام ۋە نەزلى، ھەر خىل ئەسۋە، ئېغىز يارىسى، گال ئاغرىقى، يۆتەل، سۈيدۈك يولى ياللۇغى، تولغاق، ئۈچەي ياللۇغى، كالا تەمرەتكىسى قاتارلىق كېسەللەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قۇشقانات ئالتە گرام، سەرپىستان، پىرسىياۋشان، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، زۇكام ۋە نەزلىگە مەنپەئەت

قىلىدۇ.

2. قۇشقانات ئالتە گرام، يەرلىك شوخلا بەش گرام، ئوغرىتىكەن بەش گرام، كاكىنەچتىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، ھەر خىل ئەسۋىلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~6 گرامغىچە ئىچىشكە بولىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، زىرە.

[ئورۇنباسارى] ئاينۇلا.

[چىقىش ئورنى] دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتىر يۇقىرى بولغان تاغلىق رايونلاردا ئۆس-
دۇ، ھازىر شەھەرلەردىمۇ ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ، دۇڭبېي، خېبېي، گەنسۇ ۋە شىنجاڭنىڭ بىر
قىسىم جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] قارادان دەملىمىسى.

جاغاقئوت

(漏芦 lou lu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Radix stemma camtac uniflovi

[ئىنگلىزچە نامى] Rhapontici Root

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك «تاغ
خوخسى» نىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «جاغاقئوت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، يىرىك تازىلاش، گۆش
ئۈندۈرۈش، سۈت كۆپەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تارقىلىشچان قۇلاق ئاستى بەز ياللۇغى، سۈت بېزى ياللۇغى، چىپقان، غەلۋىرەك

قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بابۇنە، ئىككىلىملىك، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى 15 گرامدىن، جاغاقئوت 10 گرام، گۈل يېغى 60 گرام، دورىلاردىن مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، سۈت بېزى يالغۇغىغا مەچەت قىلىدۇ.

2. جاغاقئوت، سەرسىبىل، ئاق لەيلىگۈلى، شاھتەررە 10 گرامدىن، دورىلاردىن يۇيۇلما تەييارلاپ، چىققان، غەلۋىرەكنى سىرتتىن يۇيۇپ بەرسە پايدا قىلىدۇ.

3. جاغاقئوت 10 گرام، چۆپچىن يەتتە گرام، بابۇنە، ئىككىلىملىك، شاھتەررەدىن ئۈچ گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىلما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، چىققان، غەلۋىرەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ھۆلۈكىنى ئاشۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] بابۇنە.

[چىقىش ئورنى] پەس، قۇرۇق تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدۇ، رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا.

دىن چىقىدۇ.

جامكا

(浮萍 fu ping)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Herba Spirodela Polyrhizae [لاتىنچە نامى]

Common Duck smeat Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

جامكا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، كۆلچەكلەردە ئۆسىدۇ، گۈلى ئاق رەڭدە كېلىدۇ، تېبابەتچىلىكتە ئۇنىڭ پۈتۈن چۆپى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ (3.11 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ماددىلارنى تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش ھەم ھامىلىدارلىقتىن

ساقلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقلىق بولغان زۇكام، يەلتاشما، قىزىل، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك راۋان

بولماسلىق، ھامىلىدارلىقتىن ساقلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جامكا 35 گرام، قىزىلچا 70 گرام، زاراڭزا چېچىكىدىن 12 گرام ئېلىپ سوقۇپ،

چەككىلەنگەن ھەسەل بىلەن يۇغۇرۇپ 4 گرامدىن كۈمۈلچا ياساپ، ھەيزدىن كېيىن ئۈچ

كۈنگىچە كۈنگە ئىككى قېتىمدىن، ھەر قېتىمدا ئىككى كۈمۈلچىنى قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ

بەرسە، تۇغۇتتىن ساقلىنىشقا پايدىلىق، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۈچ ئاي (ئۈچ قېتىملىق

ھەيزدىن كېيىن) ئۇدا ئىچىلسە، ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە تۇغۇتتىن ساقلىنىشقا بولىدۇ.

2. جامكا 4 گرام، بەدىيان، تەرخەمەك ئۇرۇقى 10 گرامدىن، بۇ دورىلارنى قاينىتىپ

ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] بەلغەم مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ناۋات، زىرە.

[ئورۇنباسارى] سىركە.

[چىقىش ئورنى] كۆل، شاللىق، سازلىقلاردا ئۆسىدۇ، رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا.

دىن چىقىدۇ.

پەربۇن

(柴胡 chai hu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Rhadix bupleuri chinensis [لاتىنچە نامى]

chinese thoro wax [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سايمان غوللۇق ئۆسۈملۈك تار يوپۇرماقلىق پەربۇنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت (4.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پەربۇن سوپۇنلۇق گلۇكوزىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش.

يۆتەل توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، پەي - مۇسكۈلنى چىڭىتىش، تۇتۇش، ئىشىشىنى قايتۇرۇش،

ھەيز قېنىنى توختىتىش، مىزاجنى تەڭشەش، ئال ۋە ئاشقازان خىزمىتىنى كۈچەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقلىقتىن بولغان زۇكام، جىگەر ياللۇغى، ئاشقازان ئاستى بېزىنىڭ ئۆتكۈر ياللۇغى،

كۆكرەك پەردە ياللۇغى، ئېغىزى قۇرۇش، كۆكرەك ئاغرىش، ئاشقازان تۆۋەنلەپ كېتىش،

مەقئەت چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقۇقى، ھەيز كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەتىراچىنى 10 گرام، قانتېپەر بەش گرام، پەربۇن يەتتە گرام، دورىلارنى

قاينىتىپ ئىچسە، سوڭى چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقىپ قېلىشقا شىپا بولىدۇ.

2. ئاق تېرەك يوپۇرمىقى 10 گرام، پەربۇن 7 گرام، قارىئۇرۇك 10 گرام،

دورىلارنى قاينىتىپ ئىچسە، ئىسسىقلىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرسىز.

[چىقىش ئورنى] ئالتاي ۋە تەڭرى تاغلىرىنىڭ تاغ باغرىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] پەربۇن دەملەنمىسى.

ئاق موم

(蜂蜡 feng la)

[ئەرەبچە نامى] شمع

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] موم

[لاتىنچە نامى] Cera Flava

[ئىنگىلىزچە نامى] Beewax

[تونۇش]

بۇ ھەسەل ھەرىسىنىڭ ھەسەل يىغىدىغان كۆنكى بولۇپ، بۇ ئۈچ خىل بولىدۇ، 1 - خىلى، ھەسەل ھەرىسى قۇسۇپ توپلىغىنى، بۇنىڭ رەڭگى قىزىل، سېرىققا مايىل، يۇمشاق، ياغلىشاغۇ، خۇشبۇي بولۇپ، ھەسەل پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ، 2 - خىلى، ھەسەل ھەرىلىرى ئورۇن قىلغان، ئەمما ھەسەل قوشمىغىنىدۇر، بۇ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ھېسابلىنىدۇ، 3 - خىلى بىر خىل قارا رەڭلىك نەرسە بولۇپ، ھەسەل ھەرىلىرى ئۆزىنىڭ كۆنەكلىرىگە سۈركەيدۇ، بۇ «تەسلىت» دېيىلىدۇ، بۇ خىلى ناچار ھېسابلىنىدۇ، دورىغا ئاساسەن بىرىنچى خىلى ئىشلىتىلىدۇ (5.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاتسىدۇم تىسروتىكوم تىرولىنىن، مورتىن، ياغ كىسلاتاسى، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ھېپتاتوزانى قاتارلىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] چىرىشكە قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششۇق قايتۇرۇش، پەيلەرنى بوشىتىش، ئاغرىق توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كونا ئىچ سۇرۇش، يۆتەل، سىل، گال ئاغرىقى، پالەچ، لەقۇا قاتارلىق نېرۋا كېسەللىرى، يىرىڭلىق جاراھەت، قىچشۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈل يېغى ياكى تاتلىق سۇ بىلەن باراۋەر مىقداردا ئېلىپ ئېرىتىپ ھومۇل قىلسا،

ئۈچەي ئېچىشىش كېسىلىگە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بىر گرام مومنى مۇناسىپ ياغلار بىلەن، بولۇپمۇ بىنەپشە يېغى بىلەن قوشۇپ

يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، كۆكرەك ۋە باشقا ئەزالارنىڭ يىرىكلىكىنى يوقىتىدۇ،

ئىششۇقلارنى يۇمشىتىدۇ، قىچشۇقنى پەسەيتىدۇ، جاراھەتلەرنى ساقايتىدۇ.

3. 0.5 گرام مومنى سەۋسەن يېغى بىلەن قوشۇپ چاپسا، سەپكۈننى يوقىتىدۇ،

پەيلەرنىڭ قاتتىقلىقىنى بوشىتىدۇ، مومنى پارچىلاپ قۇرۇق زەنجىۋىل بىلەن بىرگە ئېزىپ،

كېچىك خالتىغا ئېلىپ كۈنجۈت يېغىدا قىزىتىپ ئىششۇقلارغا ئىسسىق ئۆتكۈزسە، ئىششۇقلا.

رنى تارقىتىپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ. ئۆزىنى ئىچكۈزسە، قان تولغاقنى داۋالايدۇ، ھەر خىل مەلھەملەرنىڭ ياردەمچىلىرى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

4. 20 گرام مومنى ئىككى گرام سەدەپ سۇيۇپى بىلەن قوشۇپ يۇغۇرۇپ، بۇنىڭ بىلەن كۇمىلاچ تەييارلاپ، بىر تال كۇمىلاچنى يېگۈزۈپ، ئارقىدىن سۈت ئىچكۈرۈلسە، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گرام

[زىيانلىق تەسىرى] ئىشتىھانى تۇتىدۇ، توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بادىيان.

[ئورۇنباسارى] ماش ئۇنى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ۋەرەم.

[ئىزاھات] بەزى چاغلاردا ساپ مومغا نېفىت ۋە باشقا ھايۋانلاردىن ئېلىنغان مومسىمان

ماددىلارنى قوشۇپ قويىدۇ، بۇنى ئالاھىدە پەرق ئېتىش لازىم.

تىكەنلىك لىپەكگۈل

(倒扣草 dao kou cao)

[پارسچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Herba Achyranthis Asperae [لاتىنچە نامى]

Common Achyranthes Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ تاجىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق تۈز ئۆسدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تىكەنلىك لىپەكگۈلنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چىرچىتە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شاخلىرى تارقاق سىلىندىر شەكىللىك، سۆسۈنگە مايىل قىزىل رەڭدەك كېلىدۇ (6.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈستۈن چۆپىدە ناھايىتى كۆپ كالتسىي بار، ئۇنىڭدىن باشقا

رۇز، پولات، گۇڭگۇرت ۋە باشقىلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، بەلغەم چىقىرىش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، يۆتەل، زىققە، بوۋاسىر كېسەللىكلەردە.

گە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تىكەنلىك لېپەكگۈلنىڭ يىلتىز، يوپۇرماق ۋە شاخلىرىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ

بەرسە، سۈيدۈك تۇتۇلۇشقا پايدا قىلىدۇ.

2. تىكەنلىك لېپەكگۈل يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىنى ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ پىلان،

چاپان چاققان يەرگە سۈركەسە، زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

3. تىكەنلىك لېپەكگۈلنىڭ يوپۇرماقلىرىنى قۇرۇتۇپ، ئاندىن كۆيدۈرۈپ كۈلىنى بىر

گراممىچە ئىچسە، سۇلۇق ئىششىق، يۆتەل ۋە قورساق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىشتىھانى تۇتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] ئاق لەيلى گۈلى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستان، پاكىستاندىن

چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] تىكەنلىك لېپەكگۈل قايناتمىسى.

سېغىنچىكى

(喉咙草 hou long cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى] نارواگوز

[ئوردۇچە نامى] چچو-چچو

[لاتىنچە نامى] Herba Seu Fructus Androsaces Umbellatae

[ئىنگىلىزچە نامى] Umbellate Rockjasmine Herb

[تونۇش]

بۇ باھار گۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىمال سېغىنچىچىكى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن قىسمى «سېغىنچىچىكى» ياكى «تاغ سەرسىپىلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 15 ~ 25 سانتىمېتىر بولۇپ، يوپۇرما قى تۈۋىدىن ئۆسۈدۇ، سېپى قىسقا، يوپۇرماقلىرى ئارىسىدىن كۆپ ساندا گۈل شېخى ئۆسۈپ چىقىدۇ، ھەر بىر گۈل شېخىدا 6 ~ 20 تالغىچە كىچىك ئاق گۈللىرى بولىدۇ، غوزا مېۋىسى شار شەكلىدە بولۇپ، پىشقاندا بەشكە يېرىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سوپۇنلۇق ھىدروكسىدلار، فىنوللار، قەنتلەر ۋە بىئولوگىيەلىك ئىشقارلارنىڭ چۆكمىسىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۈرەكنى كۈچەيتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقتىن بولغان كۆز قىزىرىپ قېلىش، ھەر خىل زەخمىلىنىش خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، چىش ئاغرىقى، ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما گال ئىشىشى. قى، بادامسىمان بەز ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىتياھقى ئۇرۇقى 0.001 گرام، سېغىنچىچىكى 12 گرام، بەزرۇلبەنجى 2 گرام، بالدەرغان 2 گرام ئېلىپ سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە ياكى ئاغرىغان ئورۇنغا چاپسا، ھەرخىل ئاغرىقلارنى توختىتىدۇ.

2. تەمرى ھىندى 10 گرام، يەرلىك شوخلا 15 گرام، گۈل بىنەپشە 15 گرام، سېغىنچىچىكى 12 گرام، سەرىپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقى 15 گرامدىن ئېلىپ، دەملەپ ئىچىپ بەرسە، گال ئىششىقىنى قايتۇرۇپ، بادامسىمانبەز ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

3. سېغىنچىچىكى 12 گرام، نېلۇپەر 10 گرام، بىنەپشە، ئاق لەيلى 10 گرام، قايناتما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھارارەت پەسەيتىدۇ.

[ئىشلىتىلىش مىقدارى] 4~12 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[نۈزەتكۈچىسى] قەلەمپۇر، پىننە، زىرە.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] تاغ - دەريا بويلىرىدىكى نەم جايلاردىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم

رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۈپۈپى سېغىنچىچىكى.

چىغىرتماق گۈلى

(马蔺花 ma lin hua)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Flos Isidis Chinensis [لاتىنچە نامى]

Chinese Iris Flower [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ گۈلسەۋسەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غەللىق ئۆسۈملۈك گۈلسەۋسەننىڭ

گۈلى بولۇپ، «سەۋسەن»، «گۈلسەۋسەن» ياكى «چىغىرتماق گۈلى» نامىدا دېرىخا ئىشلىدۇ.

تىلىدۇ (8.11 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق تارقىتىش، ياللىغ قايىتۇرۇش، يۈرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، قاننى تازىلاش،

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم سەۋدا ماددىسىنى پىشۇرۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەخىملىرىنى

پۈتتۈرۈش، زەھەر قايىتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، نەپەسنى راۋانلاش.

تۇرۇپ، بەلغەم بوشتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە ياللىغى، كۆكرەك پەردە ياللىغى، بوۋاسىر، بويۇن بەز سىلى كېسەللىرىگە،

بەھق، بەرەس، يىرىڭلىق قىچىشقا، ھۆل تەمرەتكە، چايان ۋە يىلان چېقىۋېلىش، سوغۇق.

تىن بولغان يۆتەل، زۇكام، نەزلە، ئۆپكە سۇلۇق ئىششىقى، قورساق ۋە توقۇلمىلارغا سۇ

چۈشۈش، شەققە، باش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەۋسەن گۈلىنى گۈل يېغى ۋە ئەرەقى گۈل بىلەن باشقا چاپسا، سەۋسەن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. گۈلى سەۋسەننى سۇپۇپ قىلىپ، بۇرۇنغا تارتسا، شەققىگە پايدا قىلىدۇ.

3. زۇپا 10 گرام، زىغىر 15 گرام، سەۋسەن گۈلى 10 گرام، سەرىستان يەتتە گرام، بادام مېغىزى 15 گرام ئېلىپ تالقانلاپ، كۈنگە ئىككى ۋاخ 5~10 گرامغىچە ئىچسە، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇپ، بەلغەم بوشتىدۇ.

4. سەۋسەن گۈلىدە گۈلقەنت تەييارلاپ يەپ يەرسە، يۈرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلىدۇ، ئەقلىنى زىيادە قىلىدۇ.

5. يەرلىك شوخلا، بابۇنە، ئىككىلىملىك ۋە سەۋسەن گۈلى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ۋاننا قىلسا ياكى يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلىپ چاپسا، ئىششىق ياندۇرىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، سىركە، سۇماق.

[ئورۇنباسارى] چىخىرماق يىلتىزى: زۇپا گۈلى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] بۇ ئۆسۈملۈك ئىرسا ئۆسۈملۈكى بىلەن بىر ئائىلىگە مەنسۇپ بولغاچقا،

نۇرغۇن جەھەتلەردە بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] گۈلسەۋسەن گۈلقەنتى، سۇپۇپى گۈلسەۋسەن.

يانتاق

(骆驼刺 luo tuo ci)

[ئەرەبچە نامى] سون

[پارسچە نامى] سون

[ئوردۇچە نامى] سون

[لاتىنچە نامى] Herba Alhagi

[ئىنگلىزچە نامى] Camelthorn

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك يانتاق بولۇپ، «يانتاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇنۇلغان ئۇرۇقى ناھايىتى ئۇششاق، شەكلى بۆرەك شەكىللىك، رەڭگى ئاق ياكى قارا بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە تورسىمان سىزىقچىلار بولىدۇ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى ئۆتكۈر بولىدۇ (9.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يەر ئۈستىدىكى قىسمىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، كارۇتىن، ۋىتامىن K، ئاز مىقداردا ۋىتامىن B₁، شاخ ۋە يىلتىزنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C، كارۇتىن قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششاق تارقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈر-لۈكىنى پەسەيتىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى كۈچلەندۈرۈش، قىزىتما قايتۇرۇش، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش..

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سەپراۋى قىزىتما، تىپ، بوۋاسىر، كۆكرەك ئىششاقلىرى، باش ئاغرىقى، چوڭ-كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كونا يانتاقنى مۇۋاپىق مىقداردا دەملەپ ئىچسە ياكى كۆيدۈرۈپ ئىسلىسا، بوۋاسىرنى يوقىتىدۇ.

2. يانتاقنىڭ سىقىپ چىقىرىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ.

3. يانتاق سۈيىدىن ئۈچ تامچىنى بۇرۇنغا تېمىتىپ، بىر سائەتتىن كېيىن بىنەپشە يېغىنى بۇرۇنغا ئالسا، كونا باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

4. يانتاقنىڭ كۆك يوپۇرمىقىنى سىقىپ سۈيىنى زاراڭزا يېغى بىلەن قوشۇپ پۇت - قوللارنى ياغلىسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە سوغۇقتىن بولغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

5. يانتاقنىڭ چېچىكىنى ئېزىپ بوۋاسىرغا چاپسا، بوۋاسىر ئۈچۈن ناھايىتى ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] تەرەنجىبىن.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] يانتاق قاينىتىلغىسى.

تۇخۇم ئېقى

(鸡子白 ji zi bai)

[قەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى] **مىدى يىزى مرغ**

[ئوردۇچە نامى] **مرغ كاتتاڭكە مىدى**

[لاتىنچە نامى] Album Ovi Galli

[ئىنگلىزچە نامى] Hen's egg—albumen

[تونۇش]

بۇ قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ئۆي توخۇسىنىڭ تۇخۇمىنىڭ ئېقىدىن ئىبارەت. گەرچە تۇخۇم ئېقىنىڭ ئاقسىلى ئاز بولسىمۇ، لېكىن ئوزۇقلۇق جەھەتتىن ئەلا سۈپەتلىك ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى تەركىبىدە سالامەتلىك ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئامىنو كىسلاتاسى بار (10.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 100 گرام تۇخۇم ئېقىدا 10 گرام ئاقسىل، ئاز مىقداردا ياغ، بىر گرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، كۈل ماددىسى، 10 مىللىگرام فوسفور، 19 مىللىگرام كالتسىي، تۆمۈر، رىبۇفلاۋىن، نىكوتىن كىسلاتاسى ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان مىكرو ئېلېمېنتلار بار.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، سۇ تەركىبى %87 نى، قاتتىق تەركىبى %13 نى تەشكىل قىلىدۇ. قاتتىق (قويۇق) تەركىبىنىڭ %90 نى ئاقسىللار ئىگىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە تۇخۇم ئاق ئاقسىلى (Oualbumi) %75 نى، تۇخۇمىسمان، يېپىشقاق ئاقسىل %15 (Ouomucaid) نى، تۇخۇم يېپىشقاق ئاقسىلى (Ouomucin) %7 نى تەشكىل قىلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكەگە ئەملىك يەتكۈزۈش، كېكرەك خىزمىتىنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، تېرىنى ئوزۇقلاندۇرۇش، چاچ ئۆستۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

گال ئاغرىقى، كۆز قىزىرىش، يۆتەل، ئىچ سۈرۈش، بەزگەك، كۆيۈك يارىسى، ھەر خىل سۈنۈق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خام ھالەتتە كۈندە تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن ئىككى دانىنى ئەتىگەن ۋە كەچتە ئىچىپ بەرسە، گال ئاغرىقى ۋە يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بەزگەك ھەم كۆيۈك يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تۇخۇمنىڭ ئېقىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، داكىنى نەمدەپ سۈنۈق بار ئورۇننى تېڭىپ بەرسە، سۈنۈققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تۇخۇم سېرىقى، زەپەر.

[ئورۇنباسارى] غاز ياكى ئۆردەك تۇخۇمنىڭ ئېقى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

ماھۇدانە

(千金子 qian jin zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى] ماهوزان

[ئوردۇچە نامى] ماهوزان

[لاتىنچە نامى] Semen Euphorbiae lathryridis

[ئىنگلىزچە نامى] Caper Euphorbia Seed

[تونۇش]

بۇ سۈتلۈك ئوتلار ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مايتاراننىڭ

پشقان ئۇرۇقى بولۇپ، ئېللىپس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل، تورسىمان قورۇقلار بار، پارقرىق، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز (11.11 رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇق تەركىبىدە %50~10 كىچىك ياغ بار، ماينىڭ تەركىبىدە يەنە زەھەرلىك ماددىلار بار.

1. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىچى سۈرۈش تەسىرى: ئۇرۇقىدا تۇتقان ماي يېغى ۋاقتىدا رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ، لېكىن ناھايىتى تېزلا سېسىق پۇراق ۋە ئاچچىق تەمگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى غىدىقلاپ ئىچىنى سۈرىدۇ.

2. ئۆسۈمگە قارشى تەسىرى: دەسلەپكى تەجرىبە ئارقىلىق مەلۇم بولدىكى، ھۆل ئۆسۈملۈكى ئۆتكۈر خاراكتېرلىك لىمفا ھۈجەيرە ۋە دانلىق ھۈجەيرە تىپى، خرورنىك دانلىق ھۈجەيرە تىپى، ئۆتكۈر تاق يادرولۇق ھۈجەيرە تىپلىرىدىكى ئاق قان كېسەللىكىگە نىسبەتەن ئاق قان ھۈجەيرىسىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، ئىچىنى سۈرۈش، بەلغەم بوشىتىش، يىل تارقىتىش، سۇيدۈك ھەيدەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قەۋزىيەت، سۇيدۈك تۇتۇلۇش، بوغۇم ئاغرىقى، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

يەرلىك شوخلا، بابۇنە، ئىككىلىملىك يەتتە گرامدىن، ماھۇداندىن بىر گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ۋاننا قىلسا ياكى زىمات قىلسا، ئىششىق تارقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكە ۋە ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] رۇم بەدىيان.

[ئورۇنباىسارى] يېرىم مىقداردا دەند، تەڭ مىقداردا ئابدىمىلىك ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] لياۋنىڭ، جىلىن، خېيلۇڭجياڭ، جېجياڭ، يۈننەن، سىچۈەن قاتار-

لىق جايلاردىن چىقىدۇ.

ئىككىلىك

(野苜蓿 ye mu xu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Herba Medicaginis Falcatae

[ئىنگلىزچە نامى] Sickle alfalfa herb

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سېرىق گۈللۈك بېدىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، مېۋىسى ياپىلاق، ئەگەشەكلىك بولۇپ، خۇددى يېنىم ئاي شەكلىگە ياكى ئېلىۋەتكەن تىرناققا ئوخشايدۇ، رەڭگى پور رەڭلىك، ئۆزى پارىقراق كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 2~1.5 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئىچىدىن 5~10 تالغىچە ئۇرۇقى چىقىدۇ. بۇ ئۇرۇقنىڭ شەكلى يۇمىلاق، كىچىك، رەڭگى خورمارەڭلىك تەمى نېپىلى ئاچچىق كېلىدۇ، ياز ۋە كۈز پەسلىدە ئۆسۈملۈكنى ئورۇۋۇپ، قۇرۇتۇپ ئۇرۇقنى ئايرىپ ئېلىپ تەييارلىنىدۇ (11، 12 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ساپونىن (Saponins)، شانتوپىللوئىن (Xanthophyll lutein)، گىلكوزىدى (glucoside)، ۋىتامىن B₁، B₂، ئارگانىنىي (Arginine)، ئاسپارتىت كىسلاتاسى (aspartic acid)، گۇلتامىك كىسلاتا (glutamic acid)، مىكرو ئېلېمېنتلاردىن تۆمۈر (Fe)، سىنك (Sn)، مىس (Cu) ۋە كاروتىن ماددىلار بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، سېرىقلىقنى قايتۇرۇش، قاندىكى ماينى پارچىلاش.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئىششىق تارقىتىش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

جىگەر، تال، ئۇرۇقدان، خالتا ئىششىقلىرى، بالياتقۇ ئىششىقى، يالغىچ، سۈيدۈك

- ھەيز توسۇلۇش.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئىككىلىملىكنى بابۇنە بىلەن سوقۇپ ئىششىغان ئورۇنغا زىمەت

قىلسا، ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئىككىلىملىكنى كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن قاينىتىپ سۈزۈپ،

سۈيىنى ئىچسە، پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ، سۈيدۈك زەھەرنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئىككىلىملىكنى قىزىلگۈل بىلەن سوقۇپ ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ،

رۇپ، ئىستېمال قىلسا، ئىچكى ئەزالار ئىششىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇرۇقداننى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئەنجۈر.

[ئورۇنباسارى] بابۇنە.

[پىششىق ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئىششىق قايتۇرغۇچى شەرىپەت، مەلھەم ۋە زىماتلار تەركىبىدە.

گە چۈشىدۇ.

قىزىلگۈل يېغى

(玫瑰花油 mei gui hua you)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Oleum Flos Rosae Rugosae [لاتىنچە نامى]

oil of flower rugose rose [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ ئەتىراپتا گۈل ئائىلىسىگە تەۋە بولغان ھەممىگە تونۇشلۇق خۇش پۇراق، قىزىلگۈلنىڭ ياپرىقىدىن كۈنجۈت يېغى ئارقىلىق ئېلىنغان ياغ بولۇپ، ئۆزى سۈزۈك، قىزغۇچ سېرىق رەڭدە، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ.

گۈل يېغىنى تەييارلاش:

قىزىلگۈلنى كۈنجۈت يېغىغا سېلىپ ئازراق قىزۇدۇرۇپ، تەمىنى چىقىرىپ، گۈلنىڭ تىرىپلىرىنى سۈزۈپ ئېلىۋېتىپ تەييارلىنىدۇ، يەنە كۈنجۈت يېغىغا قىزىلگۈلنى چىلاپ تومۇز ئاپتاپتا ئۈچ ئاي قويۇپ تەييارلىنىدۇ. بۇ جەرياندا چوقۇم گۈل ياپرىقى 2~3 قېتىم ئالماشتۇرۇپ تۇرۇلىدۇ (11.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، مۇزا كىسلاتاسى، سىيانىن (Cyanin)، كارو-تىن (Carotene)، سېرىق پىگمېنت، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ۋىرۇسقا قارشى تەسىرى بار.

2. ئوت ماددىسىنىڭ ئاجرىلىشىنى تېزلىتىش تەسىرى بار ۋە زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى

بار.

[تەبىئىي] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق ۋە ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تېرىنىڭ ياللۇغى كېسەللىكلەر خاراكىتېرلىك، باش ئاغرىقى، قۇلاق ياللۇغى، بوغۇم

ئاغرىقى.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىنى يەرلىك ئورۇنغا سۈركىسە، ھەر خىل تېرە

كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىنى پىشانىسىگە سۈركىسە ئىسسىقتىن بولغان باش

ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى گۈل يېغىغا تۇخۇمنىڭ ئېقىنى ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا

چاپسا ئىششىق ۋە ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10~6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] زەيتۇن يېغى.
 [ئورۇنباىسارى] كۈنجۈت يېغى.
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] زىماتى ۋە رەم.

سۆگەتگۈل

(夹竹桃 jia zhu tao)

[ئەرەبچە نامى] سم الحار
 [پارسچە نامى] ترزهره
 [ئوردۇچە نامى] نيز

[لاتىنچە نامى] Folium Seu Cortex Nerii Indiei

[ئىنگىلىزچە نامى] Leaf or bark of sweetscented Oleander

[تونۇش]

بۇ تال گۈل ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان چاتقال ئۆسۈملۈك سۆگەتگۈلى (Nerium indicum Mill) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى «سۆگەتگۈلى يوپۇرمىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى ئۈزۈنچاق تېمىدە شەكىللىك بولۇپ، قېلىن، قاتتىق، سىلىق بولىدۇ، ئالدى يۈزى توق يېشىل رەڭلىك، ئارقا يۈزى سۇسراق يېشىل، تەمى ئاچچىق، ئۆتكۈر، پۇراقلىق بولىدۇ (14.11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە يۈرەكنى قۇۋۋەتلىگۈچى گلۇكوزىدلار-نى تۇتىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى ئولېئاندىرىن (Oleandrin)، ئولېئاندىروزا (Oleandrose)، ئولېئاندىرىگېن (Oleandrogenin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يەنە نېرىئانتىن (Neriantin)، ئادىنىرىن (Adynerin) قاتارلىقلارمۇ بار، يوپۇرماق تەركىبىدىكى يۈرەكنى قۇۋۋەتلىيدىغان، گلۇكوزىدنىڭ مىقدارى گۈل ئېچىلىش مەزگىلىدە ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ، يەنە رۇتىن (Rutin)، دامبونىتول (Dambonitol) قاتارلىقلارمۇ بار. دەرەخ قوۋزىقىدا ئودوروزىدى (A, B, D, F, G, H, K Odoroside) قاتارلىقلار بار.

يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە فېنولىق كرىستال ماددىلار، ئۇچۇچان ياغ، پالمېتىك كىسلاتا،

قاتتىق ياغ كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، زىغىر يېغى كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار. گۈلى گىتوكسىگېن (Gitoxigenin)، ستروسىپىزىد (Strospeside)، سۆگەت گۈل گلۇكوزىدى H قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. يۈرەكنى كۈچەيتكۈچى تەسىرى: ① سۆگەتگۈلىنىڭ ياسالمىسى: مەملىكىتىمىزنىڭ سۆگەتگۈلى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھالدا يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش تەسىرىگە ئىگە ئىكەنلىكى خېلى بۇرۇنلا ئىسپاتلانغان، مەيلى يوپۇرمىقى، غولى، قوۋزىقى، ياغاچ قىسمى ۋە گۈلى بولمىسۇن، ھەممىسىنىڭ يۇقىرىقىدەك ئۈنۈمى بار، يوپۇرمىقىنىڭ تەسىرى كۈچلۈك، گۈلىنىڭ ئەڭ ئاجىز؛ ② ياۋروپا سۆگەت گۈلى تەركىبىدىكى نىرئولىن پروپىل (Neriolin Propil)، ئەڭ دەسلەپ ياۋروپا سۆگەتگۈلى (Nerium olander) دىن ئېلىنغان. ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ سۆگەت گۈلى ئىچىدىمۇ مۇشۇنداق ئۈنۈملۈك تەركىب نىرئولىن فولنىرىن (Neriolin Folnerin) بارلىقى بايقالدى.

بۇ يۇقىرىقى بىلەن ئوخشاش ماددا ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى ۋە دېڭىز چوشقىسى، توشقان، پاقا ۋە ئىتلارغا سىناپ ئىشلەتكەندە، يۈرەكنى قوزغاتقۇچى گلۇكوزىدى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى ھەم ئۈنۈمى تېز بولغان گلۇكوزىد خىللىرىغا مەنسۇپ ئىكەن. ئېچىلگەندە ئۇنىڭ سۈمۈرۈلۈشى دىگىتالىسقا قارىغاندا ئۈنۈمى يۇقىرى، بۇ ئاشقازان، ئۈچەيدە بۇزۇلمايدۇ.

2. باشقا تەسىرى: يوپۇرمىقى كىچىك چاشقاننىڭ، سۇلۇق راكىنى يەڭگىل دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىز پوستى بالىياتقۇنى قوزغىتىدۇ. [تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، پارقىرىتىش، قان تازىلاش، ئارتۇق ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش، باھنى كۈچلەندۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل ئىششىق ۋە ھەر خىل يارىلار، قىچىشقا، قوتۇر، باھ ئاجىزلىقى، بوۋاسىر، يەل، يانپاش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆگەتگۈل يىلتىزنى سۈت بىلەن قاينىتىپ، ئادەتتىكى قايماق ئېلىش ئۇسۇلى بويىچە قايىمىقىنى چىقىرىپ، باھنى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن مۇۋاپىق مىقداردا يېگۈزۈلىدۇ (يېيىشتە يۈرەككە تەسىر قىلماسلىقى ئۈچۈن مىقدارى ئاز بولۇشى زۆرۈر).

2. سۆگەتگۈلىنىڭ يوپۇرمىقىنى ئەنجۈر ۋە شاراب سۈيىدىن 15 گرام مىقداردا ئېلىپ،

كالا قېتىمقى بىلەن ئىچسە، زەھەرلىك ھاساراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىدۇ، ھايۋانلارغىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

3. سۆگەتگۈلى يوپۇرمىقىنى پىشۇرۇپ خېمىر قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چېچىپ بەرسە، قاتتىق ئىششىقلارنى يۇمشىتىپ پارقىرىتىدۇ، كونا بەل ئاغرىقى ۋە يانپاش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

4. سۆگەتگۈلىنىڭ يىلتىزىدىن ئاز مىقداردا ئېلىپ، يېڭى سېغىلغان سۈتتە قاينىتىپ ئېلىپ، ئاز - ئازدىن ئىچىپ بەرسە، باھنى كۈچلەندۈرىدۇ، مەنىنى تۇتىدۇ. لېكىن بۇ ئۆسۈملۈك زەھەرلىك بولغاچقا، ئىشلىتىشتە كۆپىنچە سىرتتىن ئېھتىيات بىلەن ئىشلىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بۇ ئۆسۈملۈك زەھەرلىك بولغاچقا، كۆپىنچە سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ. مىقدارى بىر گراممىچە بولىدۇ، ئۇنىڭدىن ئارتىپ كەتسە، ئادەم ۋە ھايۋانلارنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭە ۋە ئۆپكەنگە زىيان قىلىدۇ، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ. [تۈزەتكۈچىسى] ئوغۇز سۈتى، ھەسەل.

[ئورۇن-ياسارى] قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇشتا پاراۋەر مىقداردا ئىككىلىملىك ياكى بابۇنە، ئۈچتىن بىر مىقداردا ئىنجۈر يوپۇرمىقى. [چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

مامچەمەك

(河西苣 he xi ju)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] polydichotoma (Ostenf)

[ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بويى 40~50 سانتىمېتىرغىچە ئېگىز ئۆسىدۇ، يەر ئاستى يىلتىزسىمان غولدىن سۈتكە

ئوخشاش سۇيۇقلۇق چىقىدۇ. غولىدا بويىغا سوزۇلغان سىزىقچىلىرى بولىدۇ. تۇۋى قىسمىدىن كۆپ شاخلىنىپ پومزەك ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «مامچەمەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سېزىمنى تۆۋەنلىتىش، ئېرىتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل تارقىتىش، قاتتىق مونەكلەرنى يۇمشىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەل - پۈت ئاغرىقلىرى، بوغۇم ئاغرىقلىرى، بەل چىم بولۇپ كېتىش، سوغۇق ئۆتۈشتىن بولغان قول - پۈت ھەرىكىتىنىڭ ياخشى بولماسلىقى، پەي - مۇسكۇللارنىڭ تارتىشىپ قېلىشى، مۇپاسىل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مامچەمەكتىن 100 گرام ئېلىپ 5000 مىللىلىتىر سۇدا يېرىم سائەت ئەتراپىدا قاينىتىپ، تىرىپلىرىنى سۈزۈۋېتىپ، سۈيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا ياكى ۋاننا قىلسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە ئىششىقى، پەي ۋە مۇسكۇللارنىڭ تارتىشىپ قېلىشىغا پايدا قىلىدۇ.
2. مامچەمەك 60 گرام، چاكاندا 20 گرام، ئادراسمان ئۇرۇقى 20 گرام، سەبرى 45 گرام؛ قائىدە بويىچە سوقۇپ ئالغان قىلىپ، تۇخۇم ئېقى ياكى تۇخۇم سېرىقى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بەل ۋە پۈت ئاغرىقى، تىز ۋە ئوشۇق بوغۇملىرىنىڭ ئىششىپ ئاغرىشى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل.

[ئورۇنباىسارى] ئادراسمان.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] مامچەمەك دەملىمىسى.

ئۈستقۇدرىيۇن (石蒜 shi suan)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Bulbus Lycoridis Radiatae*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Shorttube Lycoris Bulb*

[تونۇش]

بۇ، قوناڭگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاغ سامسقى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەڭگىسىمان مېۋىسى «ئۈستقۇدرىيۇن» ياكى «ياۋا سامساق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان تەڭگىسىمان مېۋىسى ئېلىپس شەكىللىك ياكى شار شەكىللىك بولۇپ، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى ناھايىتى ئۆتكۈر، سامساق پۇرىقى بار. [خىمىيەلىك تەركىبى] تەڭگىسىمان غولدا كۆپ خىل ئالكالوئىدلار بولۇپ، مۇھىملىرى تاغ سامسقى ئالكالوئىدى ھومولىكورىن (*Homdycorine*)، لىكورىن (*Lycorinine*)، تازېتتىن (*Tazettine*)، لىكورامىن (*Lycoramine*)، لىكورىن (*Lycorine*)، پىسېۋودولىكورىن (*Pseudolycorine*) ۋە گالاتتامىن (*Galanthamine*) لاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە 20% كراخمال بار، يەنە ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىنى تۈرمۈزلايدىغان ۋە راكقا قارشى تەسىرگە ئىگە ئىككى خىل تەركىب لىكورىسىدنىل (*Lycoricidinol*) ۋە لىكورىسىدنىن (*Lycoricidine*) لار بار.

ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈك سۆسۈن گۈللۈك تاغ سامساق (*Lycorissquamigeramaxim*) نىڭ تەڭگىسىمان غولىنىڭ تەركىبىدىكى ئالكالوئىدلىق تەركىبلەر يۇقىرىقى بىلەن ئاساسەن ئوخشاشىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا بۇنىڭدا يەنە سۆسۈن گۈللۈك تاش سامساق ئالكالوئىدى سىكۋامىگېرىن (*Squamigerine*) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. گالاتتامىن (لىكورامىن): بۇ ئەسلىگە قايتقۇچى ئۆت ئىشقارى ياغ فېرېمېنتىنى تۈرمۈزلىغۇچى تەسىرگە ئىگە بولۇپ، بۇنىڭ بۇ خىل تەسىرى نېئوستىگمىن (*Neostigmine*) بىلەن ئوخشايدۇ ھەمدە توغرا يوللۇق مۇسكۇللارنىڭ قىسقىرىشىنى ئاشۇرۇپ، ھايۋاناتلارنىڭ ئۈچەي يوللىرىنى غىدىقلايدۇ، يۈرەك قان تومۇر سىستېمىسىنى تۈرمۈزلايدۇ ۋە كۆز قارىچۇقىنى كىچىكلىتىدۇ، نېئوستىگمىن بىلەن ئوخشايدىغان

يېرى ئۇ مېڭە قان توسۇقىدىن ئاسانلا ئۆتىدۇ ھەمدە، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا نىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تەسىر قىلىدۇ. بەزى مەركەز مەنبەلىك پالەچ كېسەللىكلىرىنىدە مۇداۋالاش ئۈنۈمى بار. شۇڭا نېئوستىگمىندىن ياخشى، بەلكى زەھەرلىك تەسىرىمۇ ئاز. 2. يىرىك ياسالمىسى ۋە باشقا ئۈنۈملۈك تەسىرلىرى:

① مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كىچىك چاشقانغا قىلىنغان تەجرىبەدە تىنچلاندۇرۇش تەسىرى كۆرۈلگەن ھەمدە بۇ ھىكسوبارىتول ناترىي، ناترىي تىئوپىنتال، ناترىي پېنتوبارىتال، مىلتوۋىن ۋە خلورال ھىدرات قاتارلىقلارنىڭ ئۇخلىتىش ۋاقتىنى ئۇزارتىدۇ، دىپىدرولىكورىننىڭ كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تىنچلاندۇرۇش رولى بار. لېكىن ئۇنىڭ ئۆزىدە ئاغرىق توختىتىش تەسىرى يوق ياكى ناھايىتى ئاجىز، لېكىن تېترا ھىدروپالماتىن ۋە مورفىننىڭ ئاغرىق توختىتىش تەسىرىنى كۈچەيتىدۇ.

② قان، ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: لىكورىن ئىت، مۇشۇك ۋە توشقانغا ئوكۇل قىلىنغاندا قان بېسىمىنى يەتتىل ھالدا تۆۋەنلەتكەن، ئۇنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ئاز. ③ قاندىكى قەنتكە نىسبەتەن تەسىرى: لىكورىننى توشقان ۋە چاشقانلارنىڭ تېرە ئاستىغا ئاز مىقداردا ئوكۇل قىلسا، قاندىكى قەنتنى تۆۋەنلىتىدۇ ھەمدە ئادىرنالدىن پەيدا قىلغان يۇقىرى قان قەنتىنى يەتتىللىتىدۇ، لېكىن يۇقىرى دوزىسى قاندىكى قەنتنى ئۆزلىتىدۇ. [تەبىئىي] ئۆزىنىڭ دەرىجىسىنىڭ ئازىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش، قۇستۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، ھۆلۈكلەرنى قورۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

نەپەس سىقىلىش، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، قورساق پەردىسى ۋە بالىياتقۇدىكى سۇلۇق ئىششىقلار (ئىستىسقا)، تال توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

ئۈستقۇدېرىيۇن 10 گرام، كاسىنە ئۇرۇقى، پىرسىياۋشان، سەرپىستان 15 گرامدىن؛ قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۈيىگە شېكەر قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، قورساققا سۇ چۈشۈش، تال ۋە جىگەر ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] بەدنى ئاجىز كىشىلەردە ھۆپپىدا قىلىدۇ.

[ئۆزەتكۈچىسى] بېھى سۈيى.

[ئورۇنباسارى] ھىندى تۈزى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېنەن، جياڭشى، گۇاڭدۇڭ رايونلىرىدىن ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] لوغانزىيا.

كېۋەز ئانىسى^①

(磨盘草 mo pan cao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى خىلىتىسز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تارقىتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، يۈمشەتەش، چىرىتىشكە قارشى تۇرۇش.

بابۇنە^②

(洋柑菊 yang gan ju)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، يەل ھەيدەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازان، مېڭە ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

ئىنەكپىتى يېغى^③

(蓖麻油 bi ma you)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم سەۋدا خىلىتىنى سۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئۈچەي توسالغۇ-لىرىنى ئېچىش.

① تەپسىلاتى 1 - باب 2 § غا قاراڭ
② تەپسىلاتى 3 - باب 2 § غا قاراڭ
③ تەپسىلاتى 4 - باب 2 § غا قاراڭ

سەبرى ①

(芦荟 lu hui)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، يەل ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ماددىلار-نى يۇمشىتىش، ئىچىنى سۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭە ۋە ئاشقا-زاننى تازىلاش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ھەيز ماڭدۇرۇش، سۈيدۈك كەلتۈرۈش، ئىششىق قايتۇ-رۇش، جاراھەتلەرنى تازىلاش، چاچ ئۆستۈرۈش.

سازاڭ ②

(地龙 di long)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق قايتۇرۇش، قىزىتما چۈشۈرۈش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان بېسىمنى چۈشۈرۈش.

يالغان ئادەمگياھ ③

(三七 san qi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، ئاغرىقنى پەسەيتىپ، ئىششىقنى تارقىتىش.

① تەبىئىياتى 4 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەبىئىياتى 5 - بابقا قاراڭ

③ تەبىئىياتى 8 - بابقا قاراڭ

① موزايۇبشى

(地龙虎 di long hu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، يامان جاراھەتلەرنى يوقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

② بەنگرە

(墨旱莲 mo han lian)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، قان تازىلاش، باھنى كۈچلەندۈرۈش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش.

③ جۆدە

金石蚕 jin shi can

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

- ① تەپسىلاتى 9 - بايقا قاراڭ
- ② تەپسىلاتى 9 - بايقا قاراڭ
- ③ تەپسىلاتى 9 - بايقا قاراڭ

نەغەز گۈلى يىلتىزى^①

(萱草根 xuan cao gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش ۋە قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۋەتلەش.

شاتارى^②

(梔子 zhi zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلمىنى تەڭشەش، خۇشلۇق كەلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلمىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ئوت يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

ئاق لەيلى يىلتىزى^③

(蜀葵子 shu kui zi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، يۇمشىتىش، سىلىقلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلمىنى پىشۇرۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش.

① تەبىئىياتى 10 - بابقا قارالغۇ

② تەبىئىياتى 10 - بابقا قارالغۇ

③ تەبىئىياتى 10 - بابقا قارالغۇ

ئاق لەيلىگۈلى ①
(药蜀葵花 yao shu kui hua)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، كانايىنى سىلىقلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش.

كۆك كاۋا شاپىقى ②

冬瓜皮 dong gua pi

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يىرىغلىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش.

كۆممىقوناق ساقىلى ③

(玉米须 yu mi xu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆت يولىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش.

① تەبىئىياتى 10 - بابقا قاراڭ
② تەبىئىياتى 13 - بابقا قاراڭ
③ تەبىئىياتى 13 - بابقا قاراڭ

كۈدە^①

(韭菜 jiu cai)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىچنى يۇمشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش.

زەرچىۋە^②

(姜黄 jiang huang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يارىلارنى قۇرۇتۇش، بەلغەم بوشتىش، تارتىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، رەڭگىروپىنى چىرايلىق قىلىش، پارقىرىتىش.

ئارپىبەدىيان^③

(小茴香 xiao hui xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى، ھۆل سوغۇق كەپپىياتنى تەڭشەش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق توختىتىش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، سۈت پەيدا قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، ئىششىق قايتۇرۇش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش.

① تەپىسلاتى 15 - بابقا قاراڭ

② تەپىسلاتى 16 - بابقا قاراڭ

③ تەپىسلاتى 2 - باب § 2 غا قاراڭ

① تازىلانغان شور

(硝石 xiao shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قورۇش، تۇتۇش، ئىچىنى توختىتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇمشىتىش.

② مامسا

(丽春花 li chun hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، سوۋۇتۇش، قۇرۇتۇش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

③ كۆكمارال

(景天 jing tian)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، ئىششىق تارقىتىش.

④ پاقا شىرىسى

(蟾酥 chan su)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

- ① تەبىئىتى 24 - بايقا قاراڭ
 ② تەبىئىتى 24 - بايقا قاراڭ
 ③ تەبىئىتى 24 - بايقا قاراڭ
 ④ تەبىئىتى 26 - بايقا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]
زەھەر ۋە ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، سىپازما بوشتىش.

① كاكٹۇس

(仙人掌 xian ren zhang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]
زەھەر قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

② تاغ سۈنبۈلى

(马蹄香 ma ti xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]
يۈرەك، پەي، نېرىپلارنى قۇۋۋەتلەش، يۈرەكنى قوزغىتىش، تارتىشىپ قېلىشنى قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش.

③ زۇپا

(神香草 shen xiang cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]
ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەپ، بەلغەم بوشتىش؛ نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا ۋە بەلغەمدىن بولغان يۆتەلنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىقلارنى تارقىتىش، تەرلىتىش، يەل ھەيدەش، تېرىگە رەڭ بېرىش.

-
- ① تەپىلاتى 26 - بابقا قاراڭ
② تەپىلاتى 29 - بابقا قاراڭ
③ تەپىلاتى 31 - بابقا قاراڭ

① شۇمشا ئۇرۇقى

(葫芦巴 hu lu ba)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈيۈك ھەيدەش، ھەيزىنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىشتىھانى ئېچىش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، بۆرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش.

② تاغ پىيىزى

(野葱 ye cong)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتلىرىنى تازىلاش، ئىششىق تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش.

③ زىغىر ئۇرۇقى

(亚麻子 ya ma zi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە ۋە كانايىنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىپ، يۆتەل پەسەيتىش؛ نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تازىلاش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىچىنى بوشىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ياللوغ قايتۇرۇش، يىرىڭلىق چاقىنى قۇرۇتۇش.

- ① تەپىسلاتى 31 - بايقا قارالڭ
 ② تەپىسلاتى 31 - بايقا قارالڭ
 ③ تەپىسلاتى 31 - بايقا قارالڭ

جۇڭگو ماڭدارى ①

(威灵仙 wei ling shan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆت ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، يىل تارقىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى يوقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق توختىتىش.

يۆگمە چىۋوت ②

(田旋花 tian xuan hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆت ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

چاققاقئوت ئۇرۇقى ③

(苎麻子 qian ma zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تېرىنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تارقىتىش، قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىش، تېرىنى قىزارىتىش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى ۋە سۈتنى راۋان قىلىش، ئۆپكەنى، ئاشقازاننى تازىلاش، باھنى قۇۋۋەتلەش، بالىياتقۇ، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش.

① تەپسىلاتى 33 - بابقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 33 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 43 - بابقا قاراڭ

ياۋا كەشمىر ①

(泽泻 ze xie)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

جۈز نەك ②

(泽兰 ze lan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، جاراھەت

پۈتتۈرۈش.

① تەبىئىياتى 13 - بابقا قارالغۇ

② تەبىئىياتى 18 - بابقا قارالغۇ

ئون ئىككىنچى باب قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار

قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ، قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن، بەدەندە خىلىتىسىز، خىلىتلىق مىزاج بۇزۇلۇش يۈز بېرىپ ئورگانىزمنىڭ تەبىئى تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ «تەبىئەت» ئاجىزلاش، نەتىجىسىدە كېسەل پەيدا قىلغۇچى مىكرو-ئورگانىزىم قانغا ئۆتۈپ، قاننى ئوقۇنەتلەندۈرۈشۈپ شىدىن بەدەندە تېمپېراتۇرا تەڭشەش مەركىزىنىڭ خىزىمىتى بۇزۇلۇپ، قىزىتما پەيدا بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا بەدەن ھارارىتى نورمال چەكتىن يۇقىرى بولۇش، باش ئاغرىش، پۈت - قول ئاغرىش، ئومۇمىي بەدەن سىقىراپ ئاغرىش، كۆپ ئۇسساش، يۇتقۇنچاق قىزىرىپ ئىششىش، قىزىل، سىزلام، يۆتەل، نەپەس سىقىلىش، ئۆپكە سىلى، گۆرەن بەز سىلى، ھەرخىل ئۆسمە، سۈت بېزى ياللۇغى، تېرە ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ئۆتكۈر يۇقۇملىنىش ... دەك تۈرلۈك كېسەللىككە ئالاقىدار ئالامەتلەر بايقىلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا، قىزىتما داۋاملىق ئۆرلەپ كېتىپ، يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ تۈرى كۆپ بولغاچقا، ئىشلەتكەندە، قىزىتمىنىڭ سەۋەبىگە قاراپ، تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل سوغۇق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىپ زەھەر قايتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇپ، قىزىتما پەسەيتىشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق قىزىتما ياندۇرىدۇ. بۇنداق دورىلار قىزىتما قايتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئانېماررېنا، قاغىتىرنىقى، شاقايقونۇنۇمان، تالك، مودەنگۈل يىلتىز پوستى، گاۋزىد-بان چىنى، لوكات، لوپنۇر كەندىرى، قېرىقىز، سۆگەت، تاشئوت، سىركە، ئاق لەيلى ئۇرۇقى.

يۇمغاقسۇت، ئوسۇڭ، ئاق سەندەل، قىزىل سەندەل، بىنەپشە، نېلۇپەر، لىمون، ئۇچقات، ھەمىشبار ئۇرۇقى، قارادان، پەربۇن، تۇخۇم ئېقى، قاغا تىرنىقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قونۇن، سېمىزئوت ئۇرۇقى، پاقىيوپۇرمىقنىڭ ئۇرۇقى، روشەنگۈل، بىدىمىش-

كى، كات ھىندى، تەرخەمەك، ئەرۈسە ياپرىقى، قوموش يىلتىزى، سەپرائوت يىلتىزى، پوستى، پىچانگۈل يىلتىزى، سۇ بۆلجۈرگىنى، يۆگمەچ ئوت، كۆك ماش، ئوسما يىلتىزى، شاتۈت.

ئانىماررېنا

(知母 zhi mu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Rhizoma Anemarrhenae [لاتىنچە نامى]

Liliaceae [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئانىماررېنانىڭ يىلتىزى بولۇپ، توغراپ، شۇ يېتى ياكى تۈز بىلەن قورۇپ ئىشلىتىلىدۇ (1.12 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭدا ئانىماررېنا ساپونىن (Timosaponin)،
(Anemarsaponin)، (Smilagenin)، ئانىماررېنا كۆپ خىل قەنتى قوش قەنتى (Anemarin)،
A، B، C، D لار، قاتتىق ماي كىسلاتاسى، پالما كىسلاتاسى، يوپۇرماق كىسلاتاسى،
Mangiferin، Smilagenin.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كېسەل قوزغاتقۇچى مىكرو جانلىقلارغا قارشى تۇرۇش تەسىرى، قىزىتما پەسەيتىش تەسىرى، قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى، قان ئۇيۇۋېلىشقا قارشى تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ياللوغ قايتۇرۇش، ئۈچەينى سىلىقلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان قىزىپ، ئۇسساش، ئىچى تىتىلداش، يۆتەل، ئۆپكە ياللوغى، كاناي ياللوغى،

ئۆپكە سىلى، قەنت سىيىش كېسىلى، تال زەئىپلىكىدىن بولغان قەۋزىيەتلىك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەمرى ھىندى 10 گرام، ئانېماررېنا بەش گرام، چىلان 10 گرام، چاپلىق دەملەپ ئىچسە، يۇقىرى قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئانېماررېنا، شۇمىشا ئۇرۇقى، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

3. سېمىزئوت ئۇرۇقى، يۇمىخاقسۇت ئۇرۇقى، تاباشىر، قىزىلگۈل، ئانېماررېنا ھەر بىرىدىن بەش گرامدىن ئېلىپ، سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، قەنت سىيىش كېسەللىكىگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 4 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] تالنى زەئىپلەشتۈرىۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئىزخىر.

[ئورۇنباىسارى] ئاق لەيلىگۈلى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېيىي، سەنشى، شەرقىي شىمال قاتارلىق ئىچكى ئۆلكىدە.

لىرىدىن چىقىدۇ.

قاغىتىرنىقى

(光慈姑 guāng cǐ gu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Bulbus Tulipae

[ئىنگلىزچە نامى] Edible Tulipbulb

[تونۇش]

بۇ پىياز ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 5 ~ 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدا ئۆسدىغان كۆپىنچە باش باھاردا ئۆسدىغان ئۆزى كىچىك، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىلى قاغىتىر.

نمى (خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى «پىلىپىلگۈل» ۋە «مونۇلۇق» قاتارلىق ناملار بىلەنمۇ ئاتايدۇ) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەڭگىسىمان غولى «قاغىتىرنىقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تەمى ئاچچىقراق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (2.12 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] كولىختىسن (Colchicine) قاتارلىق كۆپ خىلى بىئولوگىيىلىك ئىشقار ۋە كراخماللاردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئاققان دانچىلىرىنىڭ كۆپىيىشىنى تىزگىنلەش، ئۆسۈمنى كىنوتىرول قىلىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەلۋىرەك، ھەر خىل ئىششىق، لىمفا سىلى، سېرىقلىق چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاققۇش ئوت 10 گرام، قاغىتىرنىقى 7 گرام، زىرىق 10 گرام، قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما پەسەيتىدۇ.

2. قىزىل بۇغداي بىلەن قاغىتىرنىقنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يىلان چاققان زەھەرنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچكى تەرەپتىن سەككىز گرامغىچە، سىرتقى تەرەپتىن ئاچچىق سۇ بىلەن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ناۋات، پىلىپىل.

[ئورۇنباىسارى] سۇماق.

[چىقىش ئورنى] قۇرۇق تاغ باغرىلىرى ۋە دالىلاردا كۆپ ئۆسىدۇ. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

شاقايقۇننۇئمان (白头翁 bai tou weng)

[ئەرەبچە نامى] *شفاق انمان*

[پارسچە نامى] *گل لاله، لاله كوي*

[ئوردۇچە نامى] *لاله*

[لاتىنچە نامى] *Herba Pulsatilla*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Chinese pulsatilla root*

[تونۇش]

بۇ ئېھىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 10~40 سانتىمېتىر ئۆسىدىغان، كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى، يىلتىزى ۋە گۈلى دورىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بولۇپ، بۇلار «شاقايقۇننۇئمان»، «ئاقۋاشتوت»، «گۈل لاله» قاتارلىق ناملاردا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ شەكلى كۆكناز ئۆسۈملۈكى ۋە يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، گۈلى، ئۇرۇقى ۋە مېۋىسىمۇ ئوخشايدۇ، لېكىن كۆكنازنىڭكىدىن كىچىك، ئۇرۇقىمۇ ئۇششاقراق، گۈلى رەڭمۇرەڭ بولىدۇ، ئۇنىڭ يىلتىزى شاقايقۇننۇئمان نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.12 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئانېمونىن (Anemonin)، ۋە ئانېمون (Anemon) كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار ھەم 9% لىك ساپونىنمۇ بار.

1. فارماكولوگىيەلىك تەسىرى [1]. ئامىبوئاغا قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

2. جىنسى يول تامچە قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.

3. باكتېرىيىگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، بۇنىڭدىن ئېلىنغان ئەپيۈن، ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىشتا ۋە مەست قىلىشتا كۆكنازنىڭ ئەپيۈندىن كۈچلۈك، شۇنىڭدەك بۇنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستى كۆكنازنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستىدىن

كۈچلۈك كېلىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تولغا، سۈيدۈك، ھەيز تۇتۇلۇش، بەرەس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاقۋاشئوت ۋە ئەرۈدۈن قوۋرىقىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە،

تولغاغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. شاقايقۇنئوئمان گۈلىدىن ئالتە گرام ئېلىپ، ئېزىپ ئىچسە ياكى بۇرۇنغا پۈركى-

سە، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.

3. شاقايقۇنئوئمان يوپۇرمىقى ۋە تېنىنى ئارپا سامىنى بىلەن قاينىتىپ ئىچسە،

سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

4. شاقايقۇنئوئماننىڭ ئۇسارسىنى جاراھەتكە چاپسا، قان - يىرىڭلارنى تازىلايدۇ،

تېرىنىڭ سۇيۇلۇپ چۈشۈپ كېتىشىنى يوقىتىدۇ، كۆزنىڭ ئىششىقىنى تارقىتىدۇ، كۆزگە

ۋە بۇرۇنغا تېمىتسا، مېڭىدىن كېلىدىغان ھۆللۈكنى تازىلايدۇ، كۆزگە تېمىتسا، كۆزگە

چۈشكەن ئاقنى يوقىتىدۇ ھەمدە يوپۇرمىقى ۋە گۈلىنىڭ سىقىلغان سۈيىنى كۆزگە تېمىتسا،

ياكى سۈرمە قىلىپ تارتىسىمۇ شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

5. شاقايقۇنئوئماننىڭ گۈلىنى ياڭاقنىڭ كۆك پوستى بىلەن ئېزىپ خېمىر قىلىپ

چاپسا، چاچنى قارايتىدۇ، قۇبا كېسىلىنى يوقىتىدۇ.

6. ئۇرۇقىدىن ھەر كۈنى، سوغۇق سۇ بىلەن ئۈچ گرامدىن ئىچىپ بەرسە، بەرەس

كېسىلىنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىككى گرامغىچە، گۈلىدىن 0.01 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساققا زىيان قىلىدۇ، غوزىسىدىن ئۈچ گرامنى شاراب بىلەن

ئىچسە، نېرۋىنى زەھەرلەپ، ساراڭلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[نۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، گاۋزىبان.

[ئورۇنباسارى] خەشخاش.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قاتار-

لىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تالك

(滑石 hua shi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Talcum [لاتىنچە نامى]

Talc [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ بىر خىل كرىمنىي كىسلاتا تۈزى تۈرىدىكى بىر خىل مەدەن «تالك» بولۇپ، رەڭگى ئاق مومغا ئوخشاش، ئازراق پارقراق، يۇمشاق، سىلىق بولۇپ، ئۇپسىمان ئۇنى تۆكۈلىدۇ. [خىمىيەلىك تەركىبى] كۆك سېغىز تەركىبىدە %31.7 ماگنىي ئوكسىد، %63.5 سىزى ئوكسىد، %4.8 سۇ ۋە باشقا ئارىلاشما ماددىلار بار (4.12 - رەسىم). [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تېرىنىڭ ئېلاستىكىلىقىنى ئاشۇرىدۇ، مىكروپ ئۆلتۈرىدۇ. [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئەۋۋىلىدە قۇرۇق سوغۇق. [خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىش، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، ئۇرۇقدان خالتىسى تەرلەش، قىزىتمىلىق بۆرە چاقىسى، پۇت بارماق ئارىلىقلىرى شەلۋەرەش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆك سېغىز 24 گرام، خام چۈچۈكبۇيىدىن 35 گرام ئېلىپ، قوشۇپ يۇمشاق سوقۇپ، بىر كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 12 گرامدىن قايناق سۇ بىلەن بىلەن ئىچىپ بەرسە، يازدا ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىپ كۆپ ئۇسساش، سۈيدۈك قىزىرىپ ئاز - ئازدىن تېمىپ كېلىش قاتارلىقلارغا مەنبەئەت قىلىدۇ.

2. كۆك سېغىز 20 گرام، پاقىيويۇرمىقى ئۇرۇقى، قۇشقاچتىلى (بىر خىل ئۆسۈم-

لۈك) ۋە چىنگۈللەرنىڭ ھەر قايسىسىدىن 16 گرامدىن، چۈچۈكبۇيىنىڭ ئۈچىدىن 12 گرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيۈك راۋان بولماي ئېمىپ، كۆيۈشۈپ ئاغرىتىپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۆك سېغىز 32 گرام، كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقىدىن 16 گرام قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۈيۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ھىندى ئۆسمىسى، خام چۈچۈكبۇيىنىڭ ھەر قايسىسىدىن تۆت گرامدىن، كۆك سېغىز تالقىنىدىن 24 گرام ئېلىپ قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، كۈندە ئىككى قېتىم يەرلىك ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، قىزىتمىلىق بۆرە چاقىسى بولۇپ، سېرىق سۇ چىققانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كۆك سېغىز تالقىنى، پىششىق گەجنىڭ ھەر قايسىسىدىن 70 گرامدىن، سۇسىز زەمچىدىن سەككىز گرام ئېلىپ قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، كۈندە ئىككى قېتىم سېپىپ بەرسە، ئۇرۇقدان خالىتىسى تەرلەش، پۈت بارماقلىرى ئارىلىقى شەلۋەرەش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت قىلىپ قويىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام يېغى.

[ئورۇنئاسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] بورچىن، قارا قوتان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] تالك سۇيۇپى.

مودەنگۈل يىلتىز پوستى

(牡丹皮 mu dan pi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Cortex Moutan Radicis

[ئىنگىلىزچە نامى] root—bark of subshrubby peony

[تونوش]

بۇ ئېھتىياتلىقلار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ئۆسۈملۈك مودەنگۈل بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىز پوستى «مودەنگۈل يىلتىز پوستى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.12 - رەسىم)

[خىمىيەلىك تەركىبى] مودەنگۈل يىلتىز پوستى تەركىبىدە مودەنگۈل فىنولى (Paeonol)، مودەنگۈل فىنوسىدى (Paeonosidi)، مودەنگۈل پونولىدى (Paeonolide)، چۇغلۇق فىنوسىدى، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي ۋە فىتوستېرول (Phytosterol) بىئولوگىيەلىك ئىشقار قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئوكۇل ياسالمىسىنىڭ ئاغرىق توختىتىش، ئېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھەر خىل دورىلار ۋە شوكنىڭ تەسىرىدىن كېلىپ چىققان تارتىشىپ قېلىشنى تۈگىتىش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار.

2. Ph قىممىتى 7.0~7.6 بولغان ئېرىتمىنىڭ ئاق رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىسى، چوڭ ئۇچەي تاپاچە باكتېرىيىسى، كېزىك باكتېرىيىسى، تولغاق باكتېرىيىسى سى قاتارلىقلارنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار. بولۇپمۇ كېزىك باكتېرىيىسى بىلەن تولغاق باكتېرىيىسىنى ئۆلتۈرۈش ئۈنۈمى ئالاھىدە كۈچلۈك.
[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، يۇمشىتىش، ئېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، راۋانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقلىق بولغان قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناش، سەپكۈن، سىل، سوقۇر ئۇچەي ياللۇغى، سەزگۈرلىكى ئېشىپ كېتىشتىن بولغان بۇرۇن ياللۇغى، ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مودەنگۈل يىلتىز پوستى 16 گرام، خام ئەگرىسۇناي 16 گرام، چۇقا 12 گرام، قىزىل چۇغلۇقتىن 12 گرام ئېلىپ قوشۇپ سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىسسىقلىقتىن بولغان قان قۇسۇش، بۇرۇن قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مودەنگۈل يىلتىزى پوستى، ئالقات يىلتىزى پوستى، كۆك ئەمەن، جىزمۇ قاتارلىق-
لارنىڭ ھەر قايسىسىدىن 12 گرامدىن ئېلىپ ھەممىسىنى قوشۇپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە،
سىلدىن بولغان تۆۋەن قىزىتمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مودەنگۈل يىلتىزى پوستى 12 گرام، سۇسىز رەۋەن 12 گرام، كۆك كاۋا تۇرۇق،
12 گرام، شاپتۇل مېغىزى 12 گرام، شور پېرىم گرام قاتارلىقلارنى قاينىتىپ ئىچىپ
بەرسە، سوقۇر ئۈچەي ياللۇغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە (قەۋزىيەت بولغاندا) ياخشى مەنپەئەت
ئەت قىلىدۇ.

4. مودەن يىلتىزى پوستىدىن 16 گرام قاينىتىپ ئىچسە، سەزگۈرلۈكى ئېشىپ
كېتىشتىن بولغان بۇرۇن ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، 10 كۈن بىر داۋالاش مۇددىتى
بولدۇ.

5. مودەنگۈل يىلتىزى پوستىدىن 12 گرام، چۈنچۈڭ 12 گرام، داڭگۈي 12 گرام،
ئەمەن يوپۇرمىقى 12 گرام، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ھەيز كەلمەي قورساق ئاغرىشقا
مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.5 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زەپەر.

[ئورۇنباىسارى] نېلۇپەر، بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] مودەنگۈل يىلتىزى پوستى قاينىتىلمىسى.

گاۋزىبان چىنى

(倒提壶 dao ti hu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Radix Seu Herba Cynoglossi Amabilis [لاتىنچە نامى]

Chinese Forget menot Rooter Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ بوئا كۆز ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك دورىلىق گاۋزباننىڭ يىلتىزى بولۇپ، «دورلىق گاۋزبان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى كونۇس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى قارامتۇل قوڭۇر رەڭلىك كېلىدۇ، قېرىغان ۋاقتىدا يېرىم ياغاچلانغان، ياش ۋاقتىدا كۈل رەڭ سارغۇچ بولىدۇ (6.12 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئالكالوئىد بار. بۇلار ھېلىئوسۇپىن (Heliosupine)، ۋىرىدىفلورىن (Viridiflorine)، لاسىيو كارپىن (Lasiocarpine) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە خولىن (Choline)، ئالانتوئىن (Allantoin) ۋە تاننىنلار بار.

يەر ئۈستى قىسمى گۈل ئېچىلغان مەزگىلدە تەركىبىدە تەخمىنەن بىر پىرسەنت ئالكالوئىد بار، ئۇنىڭدىن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقنى قۇرۇتۇش ئارقىلىق ئېلىنغان ماددا ياكى ئومۇمىي ئالكالوئىدنىڭ ئۈز كىسلاتالىق تۈزى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلاش ۋە قان بېسىمىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تۆۋەنلىتىش تەسىرىگە ئىگە.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تىنچلاندۇرۇش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

[تەبىئىيەت] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەت]

قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، يۆتەل توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۆپكەنى سىلىقلاشتۇرۇش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

جىگەر ياللۇغى، سۈيدۈك يولى يۇقۇملىنىش، قىزىتما، ئۆپكە تۈبېرىكۈلىيوزى، ھەر خىل قاناشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دورىلىق گاۋزبان، نېلۇپەر، كاسىنە ئۇرۇقى ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتمىنى قايتۇرىدۇ.

2. بابۇنە، يەرلىك شوخلا، دورىلىق گاۋزبان 10 گرامدىن، ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن

سەككىز گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ياللۇغنى قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 9 ~ 15 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان.

[ئورۇنباىسارى] گاۋزىبان ھىندى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن كۆپ چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] گاۋزىبان شەرىپتى.

[قوشۇمچە] بۇ دورا بىر مەزگىل شىپاخانىلاردا «يەرلىك گاۋزىبان» نامىدا ئىشلىتىد.

لىپ، خېلى ياخشى ئۈنۈم بەرگەن، بۇ گاۋزىبان ھىندى بىلەن بىر ئائىلىدىكى ئۆسۈملۈك بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئىككىسى ئوخشىمايدىغان ئىككى ئورۇقداش ئۆسۈملۈك بولغاچقا، بىر - بىرىدىن پەرقلەندۈرۈش شۇڭا بۇ ئىككىسىنى ئايرىپ ئىشلىتىش لازىم.

لوكات

(枇杷果 pi pa guo)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] لکھوت، لکھو

[لاتىنچە نامى] Fructus Eriobotryae

[ئىنگلىزچە نامى] Loquat fruit

[تونۇش]

بۇ ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ چار تالنىڭ

مېۋىسى (Eriobotrya Japonica thunb Lind) بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «لوكات» نامىدا

دورغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى يۇمىلاق ياكى يۇمىلاققا يېقىن بولۇپ، خۇددى ئامۇتقا ئوخشايدۇ ۋە شىرنىلىك بولىدۇ، رەڭگى سېرىق ياكى ئوچۇق سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ، تەمى

ئاچچىق - چۈچۈك بولىدۇ (7.12 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە %90.26 سۇ، ئاز مىقداردا ئازوت، %67.3 كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوكسىدسىزلانغان قەنت %71.31 نى ئىگىلەيدۇ. مېۋە ئېتىدە ماي، قەنت، ئاقسىل تالالىق ماددىلار، يېلىم، تاننىن، كۈل ماددىسى (ناترىي، كالىي، تۆمۈر، فوسفور) ۋە ۋىتامىن B_1 ، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ياللۇغ قايتۇرۇش، يۆتەلنى توختىتىش، زىققىنى پەسەيتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، ئۆسۈمۈسىنى تىزگىنلەش قاتارلىقلار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ئاشقازاننى ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئۆسسۈزلۈك پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قىزىتما، قۇسۇش، كۆپ ئۇسساش، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك سېلىش، كىشىھاسىزلىق، ئۈچەي ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لوكاتنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك سېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
  2. لوكاتنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ، ئاپپىلىس سۈيى، شاپتۇل سۈيى بىلەن بىرگە ئىچسە، قىزىتمىنى پەسەيتىدۇ، كۆپ ئۇسساشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] مېۋىسىدىن 5 ~ 10 گرام، ئۇنىڭدىن چىقىرىلغان سۇدىن 80~60 مىللىتىر.

[زىيانلىق تەسىرى] يۆتەل پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] چىلغوزا مېغىزى.

[ئورۇنباشارى] ئاپپىلىس سۈيى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۈننەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، جياڭشى، خۇبېي، سىن-چۈەن، خۇنەن ۋە ھىندىستان، ئەنگلىيە، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] لوكات دەملىمىسى.

لوپنۇر كەندىرى (罗布麻 lu bu ma)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Folium Apocyni Veneti

[ئىنگلىزچە نامى] Dogbaneleaf

[تونۇش]

بۇ سۆڭەتگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك لوپنۇر كەندىرى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈك چېچەكلىگەندە يېغىۋېلىنىپ، سايدا قۇرۇتۇلغان پۈتۈن چۆپى «لوپنۇر كەندىرى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. پۈتۈن چۆپىدە شىلمىش ئاق سۈت بار، غولى تىك سىلىق بولۇپ، تېۋىنتلىرى بولمايدۇ، مېۋىسىنىڭ ئىچىدە كۆپ مىقداردا قارامتۇل سېرىق رەڭلىك ئۇرۇقلىرى بولىدۇ (8.12 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزنىڭ ئاساسلىق تەركىبى يۈرەكنى كۈچەيتكۈچى گۈكۈ-زىدلار سىمارىن (Cymarín)، ستروپاندىن (Strophanthidin) قاتارلىقلار. يوپۇرمىقى بولسا كۋارستىن (Quercetin)، ئىسكۋارىستىدىن (Isoquercitrin)، نوناكوسىن (Nonacosene) ۋە ھەر خىل ئامىنو كىسلاتالىرىدىن تەركىبى تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۈرەكنى كۈچەيتىش، قان تومۇرلارنى كېڭەيتىپ، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قاندىكى مايىنى ئېرىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش تەسىرى بار.

[تەبىئىيەتتىكى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيەتى]

قىزىتما پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، جىگەر ھارارىتىنى پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان تەپ، ئۆتكۈر قىزىتما، جىگەر ياللۇغى، قورساق كۆپۈش، نېرۋا ئاجزىلىقى، باش قېيىش، مېڭە سىلكىنىش، يۈرەك چالاڭغۇراش،

ئۇيغۇرسىزلىق، يۇقىرى قان بېسىم، جىگەر قېتىشتىن بولغان قورساققا سۇ چۈشۈش قاتارلىق-
لارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لوپنۇر كەندىرى سەككىز گرام، قىزىلگۈل ئالتە گرام، تاغ دېنى سەككىز گرام،
قەلەمپۇر تۆت گرام، قۇستە 12 گرام. بۇ دورىلارنىڭ ھەممىسىنى قوشۇپ ئېزىپ، ھەر
قېتىمدا ئىككى گرامدىن كۈندە ئىككى قېتىم، قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، جىگەر
ئاجىزلىقى، قورساق كۆپۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

1. لوپنۇر كەندىرى، سەپرا ئوت يىلتىزىدىن ھەر بىرىدىن 3 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ
ئىچسە، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام، قايناق سۇغا دەملەپ چاي ئورنىدا ئىچىلىدۇ،
قاينىتىشقا بولمايدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، بەدىيان.

[ئورۇنباىارى] سەپرا ئوت يىلتىزى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە تارقالغان بولۇپ، لوپنۇر كۆلى ئەتراپىدا
ئەڭ كۆپ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] سۇيۇپى گۈل.

قېرىقىز

(牛蒡子 niu pang zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Fructus Arctii

[ئىنگلىزچە نامى] Great Burdock Fruit

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 1~1.5 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان

ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قېرىقىز بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «قېرىق قىز ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇق مېۋىسى سۇقۇچىلىق، مايلاق، تۇخۇم شەكىللىك بولۇپ، سىرتقى پوستى كۈل رەڭگە مايلىق، ئۇرۇقى كۈل رەڭگە مايلىق ئاق، مايلىق كېلىدۇ، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز (9.12 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبى قېرىقىز گلۇكوزىدى (Arctiin) بار، يەنە %30~25 گىچە ياغلىق ماي، ياغلىق ماي كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى ۋە پالمېتىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: قېرىقىز ئۇرۇقىنىڭ سۈندۈكى چىلانمىسى تەجرىبە نەتىجىسىدە ھەر خىل كېسەل پەيدا قىلغۇچى زەمبۇرۇقلارغا نىسبەتەن ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ.

2. قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى: ئېلىنغان ماددا چوڭ چاشقاننىڭ قاندىكى قەنتىنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ۋە ئۇزۇنغىچە تۆۋەنلەتكەن، زەھەرلىك تەسىرى ئاز.

3. قېرىقىز گلۇكوزىدىنىڭ تەسىرى: پاقا، كىچىك چاشقان، توشقاندا تارتىش پەيدا قىلىدۇ، نەپەس ئاجىزلايدۇ، ئىختىيارىي ھەرىكەت قىلىش يوقىلىدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا پالەچ ھالەتكە كىرىدۇ، يەنە يەڭگىل دەرىجىدە سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچىنى سۈرۈش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىي تەبىئىي دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيەتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، قان تازىلاش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆپكەنى تازىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىلنى سىرتقا تەپكۈزۈش، گال ئاغرىقىنى پەسەيتىش (يۇتقۇنچاققا)، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زۇكام، يۆتەل، باش ئاغرىقى، گال ئاغرىقى، گۈرەن بەز ياللۇغى، باش ۋە يۈز ئىششىق قىلىش، ھەر خىل يارا، مۇدۇر، چاقا، پۇت تەمرەتكىسى، سۈت بېزى ياللۇغى، يۇتقۇنچاق ئىششىقى، قىزىل، ياشانغان كىشىلەردىكى ئۈستىخان ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قېرىقىز ۱ گرام، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، قىزىل باشلىنىشتىكى گال ئاغرىق، ئۈنى پۈتۈپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قېرىقىز ئۇرۇقى 10 گرام، قىرىقىز يوپۇرمىقى 13 گرام، سۇدا قاينىتىپ ئىچىشكە

بېرىلسە، سۈت بېزى ياللۇغغا شىپا بولىدۇ.
3. 10 گرام قېرىقىز يىلتىزنى سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، باش، يۈز ئىششىپ قالغانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~9 گرام.
[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى سوۋۇتىدۇ.
[نۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان.
[ئورۇنباىسارى] قىزىلبۇغداش.
[چىقىش ئورنى] ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا، يول بويلىرىدىكى ئوتلاقلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] قىزىتما قايتۇرغۇچى شەرىپەتلەر تەركىبىگە چۈشىدۇ.

سۆگەت

柳枝 (liu zhi)

[ئەرەبچە نامى] غلات

[پارسچە نامى] لىلا، بۇن، بۇن ئال

[ئوردۇچە نامى] پىداتە

[لاتىنچە نامى] Ramulus Salicis Babylonicae

[ئىنگىلىزچە نامى] branchlet of babylon weeping willow

[تونۇش]

بۇ تال تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان ھەممىگە مەشھۇر بولغان دەرەخ سۆگەت بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ شېخى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى ۋە پوتلىسى قاتارلىقلار دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ياغاچ قىسمىنىڭ تەركىبىدە سالىتسىن (Salicin)، يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە %9.3~4 تاننىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سالىتسىن بىلەن تۇز كىسلاتاسى ياكى سۇلفات كىسلاتا-سىنى بىللە قايناتسا، سۇدا پارچىلىنىپ سالىگېنن (Saligenin) ياكى سالىتسىل ئالكوهول (Calical alcohol) ۋە ئۈزۈم قەنتى ھاسىل قىلىدۇ، سالىتسىننىڭ ئاچچىق تەملىك ياسالمىسى

ئاشقازانغا تەسىر قىلىپ سۈمۈرۈلگەندىن كېيىن، بىر قىسىمى سالتىتىلىك كېسلاتاغا ئۆز-
گىرىپ، قىزىتمىنى قايتۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىدۇ. سالگىننىڭ ئۆس- ئون پىرسەنتلىك
قويۇقلۇقىدىكى ئېرىتمىسى يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىدۇ، ھېچقانداق زەھەرلىك تەسىرى
يوق.

[تەبىئىتى] گۈلى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، يوپۇرمىقى ئىككىنچى دەرىجىدە
قۇرۇق سوغۇق، ئۇرۇقى ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما، ھارارەت پەسەيتىش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش،
ئۆسۈملۈك تەشۋالىقىنى قاندۇرۇش، سۇيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، جىگەرنىڭ
توسالغۇلىرىنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆتكۈر قىزىتما، باش ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، كۆپ ئۇسساش، يۈرەك رىتمىسىزلىقى،
سەپراۋى تەپ، جىگەر مەنبەلىك سېرىقلىق چۈشۈش، قان سەپراۋى ئىسھال، يۇقىرى قان
بېسىم قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆگەتنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى تېگىگە سېلىپ ئۇخلىسا، يۈرەك ۋە جىگەرنىڭ
ھارارىتىنى پەسەيتىدۇ.

2. سۆگەت دەرەخىنىڭ قوۋزىقىدىن 10 گرام ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە،
ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

3. سۆگەت يوپۇرمىقى 10 گرام، سەندەل 7 گرام، بىدىمىشكى 10 گرام، چالا
سوقۇپ، دەملەپ ئىچسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

4. سۆگەت دەرەخىنىڭ ئۈستىدىن ئۈنۈپ چىققان پور (يەر مەدىكى) ئاشقازاننى قۇۋۋەت-
لەيدۇ، يەللەرنى تارقىتىدۇ.

5. سۆگەتنىڭ شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستى سوغۇق ۋە زەھەرسىز بولۇپ، سىزلام
(سۆزنەك) كېسىلىدە قاينىتىپ يۇيۇپ بەرسە، پايدا قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قاينىغان سۈيى بىلەن
يەلدىن بولغان ئىششىقلارنى ۋە قىچىشقاقلارنى يۇيۇپ بەرسە، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ،
كلاسسىك كىتابلاردا سۆگەت شېخى ۋە يىلتىزىنىڭ ئاق پوستىنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچكۈز-
سە، سېرىقكېسەلنى داۋالايدۇ، ئاغرىق پەسەيتىپ، ئىششىقلارنى قايتۇرىدۇ، ئۇنى قۇرۇتۇپ

ئالغان قىلىپ ئىچكۈزسە، ئاشقازان ۋە ئۈچەي ئاجزىلىقىدىن بولغان ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ. قاتتىق تولغاق كېسىلىگىمۇ پايدا قىلىدۇ، سۆگەتنىڭ قۇرۇغان يوپۇرماقلىرىنى سوقۇپ ئىچكۈزسە، سىل كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈشنى داۋالايدۇ ھەم نەپەس ئېلىش قىيىنلىشىپ، كۆكرەك چىڭقىلىشلارنى يوقىتىدۇ، سىرتتىن تېخىلسا، يارىدىن چىققان قاننى توختىتىدۇ ۋە ئىششىق قايتۇرىدۇ.

6. سۆگەت ئۇرۇقى (بۇ چېچەك چىقارغان شاخنىڭ ئۈچىدىكى قاتتىقراق چېچىكى) بولۇپ، ئۇنىڭ تەبىئىتى سوغۇق، ئۆزى زەھەرسىز بولۇپ، جاراھەتلەرنى داۋالاش، يىرىك ۋە ئۇيۇپ قالغان قاننى تارقىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

7. سۆگەت چېچىكى (پوتلىسى) نى قاينىتىپ سۈيىدە ئېغىز چايقىسا، چىشنى چىڭىتىدۇ، ئىچىپ بەرسە، ئۇسسۇزلۇقنى باسدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10~15 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلىدۇ.

[نۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباسارى] خېنىگۈلى، نېلۇپەر.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئۆسىدۇ.

تاشئوت

(银柴胡 yin chai hu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Padix Stellariaelan ceolata [لاتىنچە نامى]

Lanceo late Dichotomovs Stariwortrvto [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ چىنگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پۆپۈكلۈك تاشئوتنىڭ

يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تاشئوت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (11.12 - رەسىم).

[خېمىيەلىك تەركىبى] *stellaria cyclopeptide I*, *Stigmast-7-enol*, *a-spinasterol*

stigmast-7-enolglycoside ، a-spinasterylglycoside ، stigmasterol قاتارلىقلار باز .

[تەبىئىيەت] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق .

[خۇسۇسىيەت]

ئاساسلىقى قىزىتما قايتۇرۇش، قان، سەپرا خىلىتلىرىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيلىتىش ئۈندىن باشقا قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش .

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە سىلى، يۇقىرى قان بېسىمى، يۇقىرى قىزىتما قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىدۇ .

لىدۇ .

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جىنتىيانا، ئالقات يىلتىز پوستى، شاقاقۇل، چۈچۈكبۇيا 10 گرامدىن، تاشئوت

يەتتە گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ئۆپكە سىلىدىكى قىزىتماغا مەنپەئەت قىلىدۇ .

2. ئاققۇشئوت، تاشئوتتىن سەككىز گرامدىن ئېلىپ، ئىچىپ بەرسە، يۇقىرى قىزىتما

ۋە يۇقىرى قان بېسىمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ .

3. تاشئوت، ئالقات، چىلان، ئەينۇلا قاتارلىق دورىلاردىن يەتتە گرامدىن ئېلىپ

قاينىتىپ ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ .

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 8 گرام .

[زىيانلىق تەسىرى] بەدىنى ئاجىز، ئىچى سۈرۈپ تۇرغان كىشىلەرگە بېرىشكە بولمايدۇ .

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان .

[ئورۇنباسارى] چىلان .

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئالتاي تاغلىرىدىن چىقىدۇ .

سىركە

(葡萄醋 pu tao cu)

[ئەرەبچە نامى] عسل

[پارسچە نامى] سرکه

[ئوردۇچە نامى] سرکه

[لاتىنچە نامى]

بۇ مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋىسىدىن سىقىپ چىقىرىلغان سۈيى بولۇپ، ئۈزۈم، خورما، ئەنجۈر، شېكەر قومۇشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش شىرنىلىك، تاتلىق مېۋىلەرنى سىقىپ تەييارلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەسەل، گۈرۈچ ۋە باشقا دانلىق زىرائەتلەردىنمۇ ئېلىنىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ياخشىراقى ئۈزۈم سۈيىدىن ئېلىپ ئىشلەنگەندۇر (12.12 - رەسىم).

1. ئۈزۈم شىرىسىنى ئىشلەش ئۇسۇلى: بۇنىڭدا ئۈزۈمنى سىقىپ، سۈزۈپ ياكى سۈزمەستىن تىرىپلىرى بىلەن بىرگە، ساپال ئىدىش ياكى چىنە ئىدىشنىڭ ئىچىنى ياغلاپ، ئۈزۈم سۈيىنى قۇيۇپ، ئۈزۈم سۈيىگە 10 كىلوگرام يېڭى سىركە قوشۇپ، ئاغزىنى يېپىپ، ئۈستىنى لاي بىلەن چاپلاپ، ئاپتاپتا ياكى ئىسسىق جايدا مەلۇم مەزگىل قويۇپ تەييارلىنىدۇ.

2. خورما سىركىسىنى ياساش ئۇسۇلى: يېڭى قاچىنى ياغلاپ خورمىدىن 10 كىلوغا 40 كىلو قايناق سۇ قۇيۇپ، قاچىنىڭ ئاغزىنى ھىم ئېتىپ، بىر ھەپتە قويۇپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن قاچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ خورمىنى ياخشى مېچىپ ھىم خورمىنىڭ قۇۋۋىتى سۇغا چىققاندىن كېيىن ئۇنى سۈزۈپ، ئىككى كىلو خورما سۈيىگە بىر كىلو يېڭى سىركە قوشۇپ 15 گرام تۇز سېلىپ ئارىلاشتۇرۇپ، يەنە قاچىغا ئېلىپ ئاپتاپتا قويسا، ئاپتاپنىڭ قىزىقى بىلەن قايناپ سىركە بولىدۇ. ئۇندىن باشقا، مېۋىلەر ۋە شېكەر قومۇشى قاتارلىقلار دىنمۇ مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە سىركە ياسىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] سىركىنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى كۈل ماددىسى، ئۇچۇچان كىسلاتا، ئۇچمايدىغان كىسلاتا (tyrosol)، چۆپ كىسلاتاسى (oxalic acid)، كەھرىۋا كىسلاتا. سى (Succinic acid)، ئوكسىدسىزلانغان شېكەر ۋە ئىسپىرت قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] 1. قۇرت ئۆلتۈرۈش رولى بار.

تەن سىرتىدا تەجرىبە ئېلىپ بارغاندا، %0.125~0.25 لىك ئاتىستىك كىسلاتا بىلەن ھاشارەت لىچىنىكىسى ئۇچراشقاندىن كېيىن، 2~3 مىنۇت ئىچىدە تېرە قەۋىتىدە قاپارتما پەيدا بولىدۇ. تېرىدە غىدىقلىنىش تېرە تاشلاش، قۇرت تېنى ئېرىش قاتارلىق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ.

2. باكتېرىيىگە، ۋىرۇسقا قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان، سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قىزىتما ياللوغ قاينۇرۇش، ئاغرىق پەسەپ-
تىش، ئىشتىھانى ئېچىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ھارارەت
پەسەيتىش، تاماق سىڭدۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قان ۋە سەپرا مەنبەلىك ئىسھال، ئۆتكۈر قىزىتما، سەپرادىن بولغان تەپ، مېڭە پەردە
ياللوغى، قۇسۇش، كۆڭلى ئېلىشىش، ئىچى سۈرۈش، باش ئاغرىقى، توسۇلۇشلۇق ۋە
قىزىتمىلىق كېسەللىكلەر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سىركە، گۈلاب، لىمون قاتارلىقلارنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ پۈت- قوللارنى
يۇسا، سەپرادىن بولغان تەپكە پايدا قىلىدۇ.
2. يۇمىقاسۇت ئۇرۇقى، سەندەل تاباشىر قاتارلىق دورىلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ
سۇپۇپ قىلىپ، سىركە بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، قۇرۇق ھۆنى يوقىتىدۇ، سەپراق
قۇسۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. شاتۇت، شاھتەررە، سىركىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ بىرلەشتۈرۈپ، غار - غار
قىلسا، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
4. گۈل يېغى، گۈلاب سىركە قاتارلىقلارنى بىرلەشتۈرۈپ يەرلىك ئورۇنغا زىمات
قىلسا، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.
5. يۇقىرى قان بېسىم كېسىلىنى داۋالاشتا خاسىڭ مېغىزنىڭ پوستىنى سويماي
سىركىگە چىلاپ، بىر ھەپتىدىن كېيىن كۈنلۈكى ئۇخلاشتىن بۇرۇن تۆت دانە ئىستېمال
قىلدۇرۇلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 25 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئاقىرقەرھا.

[ئورۇنباسارى] مۇسەللەس، لىمون سۈيى، تەمرى ھىندى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] شەرىپتى سىركەنجۈل، شەرىپتى بۇزۇرى.

ئاق لەيلى ئۇرۇقى

(蜀葵子 shu kui zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Semen Althaeae Roseae

[ئىنگلىزچە نامى] Holly Hock Root

[تونۇش]

بۇ لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى ھەمىشباھار ئۆسۈملۈكىنىڭ بىر خىلى بولغان ئاق لەيلى ئۆسۈملۈكىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، خەلقىمىز بۇ ئۆسۈملۈكنى لەيلىقازاق دەپ ئاتايدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «ئاق لەيلى ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۇرۇقنىڭ شەكلى ياپىلاق، رەڭگى ئاق، قارا، چار رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (12).
13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆسۈملۈك مېيى، مايدا تويۇنمىغان ماي كىسلاتاسى كۆپ، ئۇندىن باشقا يۈرەك كۈچەيتكۈچى گلۇكوزىدلار delphinidin ، herbacin لار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.

ئاش پارچىلاش، ئۇچەينى تازىلاش تەسىرى بار.
ئۆتكۈر خاراكتېرلىك سۈيدۈك يولى ياللۇغغا ئاق لەيلى ئۇرۇقىدىن ئالتە تالنى ئېلىپ سوقۇپ، كۈندە ئىككى ۋاخ ئىچىلىدۇ.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، تۇغۇتنى تېزلىتىش، بالا ھەمىيىنى چۈشۈرۈش، سۇلۇق ئىششىقنى تارقىتىش، جاراھەتلەرنى ئېغىز ئالدۇرۇش، يۈزدىكى دانىخورەكلەرنى يوقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە ئىششىقى، كۆكرەك پەردە ئىششىقى، تۈرلۈك جاراھەتلەر، يانپاش ئاغرىقى، مۇپاسىل، زۇكام، يۆتەل، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق، قان تولغاق، سۈيدۈك يولى ياللۇغى،

سۈيدۈك يولىدا تاش تۇرۇپ قېلىش، چىقان، دانخورەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق لەيلى ئۇرۇقى، ھەمىشباھار ئۇرۇقى، بەدىيان، كاسىنە ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۈيدۈكنى ئاۋانلاشتۇرىدۇ.

2. چىلان، سەرپىستان 10 گرامدىن، گۈل بىنەپشە، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، ھەمىشباھار ئۇرۇقى، تەرەنجىبىن ھەر بىرىدىن ئايرىم - ئايرىم 15 گرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى قايتۇرىدۇ.

3. سەرپىستان، ئاق لەيلى ئۇرۇقى، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، پىرسىياۋشان ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، 200 گرام شېكەر بىلەن قانداق بويىچە لوتوق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، زۇكام، يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كۆكنار ئۇرۇقى ئالتە گرام، ئاق لەيلى ئۇرۇقى 10 گرام، ئىسپىغۇل، بادام يېغىدىن تۆت گرامدىن ئېلىپ، بادام يېغىدىن باشقا دورىلارنى دەملەپ، تاتلىقنى چىقىرىپ بادام يېغى بىلەن قوشۇپ يەپ بەرسە، قان تولغاقتا مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھەزىم قىلىشنى ناچارلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

[ئۈزۈنچىسى] ئارىپبەدىيان، ھەسەل.

[ئۇزۇنباھار ئۇرۇقى] ھەمىشباھار ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] لوئۇقى سەرپىستان، ھەببى سۇئال، شەرىپتى خەشخاش.

يۈمغاقسۇت ئۇرۇقى^①

(芫荽实 yuan sui shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى تەڭشەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش، سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، قان توختىتىش.

① تەپسىلاتى 24 - بابقا قاراڭ

ئوسۇك ①

(莴苣 wo ju)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، قىزىتما پەسەيتىش، ئۇندىن باشقا غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، قاننى تازىلاش، ئۇسۇزلۇقنى تاندۇرۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، چوڭ - كىچىك تەرەتنى راۋان قىلىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، سىيازما قايتۇرۇش.

ئاق سەندەل ②

(檀香 tan xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى ۋە غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، تىنچلاندۇرۇش، ھارغىنلىقنى چىقىرىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، قاننى تازىلاش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتما قايتۇرۇش.

قىزىل سەندەل ③

(紫檀香 zi tan xiang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، تۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، خىلىتسىز قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش؛ قان ئوختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، تەرلىتىش، قان تازىلاش.

① تەپسىلاتى 1 - باب § 2 غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 29 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 29 - بابقا قاراڭ

ئۇچقات^①

(金银花 jīn yīn huā)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش.

ھەمىشباھار ئۇرۇقى^②

(金盐化 jīn yán huā)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق تارقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يۇمشىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، بەلغەم بوشىد-تىش، يۆتەل پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇسىنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى ۋە قاننى توختىتىش، ئۆپكەنى تازىلاش، ئۈچەينى تازىلاش، ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش.

قارادان^③

(连翘 lián qiào)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما پەسەيتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، قاتتىقلىقنى يۇمشىتىش.

① تەپىسلاتى 10 - بابقا قارالڭ

② تەپىسلاتى 10 - بابقا قارالڭ

③ تەپىسلاتى 11 - بابقا قارالڭ

پەربۇن^①

(柴胡 chai hu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، پەي - مۇسكۇلنى چىڭىتىش، تۇتۇش، ئىششىقنى قايتۇرۇش، ھەيز قېنىنى توختىتىش، مىزاجنى تەڭشەش، تال ۋە ئاشقازان خىزمىتىنى كۈچەيتىش.

تۇخۇم ئېقى^②

(鸡子白 ji zi bai)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكەگە ئەملىك يەتكۈزۈش، كېكىردەك خىزمىتىنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، تېرىنى ئوزۇقلاندۇرۇش، چاچ ئۆستۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

قاغىتىرنىقى^③

(光慈姑 guang ci gu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش.

① تەبىئىياتى 11 - بابقا قاراڭ
② تەبىئىياتى 11 - بابقا قاراڭ
③ تەبىئىياتى 12 - بابقا قاراڭ

تەرخەمەك ئۇرۇقى^①

(黄瓜子 huang gua zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا قان، سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، قىزىتما ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، تاش پارچىلاش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، توسالغۇلا. رنى ئېچىش.

قۇنۇن^②

(钩藤 gou teng)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، جىگەر خىزمىتىنى ياخشىلا. ش، يەل تارقىتىش، تارتىشىشنى توختىتىش.

سېمىزئوت ئۇرۇقى^③

(马齿苋子 ma chi xian zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، سەپرا ۋە قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، چىرايىنى پارقىرىتىش، قان تازىلاش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، قان توختىتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

① تەبىئىياتى 13 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىياتى 22 - بايقا قاراڭ

③ تەبىئىياتى 24 - بايقا قاراڭ

① پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى
 (车前子 che qian zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قورۇش، تۇتۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

② روشەنگۈل

(千里光 qian li guang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، چىرىشنى يوقىتىش، گۆش ئۈندۈرۈش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەپ، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش.

③ بىدەمشكى

(黄花柳 huang hua liu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت ۋە ئۈسۈلۈك پەسەيتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش.

① تەپىلاتى 24 - بابقا قارالڭ
 ② تەپىلاتى 26 - بابقا قارالڭ
 ③ تەپىلاتى 29 - بابقا قارالڭ

كات ھىندى ①

(儿茶 er cha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تۇتۇش، قان تازىلاش، قان توختىتىش، چىش مىلىكلىرىنى چىڭىتىش، قۇرۇتۇش، مەدەدە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش.

تەرخەمەك ②

(黄瓜 huang gua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى، قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش؛ ئۇسۇزلۇقنى پەسەيتىش، قىزىتما چۈشۈرۈش، چىراينى گۈزەللەشتۈرۈش، تېرىگە جۇلا بېرىش، سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش ۋە چۈشۈرۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش.

ئەرۈسە ياپرىقى ③

(大驳骨 da bo gu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىش، سپازما بوشىتىش، جاراسىملارنى يوقىتىش، قان توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش.

-
- ① تەبىئىياتى 40 - بايقا قارالڭ
② تەبىئىياتى 30 - بايقا قارالڭ
③ تەبىئىياتى 31 - بايقا قارالڭ

① قومۇش يىلتىزى

(芦根 lu gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى ۋە قۇرۇق ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قۇسۇشنى توختىتىش، جۇلا بېرىش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، قان تازىلاش.

② سەپراۋوت يىلتىز پوستى

(白鲜皮 bai xian pi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قان خىلىتىنى تەڭشەش، يەل تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش.

③ ئالقات يىلتىزى پوستى

(地骨皮 di gu pi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، قان تازىلاش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئۆپكەننى تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش.

① تەپىسلاتى 33 - بابقا قاراڭ
② تەپىسلاتى 33 - بابقا قاراڭ
③ تەپىسلاتى 33 - بابقا قاراڭ

پىچانگۈل يىلتىزى^①
(射干 she gan)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، ئۇيۇپ قالغان ماددىلارنى تارقىتىش.

سۇ بۆلجۈرگىنى^②
(水杨梅 shui yang mei)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

يۆگمە چىئوت^③
(田旋花 tian xuan hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئۆت ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

---

① تەپسىلاتى 33 - بايقا قارالڭ
② تەپسىلاتى 33 - بايقا قارالڭ
③ تەپسىلاتى 33 - بايقا قارالڭ

① كۆك ماش

(绿豆 lu dou)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، قان تازىلاش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما پەسەيتىش، ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، سەمىرىتىش، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش.

② ئوسما يىلتىزى

(板蓝根 ban lan gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

شىللىق پەردىلەردىكى ياللۇغلارغا قايتۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، قاننى سوۋۇتۇش، قان توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

③ شاتۇت

(红果桑 hong guo sang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنى تەڭشەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئىشتىھانى ئېچىش، قان تازىلاش.

-
- ① تەپسىلاتى 33 - بابقا قاراڭ
  - ② تەپسىلاتى 40 - بابقا قاراڭ
  - ③ تەپسىلاتى 40 - بابقا قاراڭ

ئون ئۈچىنچى باب سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار

سۈيدۈك ھەيدەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ، سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن (بەدەن مىزاج بۇزۇلۇش، سۈيدۈك ئاجرىتىش ئەزالىرىدا تاش پەيدا بولۇش، دوۋساق راكى، بۆرەك ياللۇغى، مەزى بېزى چوڭىيىش، سىرتقى زەخىملىنىش، ئاياللار تاشقى جىنسىي ئەزاسى شەلۋەرەش قاتارلىقلار) دىن سۈيدۈك تۇتۇلۇش بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا دوۋساق چىڭقىلىپ ئاغرىش، بەدەن سۇلۇق ئىشىشى، سۈيدۈكتىن زەھەرلىنىش، ئاشقازان ئاجىزلاش، تاماق سىڭمەسلىك، ھەيز راۋان بولماسلىق، قورساق ۋە ئۈچەي ئېچىشىپ ئاغرىش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئالامەتلەر بايقالسا ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بارمىغاندا يامان ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپ خىللىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل سوغۇق بولۇپ، ئۇلارنى ئىشلەتكەندە كېسەللىك سەۋەبىگە قاراپ تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. بۇ خىل دورىلار سۈيدۈك ھەيدەپ، توسالغۇلارنى ئېچىش؛ ياللۇغ قايتۇرۇپ، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇشتەك تەسىرلەرنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار سۈيدۈك ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: تاۋۇز ئۇرۇقى، كۆك كاۋا شاپىقى، كالىكەسەي، كۆممىقوناق ساقىلى، تۇرۇپ، چىنىگۈل، ياۋا مەشمىر، پېلىكئوت، پالما مەرنى، ئاپتاپپە-رەس يىلتىزى، كەرەپشە ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، ئەتىرگۈل، تاۋۇزەك، پالەك ئۇرۇقى.

كېۋەز ئانىسى، شاخ دارچىن، كۆك چاي، كەرەپشە، نەغەز گۈلى يىلتىزى، كاكىنچ، لوپنۇر كەندىرى، ئوغرىتىكەن، بېلىق مېڭە تېشى، كۆك كاۋا، ئارپىبەدىيان، ئاپتاپپەرەس گۈلى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، ياۋا پۇرچاق، قاراز كۆز بەدىيان، ئوسۇڭ ئۇرۇقى، گۈل ياسمەن، ئادراسمان ئۇرۇقى.

تاۋۇز ئۇرۇقى

(西瓜子 xi gua zi)

[ئەرەبچە نامى] پىرايلىق

[پارسچە نامى] ئىم تىرە

[ئوردۇچە نامى] ھەدەنكى چ

[لاتىنچە نامى] Semen Citrulli

[ئىنگلىزچە نامى] Watermelon Seed

[تونۇش]

بۇ قاپاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تاۋۇزنىڭ قۇرۇتۇلغان يېتىلگەن ئۇرۇقى بولۇپ، بۇ ئۇرۇق ياپىلاق، كەڭ تۇخۇمىسىمان، سىرتقى يۈزى قارا، قوڭۇر، قىزغۇچ، پارقىراق، ئۈستى ئۇچى ئۇچلۇقراق، ئاستى يۇمىلاق، ئۇرۇق پوستى قاتتىق، ئاق رەڭلىك بولىدۇ. تەمى سەل تاتلىق ھەم مەزىلىك، پۇرىقى 1.13 - رەسىم.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تاۋۇز ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ياغ، ئاقسىل ماددىسى، ۋىتامىن B₂، پىنتوزان (Pentosan)، كراخمال، يىرىك تالالار، ئۇرئازا فېرېمېنتى (Urease)، گالاكتوزا (α -galactosidasi)، β - گالاكتوزا (β -Galactosidasi)، شېكەر، يەنە سوپۇن گلۇكوزىد (Cucurbititrin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەركىبىدە تۇتقان سوپۇن گلۇكوزىدنىڭ (cucur bititrin) قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش ھەمدە ئۆتكۈر بۆرەك ياللۇغىنىڭ جىددىي ئالامەتلىرىنى پەسەيتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۇندىن باشقا يۇمشىتىش، ھۆللەشتۈرۈش، سەمىرتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىشنى تۆتكۈرۈشنى پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، تاش پارچىلاش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئورۇقلاپ كېتىش، سىل كېسىلى، جۈدە تىكۈچى تەپ، يۇقىرى قان بېسىمى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى ۋە تاش كېسەللىكى، قان تومۇرلار قېتىشىش، سەپراۋى ئىسھال قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇمىخاقسۇت ئۇرۇقى بىلەن تاۋۇز ئۇرۇقىدىن سەككىز گرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي قان، سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئاق لەيلى ئۇرۇقى، يەرلىك شوخلا، ھەمىشباھار، كاكىنەچ، پىرسىياۋشان، تاۋۇز ئۇرۇقى، بابۇنە گۈلى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ كۈنگە ئىككى ۋاخ 30 گرامدىن قايناتما قىلىپ ئىچسە، بۆرەك، دوۋساق ياللۇغىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 30 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ناۋات.

[ئورۇنباىسارى] كاۋا ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈ-

لىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] لوتۇقى تەربوز.

كۆك كاۋا شاپىقى

冬瓜皮 dong gua pi

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى]

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پىلەكلىك سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك كاۋانىڭ پىشقان مېۋىسىنىڭ سىرتىدىكى شۆپۈكىدىن ئىبارەت (2.13 - رەسىم).

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۆرەك ئىقتىدارى ئاجىزلىشىش سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان ئىششىقلارغا كۆك كاۋا شۆپۈكىنى قاينىتىپ، 1000 مىللىلىتىر ئىچىپ بەرسە، ئىككى سائەتتىن كېيىن، بىماردا كۆپ مىقداردا كىچىك تەرەت كېلىش ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ، يەنى كۆك كاۋا شۆپۈكىنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرگەندە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىششىقنى قايتۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يىرىڭلىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك ياللۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەر خىل يىرىڭلىق ئىششىق، يۆتەل قاتارلىقلارغا

ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆك كاۋا شۆپۈكى بىلەن كۆممىقوناق ساقلىنىش ھەر بىرىدىن 50 گرام ئېلىپ

قاينىتىپ ئىچسە، بۆرەك ياللۇغىدىن بولغان سۇلۇق ئىششىق ۋە سۇيۈك تۇتۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆك كاۋا شۆپۈكى بىلەن خام كەترانىڭ ھەر قايسىسىدىن 35 گرامدىن ئېلىپ

قاينىتىپ ئىچسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغى (سۇلۇق ئىششىق ۋە سۇيۈككە ئاقسىل كېلىش) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 ~ 70 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، دارچىن.

[ئورۇنباىسارى] تەرخەمەك.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] كۆك كاۋا شۆپۈكى قاينىتىلمىسى.

كالىئەكبەسەي

(卷心菜, 莲花白 juan xin cai, lan hua bai)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Brassica oleracea*. Var (*capitata*)

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ مەشھۇر كۆكتات بولۇپ، ياخشىسى يىپىز ئۆسكىنى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈك «كالىئەكبەسەي»، «كاپۇستا» ۋە «كورنوپ» قاتارلىق ناملاردا دورا ۋە كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ (3.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 100 گرام كالىئەكبەسەي تەركىبىدە 76 مىللىگرام ۋىتامىن

C، 0.15 مىللىگرام ۋىتامىن B₁، 0.07 گرام ۋىتامىن B₂ قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، يۇمشىتىش ۋە بەلغەم بوشىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، تەشئاللىقنى قاندۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باش ئاغرىقى، كۆز قاراڭغۇلىشىش، قەۋزىيەت، كونا يۆتەل، سېرىقئەت ۋە ئىچكى ئەزالار ئىششىقى، بوغما، سۈيدۈك ۋە ھەيز تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كالىكەسەينىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ غار - غار قىلسا، گال بوغۇلۇشقا شىپا بولىدۇ.

2. كالىكەسەي، پالەك، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

3. كالىكەسەي، پالەك، سەۋزە، كۈدە، لويلا قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 15 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ئىچىنى يۇمشىتىدۇ.

4. زۇپا، زىخىر ئۇرۇقى، چامغۇر 10 گرامدىن، كالىكەسەيدىن 15 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بەلغەم بوشىتىپ، كونا يۆتەلگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سېرىقياغ، قايماق.

[ئورۇنباىسارى] قەنبىل.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] كالىكەسەي قايناتمىسى.

كۆممىقوناق ساقىلى

(玉米须 yu mi xu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Stylus Zeae Maydis

[ئىنگلىزچە نامى] Maize Style

[تونۇش]

بۇ بىر يىللىق سامان غوللۇق ئېگىز ئۆسدىغان ئۆسۈملۈك كۆممىقوناقنىڭ كۆممىسى ئۈستىدىكى يىپسىمان، رەڭگى قوڭۇرغا مايىل قىسمى بولۇپ، بۇ قوناق ساقىلى دېيىلىدۇ، ئادەتتە ئۇزۇنلۇقى 30 سانتىمېتىرگىچە بولىدۇ، بۇنىڭدا ئالاھىدە بىر خىل پۇراق بار بولۇپ، تەمى تاتلىققا مايىل، كۆز پەسىلدە يىغىۋېلىپ قورۇتۇپ ساقلىنىدۇ، يۇمىرلار پارچىراق بولغىنى ياخشى (4.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆممىقوناق ساقىلى تەركىبىدە ماي %2.5، ئۇچۇچان ماي، رىزىن، ئالكالىئىد، ساپونىن، ۋىتامىن C، ۋىتامىن K، Sitosterol، پانتوتىن كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى، ئىنوزىتول (Inositol)، چۆپ كىسلاتاسى، كالىي نىترات قاتارلىقلار بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى.

2. قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى.

3. ئۆت سۈيۈقلۈقىنى ھەيدەش تەسىرى.

4. قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى.

5. ئۆسۈمگە قارشى تۇرۇش تەسىرى.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆت يولىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سەپرادىن بولغان كېسەللىكلەردە غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى سۈرۈشكە، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك تۈتۈلۈش، بۆرەك ياللۇغى، جىگەر كېسىلى، سېرىقلىق چۈشۈش، ئۆت تاش كېسەللىكى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆممىقوناق ساقىلى 35 گرام، ئارپا قىلىتىرىقىدىن سەككىز گرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، ئۆتكۈر ۋە سوزۇلما بۆرەك ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كۆممىقوناق ساقىلىدىن 10 گرامنى قايناق سۇدا دەملەپ ئىچسە، سۈيدۈك ئازلاش ۋە سۇلۇق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. قوناق ساقىلى 15 گرام، كەرەپشە يىلتىزى 10 گرام، قارىئورۇكتىن 5 دانىنى دەملەپ ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىم كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قوناق ساقىلى 15 گرام، شىۋاق 5 گرام، چىلان 10 دانە، سۇدا بىر قاينىتىپلا ئازراق شېكەر قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، ئۆت يولىنى راۋانلاشتۇرۇش، سەپرا خىلىتىنىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش ئۈچۈن مەنپەئەت قىلىدۇ.
5. قوناق ساقىلى 60 گرام، تاۋۇز شاپىقى 30 گرام، ئەگرسۇناي 15 گرام، دارچىن 2 گرام سۇدا قاينىتىپ ئىچىشكە بېرىلسە، ئۆتكۈر بۆرەك ياللۇغغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
6. كۆممىقوناق ساقىلى ياكى كۆممىقوناقنىڭ يەرگە يېقىن تۇراقسىز يىلتىزىدىن 35 گرام ئېلىپ سۇدا قاينىتىپ ئىچسە ياكى كۆممىقوناق ساقىلىنى دەملەپ چاي ئورنىدا ئىچسە، يۇقىرى قان بېسىمغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
7. كۆممىقوناقنىڭ ھۆل يىلتىزى ياكى يوپۇرمىقىدىن 70 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] كۆممىقوناق يىلتىزى، كەرەپشە.
- [ئورۇنباسارى] ئىپار، زەپەر.
- [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆس-تۈرۈلىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالغىسى] كۆممىقوناق ساقىلى قاينىتىلمىسى.

تۇرۇپ

(萝卜 luobo)

[ئەرەبچە نامى] قىلى

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] تىب

مىلى

[لاتىنچە نامى] Fructus Raphani Satri

[ئىنگلىزچە نامى] Gardin Padish

[تونۇش]

بۇ كرىپت گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ۋە ئىككى يىللىق، تىك ئۆسدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سەي - كۆكتات ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان تۇرۇپ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھۆل يىلتىزى «تۇرۇپ» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى يوغان، توم،

گۆشلۈك، چوڭ- كىچىكلىكى، رەڭگى، شەكلى بىر خىل بولمايدۇ، ئۆزى سۇلۇق، تەمى تاتلىق، ئازراق پۇرىقى بار، قىزىلىدىن كۆكى ياخشىراق ھېسابلىنىدۇ (5.13 - رەسىم).
 [خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزنىڭ تەركىبىدە گلۇكوزا، قومۇش شېكېرى ۋە شېكېر بار. باشقا تەركىبلىرىدە كومارىك كىسلاتا (Coumaric acid)، فېرولىك كىسلاتا (Ferulic acid)، كوفىك كىسلاتا (Coffeic acid)، فېنېلپىروۋىك كىسلاتا، (Phenylpyruvic acid) قاتارلىق كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتالار بار. ھۆل يىلتىزنىڭ تەركىبىدە مېتىل مېركاپتان، ۋىتامىن C بار. چۆپ كىسلاتاسى تۇتمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ كالىتسىنىڭ ئەڭ ياخشى مەنبەسىدۇر. يەنە ماگنىي، بورالار ھەم راپانۇسۇن (RaPhanusun) مۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تۇرۇپنىڭ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى باكتېرىيىگە قارشى تۇرۇش رولىغا ئىگە. بولۇپمۇ گرام مۇسپىي باكتېرىيىگە نىسبەتەن تورمۇزلاش كۈچى ئارتۇق، قان زەردابى كېسىلى بولغاندا ھاياتلىق كۈچىنىڭ يېرىمى تۆۋەنلەيدۇ، يەنە زەمبۇرۇغقا قارشى تەسىرىمۇ بار. مەلۇماتلاردىن قارىغاندا يىلتىزنى يانچىپ چىقىرىلغان سۈيى ئۆتتە تاش پەيدا بولۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. شوڭا، ئۆت تېشى كېسەللىكىدىگە ئۈنۈم بېرىدۇ.

[تەبىئىي] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەزىمىنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، قاننى سۇيۇلدۇرۇش، ئاشقا- زان - ئۇچەينى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشتىش، ئىششىق ياندۇرۇش.
 [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىمىنىڭ ناچارلىقى، قۇلاق ئاغرىقى، كونا يۆتەل، ئاۋاز پۈتۈپ قېلىش، ئىستىسقا، سېرىقلىق چۈشۈش كېسەللىكلىرى، ئۆتتە تاش پەيدا بولۇپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۇرۇپ سۈيىگە تۆت ھەسسە كۈنجۈت يېغىنى قوشۇپ سۇس ئوت بىلەن قاينىتىپ، سۈيى تۈگەپ يېغى قالغاندا سۈزۈپ ئېلىپ پاكىزلاپ قۇلاققا تېمىتسا قۇلاق ئاغرىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.

2. تۇرۇپنىڭ يوپۇرمىقىنى سىقىپ ئۇنىڭ سۈيىنى قارا شېكەر بىلەن ئىچىپ بەرسە، يەرقان كېسىلى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.

3. تۇرۇپنىڭ ئۆزىنى داۋاملىق يېسە ۋە سۈيىنى سىقىپ چىقىرىپ كۈندە بىر ئىستاكان ئىچىپ بەرسە ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ۋە دوۋىساقلىق تاشلارنى چۈشۈرىدۇ.

4. تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ئېلىۋېتىپ، ئۇ گۈل يېغى قۇيۇپ قوقاستا قويۇپ، ئىچىدىكى ياغ قاينىغاندا ئېلىپ ئىلمان ھالدا قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىكى يەللەرنى تارقىتىپ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

5. تۇرۇپنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، كونا يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

6. تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ چامغۇر سۈيىنى تولدۇرۇپ، ئاغزىنى ئېتىپ خېمىرنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ ئوتقا كۆمۈپ پىشۇرۇپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى پارچىلاپ چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 40~60 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرىدۇ، باش، گال ۋە چىشلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تۈز، ھەسەل، سىركىگە چىلانغان زىرە.

[ئورۇنباىسارى] چامغۇر.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە، تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] تۇرۇپ قاينىتىلمىسى.

چىنىڭگۈل

(石竹 shi zhu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Herba Dian thi chinensis*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Chinese Pik Herba Rainbow Pink Herba*

[تونۇش]

بۇ چىنىڭگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پاختاق چىنىڭگۈلنىڭ

يەر ئۈستى قىسمىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چىنىڭگۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئېۋگېنول (Eugenol)، قەنتلەر ۋە ھەرخىل ۋىتامىنلاردىن

تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، بالىياتقۇنى قورۇش، ئۈچەينىڭ لۆ-

مۈلدەش ھەرىكىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، قان شورغۇچى قۇرتنى

يوقىتىش، قان نۆكچىسىنى ئېرىتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قاننى راۋانلاشتۇرۇش، ھەيز كەلتۈرۈش، يىرىغ-لىق ئىششىقنى قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆتكۈر سۈيدۈك يولى ياللۇغى، دوۋساق ياللۇغى، ئاياللار تاشقى جىنسىي ئەزاسى شەلۋەرەش، سۇ ئۆرلەپ تۇرىدىغان چاقلار، ھەيز كەلمەسلىك، يىرىغلىق ئىششىق ھەم قىزىلئۆڭگەچ راكى، ئۈچەي راكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاكىنەچ، بەدىيان، قىزىلگۈل، چىنگۈل قاتارلىق دورىلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ياللۇغ قايتۇرىدۇ.
2. تاغ لەيلىسى، بابۇنە، كاكىنەچ، چىنگۈل ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىستېمال قىلسا، سۈيدۈك يولى ياللۇغغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. بىنەپشە، مامكاپ، ئوسما يوپۇرمىقى، ئوسما يىلتىزى، ئاق لەيلىگۈلى، چىنگۈل قاتارلىقلاردىن يەتتە گرامدىن ئېلىپ ئېزىپ زىمات قىلسا، ئۆتكۈر يىرىغلىق ئىششىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئانار گۈلى، مەستىكى.

[ئورۇنباسارى] يەرلىك شوخلا.

[چىقىش ئورنى] كۆپىنچە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن

چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] چىنگۈل دەلىمىسى.

ياۋا كەشمىر

(泽泻 ze xie)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Alisma plantago-aquatica*

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ كەشمىر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياۋا كەشمىر بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تۈگۈنەك يىلتىزى «ياۋا كەشمىر» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيىلىك تەركىبى] ياۋا كەشمىر تەركىبىدە بەش خىل تىرىتېرپىن (Triterpene) ماددىسى، ئاز مىقداردا بىئولوگىيىلىك ئىشقار، ئاقسىل، كراخمال قاتارلىقلار بار. [فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، ماي ئالمىش-شىنى تېزلىتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق، سۇلۇق ئىششىق، ئاشقازان ئاجىزلىقىدىن بولغان ئىچى سۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياۋا كەشمىر، تەرخەمەك ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، قوغۇن ئۇرۇقى ھەر بىرىدىن قاتارلىقلارنىڭ 10 گرامدىن ئېلىپ، چالا سوقۇپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

2. تۇرۇپ ئۇرۇقى، جۇۋىنە، ياۋا كەشمىر، بەسباسە قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەرخىل سۇلۇق ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئورۇنباىسارى] ئوغرىتىكەن.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دەريا بويلىرى، سازلىق ۋە كۆلچەكلەردە ئۆسىدۇ.

پېلىكئوت

(灯心草 deng xin cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Medulla Junci

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

پىلىكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پىلىكئوتنىڭ غول ماكى پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت (8.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، كۆپ خىل ئامىنو كىلاتاسى، xylan-araban قاتارلىق قەنت تۈرىدىكى ماددىلار ۋە β -sitosterol، cyanidenon ۋە β -sitosterol glucoside لار بار.

[فارماكولوگىيەلىك نەسىرى] ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش، مىكرو ئورگانىزملارغا قارشى تۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىتى] ئىككىنچىدە دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، غەيرىي تەبىئىي سەپرا، قان خىلىتىنى تەخشەش، جىگەرنىڭ توسال-غۇلىرىنى ئاچىدۇ.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۈتۈلۈش، سۇلۇق ئىششىق، سېرىقلىق چۈشۈش، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغى، گۆرەن بېزى ياللۇغى، گال ئاغرىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۆسۈلى]

1. پىلىكئوت 15 گرام، پاقىيوپۇرمىقى 15 گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۈيدە غار - غار قىلسا، گال ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پىلىكئوت 10 گرام، كاسىنە يىلتىزى 10 گرام، تاۋۇز ئۇرۇقى 15 گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، سۈيدۈك تۈتۈلۈشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئىزخىر 10 گرام، پىلىكئوت 15 گرام، ئەفسەنتىن 10 گرام، غاپەس 7 گرام، دورىلارنى قائىدە بويىچە ئېلىپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، جىگەر توسالغۇلىرىنى ئېچىپ، سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10-30 گرامغىچە ئىچىشكە بولىدۇ.

[زىيانلىق نەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] خولىنجان، پىلىپىل.

[ئورۇنباىسارى] پاقىيوپۇرماق ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] سۇ بويى ۋە نەم جايلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە تاغلىق رايونلى-

رىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] كاسىنە قاينىتىلمىسى.

پالما مەرىزى

(猪苓 zhu ling)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى]

Selerotium Grifolae [لاتىنچە نامى]

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ ئادەتتە پالما دەرىخىدىن چىقىدىغان غارىقۇن ئائىلىسىدىكى پېرس (pers) ياكى پىلات (pilat) دېيىلىدىغان بىر خىل تەييارتاپ گىرب (دەرەختىن پۇلتىيىپ ئۆسۈپ چىقىدىغان پور) نىڭ يادروسىدىن ئىبارەت (9.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئىرگوستېرول (Ergosterol)، بېئوتىن (Biotin)، پالپورنىك كىسلاتاسى (Palpornic acid) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆسمىنى كونترول قىلىش، راكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئارتۇق نەملىكنى قۇرۇتۇش، ئىششىق تارقىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق، پۇت تەمرەتكىسى ھەر خىل ئۆسمە، سۇلۇق ئىششىق، ئاق خۇن كېسەللىكى، تال ۋە ئاشقازان زەئىپلىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پالما مەرىزى، كەرەپشە ئۇرۇقى 10 گرامدىن، خاكىشى بەش گرام، بۇ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. جۇۋىنە 10 گرام، زىرە بەش گرام، پالما مەرىزى 10 گرام، قاينىتىپ ئىچسە ھەزىمىنى ياخشىلايدۇ.

3. پالما مەرىزى، گۈلسەۋسەن، ئىككىلىملىك، تاغ لەيلىسى 10 گرامدىن، دورىلارنى مۇۋاپىق سۇدا قاينىتىپ ئابزەن قىلسا، ئاق خۇن كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 20 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ يۈننەن، سەنشى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

ئاپتاپەرەس يىلتىزى

(向日葵根 xiàng rì kuí gēn)

[ئەرەبچە نامى] اصل اللوردالسى

[پارسچە نامى]

چى كىتاب پىس

[ئوردۇچە نامى]

سورج مىكى كى

[لاتىنچە نامى] Radix Helianthi Annui

[ئېنگىلىز نامى] sun flower root

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاپتاپەرەسنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت.

رەت.

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈك ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئاجرىلىشى.

نى بىرىكتۈرىدىغان قۇۋۋەت جەۋھىرى (cytokinin; kinetin) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ھارارەت چۈشۈرۈپ، نەپەسنى راۋان قىلىش تەسىرى بار.

[تەبىئىي] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيز ماڭدۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش، قىزىتما

قايتۇرۇش، ھامىلە چۈشۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك يولى تاش كېسەللىكى، يۈرەك ئاجىزلىقى، ھامىلە چۈش.

مەسلىك، چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس يىلتىزنى يۇمشاق سوقۇپ ئېزىپ، دېزىنفىكسىيە قىلىنغان لاتىغا ئېلىپ، بالياتقۇ ئېغىزغا قويسا ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.
2. ئاپتاپپەرەس يىلتىزنى ئۇستقۇددۇس، بادرنەجى بۇيا بىلەن قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ، لېكىن كۆپ قاينىتىۋەتمەي ئىشلىتىش لازىم.
3. ئاپتاپپەرەس يىلتىزى بىلەن ئارپىبەدىياندن 15 گرامدىن، ئوغرىتىكەن بىلەن تاۋۇز شاپىقىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سۈيۈكۈنى راۋانلاشتۇرۇپ، بۆرەك ۋە سۈيۈك يولى تاشلىرىنى چۈشۈرىدۇ.
4. ئاپتاپپەرەس يىلتىزى 7 گرام، تاۋۇز ئۇرۇقى 3 گرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى 3 گرام، قاينىتىپ ئىچسە، سۈيۈكۈنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 30 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سىزىمىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچى] ھەسل، قارىمۇچ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] شەرىپتى سەنگى مەسانە.

كەرەپشە ئۇرۇقى

(旱芹子 han qin zi)

[ئەرەبچە نامى] بزرالكرش

[پارسچە نامى] تخم كرفس

[ئوردۇچە نامى] كرفس كۆكۈچى

[لاتىنچە نامى] Semen Apium graviolens

[ئىنگىلىزچە نامى] Seed of Wild Celerey

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كەرەپشەنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇرۇقى كىچىك، پۇرىقى كۈچلۈك، رەڭگى قارامتۇل كۆك رەڭدە كېلىدۇ (13).
11 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي، ۋىتامىن A، B، C لار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، ئۈچەي، ئاشقازان، جىگەرنىڭ سۈمۈرۈش، تارتىش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ، نەپەس مەركىزىنىڭ نورمال پائالىيىتىنى ساقلايدۇ. مېڭىنى، مېڭە بۆلۈمچىلىرىنىڭ توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ، بۇنىڭدىن ئېلىنغان پۇراقلىق ماي نەپەسنى ياخشىلاپ، دەپمى سىقىشنى يوقىتىدۇ، پۈرەك ئاچىلىدىغان قىزىل قان تومۇرىنىڭ راۋانلىشىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىپ، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تاماق سىڭدۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەزىم ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، قان ئايلىنىشنىڭ ناچارلىقى، بىقىن ئاغرىقى، ئۈچەي ئېچىشىش، قورساق ئاغرىقى، ماغدۇرسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، كەرەپشە ئۇرۇقى، ئىت ئۇزۇمى 5 گرامدىن ئېلىپ، چالا سوقۇپ چايلق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.
2. ئوغرىتىكەن 5 گرام، پوستى تۈرونچى 5 گرام، بەدىيان 5 گرام، زىرە 5 گرام، كەرەپشە ئۇرۇقى 5 گرامدىن ئېلىپ، چايلق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يەل تارقىتىپ ھەزىمگە ياردەم بېرىدۇ.
3. 300 مىللىلىتىر سىركىدە 4 گرام كەرەپشە ئۇرۇقىنى ئېزىپ سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپ ئۈچ ئاي قويۇپ ئاندىن ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، سۈيدۈكنىڭ تەستە كېلىشىنى يوق قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىككى گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباىسارى] نانخا، زىرە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] جاۋارش جالىنۇس.

تەرخەمەك ئۇرۇقى (黄瓜子 huang gua zi)

[ئەرەبچە نامى] پېراگۋا، پېراگۋا

[پارسچە نامى] تخم خيان تخم پارنگ

[ئوردۇچە نامى] كھىركىچ

[لاتىنچە نامى] Seme Cucumis Sativi

[ئىنگلىزچە نامى] Cucumber Fruit Seed

[تونۇش]

تەرخەمەك ئۇرۇقى كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق يامىشىپ پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تەرخەمەكنىڭ مېۋىسى ئىچىدىكى ئۇرۇقىدىن ئىبارەت. رەڭگى ئاق، تەمى تاتلىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (12.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل ماددىسى، ماي بار، ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى %58.49 ماي كىسلاتاسى (Oleik Acid)، %22.29 لىنولىك كىسلاتا (Linnoleic acid)، %7 پالمتىك كىسلاتاسى (Stearis acid) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تەرخەمەك ئۇرۇقى تەركىبىدىكى كۈكۈمبان (Cucumben) نى ھايۋاناتلارغا سىناق قىلغاندا، راک ئۆسمىسىگە قارشى تەسىرىنىڭ بارلىقى بايقالدى، زەھەرلىك تەسىرى ئاز بولغان.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا قان، سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، قىزىتما ۋە ئۆسۈزۈلۈقنى پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، تاش پارچىلاش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، توسالغۇ-لارنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك يولى ياللۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بەدەن قىزىش، ئۆسۈزۈلۈق، ھەيز توسۇ-لۇش، بۆرەك، دوۋساق ۋە سۈيدۈك يولى تاش كېسەللىكى، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش، ئىسسىقلىقتىن بولغان جىگەر ۋە تال ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى بەدىيان قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 5 گرامدىن ئېلىپ سۈپۈپ تەييارلاپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.
2. ئاق لەيلىگۈلى 5 گرام؛ تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، بابۇنە ھەربىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، بىر كۈندە ئىككى ۋاخ 30 گرامدىن ئىچسە، سۈيدۈك يولى ياللۇغى، سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 - 15 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، زەنجىۋىل.

[ئورۇنباىسارى] تەرخەمەك.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈ-رۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۈيدۈك ھەيدەش شەرىپتى.

ئەتىرگۈل

(月季花 yue ji hua)

[ئەرەبچە نامى] وردىين

[پارسچە نامى] گل نىرىن

[ئوردۇچە نامى] گل سىتىق

[لاتىنچە نامى] Flos Rasae Chinensis

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Rose Flower

[تونۇش]

بۇ ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى كىچىك چاتقال ئۆسۈملۈك ئەتىرگۈل بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ يېرىم ئېچىلغان ۋاقتىدىكى گۈلى ياز ۋە كۈزدە يېغىۋېلىنىپ، سايدا قۇرۇتۇلۇپ، «ئەتىر-گۈل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى سۆسۈن ياكى ھال رەڭ، تەمى سەل ئاچچىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ (13.13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلىدە ئۇچۇچان ياغ بار، تەركىبى قىزىلگۈل مېيى بىلەن

ئوخشاش، قىزىلگۈل مېيى تىرىپىن ئالكالوھىدنىڭ خىمىيىلىك بىرىكمىلىرىدىن ئىبارەت.
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئىششىق قايتۇرۇش،
ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك ئاجىزلىقى، مېڭە ئاجىزلىقى، ھەيز توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاپىندانە بەش گرام، سازەج ھىندى بەش گرام، ئەتىرگۈل 10 گرام، چايلىق
تەييارلاپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. ئەتىرگۈل گۈلئەتتىگە مۇۋاپىق مىقداردىكى سانا بىلەن زاراڭزا چېچىكىنى يۇمشاق
سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

3. ئەتىرگۈل، زاراڭزا چېچىكى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 6 گرامدىن ئېلىپ،
سوقۇپ سۇيۇپ تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

4. ھۆل ئەتىرگۈل يىلتىزىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، يۇمشاق ئېزىپ زىمات
تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، زەخمىلىنىشتىن بولغان ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] رەيھانگۈلى.

[ئورۇنباىسارى] قىزىلگۈل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] ئەترە.

تاۋۇزەك

(野西瓜苗 ye xi gua miao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Hibiscus trionum

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Rose Flower

[تونۇش]

بۇ لەيلىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاۋۇزەك ياكى ياۋىسى-گۈلىنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تاۋۇزەك» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىدا چاپلىشاڭغۇ ماددا، galacturonic acid، ئەرەب قەنتى (arabinose)، rhamnose، ياغاچ شېكېرى (xylose) قاتارلىقلار بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۈيدۈك ھەيدەش تەسىرى كۈچلۈك، بولۇپمۇ يوپۇرمىقى بۇ جەھەتتە كۆزگە كۆرۈنەرلىك، ئۇندىن باشقا زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى، ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىي] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ھارارەت پەسەيتىش، ئاغرىق تۇختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۇقىرى قىزىتما، ئۆتكۈر خاراكتېرلىك بوغۇم ياللۇغى، ئىسسىقلىقتىن بولغان زۇكام، كۆيۈك يارىسى قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نېلۇپەر، زىخ، تاۋۇزەك ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتمىنى قايتۇرىدۇ، ئىسسىقلىقتىن بولغان زۇكامغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تاۋۇزەكتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، گۈل يېغى بىلەن مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، كۆيۈك يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زىرە.

[ئورۇنباشارى] بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ئېتىز بويلىرىدىكى نەم جايلاردا ئۆسىدۇ.

پالەك ئۇرۇقى (菠菜子 bo cai zi)

[ئەر: بچە نامى] **پراالستان**

[پارسچە نامى] **نم اسپانخ**

[ئوردۇچە نامى] **پالک کی بیج**

[لاتىنچە نامى] Fructus Spinaciae

[ئىنگلىزچە نامى] Spinach Fruit

[تەننۇش]

بۇ پالا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك پالەكنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۈچ بۇرجەكلىك، سېرىققا مايىل، يۈزى مۇدۈر- چوقۇر، تەمى تېتىقسىز كېلىدۇ (13. 13 - رەسىم). [خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى قۇمۇش شېكېرى، چىگىت شېكېرى (Yaffinosc)، تاخىوزا (سۈرەيھىنى شېكېرى) قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ. [تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق. [خۇسۇسىيىتى]

ئىسسىقلىقتىن بولغان تەپلەرنى پەسەيتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر] سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ئىسسىق بولغان تەپ، يۈرەك ئاغرىقى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ئاغرىقى، سىل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش قۇسۇلى]

1. پالەك ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، كاسىنە ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى 10 گرامدىن قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.
2. پالەك ئۇرۇقى بەش گرام، بىدىمىشكى، بىنەپشە يەتتە گرامدىن، نېلۇپەر بەش گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، ئىسسىقلىقتىن بولغان تەپنى پەسەيتىدۇ.
3. چامغۇر ئۇرۇقى، پالەك ئۇرۇقى بەش گرامدىن، سۆڭلەپ ئۈچ گرام، سوقۇپ

سۈپۈپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، سىل كېسىلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، قايماق.

[ئورۇنباىسارى] سېمىزئوت ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] پالەك ئۇرۇقى قايناتمىسى.

كېۋەز ئانىسى^①

(磨盘草 mo pan cao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى خىلىتسىز ھۆل ئىسسىق كەيپىياتنى تەڭشەش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تارقىتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، يۈمشەش، چىرىتىشكە قارشى تۇرۇش.

شاخ دارچىن^②

(桂枝 gui zhi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ماڭدۇرۇش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، تەرلىتىش، ئۇندىن باشقا پەي، مۇسكۇللارنىڭ تارتىشىپ قېلىشىنى بوشاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش.

① تەپسىلاتى 1 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 1 - باب 3 § غا قاراڭ

كۆك چاي ①

(绿茶 lu cha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۇسۇزلۇق پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، مېڭە، يۈرەك نېرۋىنلارنى قۇۋۋەتلەش.

كەرەپشە ②

(芹菜 Qin cai)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىش پەسەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

نەغەز گۈلى يىلتىزى ③

(萱草根 xuan cao gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش ۋە قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۋەتلەش.

① تەپسىلاتى 1 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 9 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 10 - بابقا قاراڭ

① كاكىنەچ

(锦灯笼 jin deng long)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما چۈشۈرۈش، قان تازىلاش، سۈيدۈك ھەيدەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، دوۋسۇن ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش.

② لوپنۇر كەندىرى

(罗布麻 luo bu ma)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، جىگەر ھارارىتىنى پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش.

③ ئوغرىتىكەن

(刺蒺藜 ci ji li)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش؛ بۆرەكتىكى، ئۆتتىكى تاشلارنى پارچىلاش ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

① تەبىئىتى 10 - بايقا قاراڭ
 ② تەبىئىتى 12 - بايقا قاراڭ
 ③ تەبىئىتى 14 - بايقا قاراڭ

بېلىق مېڭە تېشى^①

(鱼脑石 yu nao shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، تاش چۈشۈرۈش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

كۆك كاۋا^②

(冬瓜 dong gua)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ - كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش،

سۈيدۈك ھەيدەش، قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش.

ئارپىبەدىيان^③

(小茴香 xiao hui xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى

ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئاشقازاننى

قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق توختىتىش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، سۈت پەيدا قىلىش،

سۈت پەيدا قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، ئىششىق قايتۇرۇش،

چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش.

① تەپىلاتى 14 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 15 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 2 - باب § 2 غا قاراڭ

ئاپتاپپەرەس گۈلى^① (向日葵 xiàng rì kuí huā)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، مېڭە ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئاغرىق توختىتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھامىلە چۈشۈرۈش.

تۇرۇپ ئۇرۇقى^② (莱菔子 lai fu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تاش پارچىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش.

ياۋا پۇرچاق^③ (望江南 wang jiang nan)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ئىچنى سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، قان تازىلاش.

① تەپسىلاتى 18 - بابقا قاراڭ
 ② تەپسىلاتى 19 - بابقا قاراڭ
 ③ تەپسىلاتى 20 - بابقا قاراڭ

قارا كۆز بەدىيان^①

(蒺藜子 shi luo zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇستۇرۇش.

ئوسۇك ئۇرۇقى^②

(莴苣子 wo ju zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق توختىتىش، مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سپازما بوشتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش.

گۈل ياسمەن^③

(千日红 qian ri hong)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، جىگەرنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، يۆتەل پەسەيتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش.

-
- ① تەپسىلاتى 21 - بايقا قاراڭ
② تەپسىلاتى 22 - بايقا قاراڭ
③ تەپسىلاتى 33 - بايقا قاراڭ

ئادراسمان ئۇرۇقى ① (骆驼蓬子 luo tuo peng zi)

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

پەي - مۇسكۇللارنى، باھنى قۇۋۋەتلەش، بەدەننى سەمرىتىش، ئىششىق تارقىتىش،
پەي ۋە نېرۋىنى كۈچەيتىش، قورساقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاش.
تۇرۇش، يىل ھەيدەش، غەيرىي تەبىئىي خىمىتلارنى تەخەش.

ئون تۆتىنچى باب تاش پارچىلىغۇچى دورىلار

تاش پارچىلاش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ تاش پارچىلىغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن مىزاج بۇزۇلۇش، ئوزۇقلىنىش تەرتىپى قالايمىقانلىشىش، ئورگانىزىمىلارنىڭ تەبىئىي قۇۋۋىتى ئاجىزلاش، چىقىرىندى ماددىلار چىقىپ كېتەلمەي، مەلۇم بىر ئەزادا يىغىلىۋېلىش ۋە داۋاملىق بىرىكىپ چۆكمىگە چۈشۈشىدىن بۆرەك، دوۋساق، مەزى بېزى، ئۆت خالتىسى قاتارلىق ئەزالاردا تاش پەيدا بولىدۇ. ئەزالاردا تاش پەيدا بولغاندا ئوڭ تەرەپ جىگەر ساھەسى سانجىلىپ ئاغرىش، بۆرەك ساھەسى، قاتتىق كۆيۈشۈش، ئېچىشىپ ئاغرىش، سۈيدۈك راۋان بولماسلىق، سۈيدۈكتىن قان كېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەزىم ئاجىزلىق، پالچ، لەقۋا، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىش، تال ۋە جىگەر ئاجىزلاش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. تاش پارچىلىغۇچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە، تاش پەيدا قىلغان سەۋەبكە قارىتا، تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. تاش پارچىلىغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىي قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، تاش ئېرىتىپ، توسالغۇلارنى ئېچىش؛ ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق تاش پارچىلايدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتەكى دورىلار تاش پارچىلىغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: تىللا ئوت، ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى، ماگنىت تېشى، ئوغرىتىكەن، ھەجرۈلىيەھۇد، بېلىق مېڭە تېشى، قوغۇن ئۇرۇقى، قوغۇن ساپىقى.

موزايېشى، شۇاق، بۇدۇشفاق، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تۇرۇپ ئۇرۇقى،

زەيتۇن يېغى.

تىللا ئوت

(金钱草 jin qian cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Herba Lysimachiae [لاتىنچە نامى]

Christina loosestrife Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

نورۇزگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تىللا ئوتىنىڭ پۈتۈن ئۆسۈملۈكىدىن ئىبارەت (1.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە كىسلاتالىق ماددىلار siterol، فلاۋونلار، گلوکوزىدلا، ئامىنو كىسلاتاسى، تاننن، ئۇچۇچان ماي، خولن ۋە كالىي تۈزلىرى قاتارلىقلار بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئوت سۈيۈقلۈقىنى راۋانلاشتۇرۇش، ئوت يولىدىكى تاشلارنى ھەيدەش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش ۋە سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

2. كىچىك چاشقاننىڭ ھۈجەيرە ئىممۇنىتېتى ۋە تەن سۈيۈقلۈق ئىممۇنىتېتىنى تۈرمۈز-لاش تەسىرىگە ئىگە.

3. ياللۇغقا قارشى تۇرۇش ۋە قان تومۇرلارنىڭ سىلىق يوللۇق مۇسكۇللىرىنى كېڭەيتىش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىي] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى ئېرىتىپ چۈشۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلىكىنى پەسەيتىش، سېرىقلىقنى قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قىزىتمىلىق كېسەللەردە قىزىتما ياندۇرۇش ئۈچۈن ۋە جىگەر كېسەللىكلىرى، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇش، كاناي ياللىغى، زۇكام، تىلما، گۈرەن بېزى ياللىغى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 30 گرام تىللا ئوتنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، بەدەننى يۇسا قىزىتمە.

لىق كېسەللىكلەردە قىزىتما چۈشۈرىدۇ.

2. ئوغرىتىمكەن 15 گرام، تىللا ئوت، تەرخەمەك ئۇرۇقىنى 10 گرامدىن ئېلىپ

مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ، كۈندە ئۈچ ۋاق 15 مىللىلىتىردىن ئىچسە، سۈيدۈك يولىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15~30 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تال ۋە ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بادام يېغى، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباىسارى] تەرخەمەك ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ گۈبچۇ ئۆلكىسىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] تىللا ئوت قاينىتىلمىسى.

ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى

(野胡萝卜子 ye hu luo bu zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Frustus Coratae

[ئىنگىلىزچە نامى] Garden Carrot

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك

ياۋا سەۋزىنىڭ پىششىق قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى بولۇپ، «دۇقۇ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

رەڭگى چار سۇس بېغىررەڭدە، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ (2.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا تەخمىنەن 2% ئۇچۇچان ماي بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قاندىكى مايلارنى ئېرىتىش تەسىرى كۆرۈنەرلىك.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازان، باھ ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەمنى يوقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يەل

ھەيدەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، بۆرەك، دوۋساقلىق تاشلارنى پارچىلاش،

ھەزىم ئاجىزلىقى، قۇرت ئۆلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇتۇلۇش ۋە ھەيز توسۇلۇش، بۆرەك ۋە دوۋساقلىق تاش پەيدا بولۇپ قېلىش،

بەلغەملىك يۆتەل، ئاشقازان، جىگەر ئاجىزلىقى، قورساققا سۇ يىغىلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

تىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دارچىن 5 گرام، ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى 10 گرام، قاقىلە 5 گرام، تالقانلاپ ئىچسە،

ھەزىمگە ياردەم بېرىدۇ.

2. مىشكى تارامۇش بىلەن ياۋا سەۋزە ئۇرۇقىنى 10 گرامدىن ئېلىپ ئارىلاشتۇرۇپ

ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى، جۇۋىنە، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن

قاتارلىقلارنى 5 گرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ تالقانلاپ، كۈنگە 2 ۋاخ ئىچسە، سۈيدۈكنى

راۋانلاشتۇرىدۇ، تاش پارچىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۈلبىنەپشە.

[ئورۇنباىسارى] جۇۋىنە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ غۇلجا، كۆنەس قاتارلىق جايلارىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ،

جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلىرىدا سەۋزىلىكتە ئۈنۈپ قالىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] جاۋارشىلار، تاش پارچىلىغۇچى دورىلار.

ماگنیت تېشى (磁石 ci shi)

[ئەرەبچە نامى] حجرالماگنيس، حجرالحديد

[پارسچە نامى] سنگ آهن ربا

[ئوردۇچە نامى] پېرىك مېتر

[لاتىنچە نامى] Magnetite

[ئىنگلىزچە نامى] Magnetium (Load Stone)

[تونۇش]

بۇ ئوكسىدلانغان ماددا تۈرىدىكى ماگنېتلىق تۆمۈر رۇدىسىنىڭ تېشى بولۇپ، ئۆلچەم-سىز مۇنەكسىمان قىرلىق، سىرتقى يۈزى قارا رەڭلىك، پارقراق بولمايدۇ، قاتتىق توپىدەك پۇرايدۇ، بۇ خىل ماگنېتلىق تۆمۈر رۇدىسى «ماگنېت تېشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇ ئاساسلىقى فىررى فىرروئوس ئوكسىدى (Ferriferrous oxide) تۇتىدۇ، ئۇندىن باشقا يەنە ئاز مىقداردا ماگنېس ئوكسىدى (MgO) ۋە ئاليۇمىن ئوكسىدى (Al_2O_3) بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تاش پارچىلاش، مېڭە، جىگەر، ئۆپكەنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، جاراھەت ئېغىزلىرىنى پۈتتۈرۈش، ئاق خۇن ۋە ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، جىگەر ۋە تالنى قۇۋۋەتلەش، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پالەچ، چوڭ بوغۇم ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، جىگەر ۋە تال ئاجىزلىقى، ھەر خىل قاناش، جاراھەت، قىيىن تۇغۇت، سۈيدۈك يولى تېشى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈشتە قىلىنغان ماگنېت تېشىدىن 1.5 گرامنى ھەسەل ياكى قايماق بىلەن ئىچسە،

- پالەچ، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. بىر گرام كۈشتە قىلىنغان ماگنىت تېشىنى ھەسەل سۈيى ياكى يادام مېخىزى بىلەن ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلايدۇ.
  3. كۈشتە قىلىنغان ماگنىت تېشى، تاباشىر، قېتىق سۈزمىسى قاتارلىقلارنى ۱۵ گرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىدۇ.
  4. كۈشتە قىلىنغان ماگنىت تېشىدىن ئىككى گرامنى سۇپۇپ قىلىپ سىرتتىن سەپسە، سىرتقى قاناشنى توختىتىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] كۈشتە قىلىنغاندىن كېيىن 0.5 ~ 1 گرامغىچە.
 [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جياڭسۇ، شەندۇڭ، لياۋنىڭ، گۇاڭدۇڭ قاتارلىق جايلاردا.
 رىدىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپ سەنگى مەسەنە.

ئوغرىتىكەن

(刺蒺藜 ci ji li)

[ئەرەبچە نامى] خك

[پارسچە نامى] ناركك

[ئوردۇچە نامى] كوكرى

[لاتىنچە نامى] Fructus Tribuli

[ئىنگىلىزچە نامى] Frnitof puncturevinecaltrop

[تونۇش]

بۇ ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈم-لۈكنىڭ مېۋىسى «ئوغرىتىكەن»، «چاھار مىخ»، «چاھارپاي ئاسمانى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە خارخەسەك گلۇكوزىدى (Tiribuloside) لار بار. قۇرۇق مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە مايلىق ياغ، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي، تاننىن، رېزىن، سىترول، كالىي تۈزى قاتارلىقلار بار. ئۇرۇقىدا ھارمەن (Harman) ۋە ھارمىن (Harmone) قاتارلىق ئالكالوئىدلار بار.

1. [فارماكولوگىيەلىك تەسۋىر] 1. قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش تەسۋىرى بار.
2. ئىسپىرتتا ئېلىنغان ماددىسى 12 بارماق ئۈچەينى بوشاشتۇرىدۇ.
3. بۇنىڭ سۇدا قاينىتىپ ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى سۈيدۈك ھەيدەش رولىغا ئىگە.
4. ئوغرىتىكەننىڭ پۈتكۈل چۆپىدىن ئېلىنغان ماددىسى يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىيەت] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەت]

سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش؛ بۆرەكتىكى، ئۆتتىكى تاشلارنى پارچىلاش ۋە توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇنۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش، بۆرەك ۋە دوۋىساقىيە، سۆزەك، يۆتەل، دەپى سىقىلىش، بەرەس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئوغرىتىكەن 10 گرام، سۆڭەك مىسىرى 5 گرام، ناۋات 20 گرام، سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە، باھ ئاجىزلىق، سۈت ۋە مەنىي كەملىككە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. كاكىنەچ، ئىتتۇزۇمى، كاسىنە ئۇرۇقى، قىزىلگۈل، ئوغرىتىكەن، سېمىزئوت ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى 10 گرامدىن ئېلىپ چايلىق قىلىپ ئىچسە، سۆزەك ئۈچۈن شىپا بولىدۇ.
3. تاۋۇز ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، ھەجرالىيەھۇت قاتارلىقلارنى 5 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، زەيتۇن يېغى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ئۆتتىكى ئۇششاق تاشنى پارچىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسۋىر] باشنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بادام ۋە كۈنجۈ يېغى.

[ئورۇنباىسارى] ئوغرىتىكەن يىلتىزى ۋە يوپۇرمىقى، پىدىگەن ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] شەرىپتى بۇزۇرى.

ھەجرۇلىيە ھۇد

(吉多果化石 jī duo guo hua shi)

[ئەرەبچە نامى] حجر الیود

[پارسچە نامى] سنگ یود

[ئوردۇچە نامى] حجر الیود

[لاتىنچە نامى] Helmintholithus Judeici

[ئىنگلىزچە نامى] Jews stone

[تونۇش]

بۇ قەدىمكى يىڭنە تېرىلىك ھايۋاناتلارنىڭ تاشقا ئايلانغان قالدۇقلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، كولاپ ئېلىپ باشقا تاشلارنى چىقىرىۋېتىپ، يۇيۇپ يىغىۋېلىنىپ، «ھەجرۇلىيە ھۇد» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېلىپس شەكىللىك، رەڭگى ئاقۇچ رەڭلىك، توپا پۇرىقى بار (5.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەجرۇلىيە ھۇد تەركىبىدە ئاساسلىقى كالتسىي كاربونات (Calcium Carbonate) بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تاش پارچىلاش، سۇيدۈك ھەيدەش، ئۇششاق تاشلارنى چۈشۈرۈش، ئۇيۇپ قالغان قانلارنى ئېرىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك ۋە دوۋساققا تاش پەيدا بولۇش، سۇيدۈك توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەجرۇلىيە ھۇتنىڭ تالقىنىدىن ئىككى گرام ئېلىپ، تۆت گرام ئاچچىق بادام مېغىزى ياكى بادام يېغى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سۇيدۈك يولىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.
2. ھەجرۇلىيە ھۇتنىڭ تالقىنىدىن ئىككى گرامنى بادام يېغى، قوغۇن ئۇرۇقى ۋە كەرەپشە ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سۇيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، بۆرەك ۋە دوۋساقنى تاشنى چۈشۈرىدۇ.
3. كەرەپشە ئۇرۇقى، رۇم بەدىيان، ئوغرىتىكەن، شۇاق ۋە شاھتەررلەرنىڭ ئەرەقلى.

رنى قوشۇپ، ئۇنىڭغا ئىككى گرام ھەجرۇلىيەھۇت تالقىنىنى قوشۇپ ئىچىپ بەرسە،
بۆرەكتىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] كالا سۈتى.

[ئورۇنباسارى] سەنگى سەرمائى

[چىقىش ئورنى] ئىئوردانىيەنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] مەجۈنى ھەجرۇلىيەھۇد، شەرىپتى ھەجرۇلىيەھۇد.

[ئەسكەرتىش] ئىشلەتكەندە گىلى ھېكمەت قىلىپ، كۈشتە قىلغاندىن كېيىن ئىشلىتىدۇ.

بېلىق مېڭە تېشى

(鱼脑石 yu nao shi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Otolithum Pseudosciaenae Croceade*

[ئىنگلىزچە نامى] *Yellow Croakers Auricular benos*

[تونۇش]

بۇ بېلىقلار ئائىلىسىدىكى ھايۋانات سېرىق بېلىقلارنىڭ قۇلقىدىكى يۇلتۇزسىمان تېشى بولۇپ، سېرىق بېلىق مېڭە تېشى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، تېبابەتتە «سەنگى سەرمائى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇچبۇرچەك شەكىلدە، رەڭگى ئاق، تەمى قېرىق، تېنى قاتتىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (6.14 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، تاش چۈشۈرۈش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك، دوۋسۇن ۋە سۈيدۈك يولىدا تاش پەيدا بولۇپ قېلىش، سۈيدۈك راۋان بولماس.

لىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش قۇسۇلى]

1. بېلىق مېڭە تېشى بىر گرام، ھەجرۈلىيەھوتتىن 3 گرام ئېلىپ سۇپۇپ قىلىپ،
ئەرقى بەدىيان بىلەن ئىچىپ بەرسە تاش پارچىلايدۇ.

2. بېلىق مېڭە تېشى 0.5 گرام، تاۋۇز ئۇرۇقى 5 گرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى 3 گرام،
پىرسىياۋشان 10 گرام، بەدىياندىن 10 گرام ئېلىپ قاينىتىپ، قايناتما تەييارلاپ ئىچىپ
بەرسە، بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكىگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباىسارى] ھەجرۈلىيەھوت.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دېڭىز بويى رايونلىرى، ئىران، پاكىستان، ھىندىستان

قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى سەنگى سەرمايى، مەجۇنى سەنگى سەرمايى.

قوغۇن ئۇرۇقى

(甜瓜子 tian gua zi)

[ئەرەبچە نامى] بربرالمام

[پارسچە نامى] تخم خربزه

[ئوردۇچە نامى] خربزه كى پىچ

[لاتىنچە نامى] Seme Melo

[ئىنگىلىزچە نامى] Muskmelon seed

[تونۇش]

بۇ كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى ياكى يەر بېغىرلىغۇچى سامان غوللۇق
ئۆسۈملۈك قوغۇننىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «قوغۇن ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ،
ئۇرۇقى ياپىلاق ئۇزۇن، ئېلىپس شەكىللىك، ساغۇچ ئاق رەڭلىك بولىدۇ (7.14 -

رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە تەخمىنەن %27 مايلىق ياغ بار. ماينىڭ ئاساسىي تەركىبى زىغىر ماي كىسلاتاسى، ماي كىسلاتاسى، پالمېتىك كىسلاتا، قاتتىق ياغ كىسلاتاسى، جويۇز كىسلاتاسىنىڭ گلىتېرىك مېيى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. يەنە شارئاق، سىل ۋە لېتستىن، دولستېرىن، گالاكتوزا، گلۇكوزا، دەرەخ يېلىمى، رىزېنا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ئۇرۇقى ۋە مېغىزنىڭ سۇ، ئىسپىرت ياكى ئېتىر بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى ۋە ئۇرۇقنىڭ مايلىق يېغى مۇشۇكىكە نىسبەتەن قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. بەدەن سىرتىدىكى تەجرىبىسىدە سازاڭ مەدەدە ۋە تاسما قۇرتلارنى ئادەتتە 10 : 1 قويۇقلۇقتىكى سۇيۇقلۇقى ئون مىنۇتتىن بىر يېرىم سائەت ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ. لېكىن پوستى ئېلىۋېتىلگەن ئۇرۇقنىڭ ئىسپىرت ۋە ئېتىر بىلەن ئېلىنغان ئېرىتمىنىڭ تاسما قۇرتقا نىسبەتەن بولغان تەسىرى ناھايىتى تۆۋەن. 3~1.5 سائەتكىچە ئۆلتۈرەلمەيدۇ. ئوخشاشلا پۈتۈن ئۇرۇقنىڭ سۇ بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى مۇشۇكىنىڭ ھەر بىر كىلوگرام بەدەن ئېغىرلىقى ئۈچۈن بىردىن 4 گرام مىقداردىكى سازاڭ قۇرت ۋە تاسما قۇرتلارنىڭ ھەممىسىنى پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ، قوغۇن ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان ماددىسى پۈتۈنلەي ئۆلتۈرىدۇ. قوغۇن ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان ماددىسى ۋە مايلىق ياغنىڭ مۇشۇكىكە ئىشلىتىلىدىغان مىقدارى سەككىز گرامغا يەتكەندە ھېچقانداق زەھەرلىك تەسىرى كۆرۈلمىگەن، قوغۇن پېلىكىدىن ئېلىنغان ماددا زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، بۆرەك، دوۋ-ساق ۋە ئۈچەينى تازىلاش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، بەلغەم بوشتىش، مەنى كۆپەيتىش، باھنى ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلەش، تېرىنى پاقىرىتىش، يۆتەل پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقتىن بولغان يۆتەل، كۆكرەك ئاغرىقى، تىل ۋە گالنىڭ يىرىكلىكى، سۈيدۈكنىڭ ئېچىشتۈرۈپ كېلىشى، سۈيدۈك توسۇلۇش، جىگەر ئىششىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇن ئۇرۇقىنى پوستىدىن ئاجرىتىپ، ئېزىپ مۇۋاپىق مىقداردا يېپ بەرسە، سۇيۇك ھەيدەيدۇ، بەلغەم بوشتىدۇ، تېرىنى پاقىرىتىدۇ.
2. قوغۇن ئۇرۇقى پوستى بىلەن يۇمشاق سوقۇپ ئېزىپ، يۈزگە ۋە بەدەنگە چاپسا، يۈزنى ۋە بەدەننى پارقىرىتىدۇ، قارا داغنى ئالىدۇ.
3. قوغۇن ئۇرۇقى مېغىزنى سۇدا ئېزىپ شىرنىسىنى چىقىرىپ ئىچسە، بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ، بۆرەك خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ.
4. قوغۇن ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قايناتما تەييارلاپ ئىچسە، سۇيۇك ھەيدەيدۇ، سۇيۇك ئېچىشتۈرۈپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
  - [ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.
  - [زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.
  - [تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، بىنەپشە.
  - [ئورۇنپاسارى] چىلغوزا مېغىزى.
  - [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلەدۇ ھەم ھىندىستان قاتارلىق ئىسسىق بەلۋاغ ئەللىرىدىنمۇ چىقىدۇ.
  - [پىششىق دورا ياسالمىسى] قوغۇن ئۇرۇقى قاينىتىلمىسى.

قوغۇن ساپىقى

(甜瓜蒂 tian gua di)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] pedicellus Melo

[ئىنگىلىزچە نامى] Muskmelon Base

[تونۇش]

بۇ كاۋا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك قوغۇن بىلەن بىرلىكى ئارىلىقىدىكى 4~3 سانتىمېتىر

ئەتراپىدىكى قىسمى بولۇپ، «قوغۇن ساپىقى» دىن ئىبارەت بولۇپ، 7~8 - ئايلاردا مېۋىسى پىشقاندا يىغىۋېلىنىدۇ (8.14 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] سېتىرول، ساپونىن، ئامىنو كىسلاتاسى، پىرانوگلىكوزا ۋە a-spinastrol قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. كۈچلۈك قۇستۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

2. ھۈجەيرىلەرنىڭ ئىممۇنىتېتىلىق ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

3. بىيگەرنى قوغداش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تاش پارچىلاش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيرۈش، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى

چۈشۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك ۋە دوۋساق تېشى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىش، ھەيز

توسۇلۇش، سۆزەك، بۆرەك ۋە دوۋساق يارىسى، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇن ئۇرۇقى 10 گرام، قوغۇن ساپىقى 20 گرام، ئوغرىتىكەن، كاكنەچ،

يەرلىك شوخلا 10 گرامدىن؛ قائىدە بويىچە شەرىپەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ۋە

سۈيدۈك يوللىرىدىكى تاشنى چۈشۈرىدۇ. ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

2. قوغۇن ساپىقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، چۆپچىن،

يەرلىك شوخلا، كاكنەچ قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە

شەرىپەت قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سۆزەككە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھەزىمنى ناچارلاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباشارى] قوغۇن ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] شەرىپەت بۇزۇرى.

موزايۇبىشى^① (地龙虎 di long hu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، يامان جاراھەتلەرنى يوقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

شۋاق

(茵陈蒿 yin chen hao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، تاش پارچىلاش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق تارقىتىش، ھەيزنى راۋان قىلىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، نەزلىنى تازىلاش.

بۇدۇشقاق^③

(苍耳 cang er)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، تاش پارچىلاش، ئىششىق تارقىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ماددىلارنى تارقىتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، بەدەننى پارقىرىتىش.

① تەبىئىتى 9 - بابقا قاراڭ
② تەبىئىتى 9 - بابقا قاراڭ
③ تەبىئىتى 10 - بابقا قاراڭ

تاۋۇز ئۇرۇقى^①

(西瓜子 xi gua zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۇندىن باشقا يۇمشىمىش، ھۆللەشتۈرۈش، سەمىرتىش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلمىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، تاش پارچىلاش.

تەرخەمەك ئۇرۇقى^②

(黄瓜子 huang gua zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا قان، سەپرا خىلمىنى تەڭشەش، قىزىتما ۋە ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، تاش پارچىلاش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋان قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش.

تۇرۇپ ئۇرۇقى^③

(莱菔子 lai fu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، يىل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەزىمگە

① تەپىلاتى 13 - بابقا قاراڭ

② تەپىلاتى 13 - بابقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 19 - بابقا قاراڭ

ياردەم بېرىش، تاش پارچىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش.

زەيتۇن يېغى^①

(橄榄油 gan lan you)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

پەي، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، تاش پارچىلاش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش، ئوزۇق بولۇش، تېرىنىڭ قۇرغاق بولۇشىنى تۈگىتىش، يۇمشىتىش، ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ئېچىشىنى ۋە قىچىشىنى توختىتىش، سىلىقلاشتۇرۇش، چاچنىڭ كېپىكىنى يوقىتىش، چاچنى قۇۋۋەتلەش.

ئون بەشىنچى باب چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار

چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، راۋانلاشتۇرۇش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى يەنى مىزاج بۇزۇلۇش، يېمەك - ئىچمەك ئادىتى قالايمىقان بولۇش، ھەرىكەت ئاز، جىملىق كۆپ بولۇش، ئۈچەي شىللىق پەردىلىرىدىن نىڭ سۇيۇقلۇق ئاجرىتىپ چىقىرىشى تۆۋەنلەش، ئۈچەي مېخانىك لۆمىلىدىمە ھەرىكىتى تۆۋەنلەش، ئۈچەينىڭ ماددىلارنى سىرتقا چىقىرىش كۈچى ئاجىزلاش، ئۈچەي يولىدىكى ھەرخىل ئۆسمە قاتارلىقلاردىن چوڭ تەرەت قېتىمۇپىلىش، تەرەت قېتىم سانى ئاز بولۇش ئەھۋالى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا ئورگانىزىمدا باش چىڭقىلىپ ئاغرىش، ھەزىم ناچارلىق شىش، رەئىس ئەزالار خىزمىتى ئاجىزلاش، مەقئەت ئەتراپى يېقىمىسىزلىنىش، چوڭ تەرەت كەلمەسلىك، قىزىش، تەرلەش، ئۈسۈزۈلۈك كۆپ بولۇش، ماغدۇرسىزلىق، ئىچى قاراڭغۇ بولۇش، تېرىلەرگە مۇدۇر - چاقا چىقىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل ئالامەتلەرگە قارىتا ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بارمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. چوڭ تەرەتنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە، تەرەت راۋان بولماسلىقىنىڭ قاراپ، تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. چوڭ تەرەتنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى ھۆل سوغۇق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار ھەزىم قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئۈچەينىڭ تەبىئىي قوۋۋىتىنى كۈچەيتىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، ئۈچەيگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ئۈچەي لۆمۈلىدىمە ھەرىكىتىنى تېزلىتىشتەك خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرىدۇ. بۇ خىل دورىلار چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: پىيزەك، بانان، سەۋزە، زەيتۇن مېۋىسى، ئۆرۈك مېغىزى يېغى، ئۆرۈك، كۆك كاۋا، كۈدە، بېدە، پالەك.

چىلاپا، سانا، تۇرپۇت، خىيارشەنبەر، شىرخىشت، يەرلىك سوپۇن، پۈنۈس ئۇرۇقى، ئىسپىغۇل، تۇرۇپ ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، يەر مەدىكى، ھەببۇلمۈلۈك، زاراڭزا چېچىكى، ياۋا پۇرچاق، ئىنەكتىپى ئۇرۇقى.

پىيزەك

(三棱草 san leng cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Herba Caricis Phacotae

[ئىنگلىزچە نامى] Convexu Tricle sedge Herb

[تونۇش]

بۇ قىرلىق پىيزەك ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىرلىق پىيزەكنىڭ تۈگۈنەك غولىدىن ئىبارەت بولۇپ، «پىيزەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىدۇ (15).
 1 - رەسىم .

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇچۇچان ماي، ستىروللار (sterol)، فلاۋونلار، ھىكسادىكا كىسلاتاسى (hexadeca)، ماندېلىك (mandelic)، پارادىھىدوروكسى بىنزول (Paihydroxybenzene) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۈچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ، قان قېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. قان يېپىشقا قىلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ. ئاق قان ھۈجەيرىلىرىنى كۆپەيتىدۇ، ياللۇغ قايتۇرۇپ، راكنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.
 [تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش.
 [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق كۆپۈش، ھەيز راۋان بولماسلىق، دوۋسۇن بېشى ئاغرىش، سوزۇلما جىگەر ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
 [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاپىندانە ھىندى 10 گرام، پىننە 15 گرام، پىيزەك 10 گرام، قاينىتىپ ياكى دەملەپ ئىچىپ بەرسە ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

2. خىيارشەنبەر 15 گرام، ئوبھەل 10 گرام، زاراڭزا گۈلى 10 گرام، پىيزەكتىن

10 گرامدىن ئېلىپ دەملەپ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.
 [ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.
 [زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] خۇنسىياۋشان.
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

بانان

(香蕉 xiang jiao)

[ئەرەبچە نامى] موز

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] كېلە

[لاتىنچە نامى] Fructus Musae sapienti

[ئىنگلىزچە نامى] Common banana Fruit

[تونۇش]

بۇ بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بانان دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، «بانان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شىرنىلىك، مېۋىسى گۆشلۈك، ئۇزۇن، يۇمىلاق شەكىللىك، ئۈچ قىرى بار، پىشقاندا سېرىق رەڭلىك بولۇپ، ئۇرۇقى بولمايدۇ. ئۆزى سۇلۇق كېلىدۇ. تەمى تاتلىق، پۇراقلىق بولىدۇ (2.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە يېرىم پىرسەنت كراخمال، ئاقسىل ماددىسى، ماي %11 قەنت، بىر پىرسەنت كۈل ماددىسى، ۋىتامىن A، B، C، E قاتارلىقلار بار. يەنە ئاز مىقداردا سېروتونىن (serotonin)، نورئادېرنالىن (noradrenaline) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋە ئېتىدە تۇتقان نۇر ئادېرنالىن، بەشىنچى ھىدرو-كىسى تىرىپتامىن (5-hydroxy-tryptamine) ۋە رۇپامىن (Dopamine) قاتارلىقلارنى ھەر كۈنى 10 مىللىگرام ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان - ئۈچەينىڭ خىزمىتىگە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ. سۈيۈكنى تەكشۈرگەندە، سۈيۈكتە ئىندول (indol) ياكى كاتېخولامىن (catecholamine) قاتارلىقلار بولسا، بانان يېيىشكە بولمايدۇ. پىشمىغان خام بانان ئېتى بۇتازولدىن كەلتۈرۈپ چىقارغان، ئاشقازان پارىسىغا نىسبەتەن ئالدىنى ئالىدۇ ياكى داۋالايدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق،
[خۇسۇسىيىتى]

سەمىرىتىش، ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۋەتلەش، بەدەن ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش. ئۈچەينى سىلىقە-
لاپ، تەرەتنى يۇمشىتىش؛ بەلغەم بوشىتىش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

قۇرۇق يۆتەل، ئومۇمىي بەدەن ۋە باھ ئاجىزلىقى، قەۋزىيەت، گالنىڭ قۇرۇقلۇقى
قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بانان، نەشپۈت، ئالما، ئاپپىلسىن، قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا
ئېلىپ قاندىدە بويىچە شەرىبەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىدۇ، يۆتەل پەسەيتىدۇ.

2. باناننى كۈندە يەپ بەرسە، ئۈچەينى سىلىقلاپ، تەرەتنى يۇمشىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ، كۆزگە قاراڭغۇلۇق پەيدا قىلىدۇ، تەستە
ھەزىم بولىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تۇز، زەنجىۋىل مۇرابباسى.

[ئورۇنباىسارى] قەنت، شېكەر.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭ، يۈننەن، فۇجىيەن ئۆلكىلىرىدىن

ۋە ياپونىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەرىبەتنى پەۋاكەم.

سەۋزە

(胡萝卜 hu lu bo)

[ئەرەبچە نامى] جزر

[پارسچە نامى] زردك، گر

[ئوردۇچە نامى] گار

[لاتىنچە نامى] Radix Dauci Sativae

[ئىنگلىزچە نامى] Carrot

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سەۋزە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «سەۋزە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يىلتىزى ئۇزۇن، چاق، ئۇچى ئىنچىكە، كۆتەك تەرىپى يوغان، ئۆزى يوغان گۆشلۈك كېلىدۇ، رەڭگى قىزىل، سېرىق رەڭلەردە، تەمى تاتلىق، سۇلۇق، ئۈستى نېپىز پوستلىق كېلىدۇ. يوغان، سۇلۇق، تاتلىق، يېپىز بولغانلىرى ياخشىدۇر (3.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] سەۋزىنىڭ يىلتىزىدا كاروتىنېس (Carotenes)، لىكوپىن (Lycopene)، ۋىتامىن B₁، B₂ ۋە ئانتوتسىيانىدىن (Anthocyanidin) قاتارلىقلار بار. يەنە 3~5% گىچە قەنت، 0.1~0.7% كىچە مايلىق ياغ، ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قۇرۇق سەۋزىنىڭ ئېتىرى بىلەن ئېلىنغان ماددىسى سېرىق رەڭلىك تەركىب بولۇپ، بۇ ئۆرۈك مېغىزى يېغىدا ئېرىيدۇ. بۇنى ئادەم ياكى توشقانلارغا ئوكۇل قىلسا، قاندىكى قەنت كۆرۈنەرلىك ھالدا تۆۋەنلەيدۇ. [تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، يۈرەك ۋە ئۆپكەنى قۇۋۋەتلەش؛ چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، رەئىس ئەزالارنى ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، مەنىي كۆپەيتىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بەلغەم بوشتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك ئاجىزلىق، يۈرەك قوزغىلىش، يۆتەل، زىققە، سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىش، يۈرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكى، ئۆپكە ئىششىقلىرى، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەۋزىنى قوقاستا پىشۇرغاندىن كېيىن قەلەمچە قىلىپ كېسىپ، كېچىسى شەبنەمدە قويۇپ، ئەتىگىنى شېكەر ياكى ناۋات بىلەن قوشۇپ بىرقانچە كۈن يەپ بەرسە، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك قوزغىلىش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. سەۋزىنى شۇ پېتى ئىستېمال قىلسا ياكى ئۇنىڭدىن مۇراببا تەييارلاپ يەپ بەرسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئەرەق تارتىپ ئىچسىمۇ بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا يېيىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۆش.

[ئورۇنباىسارى] چامغۇر.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا، جۈملىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سەۋزە مۇرابباسى.

زەيتۇن مېۋىسى

(橄欖 gan lan)

[ئەرەبچە نامى] ثمرة الزيت، زيت

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] زيتون يېلى

[لاتىنچە نامى] Fructus Canarii Albi

[ئىنگلىزچە نامى] White Canarytree Fruit

[تونۇش]

بۇ زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكسىپ تۇرىدىغان، ئېگىزلىكى 10 مېتىردىن ئاشىدىغان، غولى تۈز دەرەخنىڭ مېۋىسى بولۇپ، «زەيتۇن مېۋىسى»، ئۇنىڭ مېغىزىدىن ئېلىنىدىغان ياغ «زەيتۇن يېغى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى ئۇرچۇق شەكىللىك، ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق، سىرتقى يۈزى سېرىققا مايىل قوڭۇر رەڭلىك، تەرتىپسىز چوڭقۇر پۈرمىلەر بار. مېۋە ئېتى قېلىن، كۈل رەڭگە مايىل قوڭۇر رەڭلىك ياكى قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. مېۋە ئېتى سەل قىرىق تەمدە، ئۇزۇن تۇرغانلىرى سەل ئاچچىق بولىدۇ. پۇراقسىز، ئەتىلىك تەمى ئاۋۋال قېرىق كېيىن تاتلىق بولغانلىرى ياخشى ھېسابلىنىدۇ (4.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە بىردە 20% ئاقسىل، 1% ماي، 12% كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، 0.20% كالتسىي، مەلۇم مىقداردا فوسفور، تۆمۈر، ۋىتامىن C تۇتىدۇ. ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە يەتتە - سەككىز پىرسەنتكىچە ياغ، ياغنىڭ ئاساسى تەركىبى ئامىرىن (Amyrin) دىن ئىبارەت، مېغىزنىڭ تەركىبىدە 20% ئەتراپىدا ياغ بار.

ئۇچۇچان ماي، ماي كىسلاتاسى، ئۇندىن باشقا (Diflavonoid agathisflavone) مۇھىم تەركىبى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] جىگەرنى ئاسراش، مۇھاپىزەت قىلىش رولى بار. ئۇندىن باشقا ئوكسىدلىنىشقا قارشى تەسىرىمۇ بار.

كالىپۇك يېرىلىش كېسىلىگە زەپتۇن مېۋىسى شىرنىسىنى سۈركىسە مەنپەئەت قىلىدۇ. [تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرەتتى يۇمشىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئۆپكە، كانايىدىكى زەھەرلىك ماددىلارنى تارقىتىش، يۇمشىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ئۇسۇلۇقنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كاناي ياللۇغى، ئۇسۇلۇق، باكتېرىيەلىك تولغاق، قىزىل داغ، ھۆل تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ھەر خىل جىنسىي ئەزا ياللۇغلىرى، ھەزىم ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زەپتۇن مېۋىسىدىن كۈندە 25 گرامنى يەپ بەرسە، ئادەتلەنگەن قەۋزىيەتكە پايدا قىلىدۇ.

2. يېڭى زەپتۇن مېۋىسىدىن 100 گرام ئېلىپ، ئۇنىڭغا 200 مىللىلىتىر سۇ قويۇپ، سۇس ئوتتا قاينىتىپ سۈيىنى 30~20 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، باكتېرىيەلىك تولغاققا پايدا قىلىدۇ.

3. خام زەپتۇن مېۋىسىدىن 100 گرامغا 10 گرام شاھتەررىنى قوشۇپ، 200 مىللىلىتىر سۇدا قاينىتىپ سۈيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا، ئۇرۇقدان خالىتىسى يارىسى، ئاياللار جىنسىي ئەزا يارىسى، ھۆل تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15~30 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] چىرىگەن جايغا سۈركىسە، قىچىشىش پەيدا قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ھەسەل، بىنەپشە شەرىبىتى.

[ئورۇنباىسارى] بىلىسان يېغى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دېڭىز بويلىرىدىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] زەيتۇن يېغى.

ئۆرۈك مېغىزى يېغى (杏仁油 xing ren you)

[ئەرەبچە نامى] دهن لب العرش

[پارسچە نامى] روغن تخم زردآلو

[ئوردۇچە نامى] توبانى كاچ كا تىل

[لاتىنچە نامى] Oleum Armeniacae

[ئىنگلىزچە نامى] Apricot kernel Oil

[تونۇش]

ئەتىراپتا ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئۆرۈكىنىڭ پىشقان ھالەتتىكى ئۆكچىسىدىن چىقىدۇ.
خان مېغىزىدىن تارتىپ ئېلىنغان ياغدىن ئىبارەت بولۇپ، سۇس سېرىق رەڭلىك، تەمى
ئاتلىق، پۇراقسىز كېلىدۇ (5.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يېغىنىڭ ئاساسىي تەركىبى ماي كىسلاتاسىدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ماي كىسلاتاسىنىڭ ئاشقازان ئاقسىل فېرېمېنتىنىڭ ھە-

زىم قىلىش خىزمىتىنى تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچىنى يۇمشىتىش، بەدەننى سەمىرىتىش، بەلغەم بوشىتىش، چاچ ئۆستۈرۈش.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

يۆتەل، زىققە، قەۋزىيەت قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرىگە
ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش قۇسۇلى]

1. ئەرەب يېلىمى ئۈچ گرام، كەتىرا ئىككى گرام، دورىلارنى سوقۇپ، ئۆرۈك مېغىزى
يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، بەلغەم بوشىتىپ يۆتەل پەسەيتىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى قايناق سۇغا ئۆرۈك مېغىزى يېغىدىن بىر- ئىككى تامچە
تېمىتىپ ئىچسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 15 مىللىلىتىر .
 [زىيانلىق نەسىرى] كۆكرەككە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ .
 [تۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا .
 [ئورۇنباىسارى] بادام يېغى .
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ .
 [پىششىق دورا ياسالغىسى] چاچ ئۆستۈرۈش مەلھىمى .

ئۆرۈك

(杏子 xing zi)

[ئەرەبچە نامى] مشمش

[پارسچە نامى] زردآلو

[ئوردۇچە نامى] توبانى

[لاتىنچە نامى] Fructus Armeniacae

[ئىنگلىزچە نامى] Apricot Fruit

[تونۇش]

بۇ ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى مېۋىلىك دەرەخ ئۆرۈك بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى «ئۆرۈك»، مېغىزى «ئۆرۈك مېغىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (6.15 - رەسىم) .
 [خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆرۈكنىڭ تۈرى كۆپ، ئەمما ھەممىسىنىڭ پىشقان ئېتى ۋە مېغىزىدىكى تەركىبلەر ئاساسەن ئوخشىشىدۇ، پىشقان ئۆرۈك مېۋىسىنىڭ ئېتىدە %27 گىچە قەنت ماددىلىرى بولۇپ، ئەڭ مۇھىملىرى ساخاروزا، ئاز مىقداردا دىكىستىرن سىئولىن ۋە كراخماللاردىن ئىبارەت. يەنە ئالما كىسلاتاسى، ئۈزۈم كىسلاتاسى، بىر قىسىم ئاتسىدوم سالتسىيەلىك لىتورنىزىرى بار، يېڭى پىشقان ئۆرۈك ئېتىدە كىسلاتالار %0.3~2.6 گىچە بار، ئۆرۈكتە ۋىتامىن A ۋە C مول .

[فارماكولوگىيەلىك نەسىرى] ئاساسلىقى ئۈچەينىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى تېزلىتىش

نەسىرى بار .

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق .

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، ئۈستۈنلۈك، ھارارەت پەسەيتىش.
[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

سەپرا مەنبەلىك قىزىتما، ئاشقازان ئېچىشىش، بوۋاسىر، ئۆسمە، قەۋزىيەت كىشىلىتىپ
لىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۆرۈكنىڭ قۇرۇقىنىڭ چىلانغان سۈيىنى ياكى قاينىتىلغان سۈيىنى ئىچسە تەشنىلىق
نى، قاننىڭ ھارارىتىنى ۋە سەپرا مەنبەلىك قىزىتىملارنى پەسەيتىدۇ، كېكىرىكنى يوقىتىدۇ.
2. يېڭى پىشقان ئۆرۈكنى سەپرا مەنبەلىك قىزىتمىلىق كېسەللىكلەرگە بېرىپ،
ئارقىدىن قايناق سۇ بىلەن بىر ئاز ھەسەل بېرىپ قۇستۇرسا، ئاشقازان زەھەرلىك بۇزۇق
خىلىتلاردىن تازىلىنىپ قىزىتما قايتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازاننى ئاجىز كىشىلەرگە زىيان بېرىلمەيدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر، مەستىكى، رۇمبەدىيان.

[ئورۇنباىسارى] شاپتۇل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تىكىپ
ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئۆرۈك مۇرابباسى.

كۆك كاۋا

(冬瓜 dong gua)

[قەرەبچە نامى] مەمبە

[پارسچە نامى] كدوئە روى

[ئوردۇچە نامى] مېڭا

[لاتىنچە نامى] Fructus Benincasa

[ئىنگىلىزچە نامى] Chinese Waxgourd

[تونۇش]

بۇ كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پىلەكلىك سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك كاۋا

بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پىشقان مېۋىسى «كاۋا»، ئۇرۇقى «كۆك كاۋا ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋە ئېتى ئاق رەڭلىك، قېلىن بولىدۇ، ئۇرۇقى كۆپ، ئاق رەڭلىك ياكى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تۇخۇم شەكىللىك، ئىچىدە ئاق رەڭلىك مېغىزى بار، مايلىق، تەمى سەل تاتلىق، ئازراق پۇراقلىق (7.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 500 گرام كۆك كاۋا تەركىبىدە بىر يېرىم گرام ئاقسىل، سەككىز گرام قەنت، 15 گرام تالالىق ماددىلار، بىر گرام كۈل ماددىسى، 72 مىللىگرام كالتسىي، 45 مىللىلىتىر فوسفور، بىر مىللىگرام تۆمۈر، 0.04 مىللىگرام كاروتىن، ۋىتامىن B_1 ، C ، B_2 ، نىكوتىن كىسلاتالىرى بار.

ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە گلوكوزىد، ياغ، ئورىئا (Urea) بار.

[تەبىئىي] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ - كىچىك تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللەكلەر]

سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش، سۇلۇق ئىششىق، يۈرەك قوزغىلىش، ھەر خىل قاناشلىق كېسەللەكلەر، ئۆپكە ياللۇغى، بۆرەك ياللۇغى قاتارلىق كېسەللەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆك كاۋىنىڭ سىقىپ چىقىرىلغان سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، قىزىتما پەسەيتىدۇ، ياللۇغ قايتۇرىدۇ.

2. كۆك كاۋا شۆپۈكى، كۆممىقوناق ساقىلى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 50 گرامدىن ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ياللۇغىدىن بولغان سۇلۇق ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۆك كاۋا بىلەن خام كەترانىڭ ھەر قايسىسىدىن 35 گرامدىن ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغى (سۇلۇق ئىششىق ۋە سۈيدۈكتە ئاقسىل بولۇش) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، قارىمۇچ.

[ئورۇنباىسارى] پىدىگەن.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلۈپ

لىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] كۆك كاۋا قاينىتىلمىسى.

كۈدە

(韭菜 jiu cai)

[ئەرەبچە نامى] كراڭ

[پارسچە نامى] گىرا

[ئوردۇچە نامى] گىرا

[لاتىنچە نامى] Folium Allii tuberosi

[ئىنگلىزچە نامى] Leaf of tuber onion

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۈدە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ھۆل يوپۇرمىقى «كۈرراس»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى كۈرراس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يېڭى ھۆل يوپۇرمىقى ياپىلاق، تار يىپ شەكىللىك، ئۇچى ئۆتكۈر، پارقە-پراق، سىلىق تۈكسىز، توق يېشىل رەڭلىك، ئۆتكۈر پۇراقلىق كېلىدۇ (8.15 - رەسىم). [خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە سۇلفىدلىق بىرىكمىلەر، گلۇكوزىدلار ۋە ئاچچىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يېڭى ئۆسكەن كۈدەنى سىقىپ سۈيىنى سۈزۈپ، كىچىك چاشقانىنىڭ ھەر 10 گرام بەدەن ئېغىرلىقى ئۈچۈن 0.1~0.5 مىللىلىتىردىن كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلگەندە شوڭقا ئوخشاش ئالامەتلەر، ھەتتا تېرىككەك بولۇش، تارتىشىپ قېلىش، بىر ئازدىن كېيىن جىم بولۇپ قېلىش، ئۇيقۇغا چۈشۈش، كۆكرىش، يېرىم سائەتتىن كېيىن ئۇلۇش قاتارلىقلار كېلىپ چىقىدۇ. توشقاننىڭ كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈ-

زۈلسە، يەڭگىل دەرىجىدە قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. پاقا يۈرىكىگە نىسبەتەن ئاۋۋال تورمۇز-لايدۇ، كېيىن قوزغىتىدۇ. 1% لىك سۇيۇقلاندۇرۇلغاندا سۇيۇقلۇقى ئورگانىزمىدىن ئايرىلغان بالىياتقۇنى قوزغاش تەسىرىگە ئىگە. مۇشۇ سىقىلغان سۇيۇقلۇقنى $60\sim 100^{\circ}\text{C}$ قىزىتىپ ئىشلىتىلسە، يەنىلا تەسىرى بار، لېكىن كۈچى يېرىم ھەسسە تۆۋەنلەيدۇ، پارلاندۇرۇش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئېلىنغان سۇيۇقلۇقمۇ كىچىك چاشقاننىڭ تېرە ئاستىغا ئوكۇل قىلىنسا، يەنىلا شوكتا ئوخشاش ئالامەتلەر كېلىپ چىقىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قەۋزىيەت، بوۋاسىر، باھ ئاجىزلىقى، ئۆپكە ياللۇغى، قۇلاق غۇڭۇلداش، سۆگەل، ئۇچەي كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدىنىڭ ئۆزىنى ئىستېمال قىلسا، ئۆپكە-كانايىنى تازىلايدۇ ھەم ئىچىنى بوشىتىدۇ.
2. ئېزىلگەن يوپۇرمىقىنى يالغۇز ياكى تاباشىر، خۇنسىياۋشان بىلەن قوشۇپ، بالىياتقۇغا ھەمەل قىلىنسا، بالىياتقۇنىڭ ھۆلۈكىنى قۇرۇتۇپ، بالا چۈشۈشنى توسىدۇ.
3. كۈدىنى گۈل يېغى، سىركە بىلەن قوشۇپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاقنىڭ غوڭۇلداشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كۈدىنى سۇماق بىلەن قوشۇپ ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا تاغسا، سۆگەلگە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە سىڭىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] يۇمىغاقسۈت، ھۆل كاسىنە.

[ئورۇنباىسارى] پىياز.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] ھەببى مۇقەل.

بېدە
 (苜蓿 mu xu)

[ئەرەبچە نامى] حرقى-رلب

[پارسچە نامى] دواپت

[ئوردۇچە نامى] بكمرا

[لاتىنچە نامى] Herba Medicaginis

[ئىنگلىزچە نامى] Alfalfa Herb; California Burclover herb

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياتما يىلتىزلىق سامان غوللۇق كۆك گۈللۈك بېدە ۋە تىكەنلىك بېدىنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يېڭى ۋاقىتتىكى كۆكى تۇرمۇشتا «بېدە» دېيىلىپ، ئوتياش ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. شاخلىرى كۆپ، يوپۇرماقلىرى كىچىك، دوم تۇخۇمىسىمان، سوقچاق كېلىدۇ. گۈل تاجىسى سۆسۈن رەڭلىك كېلىدۇ (9.15 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە لۇسېرنول (Lucernol)، ساتىۋول (sativol)، كوۋ-مېترول (Coumetrol)، فورمونونېتىن (Formononetin)، دىدزېن (Daidzein)، تىرتىن (tricin)، ستىرولىن (cltrulline)، كانالىن (canaline)، 21.8—37.8% ئاقسىل، 4—9.5% قەنت بار. يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە ئونونىتول (Ononitol)، مېۋە يېلىمى كىسلاتاسى بار. گۈلدە دېلفىنىدىن (Delfhinidin)، پېتۇنىدىن (Petunidin)، مالۇرىدىن (Maluridin)، ئۇچۇچان ماي بولغان بولىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پۈتۈن چۆپنىڭ ئېرىتمىسى ئۆپكە سىل تاپاچچە باكتېرىيە-يېسىننىڭ ئۆسۈشىنى تۇرمۇزلايدۇ.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھنى قۇۋۋەتلەش، بەدەننى سەمىرىتىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ئاجىزلىقى، سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلار، تارتىشىپ قېلىش، مەنىي تېز يۈرۈپ كېتىش، ھەيز توسۇلۇش، كۆكرەكنىڭ قۇرۇقلۇقى، يۆتەل، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بېدىنى شېكەر بىلەن داۋاملىق يەپ بەرسە، بەدەننى سەمىرتىدۇ، ساپ قان پەيدا قىلىدۇ.

2. بېدىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سوغۇقتىن بولغان ئىششىقنى ياندۇرىدۇ، سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقنى ياندۇرىدۇ، داۋاملىق پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، تارتىشىپ قېلىشنى داۋالايدۇ.

3. بېدىنىڭ ئۇرۇقىدا ياغ تارتىپ يەرلىك ئورۇنغا ياغلاپ بەرسە، لەقۇزا ۋە تارتىشىپ قېلىشقا پايدا قىلىدۇ، ئۇرۇقنىڭ تۇتۇنىدە داۋاملىق ئىسلىنىپ بەرسە، پالەچكە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 30 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباسارى] پالەك.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

پالەك

(菠菜 bo cai)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Herba Spinaciae cum Radice

[ئىنگلىزچە نامى] Spinach herb with root

[تونۇش]

بۇ لويلا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پالەكنىڭ يىلتىزلىق پۈتۈن چۆپى بولۇپ، شەكلى پۈتۈن، چۆپى سىلىق، پارقىراق، يوپۇرماقلىرى چوڭراق بولۇپ، تۇخۇم شەكىللىك، رەڭگى يېشىل رەڭلىك، ساپاقلىق، گۈلى سارغۇچ رەڭلىك كېلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گرام پالەك تەركىبىدە 2 گرام ئاقسىل ماددىسى،

ئاز مىقداردا ماي، 2 گرام كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، يېرىم گرام تالا، 2 گرام كۈل

ماددىسى، 70 مىللىگرام كالتسىي، 34 مىللىگرام فوسفور، 2.5 مىللىگرام تۆمۈر، 3

مىللىگرام كاروتىن (Corotin)، ئاز مىقداردا ۋىتامىن B₁، ۋىتامىن B₂ ۋە 31 مىللىگرام

ۋىتامىن C، چۆپ كىسلاتاسى 15 مىللىگرام روتىن قاتارلىق تەركىبلەر بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قان كۆپەيتىش، يۇمشىتىش، قىزىتما پەسەيتىش، قىزىق

پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قەۋزىيەت، گال ئاغرىقى، تەپ، قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى پالەك يوپۇرماقلىرىنى سىقىپ سۈيىنى غار - غار قىلسا ياكى

شېكەر قوشۇپ شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان كۆپەيتىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، گال

ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ، قىزىتما پەسەيتىدۇ، تەپكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى پالەكنى سەۋزە ۋە تۇرۇپ بىلەن پىشۇرۇپ، سەي ئورنىدا يەپ

بەرسە تەرەتنى يۇمشىتىپ، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ؛ قان ئازلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ،

سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10~30 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] بادام يېغى، قايماق، قارىمۇچ.

[ئورۇنباىسارى] سېمىزئوت.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] پالەك شەربىتى.

چىلاپا^①

(药喇叭根 yao la ba gen)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش،

تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، بەدەندىكى ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

① تەپسلاى 4 - باب 2 § غا قاراڭ

سانا^①

(番泻叶 fan xie ye)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا، سەۋدا، بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش؛ مېڭىنى تازىلاش، قان تازىلاش، تېرىنى پارقىرىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش.

تۈربۈت^②

(盒果藤根 he guo teng gen)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

خىيارشەنبەر^③

(阿勒勃 a le bo)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا، سەپرا خىلىتىنى سۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئۆپكەننى تازىلاش، بەلغەم بوشتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ھەيز ماڭدۇرۇش، ھامىلە ۋە بالا ھەمراھىنى چۈشۈرۈش، ئىششىق ياندۇرۇش.

① تەپىلاتى 4 - باب § 2 غا قارالغ

② تەپىلاتى 4 - باب § 2 غا قارالغ

③ تەپىلاتى 4 - باب § 3 غا قارالغ

شرخشت ①

(甘露糖 gan lu tang)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا، بەلغەم سەپرا خىلىتىنى سۈرۈش، چىرايىنى پارقىرىتىش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، جىگەر، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، ھارارەت پەسەيتىش، ئاشقازان، جىگەر ۋە يۈرەكنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، جىگەردىكى ئىششىقنى ياندۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، كۆكرەك يىرىكىلىكىنى يوقىتىش، بەلغەم بوشتىش، نەپەس راۋانلاشتۇرۇش.

يەرلىك سوپۇن ②

(土肥皂 tu fei zao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كىرلارنى تازىلاش، ئىششىقلارنى يۇمشىتىش، جاراھەتلەردىكى چىرىگەن گۆشنى يوقىتىش، بەدەننى پارقىرىتىش.

پۈنۈس ئۇرۇقى ③

(决明子 jue ming zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتى ۋە بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، قان تازىلاش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، يەلنى ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، تېرىگە رەڭ پەيدا قىلىش.

① تەبىئىياتى 4 - باب 3 § غا قارالغ
 ② تەبىئىياتى 5 - بابقا قارالغ
 ③ تەبىئىياتى 5 - بابقا قارالغ

ئىسپىغۇل ①

(卵叶车前子 luan ye che qian zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا، قان خىلىتىدىن بولغان ياللۇغلارنى قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەي-
تىش، يېتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇ-
رۇش، ئىچنى توختىتىش، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، سۈيدۈك
ھەيدەش، قاننىڭ ھارارىتىنى ياخشىلاش.

تۇرۇپ ئۈرۈقى ②

(莱菔子 lai fu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەزىمگە
ياردەم بېرىش، تاش پارچىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، چىرايغا جۇلا
بېرىش.

قوغۇن ئۈرۈقى ③

(甜瓜子 tian gua zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، تاش پارچىلاش، بۆرەك، دوۋۇ-

① تەبىئىتى 10 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىتى 19 - بايقا قاراڭ

③ تەبىئىتى 14 - بايقا قاراڭ

ساق ۋە ئۈچەينى تازىلاش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، بەلغەم بوشىتىش، مەنىي كۆپەيتىش، باھنى ۋە بەدەننى قۇۋۋەتلەش، تېرىنى پاقىرىتىش، يۆتەل پەسەيتىش.

يەرمەدىكى ①

(锁阳 suo yang).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قان كۆپەيتىش، تەر توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، جىگەر، ئاشقازان ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، بەدەندىكى قاتتىقلىقنى تارقىتىش، ھاردۇق چىقىرىش، پەي ۋە مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش.

ھەبۇلمۈلۈك ②

(巴豆 ba dou)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتى، كۆيگەن قويۇق خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ۋە يەللەرنى تارقىتىش، قەي قىلدۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان ئايلىنىشىنى تېزلىتىش.

① تەپسىلاتى 27 - بابقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 17 - بابقا قاراڭ

زاراڭزا چېچىكى ①

(红花 hong hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈرۈش، ئاۋازنى ياخشىلاش، مېڭە، يۈرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي پەيدا قىلىش.

ياۋا پۇرچاق ②

(望江南 wang jiang nan)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ئىچنى سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، قان تازىلاش.

ئىنەكپىتى ئۇرۇقى ③

(蓖麻子 bi ma zi)

[تەبىئىتى] ئۆتۈنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، پەي، مۇسكۇللارنى يۇمشىتىش، ئىچنى سۈرۈش، ماددىلارنى تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدانى سۈرۈش.

---

① تەبىئىتى 18 - بابقا قاراڭ

② تەبىئىتى 20 - بابقا قاراڭ

③ تەبىئىتى 21 - بابقا قاراڭ

رەۋەن ①

(大黄 da huang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىگەر ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئىچنى سۈرۈش، سەمىرەتمەش، پارقىرىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، جىگەر، تال ۋە ئۈچەيلەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش؛ يەل تارقىتىش، ئاغرىق قالدۇرۇش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

قىزىلچا ②

(甜菜根 tian cai gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازان، ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، ئىچنى يۇمشىتىش، تېرىگە جۇلا بېرىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان كۆپەيتىش، بەلغەم بوشتىش، پەينى چىڭىتىش، بەدەننى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش.

① تەپسىلاتى 30 - بابقا قاراڭ
② تەپسىلاتى 32 - بابقا قاراڭ

ئون ئالتىنچى باب يەل ھەيدىگۈچى دورىلار

يەل ھەيدەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ يەل ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (خىلىتلار تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇش، ئورگا- نىزمىدىكى تەبىئىي يەللەرنىڭ مىقدارى، سۈپىتى ۋە كەيپىياتىدا ئۆزگىرىش بولۇش، ھەزىم ئاجىزلاش، ئوزۇقلىنىش تەرتىپى قالايمىقان بولۇش، جىگەر ئاجىزلاش، يەل پەيدا قىلغۇچى غىزالارنى ئۇزۇن مۇددەت مىقداردىن ئاشۇرۇپ يېيىش، روھ ۋە قۇۋۋەتلەر ئاجىزلاش) دىن ئورگانىزىمدا غەيرىي تەبىئىي يەللەر پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا نېرۋا ئاجىزلىق، باش ئاغرىش، قورساق ئېسىلىش، سېسىق كېكىرىش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلاش، بەل ئاغرىش، چىش ئاغرىش، چوڭ - كىچىك بوغۇملار ئاغرىش ... دەك كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. غەيرىي تەبىئىي يەللەرنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبلىرى ھەرخىل بولغاچقا، يەل ھەيدىگۈچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. يەل ھەيدىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىي قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار، يەل ھەيدەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئەزالارنىڭ تەبىئىي خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتەك خۇسۇسىيەتلىرى ئارقىلىق يەل ھەيدەيدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار يەل ھەيدىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: كەپە، يەرلىك توغرىغا، تاشتۇز، كېلەر، شاكال بەدىيان، مۇشكتارامىش، زاراڭزا مېغىد- زى، زەرچىۋە، سۇزاپ ئورۇقى، تۆگىنقۇشى، كۈدە ئورۇقى، كەسلەنچۈك، كەرۋىيا، ئۇشەق، تاغ سامسىقى، زىرە.

دارچىن يوپۇرمىقى، پىلىپىل، قارىمۇچ، رۇمبەدىيان، چوڭ چىلان، چال موگرا، سىماب، كەپرەس، كەرەپشە، ئېگىر، ئاق تىكەن، بۇدۇشقا، سوزاپ، پىيزەك، زۇرۇم- بات، بەرەنگى كابىلى، فۇپىل، ئاغىچە، چايان، قاقىلە، جۇۋىنە، كاۋاۋىچىنى، كەۋزەك، ئاچچىق قۇستە.

كەپە

(刺山柑果 ci shan gan guo)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Fructus capparidis Spinosae [لاتىنچە نامى]

Common Caper Fruit [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ كەپە ئائىلىسىدىكى يەردە يېتىپ پېلەكسىمان ئۆسدىغان كۆپ يىللىق يېرىم چاتقال ئۆسۈملۈك كەپە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى، يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى «كەپە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كەپە ئۇرۇقىدا فېرۇلىك كىسلاتا (Ferulic acid) بىلەن قىچا

كىغ كىسلاتاسى، يوپۇرمىقى ۋە چېچىكىدە كۆپ مىقداردا رۇتىن (Rutin) بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆتكۈر ۋە سوزۇلما خاراكتېرلىك بوغۇم ياللۇغغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

كەپە، ئارپىبەدىيان يىلتىزى، كەرەپشە يىلتىزى، سۆرۈنجان، زەنجۈبىل قاتارلىقلاردىن

تەڭ مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، مۇچىلەر ۋە بەل ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت

قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تېرىنى زەخمىلەندۈرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۈلبېغى.

[ئورۇنباشارى] قىچا.

[چىقىش ئورنى] قۇرغاق قۇملۇق ۋە شېغىللىق، پەس تاغ باغرىلىرىدا ئۆسىدۇ؛ ئاپتو-
نوم رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] زىمات كەپە.

يەرلىك توغرىغا (胡桐泪 hu tong lei)

[ئەرەبچە نامى] بىرق

[پارسچە نامى] بۇرەرمى

[ئوردۇچە نامى] پاپىرىنىك

[لاتىنچە نامى] Resina Populi Euphraticae

[ئىنگىلىزچە نامى] Diversifolious Poplar Resin

[تونۇش]

بۇ تال - تېرەكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك توغراقنىڭ تېنىدىن سىزىپ، ئېقىپ چىققان يېلىم بولۇپ، توغراق تېنىدىن توغراقلىقتىكى زېمىنغا ئېقىپ چۈشۈپ، توپا ئاستىدا قاتقان، تۇپراقتىن كولاپ ئېلىنىپ تازىلانغان شورلۇق قېتىشما بولۇپ، بەك يەڭگىل، قارامتۇل، ئاق رەڭدە، بۇ تۈزدىن ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋىتىگە ئىگە بولغان نەرسىلەردىن كۈچلۈك-رەك، ئاسان ئۇۋۇلىدۇ، مۇشۇ قېتىشما «بۇرە ئەرمىنى»، «ئاق توغرىغا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (2.16 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، تېرىنى پارقىرتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، يۆتەل پەسەيتىش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى، بەلغەمدىن بولغان يۆتەل، ئۈچەي سانجىقلىرى، كۆپ تەرلەش، قىچىشقا، قوتۇر، بەرەس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زىرە، مائۇلھەسەل، ھاشا، سۇزاپ، سېرىقچىچەك قاتارلىقلاردىن بىر ھەسسە، ئاق

توغرىغادىن بىر ھەسسە ئېلىپ، دورىلارنى سوقۇپ، مائۇنەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، يەلنى تارقىدۇ، ئۈچەي سانجىقلىرىنى يوقىتىدۇ.

2. ئاق توغرىغا 5 گرام، پوپىل، قەبىل 7 گرامدىن، قاينىتىپ سويىنى ئىچسە، مەدە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

3. ئاق توغرىغادىن 16 گرامنى 200 مىللىمىتىر سۇدا يېرىمى قالغۇچە قاينىتىپ، 50 گرام زەيتۇن يېغى قوشۇپ ئىچسە، قۇرۇقلۇقتىن بولغان ئۈچەي توسۇلۇشقا پايدا قىلىدۇ.

4. ئاق توغرىغا 15 گرامنى مۇۋاپىق مىقداردىكى بابۇنە يېغى بىلەن قوشۇپ سىرتتىن ياغلىسا، كۆپ تەرلەشنى يوقىتىدۇ، يالغۇز ئۆزىنى ئىشلەتسىمۇ، شۇ تەسىرنى بېرىدۇ.

[ئىشلىتىلىش مىقدارى] 3 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازاننى بۇزىدۇ ۋە قۇستۇرىدۇ، ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، پىننە، سەندەل، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] يېرىم مىقداردا تۇز.

[چىقىش ئورنى] ئىچكى موڭغۇلىيىنىڭ غەرب تەرەپلىرىدىن، چىڭخەي ۋە رايونىمىزنىڭ تارىم ۋادىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارش كۈمۈنى.

تاشتۇز

(石盐 shi yan)

[ئەرەبچە نامى] ملح البحر

[پارسچە نامى] نمک طيرز

[ئوردۇچە نامى] نمک

[لاتىنچە نامى] Halitum

[ئىنگىلىزچە نامى] Halite

[تونۇش]

بۇ بىر خىل ئاق جىسىم بولۇپ، سۇغا سالسا ئېرىدۇ، ھالۋىدىن باشقا ھەممە تااملارغا سېلىنىدۇ، بۇ نەرسە خەلق ئارىسىدا «تاش تۇزى» نامى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، تاشقا ئوخشاش

قاتتىق، ئاق، قىزىل رەڭدە كېلىدۇ، كاندىن ۋە بەزىدە تاغلاردىنمۇ چىقىدۇ. بۇنىڭ كانى تاغ بولۇپ، تاغنىڭ يېرىقلىرى ۋە كامارلىرىدىن سۇيۇق ھالدا سىزىپ چىقىدۇ، ئاندىن سوغۇق ھاۋا بىلەن ئۇچرىشى بىلەن تاشتەك قېتىپ قالىدۇ، بۇنىڭ، ئاق سۈزۈك، ساپ بولغىنى ياخشى ھېسابلىنىدۇ (3.16 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ناترىي خلور بولۇپ، %39.4 ناترىي، %60.6 خلور ۋە ئاز مىقداردا كالتسىي، ماگنىي قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى يەل ھەيدەش، «تەبىئەت» نى، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۇندىن باشقا زېھىننى قۇۋۋەتلەش، شىلىمىش بىلەن تازىلاش، يەل تارقىتىش، قورساق ئېسىلىشىنى پەسەيتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زېھىن ئاجىزلىق، ھەزىم ئاجىزلىقى، تەمرەتكە، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى قاتارلىق. لارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىقتاۋۇز، سىركە، سەبرى، نەمەكى لاھورى قاتارلىقلارنى قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ھەر خىل تەمرەتكىلەرگە شىپا بولىدۇ.

2. نەمەكى لاھورى 9 گرام، سۈرمە 10 گرام، ئىپار 0.5 گرامنى ئايرىم سالاھىيە قىلىپ ئارىلاشتۇرۇپ، كۆزگە تارتسا كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 9 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە، ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ مېڭىسىگە زىيان قىلىدۇ، كۆزنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ، بەدەننى قىچىشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەر تۈرلۈك ياغلار، نېلۇپەر.

[ئورۇنباىسارى] نەمەكى لاھورى، ئاق تۇز.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ، بولۇپمۇ خوتەن ۋىلايىتىنىڭ نىيە ناھىيىسىنىڭ تاغلىرىدىن ۋە چىڭخەي ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] تاشتۇز مەلھىمى.

كېلەر (蛤蚧 ge jie)

[ئەرەبچە نامى] لحم الضب
 [پارسچە نامى] گوشت سوسمار
 [ئوردۇچە نامى] گوه كا گوشت
 [لاتىنچە نامى] Gecko

[ئىنگىلىزچە نامى] Giant Gecko, Tokay Gecko

[تونۇش]

بۇ پاتمىچۇق ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كېلەر بولۇپ، بۇ ھايۋاننىڭ ئىچكى ئەزالىرى ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىنكى قۇرۇتۇلغان تېنىسى «كېلەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بېشى چوڭ، ياپىلاق، ئۇزۇن، كۆزى چوڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن، دۈمبىسى قارامتۇل كۈل رەڭلىك ياكى كۈمۈش رەڭلىك، ئۆزى قاتتىق سۈزۈلۈشچان، ئازراق ژىنى پۇرايدۇ، تەمى ئاچچىقراق كېلىدۇ (4.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كارنوزىن (Carnosine)، خولىن گۇئانىن (Guanine)، ئاق-سىل، ياغ، خولېستېرىن ھەم مول بولغان مىكرو ئېلېمېنتلار ۋە ئامىنو كىسلاتالىرى بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى چىشى چاشقاننىڭ كۈيلەش دەۋرىنى ئۇزارتدۇ، كېلەردىن ئېلىنغان سۇيۇقلۇق ئەرلىك ھورمۇنغا ئوخشاش تەسىرنى بېرىدۇ. ئۇرۇقنىڭ ھاياتى كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى كۈچەيتىش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش رولى بار. ئۇنىڭدىن باشقا تارتىشىپ قېلىشنى بوشىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قاندىكى قەنتنى چۈشۈرۈش.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ھەيدەش، ئۆپكە-كانايىنى قۇۋۋەتلەش، باھنى قۇۋۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، زىققە-نى پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئومۇمىي بەدەن ۋە باھ ئاجىزلىقى، زىققە، سەپكۈن، بەھەق، بەرەس، قارا داغ قاتارلىق.

لارغا ئىشلىتىلىدۇ، بەدەننى سېزىمىسىزلاندۇرۇپ، ئوقنى تارتىپ چىقىرىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەش گرام كېلەرنى سوقۇپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ يەپ بەرسە، باھ ۋە بەدەننى

قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. ئۈچ گرام كېلەر تالقىنىنى يەتتە گرام بادام تالقىنى بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە،

زىققە كېسىلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كېلەرنىڭ مايىقىنى سۇپۇپ قىلىپ كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى ئاق ۋە سۇنى يوقىتىدۇ.

كېلەر مايىقىنى سۇپۇپ قىلىپ، مۇناسىپ ئەرەقلەر بىلەن مەلھەم قىلىپ چېپىپ

بەرسە، داغ، سەپكۈنلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كېلەرنىڭ بۆرىكىنى يېرىپ يەرلىك ئورۇنغا ئاڭسا، ئوقنى، تىكەننى ۋە زەھەرلىك

ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى تارتىۋالىدۇ.

5. كىلەر مايىقىنى ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، بەھەككە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] يالپۇز، كاسنە، ئوسۇڭ ئۇرۇقى.

[ئورۇنباسارى] تاغلىق جايلارنىڭ، چۆل-جەزىرىلەرنىڭ كېلەرسى.

[چىقىش ئورنى] گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى مائۇللەھى.

شاكال بەدىيان

(八角茴香 ba jiao hui xiang)

[ئەرەبچە نامى] باديان ظال

[پارسچە نامى] باديان مېنى

[ئوردۇچە نامى] اناس پھل

[لاتىنچە نامى] Fructus Anisi stellati

[ئىنگىلىزچە نامى] Truestar Anise

[تونۇش]

بۇ ماگىنولىيە ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان، ئىگىزلىكى 10~14 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان چاتقال دەرەخنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق كېلىدۇ، بۇ دەرەخنىڭ ئۇرۇقى «بەدىيان چىنى» ياكى «شاكال بەدىيان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. (5.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە %5 ئۇچۇچان ياغ (Oleum Foeniculi)، تەخمىنەن %22 مايلىق ياغ، ئاقسىل، دىئۇرقاي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئۇچۇچان ماي تەركىبىدىكى ئانتول غىدىقلاش رولىغا ئىگە، ئاشقازان، ئۆچەينىڭ لۆمۈلىشىنى ئاشۇرۇپ، قورساق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىش رولىغا ئىگە.

2. شاكال بەدىيان قايناتىمىسى ئىنسانلاردىكى سىل تاپاچقە باكتېرىيىسى ۋە سىبىلس تاپاچقە باكتېرىيىسىگە نىسبەتەن تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوغۇقتىن بولغان قۇسۇش، قورساق ئاغرىقى، بۆرەك كېسىلى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان بەل ئاغرىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاكال بەدىياننى قارا چاي بىلەن قوشۇپ دەملەپ ئىچسە، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ، يەل تارقىتىدۇ.

2. پىننە، بەدىيان، زىرە، شاكال بەدىيان 10 گرامدىن، دارچىن، لاپىندانە، سۇمبۇل بەش ئاشقازاننى قىزىتىپ، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ، سوغۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ.

3. شاكال بەدىيان 10 گرام، سۆڭلەپ 10 گرام، شاقاقۇل بەش گرام، دارچىن بەش گرام، قائىدە بويىچە سوقۇپ، چاپلىق ئورنىدا ئىچىپ بەرسە، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قۇرۇتۇلغان شاكال بەدىيان.

[ئورۇنباىارى] بەسىاسە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، تەيۋەن، گۇيجۇ، فۇجيەن قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] يەل ئارتقاقتۇچى مۇرەككەپ چاپلىق.

مۇشكىتارامىش

(欧亚薄荷 ou ya bo he)

[ئەرەبچە نامى] مىك ترا مىش

[پارسچە نامى] پورنى كوى

[ئوردۇچە نامى] پورنى پھارى

[لاتىنچە نامى] Herba mentha pulegii

[ئىنگىلىزچە نامى] Fleamint

[تونۇش]

بۇ كالىپۇكىسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تاغ يالپۇزى بولۇپ، بۇ ئۆسۈم-
لۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «مۇشكىتارامىش» ياكى «تاغ يالپۇزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.
يوپۇرمىقى ۋە گۈلى بىلەن ئارىلاشقان قۇرۇق ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى يېرىم مېتىر
ئەتراپىدا كېلىدۇ، تېنى يۇمىلاق، يوپۇرمىقى ۋە گۈلى ئۇششاق، ئۇچى يوق، رەڭگى ئاقۇچ
يېشىل كېلىدۇ، تەملىك بولىدۇ، پۇرىقى ناھايىتى ئۆتكۈر (6.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە بىر خىل ئۇچۇچان ياغ بار، بۇ ياغ داۋالاشقا
ئىشلىتىلىشتىن باشقا يەنە سانائەتتە خۇش پۇراق ماددا قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ.
[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ھەيدەش، قوزغىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قورساقنىكى مەددە
قۇرتنى ئۆلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، بەدەن ئاجىزلىقى، جىگەر، ئاشقازان ۋە تال
كېسەللىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇشكىتارامىشنىڭ سۈيى بىلەن بۇرۇن ۋە قۇلاقنى يۇسا ياكى ھوردىتىلسا، قۇلاق

ياكى بۇرۇن ئىچىدىكى يارىلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. مۇشكتارامىش شەرىپتىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، كۆڭۈل ئېلىشىش،

ھۇشسىزلىق، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. يەتتە گرام مۇشكتارامىشنى كۆيدۈرۈپ، تۈتۈننى بالىياتقۇغا تۇتسا، قورساقنى

ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مەقتەتكە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، سىركە.

[ئورۇنباسارى] يالىپۇز.

[چىقىش ئورنى] ئىران ۋە پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى مۇشكتارامىش.

زاراڭزا مېغىزى

(红花子 hong hua zi)

[قەرەبچە نامى] حب القرم

[پارسچە نامى] تخم کاکو

[ئوردۇچە نامى] كىنىكى چىچ

[لاتىنچە نامى] Fructus Cartami

[ئىنگلىزچە نامى] safflower fruit

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك زاراڭزىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت.

پۇرىقى يوق، چاينىسا ئازراق ياغ سېزىم بولىدۇ. سىرتقى يۈزى ئاق رەڭدە كېلىدۇ (16).

7 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا %30.2 ياغ، مېغىزىدا %49~45 گىچە ياغ بار،

ئۇرۇقىنىڭ يېغىدا زىغىر كىسلاتاسى، جويۇز كىسلاتاسى (Myristic acid)، پالمىتىك كىسلاتا

(Palmitic acid)، قاتتىق ياغ كىسلاتاسى (Stearic acid) بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ھەيدەش، قان تازىلاش، ئىچ سۈرۈش، بەلغەم بوشىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلا-
رنى تازىلاش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەلغەملىك يۆتەل، قورساقنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشى، قەۋزىيەت، مالمخولىيا، يۈرەك چالاڭ-
غۇراش، ماخاۋ، قىچىشقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زاراڭزا ئۇرۇقىنىڭ شىرنىسىگە ئاش تۈزىدىن ئازراق قوشۇۋېتىپ ئىچسە، قىچىش-
قاق، مۇدۇر - چاقىلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. زاراڭزا ئۇرۇقى شىرسىگە پۈنۈسى خىيار شەنبەر سېلىپ ئېرىتىپ ئىچسە، غەيرىي
تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان تەپكە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] زىغىر ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا تېرىپ

ئۆستۈرۈلىدۇ.

زەرچىۋە

(姜黄 jiang huang)

[ئەرەبچە نامى] عروق الصفر

[پارسچە نامى] زردچوب

[ئوردۇچە نامى] پلدىرەت

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Curcumae Longae

[ئىنگلىزچە نامى] Common Turmeric Rhizome

[تونۇش]

بۇ زەرچىۋەل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق كونا يىلتىزلىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك

زەرچىۋە ياكى كۈركۈمنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى

«زەرچىۋە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (8.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 4.5% ئۇچۇچان ماي بولۇپ، بۇنىڭدا ئاساسلىقى 58% تۇرمېرون (Turmerone)، 25% زىنگېرىن (Zingeren)، 1% فىلاندىرن (Phellandrene)، 0.6% سابېنىن (Sabinene)، بورتىئول (Borreol) لاردىن ئىبارەت، يەنە كۈركۈمىن (Curcumin) ۋە ئەرەب قەنتى (Arbinosa)، 12% مېۋە قەنتى (Fructosa)، 28% ئۇزۇم شېكېرى، گلۇكوزا، ياغلىق ماي، كراخمال، چۆپ كىسلاتاسى تۈزى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئۆت سۇيۇقلۇقى ھەيدەش تەسىرى: زەرچىۋە قايناتىمىسى ۋە چىلانمىسى ئىت ئۆت سۇيۇقلۇقىنىڭ چىقىرىلىشىنى ئاشۇرۇپ، ئۆت سۇيۇقلۇقى تەركىبىنى نورماللاشتۇرىدۇ، كۈركۈمىن ياكى ئۇنىڭ ناتىرى تۈزلىرى ئوت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەش تەسىرىگە ئىگە.

يەنە بىر ئۇرۇقداش ئۆسۈملۈكتىن ئېلىنغان ئۇچۇچان ماي ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەيدۇ، كۈركۈمىن، خولېستېرىن ئېرىتمىسى ئۆت يولى كېسەللىكىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ. 50% لىك زەرچىۋە قايناتمىسى ئىشتىھانى ئاچىدۇ.

2. بالىياتقۇغا بولغان تەسىرى: قايناتمىسى ياكى چىلانمىسى (2% لىك تۈز كىسلاتاسى ئېرىتكۈچى قىلىندۇ) كىچىك ئاق چاشقان، دېڭىز چوشقىسى قاتارلىقلارنىڭ بالىياتقۇسىنى قوزغايدۇ.

3. قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى: كۈركۈمىن ۋە ئۇچۇچان ماي قىسمى ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىگە نىسبەتەن خېلى ياخشى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە. [تەبىئىي] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يارىلارنى قۇرۇتۇش، بەلغەم بوشىتىش، تارتىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش، رەڭگىرىنى چىرايلىق قىلىش، پارقىرىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۆتەل، دېمى سىقىلىش، نەزلە ۋە زۇكام، كۆز ئاغرىقى، كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقى، قاپاق قوتۇرى، كۆزگە ئاق چۈشۈش، چىرىگەن يارىلار، قىچىشقا، بوغۇم ياللۇغى، زەخمىلىنىشتىن بولغان يارىلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زەرچىۋەدىن بەش گرامنى 250 مىللىلىتىر سۈتتە قاينىتىپ، ئاندىن ئىلمان ھالەتكە كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا شېكەر قوشۇپ ئىچسە، زۇكامغا پايدا قىلىدۇ.
  2. ئىككى گرام زەرچىۋە سۇيۇپىنى تۈز قوشۇپ يېسە، يۆتەل ۋە نەپەس سىقىلىشلارغا پايدا قىلىدۇ.
  3. زەرچىۋەدىن ۋە ھاكتىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، سوقۇپ سۇيۇپ تەييارلاپ، سۇدا قاينىتىپ ئىسسىق ۋاقتىدا يەرلىك ئورۇنغا زىمات قىلسا، يارىنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.
  4. زەرچىۋەدىن ئىككى گرامنى يېرىم لىتىر سۇدا قاينىتىپ قاينامىسى بىلەن كۆزنى يۇسا كۆز ئاغرىقى، قىچىشىش ۋە چاپاقلارنى يوقىتىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] يۈرەككە زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] ئوتتۇرۇچ، لىمون.
- [ئورۇنباشارى] ئوردان، باپچى (جىنكېۋىزى).
- [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ سىچۈەن، يۈننەن، فۇجىيەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، تەيۋەن قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالغىنى] مەتبۇخى ئەفتمۇن.

سۇزاپ ئۇرۇقى

(芸香子 yun xiang zi)

[ئەرەبچە نامى] برالداپ

[پارسچە نامى] تخم سداب

[ئوردۇچە نامى] تىلىكى چىچ

[لاتىنچە نامى] Semen Rutae Graveolentis

[ئىنگلىزچە نامى] Common Rue Herb

[تونۇش]

بۇ سۇزاپ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۇزاپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇرۇقى «سۇزاپ ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى قاپلىق بولۇپ، بىر قاپنىڭ ئىچىدىن ئۈچ تال ئۇرۇقى چىقىدۇ. بۆرەك شەكىللىك، ئۈچ بۇرجەكلىك، رەڭگى قارا،

تەمى بەك ئاچچىق كېلىدۇ (9.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقىدىن سۇ بىلەن ئېلىنغان ماددا بالىيانقۇنى قوزغىتىپ، ھامىلە چۈشۈرىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئاشقازاننى ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، پەي، نېرىپلارنى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق ئېسىلىش، ھەزىم بۇزۇلۇش، ھەيز توسۇلۇپ قېلىش، قىيىن تۇغۇت، بالىيانقۇ ئاغرىش، بەھەق، بەرس، قارا بېسىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈستۈددۈس، سۇزاپ ئۇرۇقى ئالتە گرامدىن، ئېگىر ئۈچ گرام، رۇم بەدىيان ئىككى گرام، سوقۇپ مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەل بىلەن قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قارا بېسىشقا شىپا بولىدۇ.

2. بادىيان بەش گرام، رۇم بەدىيان، ئىزخىر سۈمبۈل، ئوغرىتىكەن، قىزىلگۈل، دارچىن، زىرە، پىننە ئۈچ گرامدىن ئېلىپ، سۇپۇپ قىلىپ مۇۋاپىق مىقداردىكى ھەسەل بىلەن قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئۈبەل، خىيارشەنبەر، يالپۇز، سۇزاپ ئۇرۇقى، كۈنجۈت قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركە، زىخ.

[ئورۇنباىسارى] پىننە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي قىسىم رايونلىرى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىرى ۋە باغلىرى، ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] مەجۇنى سۇزاپ.

تۆگنقۇشى (鸵鸟 tuo niao)

[ئەرەبچە نامى] عام

[پارسچە نامى] شترخ

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Struthio Camlus

[ئىنگلىزچە نامى] Ostrich

[تونۇش]

بۇ بىر خىل قۇش بولۇپ، جىسمى يوغان، بويى ئۇزۇن، تۆگىنىڭ بويىغا ئوخشايدۇ، پۇتلىرى كالىنىڭ پۇتلىرىغا ئوخشايدۇ، تۇپتى يېرىق، رەڭگى توپارەڭ، ئاق رەڭگە مايىل، ئادەتتىكى قۇشلاردەك ئۇچالمايدۇ، سۇغا ئېھتىياجى ئاز بولىدۇ. ئادەتتە گۆشى، مېھى دورىلىققا ئىشلىتىلىدۇ (10.16 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش، پەي - مۇسكۇللارنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، بەلغەم بوشتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پالەج، لەقۇا، چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى، قورساققا سۇ چۈشۈش، بەل، يانپاش، كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تۆگنقۇش گۆشى، كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى، قىرغاۋۇل گۆشى، ياش پاقلان گۆشى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ مائۇل لەھمى تەييارلاپ بەرسەك، بەدەننى قۇۋۋەتلەپ پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىدۇ.

2. قۇندۇز قەھرى 5 گرام، پەرىپىيۇن 2 گرام، ئاقىرقەرھە 5 گرام، قۇستە شىرىن 5 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، 100 مىللىلىتىر تۆگنقۇش يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ 10 كۈن ئاپتاپتا قويۇپ، يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، پالەج، لەقۇا، ئىستىرخا، ئىرقىنىنسا، مۇپاسىل قاتارلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركە.

[ئورۇنباسارى] ئۇلا گۆشى

[چىقىش ئورنى] ئافرىقا ۋە ئاۋسترالىيە قىتئەلىرىدىن، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيادىن

چىقىدۇ، ئاساسلىقى قۇملۇق جايلاردا ياشايدۇ، شىنجاڭدىمۇ ئۆزلەشتۈرۈپ مەخسۇس ئورۇنلاردا رىزا بېقىۋاتىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى ماۋىلەھمى.

كۈدە ئۇرۇقى

(韭菜子 jiu cai zi)

[ئەرەبچە نامى] بزراکرات

[پارسچە نامى] تومرک

[ئوردۇچە نامى] گىدەكى پىچ

[لاتىنچە نامى] Semen Allii tube rosi

[ئىنگلىزچە نامى] Seed of tuber onion

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كۈدىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت، شەكلى بىر ئاز ياپىلاق، رەڭگى قارا، تەمى، پۇرىقى سۇس بولىدۇ (11.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بىئولوگىيەلىك ئىشقار، ئۇچۇچان ماي، ئاقسىل ئامىنو كىسلا-تاسى، ياغلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يۇقىرى ۋە تۆۋەن تېمپېراتۇرىنى تەڭشەش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق تارقىتىش، باھنى، پەي - مۇسكۇللار-نى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىش، بەدەننى تازىلاش، پارقىرىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان، ئۈچەيگە يەل تۇرۇپ قېلىش، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، باھ ئاجىزلىقى، چىش ئاغرىقى، قان ۋە يەلدىن بولغان بوۋاسىر، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدە ئۇرۇقى، بەزرۇلبەنجى 5 گرامدىن، پىياز ئۇرۇقى، ئاقىرقەرھا 10 گرامدىن ئېلىپ تالغانلاپ، چىشقا باسسا چىش ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.
2. زىرە، كۈدە ئۇرۇقى، يالپۇز، سۇزاپ ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن 10 گرامدىن، توغرىغىدىن 5 گرام ئېلىپ، تالغان قىلىپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان ئۈچەي كېسەللىكلىرىگە شىپا بولىدۇ.
3. كۈدە ئۇرۇقى، تۇرۇپ ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن، بەدىيان، بىخ سەۋسەن قاتارلىق دورىلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ چاپلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يەل تارقىتىدۇ، ھەزىمگە ياردەم بېرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيانلىق.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] كۈدە، پىياز ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى مۇقەل، جاۋارش جالمنۇس.

كەسلەنچۈك

(蜥蜴 xi yi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Eremias argus*

[ئىنگلىزچە نامى] Lizard

[تونۇش]

بۇ كەسلەنچۈك ئائىلىسىدىكى ھايۋانات چىپار كەسلەنچۈكنىڭ بېشىدىن سىم بىلەن باغلاپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان پۈتۈن تېنى «كەسلەنچۈك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (16).
12 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مونەكلەرنى يوقىتىش، يۈرەك، ئومۇمىي بەدەن ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، راكقا قارشى تۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، تىنچلاندۇرۇش، زەھەرسىزلەندۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭىگە قان چۈشۈش، پالەچ، سىل، راك كېسىلى، بوغۇم ئاغرىقى، پەي، بوغۇم تارتىشىش، يۈرەك، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، ئېغىز مايماق بولۇپ قېلىش، تۇتاقلىق، ھەر خىل جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پارپا، كەسلەنچۈك، مەستىكى، مۇرمەككى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بوغۇم ئاغرىقى ۋە رېماتىزم كېسىلىدە كەسلەنچۈك، خاراتىن، قۇستە، پارپا ۋە يالپۇز جەۋھىرى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقى ۋە رېماتىزم كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ، ئۈستىدىن داۋائىلىمىشكى ئىستېمال قىلىنىدۇ.

3. ئىپار، كەسلەنچۈك، ئاقسەرھە، پارپا ۋە زەنجۈل قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ تالقانلاپ، ھەسەل بىلەن يۇغۇرۇپ مەجۇن تەييارلاپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، پەي، بوغۇم تارتىشىش ۋە ئېغىز مايماق بولۇپ قېلىش كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۈستقۇددۇس، كەسلەنچۈك، مەرۋايىت كۈشتىسى، ئىپار، يالپۇز جەۋھىرى قاتارلىقلارنى قوشۇپ سۇپۇپ قىلىپ، ئەرقى شاھتەررە ۋە ئەرقى گۈل بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە، مېڭىگە قان چۈشۈش، سىل، سەرتان، سەرى ئى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كەسلەنچۈك، قىزىل سىر، ئىپار، يالپۇز جەۋھىرى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سوقۇپ ھەسەل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، يۈرەك ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سەندەل.

[ئورۇنباىسارى] چاپان.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] مەجۇنى ئەفتى.

كەرۋىيا

(藏茴香 zang hui xiang)

[ئەرەبچە نامى] كەمۇن روى

[پارسچە نامى]

زېرە سياه

[ئوردۇچە نامى]

كرويا، جرو

[لاتىنچە نامى] *Aructus cari*

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit of Caraway

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ياۋا زىرىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، سوقۇپ چاق شەكىللىك، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل يېشىل، بەش تال تومپىيىپ چىققان قىرى بار، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز بولۇپ، «كەرۋىيا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (16).
13 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە %9~32.5 ئۈچۈنچان ماي، %6 مايلىق ياغ، فلاۋون خىلىدىكىلەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرىگە ئىگە.

2. ئاشقازان ۋە كىچىك ئۈچەينى قوزغىتىدۇ.

3. ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان ماددا توشقاننىڭ ئاشقازىنىڭ كىرگۈزۈلۈشى، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۇمشىتىش، يەل تارقىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش،

تېرىنى قىزارىتىش، نەپەسنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىشتىھاسىزلىق، قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، نەپەس

سىقىلىش، يۈرەك تىترەش، ئاق كېسەل (بەرەس) ۋە ئۈچەي قۇرتى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەرۋىيا، قەمبىل، فۇپەل، كاۋا ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گرامدىن، دورىلارنى

قايىنتىپ ئىچسە، ئۈچەي قۇرتلىرىنى چۈشۈرىدۇ.

2. رۇم بادىيان، زىرە، پىننە، كەرۋىيا 10 گرامدىن، چاپلىق تەييارلاپ ئىچسە،
سوغۇق يەللەرنى تارقىتىپ ئىشتىھانى ئاچىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 3 گرام.
[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.
[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، كەتىرا.
[ئورۇنباسارى] رۇم بەدىيان، زىرە.
[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپ قىسىم ئۆلكىلىرى ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى كەرۋىيا، مەجۇنى كەرۋىيا.

ئۆشەق

(阿摩尼亚脂 A mo ni ya zhi)

[ئەرەبچە نامى] ارج

[پارسچە نامى] اشق

[ئوردۇچە نامى] كانداشق

[لاتىنچە نامى] Resina Ammoniaci

[ئىنگىلىزچە نامى] Ammoniac

[تونۇش]

بۇ، كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تەرسۇس ناملىق دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، سېرىق رەڭلىك تامچىلىتىلىدىغان سۈتسىمان ياكى يۇمىلاق مۈنەكدىن ئىبارەت، ئالاھىدە پۇراققا ئىگە، تەمى ئاچچىق، بۇ دەرەخنىڭ يېلىمى «ئۆشەق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (14.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە %69 يېلىم، %22 دەرەخ يېلىمى، ئاز مىقداردا ئۈچۈچان ماي بار. ئۇلار ئاساسلىقى ئاممورىزىناتاننول (Ammoresinatannol)، ئاممورىزىنول (Ammorinesinol) دىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قوزغاتقۇچى، بەلغەم بوشاتقۇچى ۋە چىرىشكە قارشى

تۇرغۇچى دورىدۇر.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، بۇزۇق ماددىلار-
نى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بەلغەم بوشىتىش، ئىچىنى يۇمشىتىش ۋە سۈرۈش،
پارقىرىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قورساقتىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

قاتتىق ئىششىقلار، بوغۇم ئاغرىقلىرى، ئېقىم، قولتۇق ئىششىقلىرى، بوغۇمنىڭ
قېتىپ قېلىشى، چاشقان يارىسى، نەپەس قىيىنلىشىش، كاناي شاخچىلىرىنىڭ كېڭىيىپ
كېتىشى، كونا يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىككى گرام ئۆشەقنى ئېزىپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، كونا يۆتەل
ۋە دېمى سىقىلىشى ياخشىلايدۇ، ھەر خىل ئىششىقلارغا سىرتتىن چېپىلىدۇ.

2. ئۆشەق ئىككى گرام، فۇفەل ئۈچ گرام، كاۋا مېغىزى بەش گرام، دورىلارنى
سوقۇپ سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە، مەدەدە قۇرت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. چاققاقئوت ئۇرۇقى، گۇڭگۇرت، كۆپىكى دەريا، زىراۋەندە، موقەل 12 گرام، زى،
زەيتۇن يېغى 90 مىللىلىتىر، قىزىل موم 20 گرام قانئەدە بويىچە مەلھەم تەييارلاپ چاپسا،
سەرتان يارىسىنى پۈتتۈرىدۇ، قارا داغنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 0.5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقداردىن ئارتۇق بېرىلسە قان سىيدۈرىدۇ، بۆرەك ۋە ئاشقازان
كېسەللىكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركە، رۇم بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] جاۋاشىر، سەكبىنەج.

[چىقىش ئورنى] ئىران، تۈركىيە، ئافغانىستان، رۇسىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئىششىق قايتۇرغۇچى زىمات.

تاغ سامسقى (山蒜 shan suan)

[ئەرەبچە نامى] **ثوم بىلى**

[پارسچە نامى] **سیرىنگى**

[ئوردۇچە نامى] **لەن بىگى**

[لاتىنچە نامى] **Bulbus Allii Macrostemi**

[ئىنگلىزچە نامى] **bulb of longstamen Onion**

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاغ سامسقى (تاغنىڭ ياۋا سامسقى) نىڭ تەڭگىسىمان غولىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەتتە ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، دانىسى يوق، پوستى ئايرىلمايدىغان، يوپۇرمىقى ئۇششاق، كەڭرەك، توپا رەڭ قىزىلغا مايىل، ئۇزۇن، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ. بۇنى «مىنسىرە سامسقى» ياكى «ياۋا سامساق» دەپ ئاتايدۇ، يەنى بىرى، سامساققا ئوخشايدۇ، تەمى ئانچە ئاچچىق ئەمەس، دانە - دانە، كۆپ چاتاقلىق، خۇش پۇراق كېلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى ۋە يىلتىز قىسمى «تاغ سامسقى» ياكى «ئۆستقۇدرىيۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (15.16 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ھەيدەش، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، تېرىنى قىزارىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەرەس، بەھەق، نەپەس سىقىلىش، غەلۋىرەك، قان ئۇيۇپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى جىنسىي ئاجىزلىققا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاغ سامسقى، فەتەر ئاسالىيۇن، چاقىققۇق ئۇرۇقى ھەر بىرى 10 گرامدىن ئېلىپ تالقانلاپ ئىستېمال قىلسا، بەرەس كېسىلىگە شىپا بولىدۇ.
2. زۇپا، تاغ سامسقى، چامغۇر ئۇرۇقى ھەر بىرىدىن 5 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، ئىستېمال قىلسا نەپەس يوللىرىنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

- [ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 6 گرام .
 [زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ .
 [تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر .
 [ئورۇنباىسارى] سامساق، تاغ پىيىزى .
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ .

زىرە

(孜然 zi ran)

[ئەرەبچە نامى] كىمون

[پارسچە نامى] كىمون

[ئوردۇچە نامى] زىرە

[لاتىنچە نامى] Fructus Cumun Cymini

[ئىنگىلىزچە نامى] Cymous Cuminum Fruit

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زىرىنىڭ قۇرۇتۇلغان پىششىق مېۋىسى بولۇپ، «زىرە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى تار سوقۇچاق، تۇخۇم شەكىللىك، ئىككى ئۇچى سەل ئېگىلگەن بولىدۇ، سىرتقى يۈزى، كۈل رەڭگە مايىل سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، ئالاھىدە خۇش پۇراق كېلىدۇ (16.16 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە تەخمىنەن ئۈچ پىرسەنت ئۇچۇچان ماي بار. ماينىڭ ئاساسى تەركىبى كۇمىنالدىھىد (Cuminaldehyde)، كۇمىنىل ئالكوهۇل (Cuminyl alcohol) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋىسى (ئۇرۇقى) ۋە ئۇچۇچان مېيى يەل ھەيدەيدۇ، نېرۋىنى كۈچەيتىدۇ ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۇچۇچان ماي گرام مۇسپىي باكتېرىيە ۋە زەمبۇرۇغ قاتارلىقلارنى كۈچلۈك تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى قىزىتىش، جىگەر ۋە ئۇچەينى كۈچلەندۈرۈش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش،

ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.
[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، ئاشقازان تۆۋەنلەش، ھەزىم ئاجىزلىقى، قورساق ئېمىلىش،
ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم بۇزۇلۇش، ئىچ سۇرۇش، سۆزەك، سۈيدۈك تۇنۇلۇش، ھەيز
تۇنۇلۇش، جىگەر، ئاشقازان، بۆرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى] 1. قانسە، مەستكى بەش گرامدىن، قاقىلە، قەلەمپۇر، زىرە
10 گرامدىن، ناۋات 15 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، تالقانلاپ قائىدە بويىچە ئىچىپ بەرسە
ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، ئاشقازان تۆۋەنلەش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

2. قاقىلە، بەدىيان، پوستى تۇرۇنچى، قەلەمپۇر، زەنجىۋىل، زىرە قاتارلىق دورىلار
نىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قورساق ئېسىلىشنى
يوقىتىدۇ، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. زىرە، بەدىيان، دارچىن، قەلەمپۇر، زەنجىۋىل، پوستى تۇرۇنچى قاتارلىق دورىلار
نىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباىسارى] ئاقمۇچ، كالىي زىرە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدا ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇندىن باشقا ئەرەبىستان، ھىندىستان،
پاكىستان قاتارلىق ئەللەردەمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] جاۋارش كۈمۈنى، جاۋارش زەرئۇنى، جاۋارش مەستكى.

دارچىن يوپۇرمىقى^①

(桂叶 gui ye)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى ھۆل سوغۇق كەپپىياتى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش،
مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، يەل تارقىتىش، يۆتەل توختىتىش.

① تەپسىلاتى 1 - باب 3 § غا قاراڭ

پىلىل^①

(薜荔 bi ya)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، يەل تارقىتىش، ئۇندىن باشقا جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، قەينى توختىتىش، ئېغىزنى خۇشبوۋ قىلىش، مەنىنى كۆپەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

قارىمۇچ^②

(黑胡椒 hei hu jiao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، ئۇندىن باشقا بەلغەم بوشتىش، پەي ۋە مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، چىرايىنى پارقىرتىش، بەدەننى قىزىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقا-زاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۈرەكنى قوزغىتىش، تېرىنى قىزارتىش، چاچ ئۆستۈرۈش.

رۇم بەدىيان^③

(洋茴香 yang hui xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

① تەبىئىياتى 1 - باب 3 § غا قاراڭ

② تەبىئىياتى 1 - باب 3 § غا قاراڭ

③ تەبىئىياتى 1 - باب 3 § غا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئاشقازان - ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، يەل تارقىتىش، ئۈزۈك دىن باشقا تېرىنى پارقىرىتىش، ئاغرىق توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈكى ۋە ھەيىرى راۋانلاشتۇرۇش، سۈت كۆپەيتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

چوڭ چىلان^①

(大枣 da zao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىگەر، تال ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى پىشۇرۇش ھەم سۈرۈش، كۆكرەكنى تازىلاش، تازىلاش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش.

چال موگرا^②

(大风子 da feng zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تېرىنى قىزارتىش، قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، پارقىرىتىش.

سىماب^③

(水银 shui yin)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، جىراسىم ئۆلتۈرۈش، چاچنى قۇۋۋەتلەش، كېسەلگە قارشى تۇرۇش كۈچىنى ئاشۇرۇش، يەل تارقىتىش، پەيلەرنى چىڭىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

① تەپىلاتى 30 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 5 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 5 - بايقا قاراڭ

كەپرەسى^①

(轻粉 qing fen)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق (زەھەرلىك).

[خۇسۇسىيىتى]

تېرىنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك يولىدىكى تاشلارنى پارچىلاش، قان تازىلاش، قۇرۇتۇش، ئېرىتىش، يەل تارقىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنى تۇتۇش.

كەرەپشە^②

(芹菜 Qin cai)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىش پەسەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

ئېگىر^③

(石菖蒲 shi chang pu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، مېڭىنى تازىلاش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۈچەي مەدەدە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش.

① تەپىلاتى 5 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 9 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 9 - بايقا قاراڭ

① ئاق تىكەن

(水飞蓟 shui fei ji)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قان توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى تەڭشەش، ھەيزنى راۋان قىلىش، زەھەرگە قارشى تۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش.

② بۇدۇشقاق

(苍耳 cang er)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، تاش پارچىلاش، ئىششىق تارقىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ماددىلارنى تارقىتىش، ھۆللۈكنى ھەيدەش، بەدەننى پارقىرىتىش.

③ سۇزاب

(芸香 yun xiang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، ئاشقازان ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، ئەقىلنى زىيادە قىلىش، يەل تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قۇرۇتۇش، تۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش، تېرىنى غىدىقلاش، قىزارىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، سۇيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.

- ① تەپسىلاتى 10 - بايقا قارالغ
- ② تەپسىلاتى 10 - بايقا قارالغ
- ③ تەپسىلاتى 41 - بايقا قارالغ

پىزەك^①

(三棱草 san leng cao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

زۇرۇمبات^②

(郁金 yu jin)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، ئاشقازان، باھ ۋە پەينى قۇۋۋەتلەش؛ توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئىشتىھانى ئېچىش، يەل تارتىتىش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىش، بەدەننى سەمىرتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

بەرەنگى كابىلى^③

(白桦酸藤果子 bai hua suan teng guo zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، يەل تارقىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چىش ئاغرىقىنى توختىتىش.

① تەبىئىياتى 15 - بابقا قاراڭ

② تەبىئىياتى 29 - بابقا قاراڭ

③ تەبىئىياتى 17 - بابقا قاراڭ

① فۇپەل

(檳榔 bing lang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە چۈشۈرۈش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، مەنىي تۇتۇش، ئاشقازاندىن مېڭىگە ئۆزلەيدىغان بۇخاراتلارنى توسۇش، پەيلەرنى چىڭىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەزىمنى ياخشىلاش، تاماق-نىڭ سىڭىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىچ سۈزۈشنى توختىتىش، يەل تارقىتىش، چىش مىلىكىنى چىڭىتىش، چىش تۇۋىدىن كەلگەن قاننى توختىتىش، يۈرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، تەر توختىتىش، ئېغىزنى خۇشبوۋ قىلىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، بەزگەك-نى يوقىتىش، پەي-مۈسكۈللارنى چىڭىتىش.

② ئاغىچە

(丝瓜络 si gua luo)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، توسال-غۇلارنى ئېچىش، يەل ھەيدەش، بۇ كۈچلۈك سۈرگۈچى دورا بولۇپ، ئاساسلىق رولى بولسا: چوڭ تەرەت ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، بوۋاسىرنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سېرىقلىق يوقىتىش.

③ چايان

(全蝎 quan xie)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

- ① تەپىلاتى 17 - باقا قاراك
 ② تەپىلاتى 18 - باقا قاراك
 ③ تەپىلاتى 26 - باقا قاراك

[خۇسۇسىيىتى]

پەي، مۇسكۇللارنى چىگىتىش؛ چاچ قۇۋۋەتلەش، سىپازما بوشتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىش، بۆرەك ۋە دوۋساقىتىكى تاشلارنى پارچەلاش، سۈيدۈك ھەيدەش.

① قاقىلە

(草果 cao guo)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازان، ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، تاماق سىڭدۈرۈش، كېكىرتىش، قورساقىتىكى يەلنى تارقىتىش، ئۇسۇزلۇق پەسەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش.

② جۇۋىنە

(阿育魏实 a yu wei shi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازان، ئۈچەي، باھ ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، سېزىمگە ياردەم بېرىش، يەل تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، پارقىرىتىش، ئىشتىھانى ئېچىش، قورساقىتىكى قۇرۇق ئۆلتۈرۈش، تارتىشىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈت كۆپەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، تەرلىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش.

③ كاۋاۋىچىنى

(花椒 hua jiao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

-
- ① تەبىئىتى 32 - بايقا قارالغۇ
  - ② تەبىئىتى 32 - بايقا قارالغۇ
  - ③ تەبىئىتى 40 - بايقا قارالغۇ

[خۇسۇسىيىتى]

ئېغىزنى خۇشبوۋ قىلىش، چاچنى قۇۋۋەتلەش، يەل ھەيدەش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئېغىزنى خۇشبوۋ قىلىش، چاچ تۇۋىنى چىڭىتىش.

كەۋرەك^①

(防风 fang feng)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەشەننۈچنى بوشىتىش، ياللوغ قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

ئاچچىق قۇستە^②

(土木香 tu mu xiang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تېرىنى، پەي - مۇسكۇللارنى، رەئىس ئەزالارنى، نېرۋا ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، ئاشقازان، جىگەر، بۆرەك، دوۋساق ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، ئەزالارنى قىزىتىش، يەل تارقىتىش، قورساقتىكى مەدە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش، قان تازىلاش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش.

① تەپىلاتى 24 - باقا قارالغۇ

② تەپىلاتى 43 - باقا قارالغۇ

ئون يەتتىنچى باب مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلار

مەدەدە قۇرتنى ئۆلتۈرۈش، چۈشۈرۈش تەسىرىنى دورىلار دېيىلىدۇ. ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (يەنى تۇرمۇش تازىلىق ئادىتىنىڭ ياخشى بولماسلىقى، يېمەكلىكنىڭ تازىلىقىغا سەل قاراش سەۋەبىدىن مەدەدە قۇرت لىچىنكىلىرى، ھەزىم سىستېما ئەزالىرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مۇۋاپىق ئورۇن تاللاپ، شۇ ئورۇندا پارازىت ياشاپ، كۆپۈيۈپ، ئورگانىزم نورمال ماددا ئالمىشىش پائالىيىتىنى بۇزىدۇ) دىن مەدەدە قۇرت پەيدا بولىدۇ. مەدەدە قۇرت پەيدا بولغاندا يەپ تويماسلىق، كېچىسى چىشىنى غۇچۇرلىتىپ يېتىش، قورساق ساھەسى يېقىمسىزلىنىش، مەقئەت ئەتراپى قىچىشىش، چوڭ تەرەتتە مەدەدە قۇرت تېپىلىش، كۆڭلى ئېلىشىش، ھۆ بولۇش قاتارلىق كېسەللىك ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. مەدەدە قۇرت كېسەللىكنىڭ سەۋەبلىرى ھەرخىل بولغاچقا سەۋەبىگە ئاساسەن، مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنى مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولۇپ، بۇ دورىلار مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرۈش، مەدەدە قۇرت چۈشۈرۈش تەسىرى ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ نورمال ماددا ئالمىشىش پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتىنى تەڭشەيدۇ. بۇنداق دورىلار مەدەدە قۇرت چۈشۈرگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ھەببۇلمۈلۈك، ھەببۇلمۈ-لۈك يېغى، نەركىس، گۈلەمبەر، بەرەنگى كابىلى، كاۋا ئۇرۇقى، قەنبىل، فۇپەل، ئەدەس، باقىلە، تورموس، ئاچچىق بادام. ماھى زەھرەج، سەرخىس، بۇيا ئۇرۇقى، چەشى خۇرۇس، قوي ئۆتى.

ھەببۇلمۈلۈك

(巴豆 ba dòu)

[ئەرەبچە نامى] حب اللاتين

[پارسچە نامى] تخم بیداجير خنای

[ئوردۇچە نامى] چال گۈد

[لاتىنچە نامى] Semen Crotonis Tiglii

[ئىنگىلىزچە نامى] Purging Croton Seed

[تونۇش]

بۇ ئۆسۈملۈك سۈتلۈكئوتلار ئائىلىسىدىكى دا(tiglium) دەرىخىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «ھەببۇلمۈلۈك»، «دەند» قاتارلىق ناملاردا دورغا ئىشلىتىلىدىغان مېۋىسى تۈخۈم شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك، 3 قىرلىق، سىررىقى يۈزى كۈل رەك ياكى سېرىق رەڭلىك، مېۋىسى ئىچىدىن 3~4 تالغىچە ئۇرۇقى چىقىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى ئاجىز بولۇپ، زەھەرلىك، ئېغىزغا سېلىشقا بولمايدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە %60~50 كىچە دەند يېغى، %18 ئاقسىل بار. دەند يېغى زەھەرلىك بولۇپ، بۇ سېرىق رەڭلىك ياكى سارغۇچ بېغىررەڭلىك كېلىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ھەزىم قىلىش يولىغا بولغان تەسىرى: دەند يېغىدىن يېرىمىدىن، بىر تېمىتىمغىچە ئىستېمال قىلىنسا، ئاشقازاندا كۆيۈش سېزىمى پەيدا قىلىدۇ ۋە قۇسىدۇ. دەند يېغى ئاشقازاندا پارچىلىنىپ، دەند كىسلاتاسىنى قويۇپ بېرىپ، ئۈچەي شىللىق پەردىسىنى غىدىقلايدۇ ۋە يارا قىلىدۇ. ئاجراتمىلارنى كۆپەيتىدۇ، يېرىمىدىن ئۈچ سائەتكىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئىچىنى سۈرىدۇ، قورساقنى قاتتىق ئاغرىتىدۇ، كىلىنىكىدا ئۈچەي قەۋزىيەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

2. باكتېرىيەگە قارشى، ۋىروسقا قارشى ۋە سۈزگۈچتىن ئۆتكۈچى ۋىروسلارغا بولغان تەسىرى: دەند قايناتمىسى ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىسى، تارقىلىشچان زۇكام تاپاقچىسى، بۇغا تاپاقچە باكتېرىيىسى، يېشىل رەڭلىك تاپاقچە باكتېرىيىسى قاتارلىق. لارغا نىسبەتەن مەلۇم دەرىجىدە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار. يۇقۇملۇق، تارقىلىشچان B تىپلىق مېڭ ياللۇغى بىلەن ئاغرىغان كىچىك چاشقانغا تېرە ئاستىغا دەند يېغى ياسالمىسىنى ئوكۇل قىلسا، ئالدىنى ئېلىش تەسىرىنى بېرىدۇ، كىلىنىكىدا جىددىي ۋە سوزۇلما ئۈچەي ياللۇغى، سوزۇلما تولغاقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

3. زەھەرلىك تەسىرى: كىشىلەر دەند يېغىدىن 20 تېمىم ئىستېمال قىلسا ئۆلتۈرىدۇ.

4. دەند مېغىزىنىڭ يېرىم پىرسەنتلىك قاينىتىلمىسى مىخسىمان قۇلۇنىنى ئۆلتۈرىدۇ.

[تەبىئىي تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەت]

مەدە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتى، كۆيگەن قويۇق خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ۋە يەللەرنى تارقىتىش، قەي

قىلدۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان ئايلىنىشىنى تېزلىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تېرە يېرىقلىرى، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، ھەر خىل سوغۇقتىن بولغان ئىششىقلار، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، مەدە قۇرت كېسەللىكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دەندىڭ ئۇرۇقىنى مۇۋاپىق ئېلىپ ئېزىپ، قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تېرىنىڭ يېرىقلىرى ھەم تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. دەندىتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ، لىمون سۈيى ياكى ھۆل زەنجىۋىل سۈيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشكە ۋە ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 62 ~ 125 مىللىلىتىر.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك بولۇپ، زەھەرسىزلەندۈرمەي ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. [تۈزەتكۈچىسى] كونسراپ كەتكىنى ۋە سارغىيىپ قارىداپ، رەڭگى ئۆزگىرىپ كەتكەنلىرى بۇزۇلغانلىرى بولۇپ، بۇنداقلىرىنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. [ئورۇنباشارى] ئابدەملىك.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجىيەن، تەيۋەن، خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، گۇيچۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن، ھىندىستان، بىنگال، بېرما، سىرلانكا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] ھەببۇلمۈلۈك يېغى ۋە ھەببۇلمۈلۈك زەھىرى تېرە شىللىق پەردىلىرىنى غىدىقلايدۇ، سىستېمىلىق پىرېتوپلازما زەھىرى قىزىل قان ھۈجەيرىسىنى ئېرىتىدۇ ھەم يەرلىك ھۈجەيرىسىنى ئۆلتۈرۈپ تېرىدە قىزىل داغ، كۆيگەندەك سېزىم پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا سۇلۇق ئىششىق پەيدا قىلىدۇ ياكى كېڭىيىپ يىرىڭلىق قاپارتقۇ پەيدا قىلىدۇ، شۇڭا دەندىنى زەھەرسىزلەندۈرۈشتە تېرە، كۆز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالار شىللىق پەردىلىرى بىلەن بىۋاسىتە تە ئۇچراشتۇرماسلىق كېرەك.

[دىققەت:] ھېكمەت لېيى ياكى ھېكمەت خېمىرگە ئوراپ كۈشتە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] ھەببى چىپال.

ھەببۇلمۈلۈك يېغى (巴豆油 ba dou you)

[ئەرەبچە نامى] وەن جى سىلاھىن

[پارسچە نامى] روغن بيدانجىر

[ئوردۇچە نامى] چال گۈدۈكى تىل

[لاتىنچە نامى] Oleum Crotonis ، Oleum Tiglii

[ئىنگلىزچە نامى] Oil purging Croton

[تونۇش]

بۇ سۈتلۈك ئوتلار ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك دەندەرىخىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئېلىنغان يېغىدىن ئىبارەت. دەندە يېغى سېرىق رەڭلىك ياكى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك كېلىدۇ. ئېغىزنى قورۇيدىغان تەمگە ۋە ئۆزىگە خاس پۇراققا ئىگە (2.17 - رەسىم). [خىمىيەلىك تەركىبى] دەندە يېغى تەركىبىدە ماي كىسلاتاسى، زىغىر كىسلاتاسى، يۇمشاق ماي كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى، دەندە يېغى كىسلاتاسى (Crotonic acid) ۋە دەندە كىسلاتاسى (Tiglic acid) قاتارلىق گىلىتسىپرىدلار بار. [تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، قەي قىلدۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۇندۇرۇش، ماددا ئالمىشىشنى تېزلىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۈچەي توسۇلۇشنى ئېچىش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

چوڭ - كىچىك بوغۇم ئاغرىقى، ئۈچەيدىكى مەدە قۇرت كېسەللىكى، پەي - مۇسكۇللار بوشاپ كېتىش، پالەچ، لەقۇا، ئۈچەي توسۇلۇش، تەمرەتكە، ئىستىسقا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، قەۋزىيەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 15 گرام سۆرۈنجاننى مۇۋاپىق مىقداردىكى دەندە يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، چوڭ - كىچىك بوغۇملار ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. خىيار شەنبەر بىلەن سانادىن 10 گرامدىن ئېلىپ چالا سوقۇپ 15 مىنۇت چاپدا دەملەپ، ئۈستىگە 0.5 مىللىلىتىر دەندە يېغى تېمىتىپ ئىچسە، قەۋزىيەتكە مەنپەئەت

قىلىدۇ.

3. دەند يېغىدىن ئازراق ئېلىپ، چاچ چۈشكەن ئورۇنغا سۈركەپ بەرسە، قان ئايلىنىش-نى ياخشىلاپ، چاچ ئۈندۈرىدۇ.

4. قۇرت ئۆلتۈرگۈچى دورىلارنى ئىستېمال قىلىپ، كەينىدىن 0.2 مىللىلىتىر دەند يېغىنى ئىستېمال قىلسا، مەدەدە قۇرت چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 مىللىلىتىر.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان - ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] ئابدېمىلىك يېغى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ فۇجىيەن، تەيۋەن، خۇنەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭ-شى، يۈننەن، گۇيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ھەمدە ھىندىستان، بىنگال، بېرما، سىرلانكا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] دەند يېغى كۈچلۈك دەرىجىدە سۈرۈش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، بۇنى ئىچسە،

ئۈچەيگە تەسىر قىلىپ ئىچىنى سۈرىدۇ، كۈچلۈك زەھەرلىك تەسىرى بار. يېرىم تامچىسىنى

ئىچسە، ئېغىزنىڭ شىللىق پەردىلىرى ۋە گالدا كۆيگەندەك سېزىم پەيدا قىلىپ قۇستۇرىدۇ،

30 مىنۇتتىن ئۈچ سائەتكىچە بولغان ئارىلىقتا سۇغا ئوخشاش تەرەت كەلتۈرىدۇ، كۈچلۈك

غىدىقلىغۇچى تەسىرى بار بولۇپ تېرىگە سۈركەسە، دەرھال تېرىنى قىزارتىپ قېلىن قاپارتقۇ

پەيدا قىلىدۇ، كېيىنچە يىرىغىغا ئايلىنىدۇ، ئەگەر تېرە ئاستىغا كىرگۈزۈلسە، دەرھال

پەلغۇمۇنا يىرىك پەيدا قىلىدۇ، 20 تامچە ئىچسە ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن دەند

ۋە ئۇنىڭ يېغىنى داۋالاشتا ئىشلىتىشتە ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك. ئەگەر يۇقىرىقىدەك

يامان ئەھۋال كۆرۈلسە، كالا سۈتى بىلەن قايماق ئارىلاشتۇرۇپ يېگۈزۈلىدۇ ۋە قۇستۇرۇلىدۇ.

ئاندىن تۇخۇمنىڭ ئېقى سۈتكە چىلاپ ئىچكۈزۈلىدۇ، ئەڭ ياخشىسى دوختۇر داۋالاش

لازىم.

نەرسىس

(水仙根 shui xian gen)

[ئەرەبچە نامى] زهرةالترج

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] آنگسكى پھول

[لاتىنچە نامى] Bulbus Narcissi Chinensis

[ئىنگىلىزچە نامى] Blub of Chinen Narcissus

[تونۇش]

بۇ تاشساماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك نەرگىس گۈلى بولۇپ، گۈلى كۈنلۈكسىمان گۈل تىزمىسى شەكلىدە تىزىلغان، پۇراقلىق، رەڭگارەڭكى يىلتىزى پىيازغا ئوخشايدۇ، تەمى تېتىقسىز. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «پىيازى نەرگىس» ياكى «بەسەلى نەرگىس» نامىدا، گۈلى «نەرگىس گۈلى» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (17).
3 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھۆل گۈلىنىڭ تەركىبىدە ئۈچۈچان ماي ئىنتايىن ئاز مىقداردا بولىدۇ، گۈلىنىڭ تەركىبىدە رۇتىن (Rutin)، كارۇتىن (Carutin)، كىسترونىل (Citronellol) قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] نەرگىس گۈلىنى ۋە تېنىدىن ئېلىنغان جەۋھىرىنى ھايۋا-ئاتلارغا بېرىپ تەجرىبە قىلىپ كۆرگەندە، ئۇلاردا نەپەسلىنىش تەرتىپسىزلىنىش، تومۇرى تېزلىشىش، ھارارىتى كۆتۈرۈلۈش، ئاشقازان-ئۈچەي ياللۇغلىنىش، قورساق ئاغرىش، ئىچ سۈرۈش ياكى قېتىپ قېلىش كۆرۈلىدۇ. ئادەملەرگە ئىشلەتسە سوغۇق تەرلەيدۇ، قۇسىدۇ. ئاشقازان ئاغرىيدۇ، ئىچى سۈرىدۇ، ھوشسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ، بۇ دورا خېلى زەھەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قۇرت ئۆلتۈرۈش، ماددىلارنى تارقىتىش، تېرىنى پارقىرتىش، ھامىلە چۈشۈرۈش، سۈيدۈكنى، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي قۇرتلىرى، سوغۇقتىن بولغان زۇكام، ھەر خىل ئىششىقلار، باش ئاغرىقى، دوۋسۇن ۋە بالىياتقۇ ئاغرىقلىرى، يىرىڭلىق جاراھەتلەر، قىيىن تۇغۇت، ئۆلۈك ھامىلە، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، سۈيدۈك، ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نەرگىس ئۈچ گرام، سانا بەش گرام، تۇربۇت 1.5 گرام ئېلىپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ، زىمات قىلسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.
2. نەرگىس گۈلىنى پۇرسا، باش ئاغرىقى ۋە زۇكامنى يوق قىلىدۇ.
3. نەرگىس يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، يارىنى ساقايتىدۇ.

4. ئۈچ گرام نەرگىسنىڭ يىلتىزىنى سىركە بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ چاپسا، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈشنى ساقايتىدۇ، گۈلىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن چاپسا، ھەر خىل ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

5. نەرگىس گۈلىنى، نېلۇپەر يوپۇرمىقى ۋە چۇغلۇق گۈللىرى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بالىياتقۇ ئاغرىقى، ھەيز قالايمىقانلىشىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، كاپۇر، نېلۇپەر.

[ئورۇنباسارى] بەرەنگى كابىلى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ باغلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇندىن باشقا يەنە چەت ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] ھەبىي دىيان، ئىترىفىل قەمبىل.

گۈلەمبەر

(飞燕草 fei yan cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Radixet Semen Consolidae

[ئىنگلىزچە نامى] Root and seed of rocket consolida

[تونۇش]

بۇ ئېھتىياتپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىلى گۈلەمبەرى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى «گۈلەمبەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقى تەركىبىدە %39 ياغ، %1 بىئولوگىيەلىك ئىشقار بار.

بىئولوگىيەلىك ئىشقار دېلكوسىن (Delcosinc)، ئېپتىن (Elatine)، دېلفىن

(Delphin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار، ئەمما زەھەرلىك تەسىرى

كۈچلۈك.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قۇرت ئۆلتۈرۈش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىق يەلدىن بولغان چىش ئاغرىقى، يۇقىرى قىزىتما، مەدە قۇرت كېسىلى قاتارلىق

لارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۈلەمبەردىن ئۈچ گرام ئېلىپ قاينىتىپ، ئېغىزنى چايقىسا، ئىسسىقتىن بولغان

چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ (يۈتۈۋېتىشكە بولمايدۇ).

2. گۈلەمبەر ئىككى گرام، فۇفەل، قەمبىل يەتتە گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ

بەرسە، مەدە قۇرت كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. گۈلەمبەرنى ئېزىپ پىشانىگە چاپسا، قىزىتما قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتقى تەرەپتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سېرىقماي.

[ئورۇنباىسارى] قىزىلگۈل، سۇپارى.

[چىقىش ئورنى] ئورمانلىقلاردا، تاغ باغرىدىكى نەم يەرلەردە ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ

تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇپۇيى قەمبىل.

بەرەنگى كابىلى

(白桦酸藤果子 bai hua suan teng guo zi)

[ئەرەبچە نامى] برنج كالى

[پارسچە نامى] برنگ كالى

[ئوردۇچە نامى] باۋرنگ

[لاتىنچە نامى] Radix clematidis Terniflorae

[ئىنگلىزچە نامى] Whi te flower embelia Fruit

[تونۇش]

بۇ ئاردىسىيا كالا ئائىلىسىدىكى ياغاچ غوللۇق كىچىك چاتقال ئۆسۈملۈك بەرەنگى

كابىلىنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «بەرەنگى كابىلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. شەكلى يۇمىلاق،

قارمۇچتىن سەل كىچىكرەك، قارا رەڭلىك، ئىچى ئاق، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (5.17 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە ئېمبېلىن (Embelin) ۋە ۋىلانگىن (vilangin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى تاسمىسىمان مەدەدە قۇرتنى ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە، ئۈنۈملۈك تەركىبى ئېمبېلىن بولۇپ، بۇ ھىندىستاندا تۇغۇت چەكلەش دورىسى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. بالىياتقۇ ئىچكى پەردىسىدىكى ئىشقارلىق فوسفورلارنىڭ ھەرىكىتىنى تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، يەل تارقىتىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چىش ئاغرىقىنى توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي قۇرتى، بولۇپمۇ قاپاق ئۇرۇقى مەدەسى، ھۆل جاراھەتلەر، ھەزىم ئاجىزلىقى، چىش ئاغرىقى، پەي-مۇسكۇللار بوشاپ كېتىش، سۈيدۈك، ھەيز راۋان بولماسلىق، بوغۇم ئاغرىقلىرى.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سوقمۇنىيا 3 گرام، شەھەنزەل 5 گرام، سەبىرى 7 گرام، بەرەنگى كابىلى 10 گرام، شاپتۇل يوپۇرمىقى 30 گرام، سوقۇپ ئالقانلاپ، بەش گرامدىن ئىچىپ بەرسە، مەدەدە قۇرت كېسەللىكىگە پايدا قىلىدۇ.

2. سۆرۈنجان 10 گرام، توربۇت 7 گرام، سانا 10 گرام، بادىيان 10 گرام، بەرەنگى كابىل 10 گرام، ئالقان قىلىپ كۈنگە ئىككى ۋاخ 5 گرامدىن ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقلىرىغا پايدىلىق.

3. 9 گرام بەرەنگى كابىلىنى يېڭى سۈت بىلەن قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، سەپرادىن بولغان مۇپاسىلغا مەنپەئەت قىلىدۇ. جاراھەتلەرنى قۇرۇتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستىكى، ئەرەب يېلىمى.

[ئورۇنباىسارى] تەڭ مىقدار ئاق ماش، قەنبىل.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق جايلىرىدىن ھەمدە ھىندىسە.

تان، ئافغانىستان قاتارلىق جايلاردىنمۇ چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل قەمبىل، ھەببى دىيىپان.

كاۋا ئۇرۇقى

(南瓜子 nan gua zi)

[ئەرەبچە نامى] بزر القرع الحلو

[پارسچە نامى] تخم کدوئي شمين

[ئوردۇچە نامى] کدوئي شمين کي پنج

[لاتىنچە نامى] Semen Cucurbitae

[ئىنگىلىزچە نامى] Pumpkin seed, Cushaw seed

[تونۇش]

بۇ كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق پېلەك تارتىپ ئۆسىدىغان، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كاۋانىنىڭ ئۇرۇقى (*Cucurbita moschata* Duch) بولۇپ، قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى ياپىلاق، ئېللىپس شەكىللىك، سىرتقى يۈزى سارغۇچ، ئاق رەڭلىك، ئۇرۇق پوستى قېلىنراق بولىدۇ (6.17 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە كۇكۇرېتىن (*Cucurbitine*) مايلىق ياغ، ئاقسىل، ۋىتامىن A، B₁، B₂، C يەنە كارۇتىن بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى: كاۋا ئۇرۇقىنىڭ ئىسپىرت بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇقى قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە.

2. كاۋا ئۇرۇقى ياسالمىسىدىن ھەر كىلوگرام بەدەن ئېغىرلىقى ئۈچۈن 2~10 گرامنى كىچىك چاشقاننىڭ ئاشقازىنىغا كىرگۈزۈلسە زەھەرلىمەيدۇ، لېكىن تۆت گرام ئىستېمال قىلسا، جىگەر، ئۆپكە، بۆرەك قاتارلىق ئورگانلىرىنى ۋاقىتنىچە بۇزۇپ، جىگەردىكى قەنتىنى ئازايتىۋېتىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە چۈشۈرۈش، سۈت پەيدا قىلىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۇيۈكنى راۋان قىلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاساسلىقى ئۈچەيدىكى قاپاق ئۇرۇقى قۇرت كېسىلى، كۆكرەكنىڭ چىڭلىقى، يۆتەل، ئۆپكە ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قاپاق ئۇرۇقىدىن 30 گرام ئېلىپ، مېغىزنى ئايرىپ ئېلىپ، ئاچ قورساق يېسە، قاپاق ئۇرۇقى قۇرتنى چۈشۈرىدۇ.

2. قاپاق ئۇرۇقىنى سوقۇپ تالقانلاپ، شېكەر بىلەن قوشۇپ يېسە، يۆتەل پەسەيتىدۇ، ئۆپكە ياللۇغىنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

3. قاپاق ئۇرۇقىدىن 12 گرامنى سوقۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا شېكەر قوشۇپ، ئاچ قورساق ئەتىگەن ۋە كەچتە بىر قېتىمدىن ئۇدا 3 ~ 5 كۈن يېسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

4. كاۋا ئېشى ئېتىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا يۆتەل پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشتىدۇ، كۆكرەكنىڭ چىڭلىقىنى بوشتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زىرە، نانخا.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى دىيدان، مەجۈنى زىرە.

قەنىل

卡马拉 (吕宁椒菜粉) ka ma la

قەنىل [ئەرەبچە نامى]

كەمبىل [پارسچە نامى]

كەمبىل [ئوردۇچە نامى]

Mallotus philip pinensis [لاتىنچە نامى]

kamala [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ ئېۋفوربىئاتسىيە (Euphorbiaceae) ئائىلىسىگە مەنسۇپ ئۆسۈملۈك Goviensis

Mollotus philippinensis Lam Muell – Arg نىڭ مېۋىسىنىڭ ئۈستىگە يىغىلىپ قالغان بەزى ياكى تېۋىت شەكىللىك بىر خىل قۇمدەك نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى قىزىل، توپىغا ئارىلاشمىغىنى خالىس، يېنىك بولىدۇ، توپىغا ئارىلىشىپ قالغىنى ساپ بولمايدۇ، كېڭىرى كېلىدۇ، مۇشۇ ماددا «قەنبىل» ياكى «قەنبىل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (17-بۆلۈم رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇ قىزىل رەڭلىك زىزىنا تەخمىنەن 60~80% گىچە بولىدۇ، يەنە تاننىن مايلىق ياغ، گلۇكوزىد ۋە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مېۋىسىنىڭ ئىسپىرتتا ئېلىنغان ماددىسى بەدەن سىرتى ۋە بەدەن ئىچىدە تاسما قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش تەسىرىگە ئىگە. [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۈچەيدىكى ئۇششاق قۇرت ۋە مەدەدىلەرنى چۈشۈرۈش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، تېرىنى قۇۋۋەتلەش، شىلىمشىق ھۆلۈكلەرنى ۋە غەيرىي تەبىئىي خىلمتلارنى سۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنى قۇرۇتۇش، جاراھەتنىڭ ئېغىزىنى پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي مەدە قۇرتى، ھەر خىل جاراھەت ۋە يىرىڭلىق كېسەللىكلەر، قان بۇزۇلۇش سەۋەبىدىن بولغان قۇيا، ھۆل تەمرەتكە، تاز، چاقا، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈدە ئۇرۇقى 10 گرام، بەزرۇلبەنجى 5 گرام، قەنبىل 7 گرام قاتارلىقلارنى سۇپۇپ قىلىپ چىشقا سەپسە، چىش قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.
2. ئانار يىلتىزى، قەنبىل، جۆندە ھەر بىرى 10 گرامدىن ئېلىپ، سۇپۇپ قىلىپ قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئۈچەي قۇرتىنى ئۆلتۈرىدۇ.
3. كىبىرت 15 گرام، ۋازلىن 30 گرام، قەنبىل 10 گرام، ياغ تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، تەمرەتكە ۋە قىچىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
4. قەنبىلنى گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يىرىڭلىق جاراھەتلەرگە چاپسا، يىرىڭ تازىلايدۇ.

تازىلايدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گرام.
 [زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان- ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، مەستىكى، بەدىيان.
 [ئورۇنئاسارى] بەرەنگى كابىلى، تۈرپۈت.
 [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدىن ھەم يەمەننىڭ باياۋانلىرىدىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالماسى] ئىترىفىل قەنبىل.

فۇپەل

(檳榔 bing lang)

[ئەرەبچە نامى] زفيل

[پارسچە نامى] پوپل

[ئوردۇچە نامى] پارى

[لاتىنچە نامى] Semen Arecae

[ئىنگلىزچە نامى] Betelnut Palm seed

[تونۇش]

بۇ پالما ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان ئېگىزلىكى 15 ~ 8 مېتىرغىچە ئۆسىدىغان پالما دەرىخى بولۇپ، بۇ دەرخەننىڭ مېۋىسى «فۇپەل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، بۇ دەرخەننىڭ مېۋىسىنىڭ تەمى قېرىق ئاچچىقراۋ، رەڭگى قىزغۇچ بېغىررەك، چوڭلۇقى جويۇزنىڭ چوڭلۇقىدەك، بەزىسى يۇمىلاق، بەزىسى ياپىلاق بولىدۇ (8.17 - رەسىم).
 [خىمىيەلىك تەركىبى] فۇپەل تەركىبىدە %0.3~0.6 ئالكالوئىد، %15 تاننېن، %14 ياغ ۋە فۇپەل قىزىل پىگمېنتى (Arecared) قاتارلىقلار بار، ئالكالوئىدنىڭ ئاساسلىق تەركىبى %0.1~0.5 فۇپەل ئىشقارى (Arecolin)، قالغانلىرى ئارېكولىدىن (Arecolidine)، ئالى فۇپەل ئىشقارى (Homoar coline) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. قۇرت چۈشۈرۈش رولى: ئارىكولىن قۇرت چۈشۈرۈش رۈشتىكى ئۈنۈملۈك تەركىبىدۇر، تەسىرى بىر قەدەر كۈچلۈك بولۇپ، پۈتۈن قۇرتنىڭ ھەممە جايلىرىنى پالەچ قىلىدۇ، كالا تاسما قۇرتىنىڭ پەقەت باشقا قىسمى ۋە تېخى يېتىلمىگەن بوغۇم پارچىلىرىنى پۈتۈنلەي پالەچ قىلىدۇ. ئەمما ئوتتۇرا بۆلەكچە ۋە ئاخىرقى بۆلەكچىلىرىدىكى تۈرەلمە تۇخۇمنىڭ بوغۇم پارچىلىرىغا بولغان تەسىرى چوڭ ئەمەس، بەدەن سىرتقى

تەجرىبىسىدىن قارىغاندا، تۆتۈ مەدەسىنىمۇ زەھەرلەيدۇ، ئىلمەك باشلىق قۇرۇق نىسبەتەن ئانچە تەسىرى يوق.

2. زەمبۇرۇغ، ۋىروسىلارغا قارشىلىق رولى: سۈدىكى چىلانمىسى تەجرىبە نەتىجىسىدە بىنەپشە رەڭلىك تۈكلۈك تەمرەتكە زەمبۇرۇغى قاتارلىق تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، قايناتمىسى بىلەن سۈدىكى چىلانمىسى تارقىلىشچان زۇكام ۋىروسىنىڭ «A» تىپىنى مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ، ۋىروسقا قارشى تۇرۇش تەسىرى فۇپەل ئىچىدىكى تاننىن بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

3. خۇلىن ئاكسىپىتورىغا نىسبەتەن تەسىرى: ئارېكولىنىڭ تەسىرى پىلوكارپىن (Pilocarpine) نىڭ تەسىرىگە ئوخشايدۇ.

4. زەھەرلىنىش ۋە باشقا تەسىرى: ئارېكولىنىڭ مىقدارى ئېشىپ كەتسە، شۆلگەي ئېقىش، قۇسۇش، سۈيدۈك راۋان بولۇپ كېتىش، بېھوش ئۇخلاش ياكى تارتىشىشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ئىسپاتلىنىشىچە، فۇپەل تەركىبىدە كىشىلەردە راي، پەيدا قىلىدىغان ماددا بار ئىكەن، فۇپەلنى داۋاملىق يەيدىغانلارنىڭ تەم سېزىشى تۆۋەنلەپ، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ، چىشى بوشاپ كېتىدۇ، ئازراق ئىچى سۈرىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە چۈشۈرۈش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، مەنى تۇتۇش، ئاشقازاندىن مېڭىگە ئۆزلەيدىغان بۇخاراتلارنى توسۇش، پەيلەرنى چىڭىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەزىمنى ياخشىلاش، تاماق-نىڭ سىڭىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، يەل تارقىتىش، چىش مىلىكىنى چىڭىتىش، چىش تۇۋىدىن كەلگەن قاننى توختىتىش، يۈرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، تەر توختىتىش، ئېغىزنى خۇشبوۋ قىلىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، بەزگەك-نى يوقىتىش، پەي-مۈسكۈللارنى چىڭىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي پارازىت قۇرت كېسەللىكى، ئىچ سۈرۈش، قورساق كۆپۈش يەل تۇرۇپ قېلىش، ئۈچەي ياللۇغى، بەزگەك، پۈت تەمرەتكىسى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان، پۈت ئىششىق ئاغرىش، چىش مىلىكى قاناش، بالىياتقۇ ئاجىزلىقى، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، ھەيز توختىماسلىق، مەنى يۈرۈپ كېتىش، چىش مىلىكى بوشاپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. موزا، ئانارگۈلى، ئانارپوستى، فۇپەل ھەر بىرىدىن بەش گرامدىن ئېلىپ سۇپۇپ

- قىلىپ ئىچسە، چىش مىلىكىنى چىڭىتىدۇ.
2. بۇغا مۇڭگۈزى بەش گرام، ئاق سەندەل، ئانار گۈلى، فۇپەل، شېكەر 200 گرام قاتارلىقلاردىن قانئەدە بويىچە شەربەت تەييارلاپ ئىچسە، ھەيزنى توختىتىدۇ.
3. كۈندۈز، مەستىكى، فۇپەل ھەربىرىدىن ئۈچ گرامدىن ئېلىپ سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، مەنى يۈرۈپ كېتىشكە شىپا بولىدۇ.
4. بەرەڭگى كابىلى 10 گرام، كاۋا ئۇرۇقى 20 گرام، خىيارشەنبەر 15 گرام، قەنبىل 5 گرام، فۇپەل 10 گرام ئېلىپ قايناتما ياكى سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، مەدەدە قۇرتنى چۈشۈرىدۇ.

- [ئىشلىتىش مىقدارى] 4 گرامغىچە ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.
- [زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ، بۆرەك ۋە دوۋساقنا تاش پار ۋە ئۈچەي توسۇلۇش كېسىلى بار كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] كەترا، بادام مېغىزى.
- [ئورۇنباىسارى] سەندەل، بەرەڭگى كابىلى.
- [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزدىكى يۈننەن، گۇاڭدۇڭ، فۇجىيەن، تەيۋەن قاتارلىق جايلاردىن ھەمدە ھىندىستان، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا ۋە جەنۇبىي دېڭىز تاقىم ئاراللىرى قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى سۇپارى، مەجۇنى سۇپارى پاك، سۇپۇپى سۆڭلەپ، مۇنەرىرى نەھەر.

ئەدەس

兵豆 bing dou

[ئەرەبچە نامى] عدس

[پارسچە نامى]. نىك

[ئوردۇچە نامى] مور

[لاتىنچە نامى] Semen Lens Culinaris

[ئىنگلىزچە نامى] Common Lentil

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئەدەس ناملىق بىر خىل ماشىنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۇرۇق ھىندىستاندا «شوخدانە»، بىنگالدا «ئەكرى»

دېيىلىدۇ، رەڭگى قارىغا مايىل بېغىررەڭ، تەمسىز كېلىدۇ. ئادەتتە «ئەدەس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە قۇرت چۈشۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئىششىق تارقىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش، غەيرىي تەبىئىي قان خىلىتىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۇقىرى قان بېسىمى، گال ئاغرىقى، ئىچ سۈرۈش، ئېغىزدىكى مۇدۇر-چاقا، ئەمچەك ياللۇغى، قۇلاق تۇۋىدىكى بەزلەر ئىششىقى، گال بوغۇلۇپ قېلىش، ئۆپكە كېسەللىكلىرى، يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئەدەسنى قاينىتىپ غەر - غەر قىلسا، گال ئاغرىقى، ئاۋاز بوغۇلۇپ قېلىش، ئېغىزغا چىققان ئۇششاق مۇدۇرلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئەدەسنى پىشۇرۇپ زىمات قىلسا، ھەرخىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

3. ئەدەسنىڭ قاينىتىلغان سۈيىگە شاتۇتنىڭ قاينىتىلغان سۈيىنى قوشۇپ ئىچسە، ئۆپكە كېسەللىكلىرى ۋە يۆتەلگە شىپا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇزۇندا سىڭىدۇ، قورساقنى ئېسىدۇ، بوۋاسىرغا، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كۈنجۈت يېغى، سېرىقماي، بادام يېغى، ھەسەل، سىرکە، قىزىلچا، گۆش قاتارلىقلار.

[ئورۇنباىسارى] ماش، باقىلە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن ھەم رايونىمىزدىن چىقىدۇ، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] زىماتى ئەدەس.

باقىلە

(豌豆 wan dou)

[ئەرەبچە نامى] باھ

[پارسچە نامى] باھ

[ئوردۇچە نامى] باھ

[لاتىنچە نامى] Semen Pisi Sativi

[ئىنگلىزچە نامى] Garden Pea

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قارا پۇرچاقنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، «باقىلە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. دورا ئەشيانىڭ شەكلى شارسىمان، ئۆزى چوڭ، ئۈستى قارا پوستلىق، رەڭگى قىزغۇچ، توپا رەڭدە كېلىدۇ، تەمى، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (10.17 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە ئۆسۈملۈك ئاگلوتىنسىن (Phytagglutinin) بار. يەنە ئاقسىل، ياغ، قەنت ماددىلىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئىششىق تارقىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي قۇرت كېسەللىكى ھەر خىل ئىششىقلار، ئاشقازان ئاغرىقلىرى، داغ، بەرەس، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز راۋان بولماسلىق، ئىچ سۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. باقىلە 10 گرام، قەنبىل 5 گرام، شاپتۇل يوپۇرمىقى 10 گرام، كاۋا مېغىزى 7 گرام، فۇپەل 7 گرام، سوقۇپ تالقانلاپ، 10 گرامدىن ئىچىپ بەرسە قۇرت ئۆلتۈرىدۇ.
2. باقىلەدىن 15 گرام ئېلىپ سوقۇپ، گۈل يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا ئىششىق قايتۇرىدۇ.
3. باقىلە 15 گرام، ئاق ماش، بەرەڭگى كابىلى، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلارنى 10

گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.
 [ئىشلىتىش مىقدارى] 3~5 گرام.
 [زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] سۆڭەك، تۇز، سېرىقماي.
 [ئورۇنباىسارى] ماش.
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۈنى ئەدەس.

تورموس

(羽扇豆 yu shan dou)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Semen Lupinus albus [لاتىنچە نامى]

Whitn Lupine Seed [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك تورموسنىڭ قۇرۇتۇلغان، پىششىق ئاق رەڭلىك ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تورموس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كۈزدە پىشقاندا يىغىۋېلىپ قۇرۇتۇپ ئۇرۇقى ئايرىپ ئېلىنىدۇ رەڭگى ئاق بولىدۇ.
 [تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، ئىششىق قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ھەيز ۋە سۈيدۈك ماغدۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۈچەي قۇرتلىرى، يانپاش ئاغرىقى، ناسۇر، بويۇن بەز سىلى، مۇپاسىل، بوۋاسىر، كونا باش ئاغرىقى، سۈيدۈك تۈتۈلۈش، ھەيز توسۇلۇش ۋە ھەر خىل تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تورموسنىڭ قاينىتىلمىسى ياكى سىقىپ ئېلىنغان سۈيى ياكى چىقارغان لوئابىنى سىركىگە چىلاپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، مەددىنى چۈشۈرىدۇ.
2. سۇزاپ بەرگى، پىلىپىل، تورموس قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ بىرلەشتۈرۈپ، تالقانلاپ ئىچىپ بەرسە ھەيزنى ماڭدۇرىدۇ ھەم تال ئىششىقىنى ياندۇرىدۇ، جىگەردىكى توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.
3. ھەسەل بىلەن تورموسنى قوشۇپ ئىچىشكە بېرىلسە، كونا يۆتەل، زىققە قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 4 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ يېسە، رەڭگىنى سارغايىتىۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] رەۋغىنى بادام.

[ئورۇنباىسارى] ئەفسەنتىن.

[چىقىش ئورنى] رۇمىنىيە، جەنۇبىي ياۋروپا، مىسىر قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] ئىترىفىل دىيدان.

ئاچچىق بادام

(苦巴旦杏仁 ku ba dan xing ren)

[ئەرەبچە نامى] *الزائر*

[پارسچە نامى] بادام تلخ

[ئوردۇچە نامى] بادام گدوا

[لاتىنچە نامى] Semen Amygdali Amarum

[ئىنگلىزچە نامى] Bitter Almond seed

[تونۇش]

بۇ ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك مېۋىلىك دەرەخ ئاچچىق بادامنىڭ قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، يېڭى، دانلىق، ياغلىق بولغىنى ئەڭ ياخشىدۇر (12.17 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى 2% ئەتراپىدا ئامىگدالسىن (Amygdalin) ۋە ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى فېرېمېنتى (Emolsin)، 40~45% كىچىك مايلىق ياغ، 25~35% ئاقسىل، 2~3% شىلىمىش قاتارلىق ماددا بار. ئۇندىن باشقا يەنە ستاخىوزا (stachyose)، ئالانىن (Alanin) ئاماندىن (Amandin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاچچىق بادامنى ئىستېمال قىلسا، پارچىلىنىپ فلورىك كىسلاتاسى بىلەن قىتىل ئالدېھىد ھاسىل قىلىدۇ. ئادەتتە بىر گرام ئاچچىق بادام مېغىزى 25mg فلورىك كىسلاتاسىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ خىل كىسلاتانىڭ كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈش مىقدارى تەخمىنەن 50mg، قىزىق ئالدېھىد ئاشقازان ئاقسىل فېرېمېنتىنىڭ ھەزىم قىلىش خىزمىتىنى تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرۈش، جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئىششىقلارنى تارقىتىش، چىرايغا جۇلا بېرىش، بەدەن ۋە تېرىنى پارقىرىتىش، بەلغەم بوشىتىش، سۈيۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قۇرت ئۆلتۈرۈش، سۈيۈك تۇتۇلۇش، ھەيز كەلمەسلىك، يۆتەل، زىققە، كۆكرەك ۋە ئۆپكە ياللۇغى، جىگەر ۋە تال كېسەللىكى، يەرقان، داغ، قەۋزىيەت، ئىشتىھاسىزلىق، مەنى ئازىيىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئاچچىق بادامنى ھەسەل بىلەن ئىچسە، جىگەر، تال توسالغۇسىنى ئاچىدۇ. يۈزىگە چاپسا تېرىنى پارقىرىتىدۇ، داغ چۈشۈرىدۇ.

2. ئاچچىق بادامنى سوقۇپ، بۇزورى شەرىپتى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ھەيز، سۈيۈكنى راۋانلاشتۇرۇپ، ئىششىق قايتۇرۇپ، بۆرەك كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاچچىق بادامنى ئۆرۈك مېغىزى بىلەن مۇۋاپىق يەپ بەرسە، زىققە، يۆتەل، ئۆپكە ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاچچىق بادام فوفەل قەنبىل، كاۋا ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سوقۇپ ئىچسە، مەدەدە قۇرتلارنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ (زەھەرلىك).

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر، ناۋات، تاتلىق بادام.

[ئورۇنباسارى] ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى، شاپتۇل مېغىزى.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىپىل قەنبىل، سىيادان چاچ يۇيۇش سۇيۇقلۇقى.
[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

ماھى زەھرەج^①

(印度防已实 yin du fang ji shi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، كۈچلۈك سۈرۈش، زەھرە قايتۇرۇش،
توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى تارقىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش.

سەرخس^②

(欧绵马 ao mian ma)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش،
خۇشلۇق كەلتۈرۈش، ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش، زەھرە قايتۇرۇش، قان توختىتىش.

بۇيا ئۇرۇقى^③

(苦豆子 ku dou zi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، زەھرە قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش،
قۇرت ئۆلتۈرۈش.

① تەپسىلاتى 4 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 14 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 10 - بابقا قاراڭ

چەشمى خۇرۇس^①
(相思豆 xiang si dou)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

باھنى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئىششىق تارقىتىش، تېرىنى قىزارتىش، كۆرۈش كۈچىنى ئاشۇرۇش.

قوي ئۆتى^②
(羊胆 yang dan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، مەدەدە قۇرت ئۆلتۈرۈش.

① تەپسىلاتى 36 - باقىا قاراڭ
② تەپسىلاتى 39 - باقىا قاراڭ

ئون سەككىزىنچى باب ھەيز راۋان قىلغۇچى دورىلار

ھەيز ماڭدۇرغۇچى دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (باليئاتقۇ ۋە تۇخۇمدان خىزمىتىنىڭ قالايمىقانلىشىشى، زىيادە سەمىرىپ كېتىش، قان ئازلىق، سوزۇلما خاراكتېرلىك كېسەل-لىكلەر بىلەن ئاغرىش، جىنسىي مۇناسىۋەتنىڭ كۆپ بولۇپ كېتىشى ...) دىن ھەيز توختاپ قېلىش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ئۈنتۇغاقلق، ئۆلۈك ھامىلە، ئومۇمىي بەدەنلىك سۇلۇق ئىششىق، چوڭ تەرەت راۋان بولماسلىق، ماغدۇرسىزلىنىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقبۇت كېلىپ چىقىدۇ. ھەيز توختاپ قېلىشنىڭ سەۋەبى ھەرخىل بولغاچقا، ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنى مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىي قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار ھەيزنى راۋان قىلىپ، ئورگانىزمنىڭ نورمال ماددا ئالمىشىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش، تەبىئەتنى كۈچەيتىش خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ فىزىئولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلايدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار ھەيزنى راۋان قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ھەبۇلبان، ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى، جۈزئەك، دەرەنە تۈركى، ئەنجۈدان ئۇرۇقى، ئاغچە، زاراڭزا چېچىكى، ئارچا مېۋىسى، ئاپتاپپەرەس گۈلى. ئەنجۈدان يىلتىزى، ئاپتاپپەرەس يىلتىزى، مۇشكىتارامش، زەرچىۋە، زاراڭزا يېغى، قارا كۆز بەدىيان، كىرەش.

ھەبۇلبان

(苦楝子 ku la zi)

[ئەرەبچە نامى] حېلبان

[پارسچە نامى] تخم بان

[ئوردۇچە نامى] بکائن کچ

[لاتىنچە نامى] Fructus Meliae Azedarach

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit of chinaberry; Tree, Fruit of chinatree

[تونۇش]

بۇ ئازادى دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرىخە ئاچچىق ئازادى دەرىخى (Melia azadarach Linn) ۋە سىچۈەن ئازادى دەرىخىلىرى (Melia Toosendansieb, etzucc) بولۇپ، بۇ ئىككى خىل دەرىخىنىڭ مېۋىسى «ھەبۇلبان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئىككى سېپىدىن كىچىكرەك، يۇمىلاق، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، پوستى ئاق ۋە نېپىز كېلىدۇ (18-رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاچچىق تەملىك، ماددا - مىركوزىن رىزىنا ھەم تانىنن ماددىسى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيز كەلتۈرۈش، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز توسۇلۇپ قېلىش، بوۋاسىر، قەۋزىيەت، جىگەر ۋە تال توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەبۇلبان، زاراڭزا چېچىكى، ئاغىچە، سانا 5 گرامدىن، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. ئىزخىر، غاپەس 10 گرامدىن، رەۋەن بەش گرام، سەرئىدى كوفى يەتتە گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، جىگەر - تال توسالغۇلىرىنى ئاچىدۇ.

3. ھەبۇلبان يېغى بىەن يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، قىچىشقا قاق مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئۈچ گرام ھەبۇلباننى داكىغا ئوراپ پىلتىكۈچ قىلىپ بۇرنىغا قويسا، قان توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~6 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئارپىبەدىيان.

[ئورۇنباسارى] سەلىخە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي جۇڭگو رايونلىرىدىن ھەم ھىندىستان، پاكىستان

قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى

(向日葵叶 xiàng rì kuí yè)

[ئەرەبچە نامى]

ورق الديرش العرس

[پارسچە نامى]

برك آفتاب پرس

[ئوردۇچە نامى]

سورج سوكى كے پتہ

Folium Helian thi Annui [لاتىنچە نامى]

Sun Flower Leaf [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاپتاپپەرەسنىڭ يوپۇرمىقىدۇر (2.18 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە ئاتسروم خلورۇگېنكوم، ئاتسودوم كوففىشىكوم (Caffeic acid)، ھىليانگىن (Helian gine)، سكوپولىن (scopoline)، ھىليانگىن (Heliangine) ۋە باشقا ئورگانىك كىسلاتا بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان باكتېرىيىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە، بەزگەككە قارشى دورا قىلىپمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەيزنى راۋان قىلىش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز تۇتۇلۇش، بەزگەك ۋە كۆيۈك جاراھەتلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقىنى گۈلى بىلەن سىقىپ سۈيىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ ۋە ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى 5 گرام، زاراڭزا چېچىكى 5 گرام، خىيار شەنبەر 15 گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

3. ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى 5 گرام، بىنەپشە 5 گرام، نېلۇپەر 5 گرام، قائىدە بويىچە

مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، قىزىتما پەسەيىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10 ~ 15 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] ئاپتاپپەرەس گۈلى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلۈپ

لىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى دەملىمىسى.

جۈزەنەك

(泽兰 ze lan)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] بل نيم

[لاتىنچە نامى] Herba Lycopi Hirti

[ئىنگىلىزچە نامى] Hersute Bugleweed Herb

[تونۇش]

بۇ كالىپۇكىسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياۋروپا جۈزىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى خەلق ئارىسىدا «جۈزەنەك» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. سىرتقى يۈزى سارغۇچ بېغىر رەڭلىك ياكى ئازراق سۆسۈن رەڭلىك، چۈرۈك بولۇپ ئاسان سۈنىدۇ، سۈندۈرۈلغان يۈزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاق رەڭلىك ئۈزەك ياكى بوشلۇق بار، تەمى ئاچچىق، پۇراقسىز، يوپۇرمىقى كۆپ، رەڭگى يېشىل، غولى قىسقا كېلىدۇ (3.18 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە ئۇچۇچان ماي، ئۈزۈم قەنتى گلوكوزىدى، تاند-نېن، دەرەخ يېلىمى بار، يەنە فىلاۋون، فېنوللاك ئامىنو كىسلاتا، ئورگانىك كىسلاتا، ساپونىن، گلوكوزا، مېۋە قەنتى قاتارلىقلارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پۈتۈن چۆپىدىن ياسالغان ياسالما يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش

رولىغا ئىگە.

[تەبىئىيەت] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەت]

قان تازىلاش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز قالايىمقانلىشىش، تۇغۇتتىن كېيىن قان توختاپ قېلىپ قورساق ئاغرىش، پۈتۈن بەدەن سۇلۇق ئىششىق، غەلۋىرەككە ئوخشاش تېرە كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جۈزەك، داڭگۈي، ئاق چۇغلۇق ھەربىرىنى 9 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھەيز كەلمەسلىك ۋە تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. جۈزەك، پاقىيوپۇرسىقى 15 گرامدىن، تاۋۇز شۆپۈكى 33 گرام ئېلىپ قاينىتىپ

ئىچسە، سۈيدۈك ماڭدۇرۇپ، ئومۇمىي بەدەندىكى ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

3. قارمۇچ، تۈز بىلەن بىرگە جۈزەكنى سوقۇپ ئىچسە، غەلۋىرەككە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 9 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدارلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەرەش، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى.

[ئورۇنبارى] زاراڭزا چېچىكى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ۋە چەت ئەللەردىن چىتىدۇ.

دەرمەنە تۈركى

(蛔蒿花 hui hao hua)

[ئەرەبچە نامى] شخ زاسانى

[پارسچە نامى] درمنه تركى

[ئوردۇچە نامى] شخ

[لاتىنچە نامى] Flos Cinae

[ئىنگلىزچە نامى] Wormseed Flower

[تونۇش]

بۇ مۇدەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق چانقال ئۆسۈملۈكنىڭ تولۇق ئېچىلمىغان غۇنچىسى بولۇپ، «دەرمەنە تۈركى»، «شخ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

غۇنچىسى سوقچاق يۇمىلاق شەكىللىك ياكى ئېللىپس شەكىللىك بولۇپ، ئوتتۇرا قىسمى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك ۋە گىرۋەكلىرى ئاق رەڭلىك بولىدۇ، شەي ئاچچىق، بۇزاقلىق كېلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى %2.2-1 سانتونىن، ئارتېمىسىن (Artemisin) ۋە ئۈچۈچان ماي بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سانتونىن ئاساسلىقى قۇرت ئۆلتۈرگۈچى تەسىرگە ئىگە بولۇپمۇ سازاڭ مەدەدگە بولغان ئۈنۈمى ناھايىتى يۇقىرى. [تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چوڭ تەرەتنى يۇمشىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يارا ۋە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، ئۈچەيدىكى سازاڭ قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە چۈشۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز راۋان بولماسلىق، قىيىن تۇغۇت، ئۈچەي قۇرتى، چاچ چۈشۈش، تەڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، سۇلۇق ئىششىق، ھەر خىل قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. دەرەنە تۈركىغا زەپتۈن يېغى بىلەن سىماب قوشۇپ ياغ تەييارلاپ، قاتتىق ئىششىق-لارغا چاپسا، ئىششىقنى يۇمشىتىدۇ. بۇ ياغنى دائىرىلىك چاچ چۈشكەن ئورۇنغا سۈركەسە چاچ ئۈندۈرىدۇ.

2. ئۈچەي سازاڭ قۇرتىنى چۈشۈرۈشتە، ئاخشىمى ئاشقازان بوش ۋاقتىدا سانتونىن بېرىپ، ئەتىگىنى سۈرگە دورىسىدىن ئابدەمىلىك يېغى بېرىلىدۇ ياكى سانتونىن ۋە بىدەنجىر-گە ئازراق شېكەر قوشۇپ بېرىلىدۇ، شۇ ئۇسۇلدا ھەر ئىككى كۈندە ئىككى - ئۈچ قېتىم ئارقىمۇ ئارقا ئېچىپ بەرسە، تەسىرى ناھايىتى ياخشى بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 4 گرام، سانتونىن 300 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان ۋە مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستكى رۇمى، تورموس.

[قورۇنىسارى] ئەفسەنتىن، سۇزاپ.

[چىقىش ئورنى] روسىيە، تۈركىيە، كەشمىر، پاكىستان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئىتريفىل دىيدان.
 [قوشۇمچە] بۇنىڭ تەبىئىي ھالەتتىكىسى ناھايىتى ئاز ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۇنىڭدىن ئايرىپ ئېلىنغان سانتونىن (بىر خىل ئاق رەڭلىك كرىستال بولۇپ، ئۇ نۇرغا يولۇقسا، سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ، سانتونىننىڭ ئاساسلىقى سازاڭ مەدەدە قۇرتنى ئۆلتۈرۈش تەسىرى يۇقىرى) كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

نەنجۇدان ئۇرۇقى

(阿魏子 a wei zi)

[ئەرەبچە ن] [انجوان]

[پارسچە نامى] [انجان]

[ئوردۇچە نامى] [انجان]

[لاتىنچە نامى] Semen Ferulae

[ئىنگىلىزچە نامى] Xinjiang Giantfennel Seed

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ھىڭ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «غولجاڭ ئۇرۇقى» ياكى «نەنجۇدان ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى سارغۇچ قىزىل، تەمى ئاچچىق، بولۇپ بەتبۇي پۇراققا ئىگە (5.18 - رەسىم).
 [خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىقى ئۇچۇچان ماي، دەرەخ يېلىمىدىن ئىبارەت، ئۇچۇچان ماي تەركىبىدە ھەر خىل ئانتورگانىك ئارىلاشما ماددىلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.
 [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] رېئاكسىيەگە قارشى تۇرۇش، قان پلاستىنكىلىرىنى ئۆيۈتۈش، ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش، بۆرەك-جىگەرنى كۈچەيتىش، قاننىڭ تەركىبلىرىنى تەڭشەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، قان تومۇر قېتىش، ئەگرى - بۈگرى بولۇپ قېلىشنى تۈگىتىش قاتارلىق رولى بار.
 [تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

بەلغەم بوشىتىپ، يۆتەل پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە ياللۇغى، كۆكرەك بەردە ياللۇغى، لەقۋا، پالەج، رەئشە، ئۈنۇتقاقلق، بەلغەملىك قىزىتما، سۇلۇق ئىششىق، سۈيدۈك تۇنۇلۇش، ھەيز توسۇلۇش، سېرىقلىق چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خىيارشەنبەر 20 گرام، ئەنجۈدان ئۇرۇقى 5 گرام، ئۈبھەل 10 گرام، سانا 10 گرام، سېرىقچىچەك ئۇرۇقى 10 گرام، قاينىتىپ، كۈنلىكى 30 مىللىلىتىردىن 2 ۋاخ ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

2. بەش گرام ئەنجۈدان ئۇرۇقىنى قاينىتىپ، زەيتۇن يېغىنى تېمىتىپ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

3. زۇپا 5 گرام، شۇمشا ئۇرۇقى 5 گرام، زىغىر ئۇرۇقى 7 گرام، ئەنجۈدان ئۇرۇقى 2 گرام، سوقۇپ سۇيۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە بەلغەمنى بوشىتىپ يۆتەل پەسەيتىدۇ.

4. ئۈدەسەل 10 گرام، ئەنجۈدان ئۇرۇقى ئۈچ گرام، ئاقىرقەرھە يېغى 10 گرام، بۇلارنى بىر ھەپتە ئاپتاپتا قويۇپ، يەرلىك ئورۇنغا سۈركەپ بەرگەندە، رەئشەگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئەنجۈدان ئۇرۇقىنى پۇراپ بەرسە، ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] بۇ ئۆتكۈر پۇراقلىق سېسىق دورا بولغاچقا، بۇنى پۇرسا، كۆڭۈلنى ئېلىشتۇرۇپ قۇستۇرىدۇ. ھامىلىدار ئاياللار پۇراشتىن ساقلىنىش كېرەك.

[تۈزەتكۈچىسى] قوغۇن ئۇرۇقى.

[ئورۇنباىسارى] ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] ئىلى ۋىلايىتىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] مەجۇنى ھىلىتت، سۇيۇپ ھىلىتت.

ئاغىچە

(丝瓜络 si gua luo)

[ئەرەبچە نامى] **كاهالار**

[پارسچە نامى] **نياردشي**

[ئوردۇچە نامى] **بئال**

[لاتىنچە نامى] **Retinervus Luffae Fructus**

[ئىنگلىزچە نامى] **Loofah, Towel Gourd Vegetable**

[تونۇش]

بۇ كاۋا- قاپاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياماشقۇچى سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاغىچە بولۇپ، تاۋۇز ئۇرۇقى شەكلىدە، سارغۇچ رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس، بۇ ئۆسۈم- لۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى «يۇغۇز» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (6.18 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاغىچىنىڭ تەركىبىدە كىسلان (xylan، ماننان (Mannan)، گالاكتان (Galactan))، بەندال ئاچچىق ماددىسى (Luffein)، كۆپ مىقداردا شىلىمىش ق ماددىلار، تىستىروللىن (Citrullin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاغىچىنىڭ قايناتمىسىنى ھايۋانلار ئۈستىدە سىناق قىلغاندا، يۆتەل توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەسلىنىشنى نورماللاشتۇرۇش تەسىرىنى بەرگەن، بۇنىڭ قاينىتىلغىنى ياكى ئىسپىرتقا چىلانغىنىنىڭ ئېرىتمىسى ئۆپكە ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىسىگە نىسبەتەن كۈچلۈك تورمۇزلاش رولىغا ئىگە ھەمدە A خىلىدىكى ۋە B خىلىدىكى ئۆپكە ياللۇغى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيىسىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە. 7-10 تالغىچە ئۇرۇقنىڭ تالقىنى ئىچىنى سۈرىدۇ. مىقدارى ئاشقانسىرى قۇستۇرىدۇ. ئېغىر ھالدا ئىچىنى سۈرىدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەيزىنى راۋانلاشتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتلىرىنى سۈرۈش، توسال- غۇلارنى ئېچىش، يىل ھەيدەش، بۇ كۈچلۈك سۈرگۈچى دورا بولۇپ، ئاساسلىق رولى بولسا چوڭ تەرەت ۋە ھەيزىنى راۋانلاشتۇرۇش، بوۋاسىرنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۆلۈك

ھامىلىنى چۈشۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سېرىقلىق يوقىتىش.
[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز راۋان بولماسلىق، ئۆلۈك ھامىلە، بوۋاسىر، يەرقان، ئومۇمىي بەدەن سۇلۇق ئىششىقى، رېماتىزم، يۆتەل، دەم سىقىش، سەرئى، مەدە قۇرت كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ھەيز ماڭدۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى ياخشى دورا ھېسابلىنىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاغىچىنى قاينىتىپ ئىچسە ياكى پەرزىچە قىلسا، ئۆلۈك ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ، ئۇندىن باشقا تىرىك ھامىلىنى چۈشۈرۈشكۈمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

2. ئاغىچىنى سوقۇپ كالا يېغى بىلەن قوشۇپ بۇرۇنغا تېمىتسا، سېزىمنىڭ يوقىلىشى ۋە سەرئىگە پايدا قىلىدۇ.

3. 2 ~ 3 دانە ئاغىچە ئۇرۇقنى ئاخشىمى سۇغا چىلاپ قويۇپ، ئەتىسى سۈزۈپ، سۈيىدىن 2 ~ 3 تېمىم بۇرۇنغا تېمىتسا، يەرقانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئاغىچىغا ئاز مىقداردىكى كاپۇرنى قوشۇپ سوقۇپ مەنپەئەت قىلىدۇ. بۇرۇنغا پۇراتسا، كۆزدىكى سېرىقلىقنى يوقىتىدۇ.

5. ئاغىچىنى ئاقموم بىلەن زىمات تەييارلاپ، قايماق بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، بوۋاسىرنىڭ قايتا ئۆسۈپ چىقىشىنى توسايدۇ ياكى ئاغىچىنى قاينىتىپ سۈيى بىلەن يۇسىمۇ بوۋاسىرنى يوقىتىدۇ.

6. 50 گرام ئاغىچىنى سوقۇپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ ياكى كاپسۇلغا قاچىلاپ ئىچسە، بوۋاسىر تۈگۈنچىسىنى يوقىتىدۇ.

7. ئاغىچە، قەنبىل، شاپتۇل يوپۇرمىقى، بەرەنكى كابىلى ھەر بىرىدىن 7 گرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچسە، قۇرت ئۆلتۈرۈپ چۈشۈرىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~7 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلىتىلسە، قانلىق ئىچ سۈرۈش پەيدا قىلىپ، ئادەمنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزۈپ قويۇشى مۇمكىن.

[تۈزەتكۈچىسى] كالا سۈتى، سېرىق ماي.

[ئورۇن باسارى] شەھەنزەل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئاغىچە شەرىپىتى.

زاراڭزا چېچىكى (红花 hong hua)

[ئەرەبچە نامى] زىراقىلم
[پارسچە نامى] گل مصفر، گل كانه
[ئوردۇچە نامى] كىم پھول، كىمب
[لاتىنچە نامى] Flos Carthami
[ئىنگىلىزچە نامى] safflower

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غەللىق ئۆسۈملۈك زاراڭزىدە. نىڭ تۇرۇنۇلغان گۈلىدۇر. دورا ئەشياسىنىڭ شەكلى، رەڭگى قىزىل، سېرىق، بىر ئاز ئالامەت پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق، گۈل ياپراقتىكى نەيچىسىمان شەكىلدە بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ چېچىكى «زەھرۇلقۇرتۇم»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى قۇرتۇم» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (7.18 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] زاراڭزا چېچىكى تەركىبىدە %30~20 زاراڭزا سېرىق پىگمېنتى (Safforyelov)، %0.3~0.6 گىچىكارتامېن (Carthamene)، گۈلۈكوزىد قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. زاراڭزا قايناتىمىسىنىڭ چاشقان، توشقان، مۇشۇك ۋە ئىتنىڭ بالىياتقۇسىغا نىسبەتەن قوزغىتىش تەسىرى بار.

2. زاراڭزا ياسالمىسى مۇشۇك ۋە ئىتنىڭ ئۇزۇن ۋاقىت قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

3. كىچىك دوزدىكى زاراڭزا قايناتىمىسى چارپاقا يۈرىكىنى يەڭگىل ھالدا قوزغىتىدۇ. چوڭ دوزدىكىسى تورمۇزلايدۇ.

4. زاراڭقا قايناتىمىسىنىڭ تەجرىبە قىلىنغان بارلىق ھايۋاناتلارنىڭ ئۈچەي يولىغا نىسبەتەن قوزغىتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەيزىنى راۋانلاشتۇرۇش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، سۇ-

رۇش، ئاۋازنى ياخشىلاش، مېڭە، يۈرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي بەيدا قىلىش.
[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز راۋان بولماسلىق، سۈيۈك تۇتۇلۇش، جىگەر ئاجىزلىقى، بەلغەملىك نەرسە باھ
ئاجىزلىقى، مەنىي كەملىك، سۇلۇق تەمرەتكە، بەھق، ئاقكېسەل (بەرەس)، ئۇيقۇسىزلىق
قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى زاراڭزا گۈلى بىلەن مەتبۇخ تەييارلاپ بەرسە، ھەيزنى راۋان
قىلىدۇ، توسالغۇلارنى ئاچىدۇ.

2. سانا 15 گرام، ئاپتاپپەرەس، زاراڭزا گۈلى 10 گرامدىن، ئۈبھەل 7 گرام،
خىيارشەنبەر 15 گرامدىن، بادام مېغىزى 15 گرام، دورىلارنى بىرلەشتۈرۈپ قايناتما
تەييارلاپ بەرسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇپ ھامىلىنى چۈشۈرىدۇ.

3. زاراڭزا ئۇرۇقى 10 گرام، سۆڭلەپ 15 گرام، چىلغوزا، شاقاقۇل 10 گرامدىن،
زاراڭزا گۈلى 15 گرام، دورىلارنى بىرلەشتۈرۈپ، سۇيۇپ تەييارلاپ بەرسە، باھنى قۇۋۋەت-
لەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] ھەببەتۇلخۇزرا.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] زاراڭزا شەرىپتى.

ئارچا مېۋىسى

(柏子仁 bai zi ren)

[ئەرەبچە نامى] شراىرم

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] اھىل كى پھل

[لاتىنچە نامى] Semen Platycladi

[تونۇش]

بۇ ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چوڭراق چاتقال ئۆسۈملۈك شىنجاڭ يۇمىلاق ئارچىسىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، شار شەكلىدە ياكى سوقچاق، ئىچىدە قوڭۇر رەڭدە ئۇششاق ئۇرۇقى بار، پۇراقلىق، «ئۇبھەل» ياكى «ئارچا مېۋىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (8.18 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئارچا ئالكوهولى (sabino)، پودوفىللو توكسىنى (podophylotoxin)، ئاچچىق ئارپا گىلوكوزىدى (coniferin)، ئارچا ياغ كىسلاتاسى ۋەزىزىد، نا، تاننىن، ئۇچۇچان ماي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پودوفىللو توكسىن كىچىك چاشقانلارنىڭ گۆش ئۆسمىسىگە نىسبەتەن بۇزۇپ تاشلاش تەسىرىگە ئىگە، نېكروزلاندىرىدۇ. تەركىبىدىكى ئۇچۇچان ماينى يەرلىك غىدىقلىغۇچى قىلىپ ئىشلەتسە، ئۇزاققىچە ئۇنى تېرە ۋە شىلىمىشنى پەردىلەرگە سۈركەسە، ئۇلاردا ياللۇغلىنىش سادىر قىلىدۇ ھەمدە، قۇسۇش، ئىچ سۈرۈش، ھەتتا ئۆلۈشكە سەۋەبچى بولىدۇ. مەلۇم دەرىجىدە يۆتەل پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش تەسىرىمۇ بار. ئالتۇن رەڭلىك شارسىمان باكتېرىيە، ئاق ئۈزۈمسىمان باكتېرىيە، تولغاق تاپاچچە باكتېرىيە، كېزىك تاپاچچە باكتېرىيە، چوڭ ئۇچەي تاپاچچە باكتېرىيىسى قاتارلىقلارنى تورمۇزلايدۇ. [تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەزىنى راۋان قىلىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، بەدەننى قىزىتىش، زەھەرلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، سۈت كۆپەيتىش، بوۋاسىر تۈگۈنچىسىدىكى يوقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، پەيلەرنى چىڭىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ چۈشۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەزىز كەلمەسلىك، سوزۇلما خاراكتېرلىك بۆرەك ياللۇغى، قورساققا سۇ چۈشۈش، سۆزەك، يۆتەل، پالەچ، ئاشقازان ئاجىزلىقى، پەي ئاجىزلىقى، چىش مىلىكلىرىنىڭ ئىششىقى، ھاسىراش، جىگەر ياللۇغى، بوۋاسىر، ھەر خىل يىرىڭلىق كونا جاراھەتلەر، قارا داغ، تىڭگىسىمان چاچ چۈشۈش، ئەزالارنىڭ قېتىپ قېلىشى، بوغۇم

ئاغرىقى، مەدەدە قۇرت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مېۋىسى پىشىپ، يېرىلمىغاندا ئۇزۇۋېلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، پۈسۈنى قىلىۋېتىپ تازىلاپ، خېمىر قىلىپ سىرتتىن چېپىلىدۇ ھەم مۇرەككەپ دورا تەركىبلىرىگە قوشۇلىدۇ.
2. ئارچا يوپۇرمىقىنى خېمىر قىلىپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.
3. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە، پالەچ ۋە پەي بوشاپ كېتىشكە پايدا قىلىدۇ.

4. ئارچا ئۇرۇقىنى كۈنجۈت يېغى بىلەن قاينىتىپ، قاراغاندا قۇلاققا تېمىتسا، گاسلىققا شىپا بولىدۇ.

5. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ ھەسەل بىلەن قاينىتىپ، غار - غار قىلسا، چىش تۇۋىنىڭ ئىششىقلىرىغا ۋە ئېغىز جاراھەتلىرىگە پايدا قىلىدۇ.

6. ئارچا ئۇرۇقىنىڭ قويۇق قاينىتىلمىسىدىن 15 گرامنى كالا يېغى ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھاسىراشقا ۋە بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ.

7. ئارچا ئۇرۇقىدىن ئوققۇز گرامنى مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، ئۈچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

8. ئارچا ئۇرۇقىدىن 30 گرامنى تازىلاپ كالىنىڭ چاۋا يېغىغا ئوراپ، قاينىتىپ، ياغنى ئۆزىگە ئالغاندا ئاندىن ئېلىپ، سوقۇپ، ناۋات بىلەن قوشۇپ ھەر كۈنى ئەتىگەن قايناق سۇ بىلەن قوشۇپ ئېچىپ بەرسە، بوۋاسىرغا پايدا قىلىدۇ، ئۈچەيدىكى قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

9. ئارچا ئۇرۇقىنى سوقۇپ، ھەسەل بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ، جاراھەتكە چاپسا ساقايتىدۇ ۋە ئىششىقنى قايتۇرىدۇ.

10. ئارچا ئۇرۇقىنى ئەنجۈر بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئەزالارنىڭ قېتىپ قالغان ئەزالارنى يۇمشىتىدۇ.

11. ئارچا يوپۇرمىقىنى سىركە بىلەن قوشۇپ باشقا چاپسا، چاچ چۈشۈشىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەكنى يىرىكلەشتۈرىدۇ، ھامىلىدار ئاياللارغا، ئاشقازان كې-

سىلى بارلارغا، گال ئاغرىقى بارلارغا بېرىشكە بولمايدۇ، بېرىشكە توغرا كەلسە خۇلىنجان، ھەسەل بىلەن بىرگە بېرىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچسى] كەترا، تەرخەمەك ئۇرۇقى.
 [ئورۇنباسارى] سۇزاپ يوپۇرمىقى.
 [چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇن مۇسەككىنى ۋە جۇررەلەمى.

ئاپتاپپەرەس گۈلى

(向日葵花 xiàng rì kuí huā)

[ئەرەبچە نامى] زهر الدوار الحش

[پارسچە نامى] گل آفتاب پرست

[ئوردۇچە نامى] سرخ مکی کے پھول

[لاتىنچە نامى] Flos Helianthi

[ئىنگلىزچە نامى] Sunflower flower

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاپتاپپە-
 رەسنىڭ گۈلى بولۇپ «ئاپتاپپەرەس گۈلى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (9.18 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] گۈلنىڭ تەركىبىدە ئاپتاپپەرەس ساپونى c ، b ، a ،

(Heliantosid, d, A, C) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] گۈلنىڭ سۈدىكى ئېرىتمىسىنى توشقاننىڭ قۇلىقىغا

تېمىتسا، قان تومۇرنى كېڭەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ، مۇشۇنىڭ تېرە ئاستىغا ئۆكۈل

قىلىنسا قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش،

مېڭە ۋە جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئاغرىق توختىتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش،

ھامىلە چۈشۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۇقىرى قان بېسىم كېسىلى، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، قىيىن تۇغۇت،

باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقى، كىچىك بالىلاردىكى تۇتاقلىق كېسىلى، قورساق ئاغرىقى،

بويۇن بەز سىلى، ھەيز كەلمەسلىك، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى، يىرقان، بوۋاسىر قاتارلىق-
لارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئايتاپپەرەس گۈلىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا چېچىپ
بەرسە، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى، خانازىر قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. گۈلى سوسەن، ھەمىشباھار، ئايتاپپەرەس قاتارلىقلارنىڭ ھۆل گۈلىدىن مۇۋاپىق
مىقداردا ئېلىپ، ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، مۇپاسىل، يانپاش ئاغرىقى، خانازىرغا
مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. زاراڭزا گۈلى، ئايتاپپەرەس گۈلى، چىلان، ئاق سەندەل قاتارلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن
10 گرامدىن ئېلىپ، 7 گرام بىنەپشە بىلەن مۇۋاپىق مىقداردىكى قايناق سۇدا 10~20 مىنۇت
دەملەپ ئىچىپ بەرسە يۇقىرى قان بېسىمغا پايدا قىلىدۇ.

4. ئايتاپپەرەس گۈلى 100 گرام، زاراڭزا گۈلى 100 گرام، كۈنجۈت 20 گرام،
سانا 15 گرام، بىنەپشە 10 گرام، قاندا، بويىچە دەملەپ، كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا
100 مىللىلىتىردىن ئىچىپ بەرسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ، ھامىلە چۈشۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا بېرىلمەيدۇ.

[ئورۇن باسارى] زەپەر، زاراڭزا گۈلى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ھەيزىدە راۋانلاشتۇرۇش شەرىپىتى.

ئەنجۇدان يىلتىزى^①

(阿魏根 a wei gen)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ھەزىمنى ياخشىلا-
پ، ئىشتىھانى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھەيز ۋە سۈتنى راۋانلاشتۇ-
رۇش، بۆرەكنى قىزىتىش، باھنى قوزغاش، سوغۇقتىن پەيدا بولغان مۇپاسىل ئاغرىقىنى
قالدۇرۇش، زەخمە ۋە جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش.

① تەبىئىياتى 9 - بابقا قاراڭ

ئاپتاپەرەس يىلتىزى^①
(向日葵 xiàng rì kuí gèn)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيز ماغدۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھامىلە چۈشۈرۈش.

مۇشكىتارامىش^②
(欧亚薄荷 ou ya bo he)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ھەيدەش، قوزغىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قورساقتىكى مەددە قۇرتنى ئۆلتۈرۈش.

زەرچىۋە^③
(姜黄 jiang huang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى قان تازىلاش، يەل ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يارىلارنى قۇرۇتۇش، بەلغەم بوشىتىش، تارتىشىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، رەڭگىروينى چىرايلىق قىلىش، پارقىرىتىش.

-
- ① تەپسىلاتى 13 - بايقا قارالڭ
② تەپسىلاتى 16 - بايقا قارالڭ
③ تەپسىلاتى 16 - بايقا قارالڭ

① زاراڭزا يېغى

(红花子油 hong hua zi you)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، بەلغەم بوشى-

تىش.

② قارا كۆز بەدىيان

(蒺藜子 shi luo zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش،

ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇستۇرۇش.

③ كىرەش

(当归 dang gui)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى سۈيۈلدۈرۈش، ئاغرىق پەسەي-

تىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۈچەينى سىلىقلاشتۇرۇش.

- ① تەبىئىتى 21 - بابقا قاراڭ
 ② تەبىئىتى 21 - بابقا قاراڭ
 ③ تەبىئىتى 29 - بابقا قاراڭ

ئون توققۇزىنچى باب قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار

قەي قىلدۇرۇش تەسىرى بولغان دورىلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ، قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن خىلىتلاردا غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىش يۈز بېرىپ، بىر قىسىم جىددىي كېسەللىك ئۆزگىرىش كۆرۈلگەندە ياكى بىر قىسىم زەھەر-لىك دورىلاردىن زەھەرلەنگەن، ۋاقتىدا داۋالاش ئېلىپ بارمىسا يامان ئاقسۆڭەكلەر كېلىپ چىقىدۇ.

خىلىتلارنىڭ غەيرىي تەبىئىي ئۆزگىرىشىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەرنىڭ سەۋەبلىرى ۋە زەھەرلىنىشنىڭ تۈرلىرى ھەرخىل بولغاچقا، قەي قىلدۇرغۇچى دورىلارنى كېسەللىك سەۋەبىگە ئاساسەن دورىلارنى تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. قەي قىلدۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىي قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىلدىكى دورىلار قەي قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ جىددىي ھالىتى پەسەيتىش، ئاغرىق ئازاب-نى يەتكىلىتىش، فىزىئولوگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەبىئىي قۇۋۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى بەدەندىن سۈرۈپ چىقىرىش ئارقىلىق كېسەللىك ماددىسىنى تازىلايدۇ، بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار قەي قىلدۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئاق خەربەق، تۈرۈپ ئۇرۇقى، قارا كۆز بەدىيان مايسىسى. ھەببۇلمۈلۈك، ھەببۇلمۈلۈك يېغى، قارا كۆز بەدىيان، ھەببۇلغار، قارا خەربەق.

ئاق خەربەق

(白藜芦 bai li lu)

[كەرەبچە نامى] زېن ابيض

[پارسچە نامى] زېن سفيد

[ئوردۇچە نامى] زېن سفيد

[لاتىنچە نامى] Rhizoma et Radix Veratrum albi

[ئىنگلىزچە نامى] white Rhizoma et Radix of Falsehelbore

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، غول ئېگىزلىكى بىر مېتىردىن ئاشمايدۇ، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، كەڭ تۈخۇمسىمان يۇمىلاق شەكىللىك، تولۇق گىرۋەكلىك بولىدۇ، باش يازدا گۈلى ئاقۇچ يېشىل رەڭلىك ئېچىلىدۇ، مۇشۇنىڭغا ئاساسەن بۇ ئۆسۈملۈك ئاق خەربەق دەپ ئاتالغان، ئادەتتە بۇ ئۆسۈملۈك لۈكنىڭ يىلتىزسىمان غولى ياكى يىلتىزى يىغىۋېلىنىپ، ئۇنىڭ چاچما يىلتىزىنى كېسىۋېتىپ، ئاندىن يۇيۇپ، قۇرۇتۇپ تەييارلانغان يىلتىزى «ئاق خەربەق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، بۇنىڭ سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل خورمارەڭ ياكى ئاقۇچ سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ، سۇندۇرۇلسا يۈزى ئاقۇچ، ئالاقانسىمان، ئالاھىدە پۇراقلىق، تەمى سەل ئاچچىق، تالىقىنىڭ ئۆتكۈر دەرىجىدە چۈشكۈرتۈش خۇسۇسىيىتى بار (1.19 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۆپ خىل ئالكالوئىدلار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئومۇمىي مىقدارى %1~2، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى پروتوۋېراتىن (Protoveratine) بولۇپ، بۇنىڭ زەھەرلىك تەسىرى ناھايىتى يۇقىرى.

زەھىرى بېيىش زەھىرى بىلەن ئوخشايدۇ، كۈچلۈك چۈشكۈرتۈش تەسىرى بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاق خەربەق تەركىبىدىكى خىمىيەلىك تەركىبلەر قان بېسىمنى چۈشۈرۈش رولىغا ئىگە. بۇ يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكىگە ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ كىچىك دوزىسى نەپەسنى تورمۇزلايدۇ، چوڭ دوزىسى، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىنى تازىلاش، سۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاشقازاننى تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پالەچ، مېڭە پەردە ياللۇغى (سەرسام)، بەلغەمدىن بولغان تۇتقاقلىق كېسەل، ھەيز توختاپ قېلىش ۋە باشقا سوغۇقتىن بولغان مېڭە كېسەللىكلىرى ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاق خەربەقنى يالغۇز ياكى گۈلسەۋسەن بىلەن قوشۇپ پەرزىچە قىلسا، سۈيدۈكنى

ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ، قورساقنىكى بالىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئاق خەربەقنى تالقانلاپ، ئۆردەك گۆشىگە ئارىلاشتۇرۇپ پىشۇرۇپ يېسە، بويۇن بەز سىلى (خانازىر) غا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئەگەر قۇستۇرۇشقا توغرا كەلسە، خەربەقنى ئۇششاق توغراپ، بىر باش تۇرۇپنىڭ ئىچىنى ئويۇپ خەربەق بىلەن تولدۇرۇپ قويۇپ، بىر كېچە ئۆتكەندىن كېيىن خەربەقنى ئېلىۋېتىپ، تۇرۇپنى سىركەنجۈل بىلەن ئىچسە، ئىككى سائەتتىن كېيىن قىيىنچىلىقسىز قۇستۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستىكى.

[ئورۇنباشارى] چىلپا.

[چىقىش ئورنى] ئاسىيا ۋە ياۋروپادىن چىقىدۇ.

[دېققەت قىلىدىغان ئىشلار] بۇ زەھەرلىك دېررا بولغاچقا، ئۇنى ئىستېمال قىلىشتىن

بۇرۇن خېمىر ئارىسىغا ئېلىپ، قوقاسقا كۆمۈپ، پىشۇرۇپ زەھەرسىزلىككە ئۇرۇپ، ئاندىن ئىستېمال قىلىش لازىم.

تۇرۇپ ئۇرۇقى

(莱菔子 lai fu zi)

[ئەرەبچە نامى]

برالھىل

[پارسچە نامى]

خم تراب

[ئوردۇچە نامى]

مىلىكى چىچ

[لاتىنچە نامى] Semen Raphani Sativi

[ئىنگلىزچە نامى] Garden Radish Seed; Radish Seed

[تونۇش]

بۇ كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاق كۆك تۇرۇپنىڭ قۇرۇتۇلغان

پىششىق ئۇرۇقىدۇر. شەكلى بىر ئاز ياپىلاق، رەڭگى قىزغۇچ قوڭۇر، پۇرىقى سۇس، تەمى

بىرئاز قېرىق كېلىدۇ (2.19 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان ماي ۋە 45% ماي بار. يەنە باكتېرىيەگە قارشى ماددا راپانن (Raphanin) ۋە ئاز مىقداردىكى ئۆسۈملۈك سېترولى، ترى ئاكونتان (Triacontane) لارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى: تۇرۇپ تۇرۇقىدا ياكى تېپىيىگە قارشى ماددا بولۇپ، بۇنىڭ ئۆسۈملۈك تەركىبى رافانننىڭ ئىبارەت. بۇنىڭ ھەر بىر مىللىمېتىردا بىر گرام تۇتقان قويۇقلۇقتىكى ئېرىتمىسى ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيەسى ۋە چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنى ئۈنۈملۈك ھالدا تورمۇزلايدۇ ھەمدە ھەر خىل ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرىنىڭ بىخ چىقىرىشىغا تەسىر قىلىدۇ. تۇرۇپ تۇرۇقىدىن چىقىرىلغان بىر خىل ماي بولۇپ، بۇ «Sulforaphen» دېيىلىدۇ، بۇنىڭ بىر پىرسەنتلىك قويۇقلۇقى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيەسى يىرىك شارچە باكتېرىيەسى، ئۆپكە ياللۇغ تاياقچە باكتېرىيەسى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيەلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە تاقابىل تۇرالايدۇ.

2. زەمبۇرۇغقا قارشى تەسىرى: تۇرۇپ تۇرۇقىنىڭ سۈدىكى چىلانمىسى (3i) تەجرىبە نەتىجىسىدە ئورتاق مەركەزلىك تۈك تەمرەتكىسى زەمبۇرۇغى قاتارلىق ئالتە خىل زەمبۇرۇغ. لارنى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ.

3. باشقا تەسىرى: ئۆزگەرگەن خىلى Raphanus Sativum دىن ئېلىنغان ماددىسى ئۇزۇن مۇددەت چوڭ چاشقاننىڭ ئوزۇقلۇقى قىلىنسا، قالغان بەزى ھورمۇننىڭ بىرىكىشىنى توسالغۇغا ئۇچرىتىدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشنىھانى ئېچىش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تاش پارچىلاش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، چىرايغا جۈلا بېرىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەزىمنىڭ بۇزۇلۇشى، كۆڭۈل ئېلىشىش، قۇسۇش، ئاشقازان ياللۇغى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بۆرەك دوۋساق تاش كېسەللىكلىرى، داغ، بەرەس، بەھەق ۋە باشقا تېرە كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەلەمپۇر، پىننە، بەدىيان، تۇرۇپ تۇرۇقى، لاپىندانە 5 گرامدىن، زەنجىۋىل 10

گرام، چاپلىق تەييارلاپ ئىچسە، ھەزىم ناچارلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. تۇرۇپ ئۇرۇقى 10 گرام، قوغۇن ئۇرۇقى 7 گرام، تاۋۇز ئۇرۇقى 5 گرام،
تەرخەمەك ئۇرۇقى 10 گرام، كەرەپشە ئۇرۇقى 15 گرام، قايناتما تەييارلاپ ئىچسە، تاش
پارچىلايدۇ، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۇماق، بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] شۇمشا ئۇرۇقى، ئاق قىچا.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆس-

تۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دەرا ياسالمىسى] سۈيدۈك ھەيدەش شەرىپىتى.

[قوشۇمچە] تۇرۇپ ئۇرۇقىنى تازىلاپ، سۇس ئوتتا ئازراق ئۆزلىگۈچە ھەمدە، بىر خىل

خۇش پۇراق چىققۇچە قورۇپ ئىشلەتكەن ياخشى.

قارا كۆز بەدىيان مايىسى

(蒔萝苗 shi luo miao)

[ئەرەبچە نامى] شېت

[پارسچە نامى] شېت

[ئوردۇچە نامى] سۇيا

[لاتىنچە نامى] Plantula Anethi Graveolentisi

[ئىنگلىزچە نامى] Dillseedling

[تونۇش]

بۇ سېرىقچىچەكنىڭ قۇرۇتۇلغان يۇمران شېخى ۋە يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت بولۇپ،
«سېرىقچىچەك» ياكى «شېت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.19 - رەسىم).

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] پۈتۈن چۆپنىڭ چىلانمىسى ۋېناغا ئۆكۈل قىلىنسا، ھايۋا-

ناتلارنىڭ قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. قان تومۇرنى كېڭەيتىدۇ، نەپەسنى قوزغىتىدۇ. كىچىك

ئۆچەينىڭ كېڭىيىش كۈچىنى ئاجىزلىتىدۇ. سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قەي قىلدۇرۇش، يەل ۋە ئىششىق تارقىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇش، ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، جىگەر ۋە قورساق ئاغرىقى، ھەزىم ناچارلىق، قورساق ئېسىلىش، بوغۇم ئىششىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا كۆز بەدىيان مايسىسىنى ئۇسارىسى قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. قارا كۆز بەدىيان مايسىسىنى قاينىتىپ، بۇنىڭ بىلەن ھوردىنىپ تەرلەنسە، قورساق ئاغرىقى، قورساق ئېسىلىش ۋە قورساق غۇرۇلداشلارغا پايدا قىلىدۇ.

3. قارا كۆز بەدىيان مايسىسى، سانا، خىيارشەنبەر، تاۋۇز ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 20~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] لىمون سۈيى، بادام يېغى.

[ئورۇنئاسارى] سېرىقچىچەك.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئەنخۇي، جياڭسۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] قارا كۆز بەدىيان مايسىسى قايناتمىسى.

① ھەببۇلمۈلۈك

(巴豆 ba dou)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەدەدە قۇرتلارنى چۈشۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتى، كۆيگەن قويۇق خىلىتلارنى سۈرۈپ چىقىرىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ئىششىق ۋە يەللەرنى تارقىتىش، قەي

قىلدۇرۇش، سۇيدۈك ھەيدەش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان ئايلىنىشنى تېزلىتىش.

① ھەببۇلمۈلۈك يېغى

(巴豆油 ba dou you)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، قەي قىلدۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، پەي - مۇسكۇللارنى چىگىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۇندۇرۇش، ماددا ئالە شىشمنى تېزلىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئۈچەي توسۇلۇشنى ئېچىش.

② قارا كۆز بەدىيان

(蒺藜子 shi luo zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۇيدۈك ھەيدەش، قۇستۇرۇش.

③ ھەببۇلغار

(月桂樱子 yue gui ying zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

-
- ① تەپىلاتى 17 - بايقا قارالڭ
② تەپىلاتى 21 - بايقا قارالڭ
③ تەپىلاتى 41 - بايقا قارالڭ

پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، قەي قىلدۇرۇش،
ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.

قارا خەربەق^①

(铁筷子 tie kuai zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تېرىنى قۇۋۋەتلەش، قەي قىلدۇرۇش، كۈچلۈك دەرىجىدىكى سۈرگە دورا بولۇپ،
تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش،
قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تىرەرەڭ ماددىسىنى ئەسلىگە
كەلتۈرۈش.

① تەپسىلاتى 43 - بابقا قاراڭ

يىگىرمىنچى باب تەرلەتكۈچى دورىلار

تەرلىتىش تەسىرى كۈچلۈك بولغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ تەرلەتكۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

كىلىنىكىدا كۆپ ئۇچرايدىغان بىر قىسىم كېسەللىكلەردە (يەنى زۇكام، نەزلە، كېزىك، ھەرخىل بوغۇم ئاغرىقلىرى، زىققە، يۆتەل ...) كېسەللىك ئەھۋالىغا قاراپ ماس ھالدىكى تەرلەتكۈچى دورىلارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق تېرە تەر تۆشۈكچىلىرىنى ئېچىپ، كېسەل پەيدا قىلغۇچى ماددىلارنى بەدەن سىرتىغا چىقىرىپ تاشلاشقا توغرا كېلىدۇ. تەرلەتكۈچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە دىققەت قىلماسا ئېغىر ئاقمۇەتلەر كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا بۇ خىل دورىلارنى ئىشلەتكەندە ئىشلىتىش ۋاقتى ۋە مىقدارىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش كېرەك. بۇ خىل دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار، تەرلىتىش خۇسۇسىيىتى ئارقىلىق ئورگانىزمنىڭ ماددا ئالمىشىشىنى ياخشىلاپ، كېسەللىك ماددىسىنى تازىلايدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار تەرلەتكۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ياۋا پۇرچاق، قىزىلمۇچ، چاكاندا، قارىمۇچ، زەنجۈبىل، پىلىپىل، غاپەس، پورارىيە يىلتىزى، ئەمەن، قار لەيلىسى، ئاقمۇچ.

ياۋا پۇرچاق

(望江南 wang jiang nan)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

herba Cassiae Occidentalis [لاتىنچە نامى]

herb of Coffeesenna [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق چاتقال ياكى يېرىم چاتقالسىمان سامان غوللۇق

ئۆسۈملۈك ياۋا پۇرچاق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى، ئۇرۇقى، يىلتىزى «ياۋا پۇرچاق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك، ئۇچى ئۇچلۇق، قۇرۇ- تۇلغان ئۇرۇقى سىلىندىر شەكىللىك، سەل ياپىلاق، چۆرىسى ساراغۇچ بېغىرەڭلىك، سىرتقى يۈزى يىرىك بولىدۇ، پۇراقلىق كېلىدۇ (1.20 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە دىيانترونىك خېتېروزىدى (Dianthronic heteroside)، يىلتىزى دېھىدروكسى ئانتراكۋىنن (Dihydroxyanthraquinone)، ئېمودىن (Emodin) لار بار.

ئۇرۇقى ھومودىيانترونى (Homodiyanthrone)، رەۋەن كىسلاتاسى (Rhein)، ئالوي ئېمودىن (Aloe-emodin)، ئۇرۇقىنىڭ يېغىدا زىغىر كىسلاتاسى، ياغ كىسلاتاسى، پالمىدىن كىسلاتاسى، قاتتىق ماي كىسلاتاسى بار. يەنە زەھەرلىك ئاقسىل، ئۇچۇچان ياغۇ بار، مېۋە پوستى تەركىبىدە ئاپېگېنىن (Apigenin) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] يوپۇرماق، يىلتىز ۋە ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە تۇتقان ئۇچۇچان ماي كۆپ خىل باكتېرىيەلەرنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە، ئۇلارنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى بەزى زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ، يىلتىزى سۇلۇق ئىششىقلارنى داۋالىيالايدۇ. ياكى يەڭگىل دەرىجىدىكى سۈرگۈ ياكى قىزىتما قايتۇرغۇچى دورا قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى ئىچىنى سۈرۈش رولىغا ئىگە ھەمدە روشەن ھالدىكى زەھەرلىك تەسىرىمۇ بار، بۇ، تەركىبىدە تۇتقان زەھەرلىك ئاقسىل بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ئىچىنى سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قىزىتما، قەۋزىيەت، چوڭ بوغۇم ئاغرىقى، ئۇششاق بوغۇملار ئاغرىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىق، تېرە كېسىلى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياۋا پۇرچاقنىڭ يوپۇرمىقى بىلەن يىلتىزىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ،

ئىچسە، ئىچىنى سۈرىدۇ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

2. ياۋا پۇرچاق يىلتىزىنى لىمون سۈيىدە ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا سىرتتىن سۈركە.

- سە، داغ ۋە باشقا تېرە كېسەللىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. ياۋا پۇرچاق يىلتىزنى ئېزىپ تالقانلاپ ئىچسە، سۇيدۇك ھەيدەپ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.
4. ياۋا پۇرچاق ئۇرۇقىدىن 10 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، قەۋزىيەتكە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە، نېلۇپەر.

[ئورۇنباىسارى] بىر بىرىگە بەدەل بولالايدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېيىي، شەندۇڭ، جياڭسۇ، ئەنخۇي قاتارلىق جايلاردىن.

دىن ھەم ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

قىزىلمۇچ

(辣椒 la jiao)

[ئەرەبچە نامى] قفل امر

[پارسچە نامى] قفل سرخ

[ئوردۇچە نامى] مورج لال، مورج سرخ

[لاتىنچە نامى] Fructus Capsici

[ئىنگىلىزچە نامى] Bush Redpepper Fruit

[تونۇش]

بۇ پىدىگەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قىزىلمۇچ (Capsicum frutescens) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى «قىزىلمۇچ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى قىزىل پارقراق، ئىچى كاۋاك، ئوتتۇرىسى ئىككى ئۈچ بۆلۈمچە بولۇپ بۆلۈنىدۇ، ھەر بىر بۆلۈمچىدە نۇرغۇنلىغان سېرىق رەڭلىك ئۇرۇقى بولىدۇ. تەمى ئاچچىق، ئالاھىدە پۇرىقى بار (2.20 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىدە كاپسەنتىسىن (Capsaicin) ناملىق لازا ئىشقارى، دى ھىدروكاپسەنتىسىن (Dihydro Capsaicin)، نوردى ھىدروكاپسەنتىسىن (Nordihydro Capsaicin)، كاپسەنتىسىن (Homo Capsaicin)، رەڭلىك پىگمېنت كىرېتوكسانتىن (Cryptoxanthin)، كاپسەنتىسىن (Capsanthin)، كاروتىن (Carotene) ۋە ئاز مىقداردا

ۋىتامىن C، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ھەزىم قىلىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: لازا ئىشقارى ئىستېمال قىلىنسا، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ. ھەزىمنى ياخشىلايدۇ، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ئەمما كۆپ مىقداردا ئىستېمال قىلىنسا، ئاشقازان ياللۇغى، ئۈچەي ياللۇغى، ئىچ سۈرۈش، قۇسۇش قاتارلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ.

2. باكتېرىيەگە قارشى ۋە قۇرت ئۆلتۈرۈش تەسىرى: لازا ئىشقارى مومسىمان سپورىلىق تاياقچە باكتېرىيە ۋە سۈبىتىلىس تاياقچە باكتېرىيىلىرىنى ئۈنۈملۈك ھالدا تۈرمۈزلايدۇ، لېكىن ئالتۇن رەڭلىك، ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىسى ۋە چوڭ ئۈچەي تاياقچە باكتېرىيىسىگە ئۈنۈمى يوق.

3. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: لازا ئىشقارى ياكى لازا ياسالمىسى ناركوز قىلىنغان مۈشۈك ۋە ئىتنىڭ كۆك قان تومۇرىغا ئوكۇل قىلىنسا، ۋاقتىنچە قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. يۈرەك سېلىشىنى ئاستىلىتىپ، نەپەس ئېلىشنى قېيىنلاشتۇرىدۇ.

4. باشقا تەسىرى: چەتئەلدە خەۋەر قىلىشىچە، ئىستېمال قىلىندىغان قىزىل لازا تەم تەڭشەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇ قان شىرسىدىكى ئەركىن يۈرىدىغان ھىدروكورتىزون روشەن ھالدا ئاشۇرىدۇ. سۈيۈكنىڭ چىقىرىلىشىنىمۇ ئاشۇرىدۇ. يەنە تالالىق ئاقسىللارنىڭ ئېرىش ئاكتىپچانلىقىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، چىرايىنى قىزارىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، يەل تارقىتىش، مۇسكۇل-لارنى قوزغىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان ئاجىزلىقى، ھەزىم ناچارلىقى، قورساق ئېسىلىش، يۇقۇملۇق ئىچ سۈرۈش، بەلغەمدىن بولغان چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى (مۇپاسىل)، بەل ئاغرىقى، بېقىن ۋە يانپاش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىلمۇچنى يۇمشاق سوقۇپ، ھەسەلگە قوشۇپ خېمىر قىلىپ، 2. 0 گرام چوڭلىق قىدا كۇمىلاچ تەييارلاپ ئۇنىڭدىن ھەر سائەتتە ئىككى دانىدىن ئىچىپ بەرسە، يۇقۇملۇق ئىچ سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قىزىلمۇچنى سۇغا چىلاپ زەھەرلىك ھاشاراتلار چىقىۋالغان ياكى غالجىر ئىت چىشىلۇۋالغان جايغا چاپسا زەھەر قايتۇرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، دەسلەپ ئېچىشىش پەيدا قىلىپ ھۆللۈكلەرنى سىرتقا چىقىرىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن ئاغرىقنى توختىتىدۇ، زەخمىلەرنىڭ ھۆللۈكلىرى ۋە يىرىڭلىرىنى قۇرۇتۇش ئارقىلىق ساقىيىشنى تېزلىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، قايماق.

[ئورۇنباىسارى] پىلىپىل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆس.

تۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] قىزىلمۇچ قىيامى.

چاكاندا

(麻黄 ma huang)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] سواكپان-سواكپا

[لاتىنچە نامى] Herba Ephedra Sinicae

[ئىنگلىزچە نامى] Chinese Ephedra Herb

[تونۇش]

بۇ چاكاندا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق كىچىك چاتقال ئۆسۈملۈك چۆپسىدە. مان چاكاندا، قىرىق بوغۇمىسىمان چاكاندا ياكى ئوتتۇرا چاكاندىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ چۆپسىمان غولى تېبابىتىمىزدە «ئەمسۇخ»، «چاكاندا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.20 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] چۆپسىمان سېرىق غوللۇق چاكاندا تەركىبىدە %2~1 كىچىك

ئالكالوئىد بار، بۇنىڭ ئىچىدە %40~90 ئېفېدىرىن (Ephedrien) بار، يەنە ئۇچۇچان ماي

بار.

قىرىق بوغۇمىسىمان چاكاندا تەركىبىدە تەخمىنەن %15 كىچىك ئالكالوئىد بار. بۇنىڭ ئاساسلىقى ئېغىدىرىن ۋە پىسېۋودو ئېفېدىرىن (Pseudo Ephedrinum) دىن ئىبارەتتۇر. يەنە تاننىن، فلاۋون گلۇكوزىد، دىكىستىرىن (desttin)، كراخمال، مېۋە يېلىمى، تالالىق ماددىلار. گلوكۇزا قاتارلىق بىرىكىمىلەر ۋە چۆپ كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، ئالما كىسلاتاسى قاتارلىق ئورگانىك كىسلاتالار بار.

ئوتتۇرا چاكاندا تەركىبىدە كۆپ مىقداردا ئېفېدىرىن بار. ئازراق تاننىن فلاۋون گلۇكوزىد، دىكىستىرىن، كراخمال، مېۋە يېلىمى، تالالىق ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. چاكاندا ئىشقارى:

① يۈرەك قان تومۇر سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى:

ئېفېدىرىننىڭ قان - تومۇرلارنى تارايىتىش تەسىرى نىسبەتەن ياخشى. قان - تومۇرلارنى تارايىتىش تەسىرى ئاجىز، شۇڭا بۇرۇن شىللىق پەردىسىنىڭ ئىششىقىغا ئىشلىتىلىدۇ، تارايىتىش تەسىرى بولسىمۇ، ئەمما ئىككىلەمچى قان تومۇرنى كېڭەيتىش تەسىرى يوق. ئۇ تاجسىمان قان تومۇرنى كېڭەيتىدۇ، تاجسىمان قان تومۇردىن ئۆتىدىغان قان مىقدارىنى كۆپەيتىدۇ، باش مېڭە ئۈستۈنكى ئارقا ياپرىقى ئاجراتمىسى (پروگېسترون پوسپىتېرىيور) بىلەن بىرلىشىپ قان تومۇر بېسىمىنى ئۆزلەتكەن چاغدا، كۆپ مىقداردىكى پروگېسترون پوسپىتېرىيود كەلتۈرۈپ چىقارغان تاجسىمان قان تومۇر قىسقىراش ۋە يۈرەك تورمۇزلىنىشىنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ.

② مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئېفېدىرىن ئەگەر يۇقىرىراق داۋالاش دوزىسىدا ئىشلىتىلسە، مېڭە پوستلاقى ۋە پوستلاق ئاستىدىكى مەركەزلەرنى دەرھال قوزغىتىدۇ، نەتىجىدە روھىي قوزغىلىش، ئۇيقۇسىزلىق، بىئاراملىق، تىترەش قاتارلىق ئالامەتلەر سادىر بولىدۇ، ھەمدە نەپەسلىنىش مەركىزىي ۋە قان تومۇرلارنى ھەركەتلەندۈرۈش مەركىزىنى قوزغىتىدۇ.

③ توغرا يوللۇق مۇسكۇللارغا بولغان تەسىرى:

ئېفېدىرىننىڭ كانايچىلار توغرا يوللۇق مۇسكۇللىرىنىڭ سىپازمىسىنى بوشىتىش تەسىرى بار.

④ ئېفېدىرىن ئىسكىلات مۇسكۇللىرىغا نىسبەتەن چارچاشقا قارشى تۇرۇش تەسىرىنى

بېرىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرلىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئىچكى ئەزالارنى كۈچلەندۈرۈش، ئاغرىق توختىتىش، ئەزلە سۈيۈقلۈكىنى توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچ سۈرۈش، پەتەق (چۆقۇق)، چىقىق، بۆرەك ۋە دوۋساق كېسەللىكلىرى، زۇكام، ئۆپكە ياللۇغى، بوغۇم ئاغرىقلىرى، زىققە، ئۆپكە سىلى، جىگەر، يۈرەك ئاجىزلىقى، ھەر خىل جاراھەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[۵. شىلتىش ئۇسۇلى]

1. چاكاندىدىن 10 گرام ئېلىپ، رەيھان شەرىپتى بىلەن ئىچسە، چۇقۇققا پايدا قىلىدۇ، ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. بەش گرام چاكاندىنى ئېزىپ، ئەنجۈر بىلەن ئىچسە، يۆتەل ۋە نەپەس سىقىشقا پايدا قىلىدۇ.

3. چاكاندىنىڭ قۇرۇقىدىن 15 گرام ئېلىپ، يېرىمى قالغۇچە قاينىتىپ سۈزۈپ ئىچسە، جىگەر ۋە يۈرەك ئاجىزلىقىغا پايدا قىلىدۇ.

4. 10 گرام چاكاندا بىلەن يەتتە گرام سانانى قاينىتىپ، ئۈزۈم سۈيى بىلەن ئىچسە، رەڭگىروينى چىرايلىق قىلىدۇ، بەدەننى سەمرىتىدۇ، بالىياتقۇنى تازىلايدۇ، ئاز ئىچسە، ئىچنى سۈرىدۇ.

5. قۇرۇتۇلغان چاكاندىدىن يەتتە گرامنى سوقۇپ تالقىنىنى سىرتىدىن سەپسە، قان توختىتىدۇ. جاراھەتكە گۆش ئۈندۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ماغدۇرسىزلىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ناۋات.

[ئورۇنباىسارى] خام زەنجۈل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ خوتەندىن چىقىدۇ.

① قارمۇچ

(黑胡椒 hei hu jiao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، ئۇندىن باشقا بەلغەم بوشىتىش، پەي ۋە مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، چىرايىنى پارقىرىتىش، بەدەننى قىزىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقا-زاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۈرەكنى قوزغىتىش، ئېرىنى قىزارتىش، چاچ ئۆستۈرۈش.

② زەنجۈل

(干姜 gan jiang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئاشقازان، باھ، پەينى قۇۋۋەتلەش، تەرلىتىش، ئۇندىن باشقا نېرۋىلارنى قوزغىتىش، ئىشتىھانى ئېچىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈت، مەنىي پەيدا قىلىش، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى يوقىتىش، قان توختىتىش، چاچ ئۈندۈرۈش.

③ پىلىپ

(萆菱 bi ya)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

-
- ① تەپىلاتى 1 - باب § 3 غا قاراڭ
② تەپىلاتى 1 - باب § 3 غا قاراڭ
③ تەپىلاتى 1 - باب § 3 غا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، يەل تارقىتىش، ئۈندىن باشقا جىگەر، تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، قەينى توختىتىش، ئېغىزنى خۇشبوۋى قىلىش، مەنىنى كۆپەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

① غاپەس

(龙芽草 long ya cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەۋدا خىلىتىنى تازىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرلىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان تازىلاش، تېرىگە جۇلا بېرىش، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چاچ چىقىرىش، قان توختىتىش.

② پويرارىيە يىلتىزى

(葛根 ge gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى ۋە «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، تەرلىتىش، مۇسكۇللارنى بوشتىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش.

① تەپسىلاتى 4 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 29 - بابقا قاراڭ

① ئەمەن

(艾叶 ai ye)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتلىرىنى سۈرۈش، ئۆپكەنى تازىلا-
 ش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيز ماڭدۇرۇش، تەرلى-
 تىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، چاچ ئۆستۈرۈش.

② قار لەيلىسى

(雪莲花 xue lian hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، تەرلىتىش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، پەي،
 نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش، بالىياتقۇ، تۇخۇمداننى كۈچەيتىش.

ئاقمۇچ

(白胡椒 bai hu jiao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، تارقىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش،
 نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى ۋە ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى
 تەڭشەش، تەرلىتىش، بەدەننى قىزىتىش، ئىششىق تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۈرەكنى
 قوزغىتىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

① تەپسىلاتى 9 - باقا قاراڭ
 ② تەپسىلاتى 10 - باقا قاراڭ

يىگىرمە بىرىنچى باب ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلار

نېرۋىلارنىڭ زىيادە جىددىيلىك سېزىمىنى پەسەيتىپ، ئاغرىق توختىتىش تەسىرىنى بېرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر (تۈرلۈك كېسەللىكلەرنىڭ ئاسارىتىدىن كېلىپ چىققان يەرلىك توقۇلمىلارنىڭ زەخىملىنىشى، رېماتىزم، ھامىلىدارلىقتىن بولغان بەل ئاغرىش، باش ئاغرىش، چىش ئاغرىش، ھۆللۈكتىن بولغان يۈرەك رىتمىسىزلىقى، گال ئاغرىقى قاتارلىقلار) دىن مەركىزى نېرۋا سىستېمىسى ۋە ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسى زىيادە جىددىيلىشىپ سېزىمى ئېشىپ كېتىش سەۋەبىدىن ئاغرىق كۈچىيىپ، ئورگانىزمنىڭ نورمال فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتى بۇزۇلۇش، ماددا ئالمىشىش قالايمىقانلىشىشتەك ئەھۋاللار كېلىپ چىقىدۇ. ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. ئاغرىق پەيدا بولۇشنىڭ سەۋەبلىرى ھەرخىل بولغاچقا، ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنى ئىشلەتكەندە سەۋەبگە ئاساسەن مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق ياكى ھۆل سوغۇق بولىدۇ. بۇ دورىلار نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، جىددىيلىكنى پەسەيتىش، نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش، زەخىملىرىنى پۈتتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار ئاغرىق پەسەيتكۈچى دورىلاردۇر. مەسىلەن: تۆگىتاپان، دىبىق، ئەزپارەتتىپ، يالپۇز، كۆكنار پوستى، سۆرۈنجان، ئىنەكپىدى تى ئۇرۇقى، ئىتياڭقى ئۇرۇقى، زاراڭزا يېغى، قارا كۆز بەدىيان، مۇشكىدەنە، بالدېر-غان، پىلە قۇرتى مايىقى، يالپۇز جەۋھىرى.

چاچراقتۇ، قەنتەرىيۇن، سەبىرى، مامرانچىنى، يالغان ئادەمگىياھ، ئۇچار چاشقان يايىقى، كەكرى ئوزۇقى، خەرنۇپ، چۆل يالپۇزى، ئاق موم، تۇخۇم ئېقى، شاقايىقۇنۇدە-مان، مۇدەن يىلتىزى پوستى، پىچانگۈل يىلتىزى، كەپە، كەۋرەك، سۇزاپ ئۇرۇقى، كەرۋىيا، قارا كۆز بەدىيان مايىسى، ياۋا پۇرچاق، يالپۇز، شەۋكىران، ئەپيۇن، ئىتياڭقى يوپۇرمىقى، قانداالا، بىدىمىشكى، مەئە سائىلە، زەيتۇن يېغى، فەرپىيۇن، تۆگە يېغى، كەۋرەك.

تۆگتاپان

(骆驼缣草 luo tuo ti cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Zygophyllum oxianum*

[ئىنگلىزچە نامى] *Zygopyhllum*

[تونۇش]

بۇ ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تۆگتاپاننىڭ يەر ئۈستى چۆپ قىسمىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تۆگتاپان» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ھەرخىل زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باش ئاغرىقى، ھەر خىل زەخمىلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يانتاق شېكېرىدىن ئىككى گرام، ئادراسماندىن بىر گرام، تۆگتاپاندىن ئىككى گرام ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ، كۈنىگە 3 قېتىم ھەر قېتىمدا 1~3 گرامغىچە ئىچسە باش ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. كەتىراچنى 10 گرام، زەمچە 4 گرام، تۆگتاپاندىن 2 گرام ئېلىپ، سوقۇپ يەرلىك ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.

[ئورۇنباشارى] توشقانقۇلاق.

[چىقىش ئورنى] تۈزلەڭلىكلەردە، تاغ ئېتىكىدە، بىنەملەردە ياكى يول بويىدا ئۆسىدۇ، رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] تۆگتاپان تالقىنى.

دېبىق

(桑寄生 seng ji sheng)

[ئەرەبچە نامى] دېق، موزىج مىلى

[پارسچە نامى] موزىك مىلى

[ئوردۇچە نامى] موزىك، قوس

[لاتىنچە نامى] *Herba Taxilli Chinensis*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Chinese Taxillus Herb*

[تونۇش]

بۇ دېبىق ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك دېبىق بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان غول، شاخ، يوپۇرماقلىرى «دېبىق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (2.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئونئانوليك كىسلاتا (Oleanolic acid)، β - ئامىنىن (β -amyrin)، سېبىئولوگىيەلىك ئىشقارلار، ئامىنو كىسلاتا ۋە فوسفادلىق ياغلاردىن تۈزۈلگەن.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ۋىرۇس، باكتېرىيەلەرنى ئۆلتۈرۈش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، قاندىكى مايىنى چۈشۈرۈش، راققا قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل ۋە ھۆللۈكنى يوقىتىش، پەي ۋە سۆڭەكلەرنى چىڭىتىش، ھامىلىنى ئاسراش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

رېماتىزم كېسەللىكلىرى، بەل، پۇت سىرقىراپ ئاغرىش، پەي ۋە سۆڭەكلەرنىڭ يۇمشاپ يىگىلەپ كېتىشى، پۇت ماغدۇرسىزلىنىش، يۇقىرى قان بېسىمى، ھامىلىدارلىقتىن بولغان بەل ئاغرىش، ھامىلە كۆپ تەۋرەش ياكى ئادەتلەنگەن بويىدىن ئاجراش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بوزۇغا 10 گرام، جويۇز 10 گرام، قەلەمپۇر 10 گرام، قارىمۇچ 10 گرام،

دېبىقتىن 10 گرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ، تۇخۇم سېرىقى بىلەن زىمات تەييارلاپ قورساق، بەل ساھەسىگە چاپسا، تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ تۇغۇتتىن كېيىنكى بەل ئاغرىشلىرىغا شىپا بولىدۇ.

2. موزا 5 گرام، ئاقىرقەرھە 5 گرام، جويۇز 10 گرام، بەدىيان 10 گرام، قارىغۇچ 10 گرام، لاچىندانە ھىندى 10 گرام، قاقىلە 10 گرام، دېبىقتىن 10 گرامدىن ئېلىپ چايلق قىلىپ ئىچىپ بەرسە، بەل - پۇت قوللارنىڭ ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] 24~35 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزۈپ قويدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستىكى، كەترا.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ جېجياڭ، جياڭشى، خۇبېي، سىچۈەن، يۈننەن قاتارلىق ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

ئەزپارەتتىپ

(文蛤 wen ge)

[ئەرەبچە نامى] الغار اليب

[پارسچە نامى] ناسن خس، ناسن پريان

[ئوردۇچە نامى] نك

[لاتىنچە نامى] Concha Meretricis

[ئىنگىلىزچە نامى] Hard Clam Shell

[تونۇش]

بۇ سۇدا بولىدىغان كىچىك جانلىقلارنىڭ قېپى بولۇپ، قاتتىق، تىرىققا ئوخشايدۇ، رەڭگى قىزىل، ئاققا مايىل، كۆك، قارا، ھەر خىل رەڭدە بولۇپ، پۇرىقى خۇشبو، ئۆزى قاتتىق كېلىدۇ. خەلق ئارىسىدا بۇنى «قۇلۇلە قېپى» دەپمۇ ئاتايدۇ، بۇ قاپ «ئەزپارەتتىپ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.21 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ماددىلارنى يۇمشىد.

تىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باش ئاغرىقى، بېھوشلۇق، ھۆللۈكتىن بولغان يۈرەك رېتىمىسىزلىقى، ئاشقازان كېسى-
لى، ئاشقازان ۋە بالىياتقۇنىڭ سوغۇقتىن ئاغرىشى، بالىياتقۇنىڭ بوغۇلۇپ قېلىشى، كۆپ
تەرلەش ھەم سوغۇقتىن بولغان ھەر خىل كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپيۇن 0.01 گرام، بەزرۇلبەنجى 2 گرام، شىنجاڭ بالدەرغىنى 2 گرام،
ئەزپارەتتىپىدىن 5 گرامدىن ئېلىپ، سۇيۇپ قىلىپ ئىچىشكە بەرسە ياكى گۈل يېغى بىلەن
مەلھەم قىلىپ باش ساھەسىگە چاپسا، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

2. ئەزپارەتتىپ 5 گرام، ئەپيۇن 0.01 گرام، ئىتياڭقى ئۇرۇقى 0.03 گرام،
بەزرۇلبەنجى 5 گرام، ئوسۇڭ ئۇرۇقى 5 گرام، كەندىر 3 گرام، سۇيۇپ قىلىپ ئىچىپ
بەرسە، ئاغرىق پەسەيتىپ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~9 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقى ۋە تولغاق كېسىلى بولغانلارغا
بېرىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] باش ئاغرىقىغا سىركەنجىۋىل، تولغاققا گىل ئەرمىنى قوشۇپ بېرىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] قەسبۇز زەررە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دېڭىزلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] سۇيۇپى ئەزپارەتتىپ.

يالىپۇز

(薄荷 bo he)

[ئەرەبچە نامى] فودىج

[پارسچە نامى] پوزىنە

[ئوردۇچە نامى] پوزىنە

[لاتىنچە نامى] herba menthae

[ئىنگلىزچە نامى] Wild Mint Herb

[تونۇش]

بۇ كالىپۇكىسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك

يالپۇز بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «پۈدەنە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (21).
4 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھۆل يوپۇرمىقى تەركىبىدە بىر پىرسەنت شېخى ۋە غولدا ئىككى پىرسەنت ئۇچۇچان ماي بار، ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبى %78~77 مانىتول (Menhthol)، مانتون (Menthone) %8~12 قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مانتول باش ئاغرىقى ۋە نېرۋا ئاغرىقىنى توختىتىدۇ، بۇ تېرىگە ئىشلىتىلسە، ئاۋۋال سوغۇق سېزىم بېرىدۇ، كېيىن كۆيگەندەك سېزىم بېرىدۇ، ئىسپىرتلىق ئېرىتمىسى چىرىشكە قارشى تۇرىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەزىمىنى ياخشىلاش، يىل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، چىرىش-نىڭ ئالدىنى ئېلىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، قۇسۇش، كۆڭۈل ئېلىشىش، يۇقۇملۇق ئىچى سۈرۈش، ئىسھال قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىشتىن باشقا، يەنە يۈزدىكى سەپكۈنلەرنى يوقىتىش، مۈشۈك، چاپان قاتارلىق ھاساراتلار چاققان يەرلەرنىڭ ئاغرىقىنى توختىتىش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەلتاشما، بۇرۇن، قۇلاق ۋە باشقا ئەزالارغا پەيدا بولغان قۇرتنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يالپۇزنى داۋاملىق يەپ بەرسە، ھەزىمىنى ياخشىلايدۇ، يۇقۇملۇق ئىچى سۈرۈش تارقىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

2. 10 گرام يالپۇزنى سىركە بىلەن ئېزىپ يۈزىگە چاپسا، يۈزدىكى داغنى ئالىدۇ.

3. يەتتە گرام يالپۇزنى سىركە بىلەن ئېزىپ سۈركەسە، مۈشۈك، چىشلىگەن، چاپان قاتارلىق ھاساراتلار چاققان يەرلەرنىڭ ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

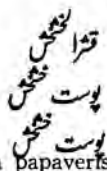
4. 10 گرام يالپۇزنىڭ يوپۇرمىقىنى سىقىپ سۈيىنى تېمىتسا، بۇرۇن، قۇلاق ۋە باشقا ئەزاغا چۈشكەن قۇرتنى يوقىتىدۇ ھەم قۇلاقنىڭ ئېغىرلىقىنى يوق قىلىدۇ.

5. يەتتە گرام يالپۇز يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىنى ئىرقى گۈلاب بىلەن قوشۇپ ئىچسە يەلتاشمىغا پايدا قىلىدۇ ياكى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، نەپەس قىيىنلىشىش، غەيرىي

- تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتىدىن بولغان قىزىتمىلارغا پايدا قىلىدۇ.
6. 10 گرام يالپۇز ئۇسارىسىنى ياكى ئۆزىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ ھەم سېرىقئەتنىڭ يىرتىلىشىغىمۇ پايدا قىلىدۇ.
7. بەش گرام يالپۇز سۈيىنى ئانار شەرىتى بىلەن قوشۇپ ئىچسە كۆڭۈل ئېلىشىش ۋە قۇسۇشقا پايدا قىلىدۇ.
8. يالپۇز يوپۇرمىقىنى داكىغا ئوراپ پەرىجىگە ھومۇل قىلسا، ھەيزنى راۋانلاشتۇرىدۇ.
9. 10 گرام يالپۇزنى شاراب بىلەن پىشۇرۇپ چاپسا، قارا داغنى ئالىدۇ، توققۇزكۆز ئاغرىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.
10. يالپۇزنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ زەھەرلىك ھاشارات چاققان يەرگە چاپسا، زەھەرنى تارتىپ ئالىدۇ.
11. يالپۇزنى يۇمشاق ئېزىپ قۇرتلاپ كەتكەن ئورۇنغا قويسا، قۇرتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.
12. يالپۇزدىن ئەرەق تارتىپ ئىچىپ بەرسە، ئىشتىھانى ئاچىدۇ، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 5~10 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ، ئۆپكەگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] مېۋە سۇلىرى، سىركەنجىۋىل، كەترا.
- [ئورۇنباىسارى] قەردمانە.
- [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن، بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونىمىزدىن كۆپ چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالغىنى] جاۋارش پۇدەنە، ئەرەقى پۇدەنە.

كۆكنار پوستى

(罂粟壳 ying su ke)

	[ئەرەبچە نامى]
	[پارسچە نامى]
	[ئوردۇچە نامى]
	[لاتىنچە نامى]

pericarpium papaveris

[ئىنگلىزچە نامى] Opium poppy Peel

[تونۇش]

بۇ ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق كۆكلىرىنىڭ پىشقان غوزا مېۋىسىنىڭ قۇرۇتۇلغان پوستى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پوستى «پوستى خەشخاش»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى خەشخاش» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋە پوستى قاتتىق ھەم چۈرۈك، ياغاچلىق كېلىدۇ، رەڭگى ئاق سېرىق، ئۆزى چىڭ، پوستى قېلىن بولغانلىرى ياخشىدۇر (5.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] خەشخاش پوستىنىڭ تەركىبىدە مورفىن (Morphine)، كودىن (Codeine)، تېباين (Thebaine)، ناركوتىن (Narcotine)، خەشخاش پوستى ئىشقا-رى (Narcotoline)، كۆكناز ئىشقا-رى (Papaverine) قاتارلىقلار بار.

1. فارماكولوگىيەلىك تەسىرى [1. ئاغرىق توختىتىش تەسىرى.
2. ئۇخلاش تەسىرى.
3. نەپەسلىنىشنى تورمۇزلاش، يۆتەل توختىتىش تەسىرى.
4. يۈرەك قان تومۇر سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى.
5. ھەزىم قىلىش يوللىرى ۋە باشقا سىلىق مۇسكۇللۇق ئەزالارغا بولغان تەسىرى.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان توختىتىش، ئىچى سۈرۈش-نى توختىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، ئۇيقۇسىزلىق، يۆتەل، زۇكام، نەزلە، قان تۈكۈرۈش، ئۇچەي قاناش، باش ئاغرىقى، گال ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گاۋزىبان 10 گرام، كۆكناز پوستى يەتتە گرام، بادام مېغىزى 10 گرام، ناۋات 15 گرام، قائىدە بويىچە سۇيۇپ تەييارلاپ ئىچسە، ئۇيقۇسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. كەتىرا 10 گرام، ئەرەب يېلىمى يەتتە گرام، زۇپا، پىرسىياۋشان سەككىز گرامدىن، كۆكناز پوستى يەتتە گرام، شېكەر 60 گرام، قائىدە بويىچە قايناتما تەييارلاپ

ئىچسە، قان تۈكۈرۈش، يۆتەل قاتارلىقلارغا مەنبەئەت قىلىدۇ.

3. كۆكنار پوستى 10 گرام، سۆڭلەپ يەتتە گرام، تۇخۇم سېرىقى بەش دانە، قائىدە بويىچە سۇيۇپ تەييارلاپ ئىچسە، باھ ئاجىزلىقىغا مەنبەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، ھەسەل، مەستىكى، شېكەر.

[ئورۇنباىسارى] ياۋا ئوسۇڭ.

[چىقىش ئورنى] ھىندىستان، ئىران، تۈركىيە، بۇلغارىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەرىپتى خەشخاش، لوئوقى سەرپىستان، لوئوقى خەشخاش.

سۆرۈنجان

(秋水仙 qiu shui xian)

[قەرەبچە نامى] سورنجان طو

[پارسچە نامى] سورنجان شىرىن

[ئوردۇچە نامى] سورنجان يىشى

[لاتىنچە نامى] Colchicum Alutumnale

[ئىنگىلىزچە نامى] Colchicum

[تونۇش]

بۇ گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سۆرۈنجان بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ تەڭگىسىمان يىلتىزى «سۆرۈنجان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. سۆرۈنجان تۇخۇمىسىمان تېمىنە شەكىللىك بولۇپ، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل سارغۇچ ئاق رەڭلىك ياكى سۇس قوڭۇرغا مايىل سېرىق رەڭلىك بەزىسىدە ئۇششاق زىچ، ئۇزۇن سىزىقچىدە لار كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئازراق قاتتىق ئاسان سۇنىدۇ، سۇندۇرۇلغان يۈزى ئاق ياكى سۇس كۈل رەڭگە مايىل سېرىق رەڭلىك، تالقانسىمان بولىدۇ. شەكلى سامساق چىشىغا ئوخشايدۇ.

تەمى ئاچچىق، پۇرۇقى سەل خۇش پۇراق (6.21 - رەسىم).
 [خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزى، ئۇرۇقى ۋە پۈتۈن چۆپى تەركىمىدە سۆرۈنجان ئىشقا-
 رى كولىختىسەن (Colchicine)، كولىخامىن (Colchamine)، كولىختىسېلېن (Colchicelene)،
 كولىختىسنامىد (Colchicinamide)، كولىخكوزىد (Colchicoside) قاتارلىقلار بار.
 [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] سۆرۈنجان ئىشقارى (كولىختىسەن) ھۈجەيرە زەھەرلىكۈ-
 چى تەسىرگە ئىگە، ھۈجەيرىلەرنىڭ ئۆسۈشىنى تۈرمۈزلايدۇ، يەرلىك بوغۇم ئۆتكۈر خاراكت-
 ىرلىك قوزغىلىشىغا نىسبەتەن ئالاھىدە تەسىرى بار. 12~24 سائەت ئىچىدە ياللۇغنى
 يەڭگىللىتىدۇ ھەمدە تېزلا ئاغرىق توختىتىدۇ.

مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى تۈرمۈزلايدۇ. بولۇپمۇ يۈرەك مۇسكۇلىغا ئاكتىپ تەسىر
 كۆرسىتىدۇ. يۆتەل پەسەيتىش رولىمۇ بار. زامانىۋى تەتقىقاتچىلار سۆرۈنجاننىڭ راكقا قارشى
 ئۈنۈمى بارلىقىنى ئىسپاتلىدى، ھازىر غەرب تېبابىتىدە سۆرۈنجاننىڭ ياسالمىسى بىلەن بىر
 قىسىم سەرتان كېسەللىكلىرى داۋالانماقتا، يەنە مەزكۇر دورىنىڭ ئۆتكۈر نقرەس (ئۇششاق
 بوغۇملار ياللۇغى) غا قارىتا كۆرۈنەرلىك شىپالىق ئۈنۈمى بار.
 [تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق توختىتىش، ئىششىق تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش، سېرىق-
 لىقنى تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بوغۇم ئاغرىقلىرى، پۈت - قول ئاغرىقى، ئىششىقى؛ سېرىقلىق چۈشۈش، تال ئاغرى-
 قى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى، بوۋاسىر كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.
 [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆرۈنجان، شەترەنجى، بابۇنە، ساناقاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن
 ئېلىپ سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بوغۇم ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقىغا مەنپەئەت
 قىلىدۇ.

2. سۆرۈنجان بىلەن سانادىن 10 گرامدىن، يۇمشاق سوقۇپ بىر دانە تۇخۇمنىڭ ئېقى
 بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، پۈت - قول ئاغرىقى ھەم پۈت - قول

ئىششىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 120 ~ 360 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ھەزىمنى بۇزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا، پىننە، بەدىيان.

[ئورۇنبارى] شەترەنجى، مۇقەل.

[چىقىش ئورنى] ياۋروپا، ئوتتۇرا دېڭىز بويلىرى، قارا دېڭىز بويلىرى ھەم ئافرىقا

ئەللىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى سۆرۈنجان، مەجۈنى سۆرۈنجان، مەتبۇخى سۆرۈنجان.

[قوشۇمچە] بەزى تېببىي كىتابلاردا «سۆرۈنجان شېرىن» ۋە «سۆرۈنجان تەلىخ» دەپ

ئىككى خىل سۆرۈنجان بايان قىلىنغان، پاكىستانلىق ھېكىم سەيىد ئېلى تەرىپىدىن تۈزۈل-

گەن ئوردۇچە «يۇنانى ئەدۋىيە مۇقىردە» كىتابىدىكى تونۇشتۇرۇشلاردا ئىلگىرى ئىتالىيىنىڭ

كالچەك دېگەن يېرىدىن چىقىدىغان «Colchicum autumnale» دېگەن ئۆسۈملۈك سۆرۈنجان نامىدا

ئىشلىتىلگەن. 19 - ئەسىردە ھىندىستاندا دورا ئۆسۈملۈكىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش جەريانىدا

كەشمىر رايونلىرىدىن «Cholchium Luteum»، «سېرىق سۆرۈنجان» ناملىق بىر خىل ئۆسۈم-

لۈك تېپىلغان، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى، خۇسۇسىيەتلىرى ۋە تەسىرى

جەھەتتە يۇقىرىقى سۆرۈنجان بىلەن ھېچقانداق پەرقى يوقلۇقى ئېنىقلانغان. شۇڭا يۇقىرىقى

ئىككى خىل ئۆسۈملۈك 20 - ئەسىرگىچە سۆرۈنجان نامى بىلەن ئاتالغان ۋە ئىشلىتىلگەن.

لېكىن 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئەرەب مەملىكەتلىرىدىن «merendra persica» دېگەن

ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى سۆرۈنجان شىرنىسى نامى بىلەن ئىمپورت قىلىنغان، بۇ خىل

سۆرۈنجان شىرنىسىنىڭ يۇقىرىقى سۆرۈنجان بىلەن ئۆسۈملۈك جەھەتتە ھېچقانداق مۇناسىۋەت-

تى يوق، ئۇنىڭ شەكلىمۇ ئوخشىمايدۇ، بۇ ھەقتە تەتقىق قىلىشقا ئەرزىيدۇ، دېيىلگەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن سۆرۈنجان شېرىن دېگەن نامنىڭ قانداق قويۇلغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات

يوق، بۇ ھەقتە ماتېرىيال ئاساسىمىز بولمىغاچقا، سۆرۈنجان شېرىن ھەققىدە تونۇشتۇرۇش

قىلىندۇق، سۆرۈنجان دېيىلسە يۇقىرىقى لاتىنچە نام بىلەن يېزىلغان سۆرۈنجان كۆزدە

تۇتۇلىدۇ، بۇ سۆرۈنجان تەلىخ دەپ ئاتىلىدۇ، بۇنىڭدىن كېيىن يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق

قىلىش زۆرۈر.

ئىنەكپىتى ئۇرۇقى (蓖麻子 bi ma zi)

[ئەرەبچە نامى] حب الخروع

[پارسچە نامى] تخم پيدانجى

[ئوردۇچە نامى] ارندے

[لاتىنچە نامى] Semen Ricini

[ئىنگلىزچە نامى] Castorbean

[تونۇش]

بۇ سۈتلۈكئوتلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئىنەكپىتى ئۇرۇقى بولۇپ، خەلق ئارىسىدا بۇ «ئىنەكپىتى»، «ئىلمەك پۇشتى» ياكى «ئىنەكپۇشتى» دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى «بەرگى بىدەنجىر»، ئۇرۇقى «تۇخۇمى بەدەن-جىر»، يېغى «رەۋغەنى بەدەنجىر» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى ياپىلاق شەكىللىك بولىدۇ، ئۇرۇق پوستىدا سىلىق پارقىراق، قىزىلغا مايىل قوڭۇر رەڭدىكى ئالتاغىل سىزىقچىلار بار. ئۆزى قاتتىق ھەم چۈرۈك، پۇرىقى ئاز، رەڭگى قىزىلغا مايىل بېغىررەڭلىك، پارقىراق بولغانلىرى ياخشى ھېسابلىنىدۇ (7.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئىنەكپىتى مېيدىن ئىبارەت بولۇپ، تەخمىنەن 50%—30 گىچە ماي چىقىدۇ، كۈنجۈرسىدە رېتسېن ناملىك ئىنەكپىتى ئىشقارى، رېتسېن ناملىق ئىنەكپىتى زەھەرلىك ئاقسىلى (Ricine) ياكى ياغ فېرمىنتى، لىفازا قاتارلىقلار بار. يوپۇرمىقىدا كېمپېرول (kaemp ferol)، كېمپېرول 3 - روتىنوزىد (Kaemferol-3-rotinoside)، رۇتىن (Rutin)، ئاستراگالىن (Astragalin)، زەھەرلىك ئالكولوئىد تېسېن 275 مىللىگرام، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار. يوپۇرماق يېغىنىڭ ماي كىسلاتاسى تەركىبىدە 25%—7 گىچە ئاتسىدوم لىنولىنىك ئوموم (Lino lenic acid)، 44% ياغ كىسلاتاسى ئاتسىدوم ئولىكوموم (oleic acid) ۋە باشقا تويۇنغان ماي كىسلاتالىرى ھەم 12.25% زىغىر كىسلاتالىرى بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقنىڭ تېڭلىمىسى تېرە كالا ئازار كېسەللىك يارىلىدۇ، رىغا، قاپاق يالغۇغىغا ئىشلىتىلىدۇ، كۆزگە كىرىپ قالغان غىدىقلىغۇچى ماددىلارنى چىقىدۇ. رىشقا ئېرىتكۈچى قىلىنىدۇ، يەنە جىنسىي يول ۋە بالىياتقۇ بويىنىڭ كېسەللىكلىرىگە

ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، پەي، مۇسكۇللارنى يۇمشىتىش، ئىچىنى سۈرۈش، ماددىلارنى تارقىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدانى سۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدادىن بولغان كېسەللىكلەردە سۈرگۈ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. شۇنداقلا لەقۋا (يۈز پالچى)، پالەچ، يۆتەل، زىققە، قەۋزىيەت، ئۈچەي مەنبەلىك قورساق ئاغرىقى، باش ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى، ئىستىسقا، سەكەنە قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ، مېغىزى قەۋزىيەت، ھەيز تۇتۇلۇش، بالا ھەمراھى چۈشمەسلىك، سۆگەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىنەكپىتى يوپۇرمىقىنى ياغ بىلەن ياغلاپ ياكى ئۇنى دۈملەپ پىشۇرۇپ بەدەن كۆيمىگۈدەك قىزىق ھالدا تېڭىلسا، بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئوبھەل، خىيار شەنبەر، سانا ھەرىسى 10 گرام، ئىنەكپىتى ئۇرۇقى 0.2 گرام، زاراڭزا يېغى 10 مىللىلىتىر، قايناتما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ھەيز ماڭدۇرۇپ، بالا ھەمراھىنى چۈشۈرىدۇ.

3. سۆرۈنجان، قۇستە، ئاقىرقەرھا 10 گرامدىن، ئىنەكپىتى ئۇرۇقىنى 2 گرامدىن ئېلىپ مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بوغۇم ئاغرىقى، مۇپاسىل پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 125 مىللىگرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئازراق زەھەرلىك بولۇپ، ئىشتىھانى، ئاشقازاننى سۇسلاشتۇرىدۇ، كۆڭۈل ئېلىشىش، قۇسۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، مەستىكى، پىننە.

[ئورۇنباسارى] دەند (ھەببۇلمۈلۈك).

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم ئافرىقا ۋە ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[ئىزاھات] تېبابىتىمىزدە سۈرگۈ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئەرەبچە ھەببۇلمۈلۈك يەنى

«دەند» ياكى «ھەبىي سالاتىن» دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل دورا بار، قەدىمكى ۋاقىتتا كىشىلەر بۇ ئىككى ئۇرۇقنىڭ نامىنى خاتا ھالدا بۇ ئۇرۇقنى «ئابدىمىلىك ئۇرۇقى» بىلەن ئالماشتۇرۇپ قويغان، شۇڭا، بۇ ئۇرۇقنى «ئابدىمىلىك ئۇرۇقى» دەپ ئاتاش توغرا ئەمەس. [پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەنقەروپايى سەغىر، ئەنقەروپايى كەبىر.

ئىتياڭقى ئۇرۇقى

(曼陀罗子 man tuo luo zi)

[ئەرەبچە نامى] برابوز ماش

[پارسچە نامى] تخم آتور، تخم كوزى ماش

[ئوردۇچە نامى] دھورەكى پىچ

[لاتىنچە نامى] Semen Daturae

[ئىنگىلىزچە نامى] Jimsonweed Seed

[تونۇش]

بۇ پىدىگەن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاق گۈللۈك ئىتياڭقى ياكى تۈكلۈك ئىتياڭقى. نىڭ مېۋىسى ياكى ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، مېۋىسى شار شەكىللىك، ئۇرۇقى بۆرەك شەكىللىك ياپىلاق، قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ. تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (21). 8 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاق گۈللۈك ئىتياڭقى مېۋىسىنىڭ ھەرقايسى قىسمىنىڭ تەركىبىدە ئالكالوئىد بار، ئۇرۇقى تەركىبىدە ئاز مىقداردا ئومۇمىي ئالكالوئىد بار، بۇ ئاساسلىقى، ھىئوسىيامىن (Hyoseymine)، ھىئوسىن (Hyoscyne) ۋە ئاز مىقداردا ئاتروپىنلاردىن ئىبارەت.

تۈكلۈك ئىتياڭقى ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە يېرىم پىرسەنت ئومۇمىي ئالكالوئىد بار، بۇ ئاساسلىقى ھىئوسىيامىن ۋە ھىئوسىنلاردىن ئىبارەت.

پىشقان مېۋىسىنىڭ پوستىدا 100 گرام ئالما كىسلاتاسى بار. ياۋروپا ئىتياڭقى مېۋىسىنىڭ ۋە ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە يېرىم پىرسەنت ئومۇمىي ئالكالوئىد بار. مېۋە پوستىدا ئازراق ئاتروپىن بار. ئۇرۇقىنىڭ ئالكالوئىدى ئىچىدە ئاتروپىن ھىئوسىن، ھىئوسىيامىن ۋە تىروپىن قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە 25% ياغلىق ماي بار، سۆسۈن رەڭلىك ئىتياڭقى ئۇرۇقى تەركىبىدە ئازراق ئومۇمىي ئالكالوئىد بار، بۇ ئاساسلىق.

قى، ئاتروپىن يەنە ھىئوسىن قاتارلىقلاردۇر. لېكىن يەنە باشقا، مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ خىل ئالكولوئىدلار ئاساسلىقى مېۋە ئېتىدە بولۇپ، تۆرەلمىسى، تۆرەلمە سۈتى، ئۇرۇقى پوستى ۋە مېۋە پوستى ئىچىدە ئالكولوئىد مەۋجۇت بولمايدىكەن، ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە %24 ياغلىق ماي بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] بۇنىڭ تەركىبىدىكى مېخانىزىم ئىشقا ئاشقارلىق ھىئوسىيامىن تەسىر پەيدا قىلغۇچى ئاساسىي تەركىب بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەركىزىي نېرۋا سىستېمىدا سىغا نىسبەتەن چوڭ مېخانىزىم تۇرمۇزلايدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا مەلۇم دەرىجىدە ئاغرىق پەسەيتىدۇ، دورىلارنىڭ تەسىر كۈچىنى ئاشۇرىدۇ، مەست قىلىدۇ.

[تەبىئىيىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، مەست قىلىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش (قابىزلىق)، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئۇخلاش، ئىششىق قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نەزلە، زۇكام، باش ئاغرىقى، ئۇيقۇسىزلىق، مەنىي تېز يۈرۈپ كېتىش، بوۋاسىر، ئاقما، جاراھەت، غەلۋىرەك، چىش مىلىكلىرى ئىششىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپپون 0.01 گرام، ئىتياڭقى ئۇرۇقى 0.03 گرام، بەزرۈلبەنجى 5 گرام، ئوسۇڭ ئۇرۇقى 5 گرام، كەندىردىن 3 گرام ئېلىپ، سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاغرىق پەسەيتىپ نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

2. ئاقا قىيا، ئەنجىبار، خۇنسىياۋشان، ئىتياڭقى ئۇرۇقى ھەر بىرىدىن 0.01 گرامدىن ئېلىپ سۇپۇپ قىلىپ جاراھەتلەرگە سېپىپ بەرسە، قان توختىتىپ، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

3. 5 گرام ئىتياڭقى ئۇرۇقىنى يېرىم لىتىر سۇدا $\frac{1}{3}$ قىسمى قالغۇچە قاينىتىپ

سۈزۈپ 50 گرام، ۋاسالغۇنى يەنە شۇ سۇدا قاينىتىپ سۈيىنى ئاپتاپتا قۇرۇتۇپ، ھەر كۈنى يېرىم گرامدىن ئىستېمال قىلسا، يۆتەل، دېمى سىقىلىش ۋە باشقا ئاغرىقلاردا ياخشى ئۈنۈم بېرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ، چوڭلارغا 0.1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقداردىن كۆپ يېۋەتسە جۆيلۈيدۇ. ساراڭلىق پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا ئۆلتۈرۈپ قويدۇ، شۇڭا بۇنى زەھەرسىزلەندۈرمەي ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. [تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، بەدىيان، سۈت.

[زەھەرسىزلەندۈرۈش ئۇسۇلى] مۇۋاپىق مىقداردىكى ۋاڭ ئۇرۇقىنى بىر كېچە - كۈندە دۈز تۇزغا چىلاپ قويۇپ، ئاندىن كېيىن تۇزنى ئۆكۈۋېتىپ، نەم ھالدا قازانغا سېلىپ سۇس ئوتتا ئوبدان قورۇپ ئاندىن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئورۇنباىسارى] بەزرۇلبەنجى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم ئافرىقا، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ. [پىششىق دورا ياسالغىسى] ھەببى شىپا.

زاراڭزا يېغى

(红花子油 hong hua zi you)

[ئەرەبچە نامى] دهن القرم

[پارسچە نامى] روكانه

[ئوردۇچە نامى] كنىپىچكى تىل

[لاتىنچە نامى] Oleum Garthami

[ئىنگىلىزچە نامى] Oil of Safflower seed

[تونۇش]

مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك زاراڭزىنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسىدىن چىقىرىلغان ياغ بولۇپ، جۇۋازدا تارتىش ياكى باشقا زامانىۋى سايماندا ئېلىنىدۇ، رەڭگى سېرىق، خۇش پۇراق، غەيرىي تەم يوق (9.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە جويۇز كىسلاتاسى، ئاتسىدوم، سېتىركوم (Setaric acid)، مىرسىتىكوم (Mirsitic acid)، قاتتىق ماي كىسلاتاسى، ئاتسىدوم پالمىتىكوم (Cpaimitic acid) قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

چوڭ بوغۇملار ئاغرىقى (مۇپاسىل)، سۈيدۈك كەلمەسلىك ۋە ھەيز توسۇلۇش، قىچىش-قاقلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۆپەل، سېرىقچىچەك، خىيارشەنبەر 10 گرامدىن، زاراڭزا يېغى 7 مىللىلىتىر، مەتبۇخ تەييارلاپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

2. گۇڭگۈرت سېرىقى 3 گرام، چۆچىن، شاھتەررە 10 گرامدىن، زاراڭزا يېغى 10 مىللىلىتىر، مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، قىچىشقا شىپا قىلىدۇ.

3. ئوغرىتىكەن، تەرخەمەك ئۇرۇقى، كاكنەچى 10 گرامدىن ئېلىپ، زاراڭزا يېغىدىن 7 مىللىلىتىرنى قوشۇپ قايناتما تەييارلاپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قاپاق يېغى.

[ئورۇنباىسارى] زەيتۇن يېغى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] رەۋەنلەر.

قارا كۆز بەدىيان

(蒬萝子 shi luo zi)

[ئەرەبچە نامى] برالئىت

[پارسچە نامى] تخم شبت

[ئوردۇچە نامى] سونىكى پىچ

[لاتىنچە نامى] Fructus Anethi

[ئىنگلىزچە نامى] Dill

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك سېرىقچىچەك بولۇپ، ئۇرۇقى ياپىلاق، سىرتى قوڭۇر رەڭدە، دۈمبىسىمە 3 تال ئانچە روشەن بولمىغان سىزىقچىلىرى بار، ئازراق خۇش پۇراق. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «تۇخۇسى شىبىت»، «سېرىقچىچەك» ياكى «قارا كۆز بەدىيان»، يوپۇرمىقى «شىبىت» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (10.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا كارۋون (Carvone)، لىمونىن (Limonene)، دىللاپىئولى (Dellapiole)، بىرگاپتېن (Bergapten)، ئۇمبېلىپىرېنىن (Umbelliprenin) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] كارۋون بەدەن سىرتىدا ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە، چوڭ ئۆچەي تاياقچە باكتېرىيەلەرنى تۇرمۇزلايدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە باكتېرىيەگە قارشى تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، تۇستۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بوغۇم ئاغرىقى ۋە بوغۇم ئىششىقى، قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، ھەزىم ناچارلىقى، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ھەيز تۇتۇلۇش، بۆرەك ئاغرىقى، بالىياتقۇ ئاغرىقى، قۇلاق ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قارا كۆز بەدىيان ئۇرۇقىنى زەيتۇن يېغى ياكى كۈنجۈت يېغى بىلەن قوشۇپ ياغلىسا، بوغۇم ئاغرىقى ۋە ئىششىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.
2. قارا كۆز بەدىياننى قاينىتىپ ھورى بىلەن يەرلىك ئورۇنغا ھوردىتىپ بەرسە، بۇرۇن ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.
3. قارا كۆز بەدىياننى قاينىتىپ، سۈيىگە لۇڭگىنى چىلاپ يەرلىك ئورۇنغا ئىسسىق ئۆتكۈزۈپ بەرسە، قورساق ئېسىلىش، قورساق ئاغرىقى، ئۆچەي تۇسۇلۇش (قۇلۇنجى)، ھەزىم ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.
4. قارا كۆز بەدىياننى قاينىتىپ سۈيىنى ئىلمان قىلىپ بىمارنى ئولتۇرغۇزۇپ ۋاننا

قىلدۇرسا، بالياتقۇ ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

5. 10 گرام قارا كۆز بەدىيان ئۇرۇقىنى يېرىم لىتىر سۇغا چىلاپ سۇيىدىن بىر قېتىمدا

تۆت قوشۇق ئىچسە، قورساق ئېسىلىشنى يوقىتىدۇ.

6. قارا كۆز بادىيان، ئاغىچە، زاراڭزا چېچىكى قاتارلىقلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ

قاينىتىپ ئىچسە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مېڭىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركەنجىۋىل، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباىسارى] قارا كۆز بەدىياننىڭ ھۆل ۋە قۇرۇق مايىسى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئەنخۇي، جياڭسۇ، شىنجاڭ قاتارلىق جايلىرى، ئوتتۇرا

ئاسىيا ۋە ياۋروپادىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارش زەرئۇنى.

مۇشكىدانە

(黄葵子 haung kui zi)

[ئەرەبچە نامى] حب الكوك

[پارسچە نامى] مگدانه

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Semen Abelmoschi Moschati

[ئىنگىلىزچە نامى] Muskmallow Root

[تونۇش]

بۇ تۈگمىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئابېلمۇسكۇس

(Hibiscus abelmoschus) چۆپىنىڭ پىشقان ئۇرۇقى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى

«مۇشكىدانە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى غوزىلىق، ھەممە تەرىپى تىكەنلىك،

تۇخۇمىسمان، يۇمىلاق شەكىللىك، ئىچىدە بىر قانچە تال بۆرەك شەكىللىك ئۇششاق قارا

رەڭلىك خۇش پۇراق ئۇرۇق چىقىدۇ. ئۇرۇقىنى قول بىلەن ئۇۋۇلسا ئىپاردەك پۇراق

كېلىدۇ (11.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىنىڭ تەركىبىدە α - سېفالىن (α-Cephalin) ۋە فوسفو-

تەبىئىيەتتىن (Phosphatidyseri)، پىلازمالوگېن (Plasmalogen) ۋە فوسفاتىدېلخولىن پىلازمالوگېن (Phosphatidyl cholene Plasmalogen) ھەمدە ئىپارغا ئوخشاش پۇراقلىق، ئەمبىر رېتولىد (Ambrettolid)، يىلان زەھىرىنى قايتۇرغۇچى تەركىب بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقى باش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ، ئۇنىڭدا يەنە بىر خىل سۈرۈش ئىقتىدارى بار، ئىلان زەھىرىنى قايتۇرىدۇ. [تەبىئىيەتتىن] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. [خۇسۇسىيەتتىن]

ئاغرىق توختىتىش، يۆتەل توختىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، سۈمۈرۈش. [ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق ئېسىلىش، ھەزىم ئاجىزلىقى، ھىستېرىيە، نېرۋا ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پىننە، قارىمۇچ، پىلپىل، زىرە، قاقىلە، مۇشكىدانە، بەدىيان قاتارلىقلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ، چايلىق ياكى تالقان قىلىپ ئىچىپ بەرسە، يەل تارقىتىپ، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

2. ئىتياشقى ئۇرۇقى 0.001 گرام، كەندىر 0.1 گرام، بەزىرۇلبەنجى 1 گرام، ئەپپۇن 0.001 گرام، مۇشكىدانە 1 گرام. بۇ دورىلاردىن سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، جىددىي خاراكتېرلىك كېسەللىكلەردە ئاغرىق توختىتىدۇ.

3. ئىپار 1.5 گرام، ئەنەبەر 2 گرام، مۇشكىدانە 2 گرام، قىزىلگۈل 10 گرام، قەلەمپۇر 10 گرام، پىلىدىن 10 گرام ئېلىپ، ناۋات ياكى شېكەردە قىيام قىلىپ، قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە، يۈرەككە خۇشلۇق يەتكۈزىدۇ. ھىستېرىيەگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباشارى] سېرىقچىچەك ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، خۇنەن، جياڭشى قاتارلىق

ئۆلكىلىرىدىن ھەم بىنگال قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] سۇپۇپى مۇشكىدانە.

بالدرغان

(藁本 gao ben)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Ligustici

[ئىنگىلىزچە نامى] Chinese Ligusticum Rhizome

[تونۇش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىنجاڭ بالدرغىنىڭ تازىلاپ، قۇرۇتۇپ، نېپىز توغرىغان يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «بالدرغان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. سۇندۇرۇلغان يۈزى سۇس سېرىق رەڭلىك ياكى ئاقۇش سېرىق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك، پۇرىقى خۇش پۇراق بولىدۇ (12.21 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزسىمان غولىنىڭ تەركىبىدە %65 ئۇچۇچان ماي، ماينىڭ ئاساسلىق تەركىبىدە بوتېل فىتالىدى (3-butylphthalide) قاتارلىق ماددىلار بار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بالدرغاننىڭ ئۇچۇچان مېيى مەركىزىي نېرۋا سېستىمىسىنى تىنچلاندۇرىدۇ. ئاغرىق توختىتىدۇ. يەڭگىل دەرىجىدە قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ. %30 - بالدرغان قايناتمىسى دائىم ئۇچرايدىغان كۆپ خىل تېرە كېسەللىكىنى پەيدا قىلىدىغان زەمبۇرۇغلارغا نىسبەتەن تورمۇزلاش رولىنى ئوينايدۇ. [تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىپ، تىنچلاندۇرۇش، سوغۇق يەل ۋە بەدەندىكى ئارتۇق ھۆلۈكنى تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوغۇقتىن بولغان زۇكام، باش ئاغرىقى، يېرىم باش ئاغرىقى، سوغۇق يەلدىن بولغان

ئاشقازان ئاغرىقى، ئىچى سۈرۈش، دانخورەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپيۈن 0.01 گرام، بەزرۈلبەنجى 2 گرام، بالدەرغاندىن 2 گرام ئېلىپ تالغان ياكى سۈيۈپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، باش ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.

2. زۇپا 10 گرام، سەرپىستان 7 گرام، چىلان 15 دانە، ئۈستقۇددۇس 10 گرام، بالدەرغان 7 گرام، پىرسىياۋشاندىن 10 گرامدىن ئېلىپ كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سوغۇقتىن بولغان زۇكام ۋە نەزلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تاباشىر 10 گرام، كەھرىۋا 10 گرام، بالدەرغاندىن 10 گرامدىن ئېلىپ، 10 گرام قېتىق سۈزمىسىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سېزىمنى سۇسلاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈمبۇل.

[ئورۇنباسارى] سەندەل يېغى.

[چەش ئورنى] تەڭرى تاغ ئەتراپلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] بالدەرغان تالقىنى.

پىلە قۇرتى مايىقى

(蚕沙 Can sha)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Feculae Bombycis*

[ئىنگلىزچە نامى] *Silkworm Faeces*

[تونۇش]

بۇ، پىلە پەرۋانە ئائىلىسىدىكى ھاشارات پىلە پەرۋانسىنىڭ پىلە قىلىش مەقسىتىدە بېقىلىپ، يېتىلىش ئالدىدا تېزەكلىگەن قۇرتنىڭ مايىقىدىن ئىبارەت (13.21 - رەسىم).

[خېمىيلىك تەركىبى] كۆپ مىقداردا ۋىتامىن A، B، C بار. ئاقسىل يوپۇرماق يېشىل ماددىسى بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] راک ھۈجەيرىسىنى تىزگىنلەش، قان ئۇيۇشىنى تىزگىنلەش.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، جىگەر ۋە تالنىڭ توسالغۇسىنى ئېچىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاتق قان دانچىسى يۇقىرىلاپ كېتىش، ئاشقازان، جىگەر، تال ئاجىزلىقلىرى؛ قان سوۋۇپ كېتىش، رېماتىزم، بەدەندە ھۆلۈك كۆپۈيۈپ كېتىش، ئادەت كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پىلە قۇرتى مايىقىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، ھورداق تەييارلاپ، ھوردانسا، ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ. ھۆلۈكتىن كېلىپ چىققان تۈرلۈك كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پىلە قۇرتى مايىقى، قىزىل ئۈزۈم، ئالقاتتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، قايناق سۇ بىلەن دەملەپ ئۈزۈن مەزگىل ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان، جىگەر ۋە تالنى قۇۋۋەتلەپ، قاننى جانلاندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~6 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئۆچكە سۈتى، تەمرى ھىندى.

[ئورۇنباشارى] پىلە قۇرتى.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] پىلە قۇرتى مايىقى دەملىمىسى.

يالىپۇز جەۋھىرى (薄荷脑 bo he nao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Herba Veronicae Undu Latae [لاتىنچە نامى]

Undulates Peed well Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ چۇقا ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يالىپۇز بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپىدىن خىمىيىلىك ئۇسۇللار ئارقىلىق ئېلىنغان جەۋھىرى قىسمى «يالىپۇز جەۋھىرى» ياكى «مىنتول» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (14.21 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خوسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قان توختىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

گال ئىششىقى، قان قۇسۇش، قان تۈكۈرۈش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، بۆرەك ئاجىزلىقىدىن بولغان بەل ئاغرىش، ئۇرۇلۇپ - سوقۇلۇشتىن بولغان زەخمىلىنىش، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، ئىسسىقتىن بولغان زۇكام، رېماتىزم، ئاشقازان ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يالىپۇز جەۋھىرى 0.2 گرام شاتۇت، بىنەپشە 10 گرامدىن؛ قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئاخىرىدا يالىپۇز جەۋھىرىنى قوشۇپ ئىچسە، گال ئاغرىقى ۋە ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. يالىپۇز جەۋھىرى 0.2 گرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى، قوغۇن ئۇرۇقى، ئوغرىتىكەن قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ، ئاخىرىدا يالىپۇز جەۋھىرىنى قوشۇپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

3. يالپۇز جەۋھىرى 0.2 گرام، ئەرەب يېلىمى، كەتىرا، تاباشىر قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىنى بەش گرامدىن ئېلىپ سۇيۇپ تەييارلاپ ئىچسە، ئىچكى ئەزالاردىكى ھەر خىل قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.1~0.2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] بەدىيان، ئەنجۈر مونىكى، ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] بۇنىڭ ئۆسۈملۈكى يالپۇز دەريا، ئۆستەڭ، ئېرىق بويلىرى ۋە سازلىق.

لاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] جەۋھىرى شىپا.

① چاچراقتۇ

(独活 du huo)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تازىلاش، يەل تارقىتىش، تەرلىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

تەش.

② قەنتەرىيۇن

(声色草 sheng se cao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، ھۆلۈك.

لەرنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى سۈرۈش ۋە تازىلاش،

يەل تارقىتىش، چوڭ بوغۇملاردىكى ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش،

بەلغەم بوشتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

① تەپسىلاتى 4 - باب § 2 غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 4 - باب § 2 غا قاراڭ

سەبرى ①
 (芦荟 lu hui)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلمىنى سۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ماددىلار-
 نى يۇمشىتىش، ئىچنى سۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭە ۋە ئاشقا-
 زاننى تازىلاش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ھەيز ماڭدۇرۇش، سۈيدۈك كەلتۈرۈش، ئىششىق قايتۇ-
 رۇش، جاراھەتلەرنى تازىلاش، چاچ ئۆستۈرۈش.

مامرانچىنى ②
 (黄连 huang lian)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، يەل تارقىتىش،
 توسالغۇلارنى ئېچىش، قان تازىلاش، جاراسم ئۆلتۈرۈش، تېرىگە جۇلا بېرىش.

يالغان ئادەمگىياھ ③
 (三七 san qi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، ئاغرىقنى پەسەيتىپ، ئىششىقنى تارقىتىش.

① تەپسىلاتى 4 - باب § 2 غا قاراڭ
 ② تەپسىلاتى 10 - بابقا قاراڭ
 ③ تەپسىلاتى 8 - بابقا قاراڭ

ئۇچارچاشقان مايىقى^①

(五灵脂 wu ling zhi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى] قاننى سويۇلدۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى جانلاندۇرۇپ، ئۇيۇپ قالغان قاننى ماڭغۇزۇش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش.

كەكرى ئۇرۇقى^②

(苦蒿子 ku hao zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، تەرەتنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش.

خەرنۇب^③

(长角豆 chang jiao dou)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، بەدەننى سەمىرىتىش، قان توختىتىش، ئىششىق تارقىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچى سۈرۈشنى ۋە يۆتەلنى توختىتىش.

① تەپىلاتى 7 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 9 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 9 - بايقا قاراڭ

چۆل يالپۇزى ①
 (丹参 dan shen)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئويۇپ قالغان قاننى تارقىتىپ، ئاغرىق توختىتىش، كۆڭۈلنى تىنچلاندۇرۇش، جىگەر ۋە تالنى كۈچلەندۈرۈش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش.

تۇخۇم ئېقى ②
 (鸡子白 ji zi bai)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكەگە نەملىك يەتكۈزۈش، كېكىردەك خىزمىتىنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، تېرىنى ئوزۇقلاندۇرۇش، چاچ ئۆستۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

شاقايقۇنۇئمان ③
 (白头翁 bai tou weng)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، نوسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش،

① تەبىئىياتى 10 - بابقا قاراڭ
 ② تەبىئىياتى 11 - بابقا قاراڭ
 ③ تەبىئىياتى 12 - بابقا قاراڭ

بۇنىڭدىن ئېلىنغان ئەپيۇن، ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىشتا ۋە مەست قىلىشتا كۆكنارنىڭ ئەپيۇندىن كۈچلۈك، شۇنىڭدەك بۇنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستى كۆكنارنىڭ ئۇرۇقى ۋە پوستىدىن كۈچلۈك كېلىدۇ.

مودەنگۈل يىلتىز پوستى

(牡丹皮 mu dan pi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، يۈمىشىتىش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، راۋانلاشتۇرۇش.

پىچانگۈل يىلتىزى

(射干 she gan)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، ئۇيۇپ قالغان ماددىلارنى تارقىتىش.

كەپە^②

(刺山柑果 ci shan gan guo)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

① تەپىلاتى 33 - بايقا قارالغ

② تەپىلاتى 16 - بايقا قارالغ

كەۋرەك^①

(防风 fang feng)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەشەنۈچى بوشىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش،

ئاغرىق پەسەيتىش.

سۇزاب ئۇرۇقى^②

(芸香子 yun xiang zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئاشقازاننى ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى

ياخشىلاش، پەي، نېرىپلارنى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش،

ئىششىق قايتۇرۇش.

كەرۋىيا^③

(藏茴香 zang hui xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۇمشىتىش، يەل تارقىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئۈچەي قۇرتلىرىنى ئۆلتۈرۈش،

تېرىنى قىزارىتىش، نەپەسنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىشتىھانى ئېچىش.

① تەبىئىتى 24 - بابقا قاراڭ

② تەبىئىتى 16 - بابقا قاراڭ

③ تەبىئىتى 16 - بابقا قاراڭ

قارا كۆز بەدىيان^①

(蒔萝子 shi luo zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قۇستۇرۇش.

ياۋا پۇرچاق^②

(望江南 wang jiang nan)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تەرلىتىش، ئىچنى سۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، قان تازىلاش.

يالىپۇز^③

(薄荷 bo he)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق توختىتىش، چىرىش-نىڭ ئالدىنى ئېلىش، زەھەر قايتۇرۇش.

شەۋكران^④

(葫蔓藤 hu man teng)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

① تەپىلاتى 21 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 20 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 21 - بايقا قاراڭ

④ تەپىلاتى 22 - بايقا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سېزىمىسىز لاندۇرۇش، يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، تارتىشىشنى يوقىتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش.

① ئەپيۇن

(鸦片 ya pian)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، مەنىي تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە قان توختىتىش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، روھىي ھايۋاننى قۇۋۋەتلەش.

② گىتياڭقى يوپۇرمىقى

(曼陀罗叶 man tuo luo ye)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تەشەنۈچ (سپازم) نى بوشىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

③ قاندالا

(升麻 sheng ma)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئەسۋىلەرنىڭ تېپىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، يەللەرنى تارقىتىش.

① تەپىلاتى 23 - بابقا قاراڭ

② تەپىلاتى 23 - بابقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 24 - بابقا قاراڭ

بىدمىشكى^①

(黄花柳 huang hua liu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، كوڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت ۋە ئۇسۇلۇق پەسەيتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش.

مىئە سائىلە^②

(苏合香 su he xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يالىڭۇرغ، ھەر خىل يارىلارنى قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، بەلغەم بوشىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سۇيىدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش، ئاغرىق توختىتىش.

زەيتۇن يېغى^③

(橄榄油 gan lan you)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

پەي، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، تاش پارچىلاش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش، ئوزۇق بولۇش، تېرىنىڭ قۇرغاق بولۇشىنى تۈگىتىش، يۇمشىتىش، ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ئېچىشىنى ۋە قىچىشىنى توختىتىش، سىلىقلاشتۇرۇش، چاچنىڭ كېپىكىنى يوقىتىش، چاچنى قۇۋۋەتلەش.

① تەپىلاتى 29 - بايقا قاراڭ

② تەپىلاتى 40 - بايقا قاراڭ

③ تەپىلاتى 41 - بايقا قاراڭ

فەرىپيۇن^①
 (殃勒 yang le)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، چىرايىنى پارقىرىتىش، بۇزۇق ماددىلارنى يۇمشىتىش، كۆيدۈرۈش، قىزىتىش، ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، شىلمىش بىلغىمى خىلمىنى سۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

تۆگە يېغى
 (骆驼脂 luo tuo zhi)

[تەبىئىتى] ھۆل ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

پەي - مۇسكۇللارنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھۆللەشتۈرۈش ۋە سىلمىقلاشتۇرۇش، يەللەرنى تارقىتىش، قاننى جانلاندۇرۇش ۋە ئىششىق ياندۇرۇش.

كەۋرەك^③
 (防风 fang feng)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

تەشەننۈچنى بوشتىتىش، ياللوغ قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

① تەپسىلاتى 41 - باقا قارالغۇ
 ② تەپسىلاتى 41 - باقا قارالغۇ
 ③ تەپسىلاتى 24 - باقا قارالغۇ

يىگىرمە ئىككىنچى باب تىنچلاندۇرغۇچى دورىلار

نېرۋىلارنى تىنچلاندۇرۇپ سېزىمنى تۆۋەنلىتىپ، ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. خان دورىلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ تىنچلاندۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. ھەر خىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر ۋە تۈرلۈك كېسەللىكلەرنىڭ (باش ئاغرىش، چىش ئاغرىش، سوزۇلما ئاشقازان ياللۇغى، ئاشقازان يارسى، چاقا، قوتۇر، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، قورساق كۆپۈپ ئاغرىش، رايك كېسىلىدىكى تۈرلۈك ئاغرىقلار، تەمرەتكە، قىچىش-قاق ...) ئاسارىتىدىن مەركىزى نېرۋا سىستېمىسى ۋە ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ سېزىمى ئېشىپ، زىيادە جىددىيلىشىشتىن ئاغرىق پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئورگانىزم خىزمىتى قالايمىقانلىشىپ، ماددا ئالمىشىش بۇزۇلىدۇ. ۋاقتىدا ئالدىنى ئالمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. تىنچلاندۇرۇپ ئاغرىق ئازابىنى يەڭگىلەتتىش مەقسىتىدە ئىشلىتىلىدىغان دورىلارنىڭ تۈرى ھەر خىل بولغاچقا سەۋەبىگە ئاساسەن دورىلارنى مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىش لازىم. بۇ خىل دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار نېرۋىلارنى تىنچلاندۇرۇپ، ئاغرىق توختىتىش؛ ياللۇغلىنىشقا قارشى تۇرۇپ، تەشۋىشلىنىش-نى يوقىتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار تىنچلاندۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ياۋا زاغۇن، بوز تىكەن، تېزەكچى قوڭغۇز، قۇنۇن، شەۋكەران، كاپۇر، لوفاف، ئۇسۇل، قەھۋە، تاماكا يوپۇرمىقى، ئۈزبەر، ئوسۇڭ ئۇرۇقى، بالەنگو ئۇرۇقى، شازاندىرا.

كۆكنار پوستى، ئىتىياڭقى ئۇرۇقى، بەزىرۇلبەنجى، ئىتىياڭقى يوپۇرمىقى، كەندىر ئۇرۇقى، ئىتىياڭقى گۈلى، قاندا، يالپۇز جەۋھىرى.

ياۋا زاغۇن

(白屈菜 bai qu cai)

[ئەرەبچە نامى] زهرة الجرجير

[پارسچە نامى] گل تره تيرك

[ئوردۇچە نامى] تاراميركلى پھول

[لاتىنچە نامى] Herba Chelidonii Maji

[ئىنگلىزچە نامى] Great Calandine Herb

[تونۇش]

بۇ ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زاغۇن بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «زاغۇن» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (1.22- رەسىم). [خىمىيەلىك تەركىبى] سۈت ماددىسى، بىئولوگىيەلىك ئىشقار، ئۇچۇچان ماددىدىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، يۆتەل توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، راققا قارشى تۇرۇش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق توختىتىش، يۆتەلنى بېسىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، تېرىگە جۇلا بېرىش، ئىششىقنى ۋە زەھەرنى قايتۇرۇش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوزۇلما ئاشقازان ياللۇغى، ئاشقازان يارىسى، چاقا، قوتۇر، تەمرەتكە، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋان بولماسلىق، قورساق كۆپۈش، راک قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خىيار شەنبەر 15 گرام، زاغۇن 7 گرام، سانا 10 گرام، قائىدە بويىچە دەملەپ تەمىنى چىقىرىپ، بادام يېغى تېمىتىپ ئىچسە، ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.
2. زاغۇن 10 گرام، ئاق تىكەن 7 گرام، ئاق لەيلىگۈلى 10 گرام، قاينىتىپ ئىچسە ئاشقازان ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. ھۆل زاغۇنى ئېلىپ يەرلىك ئورۇنغا، سۈركىسە ياكى مەلھەم قىلىپ چاپسا، چاقا، قوتۇر، تەمرەتكە قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆرۈش قۇۋۋىتىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، بەدىيان.

[ئورۇنباىسارى] پىياز ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

بوزتكەن

(败酱草 bai jiang cao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Herba Patriniae scabio saefoliae*

[ئىنگلىزچە نامى] *Dahurian Patrinia Herb*

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بوزتكەن (ئىزمۇق) نىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، «بوزتكەن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (22).
2 - رەسىم .

[خىمىيەلىك تەركىبى] بوزتكەن گۈلۈكوزىدى، لوگانىن (loganin)، ئىنسىتول (inositol)، پالماتىك كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، قان توختىتىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئۆسۈمگە قارشى تۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، سېرىقلىق يوقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، يارىلارنى ئېغىز ئالدۇرۇپ ساقايتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پۈت يارسى، ئۆتكۈر سېرىقلىق چۈشۈش خاراكتېردىكى يۇقۇملۇق جىگەر ياللۇغى، يارا، غەلۋىرەك، سۈيدۈك تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شاھتەررە چىنى 10 گرام، بوزتكەن بىر گرام، دورىلارنى سوقۇپ، سىماب مەلھىمگە ئارىلاشتۇرۇپ غەلۋىرەككە سىرتتىن چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بابۇنە، ئىزخىر، كاۋاۋىچىن، مامرانچىنى 10 گرامدىن، بوزتكەن 3 گرام، قائىدە

بويىچە قايناتما تەييارلاپ ئىچسە، جىگەر توسالغۇلىرىنى ئېچىپ، سېرىقلىقنى بوقىتىدۇ.
3. بوزتىكەن 3 گرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى، تاۋۇز ئۇرۇقى، كاكنەچ 10 گرامدىن،
قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سۈيدۈكنى راۋان قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5~1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا.

[ئورۇنباىسارى] كاكنەچ.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تۇپرىقى نەم يەرلەردىن چىقىدۇ.

تېزەكچى قوڭغۇز

(蜚螂虫 qiang lang chong)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Catharsius molossus

[ئىنگلىزچە نامى] Dung Beetle

[تونۇش]

بۇ تېنى قارا، ئۇزۇنلۇقى 3 ~ 4 سانتىمېتىر، باش قىسمى ياپىلاق، دۈمبە قىسمىدا توغرىسىغا كەتكەن قىرلىرى ھەم قاسراقلىق قاننىتى بار، كىچىك چىراغ يورۇقىغا ئامراق بىر خىل قوڭغۇز بولۇپ، ئەركەك قوڭغۇزنىڭ باش قىسمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر تال قىسقا بۇرۇتچىسى ھەم ئالدىنقى كۆكرىكىنىڭ ئۈچىدا ۋە ئوڭ - سولدا ئىككى تال بۇرۇتى بولۇپ، چىشىسىدا بۇرۇت بولمايدۇ. بۇ قوڭغۇزنىڭ ئەركىكى «قىغ قوڭغۇزى»، «تېزەك قوڭغۇزى» ياكى «تۇلۇقچى قوڭغۇز» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.22 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] بىر خىل زەھەرلىك تەركىب بولۇپ، قىغ قوڭغۇزى زەھەر ماددىسىدىن ئىبارەت. ئۈنۈملۈك تەركىبى سۇدا ئېرىيدۇ. ماي كىسلاتاسى بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] تىنچلاندۇرۇش، پالەچلەندۈرۈش تەسىرى بار، ئۇندىن باشقا نەپەسنى تېزلىتىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، سپازما بوشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، تارتىشىش-نى توختىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

چوڭ - كىچىك تەرەت راۋان بولماسلىق، بالىلاردىكى تارتىشىش، بوۋاسىر ئاقمىسى، چاقا ۋە چىققان قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

قىغ قوڭغۇزنى سۇس ئوتتا قىزدۇرۇپ سارغايىتىپ، يۇمشاق سوقۇپ، ھەر قېتىمدا ئىككى گرام، كۈنگە بىر قېتىم قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، چوڭ - كىچىك تەرەتنى راۋان قىلىدۇ.

2. قىغ قوڭغۇزىدىن بىر دانە ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، بالىلاردىكى تارتىشىشقا شىپا بولىدۇ.

3. قىغ قوڭغۇزىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سۇس ئوتتا قىزدۇرۇپ قۇرۇتۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، كاپۇردىن ئازراق قوشۇپ كۈنجۈت يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، يەرلىك ئورۇنغا تېڭىپ بەرسە، بوۋاسىر ئاقمىسى، چاقا ۋە چىققانغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.2 ~ 3.2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

قۇنۇن

(钩藤 gou teng)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Ramulus Uncariae Rhynchophyllae Cum uncis [لاتىنچە نامى]

Sharpleaf Uncaria Stem With Hooks [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ رويان ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان ئېگىزلىكى 1 ~ 3 مېتىرغىچە

ئۆسدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك قۇنۇن بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان غولى ياكى شېخى «قۇنۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئىندوللۇق ئىشقارلار، خىرسۇتېن (Hirsutine)، ھېپېرىن (Hyperin)، ترفولىن (Trfolin)، كورنىوكسىن (Corynoxine)، كورنىانتېن (Corynantheine) قاتارلىقلار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تىنچلاندۇرۇش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، كالتىن زىققىنى پەسەيتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، جىگەر خىزمىتىنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، تارتىشىشنى توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

چۆچۈش، يەلدىن پۈت - قول تارتىشىش، چىشى تارتىشىپ قېلىش، يۇقىرى قان بېسىمى، ئىسسىقلىقتىن بولغان باش ئاغرىقى، باش قېيىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆيدۈرۈلگەن كەركىدان مۇڭگۈزى، تىيەنما غولى، كۆيدۈرۈلگەن چاپان، قۇنۇن قاتارلىقلارنى بىرلىكتە قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، چۆچۈش، قىزىتما، پۈت - قول تارتىشىپ قېلىش، چىشى كىرىشىپ قېلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

2. ئاقسەندەل، لېپەڭگۈل، سەدەپ، قۇنۇن قاتارلىقلارنى قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، يۇقىرى قان بېسىم كېسەللىكى، باش ئاغرىش، باش قېيىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ. ئەمما قۇنۇننى قايناتقاندا ئۇنى قاينىتىش ۋاقتىنى 20 مىنۇتتىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك لازىم.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 20 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەنگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، ئەرەب يېلىمى.

[ئورۇنباسارى] بىنەپشە.

[چىقىش ئورنى] يۈننەن، گۇاڭشى، گۈيجۇ، سىچۈەن، خۇبېي، خۇنەن قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] قۇنۇن شەربىتى.

شەۋكىران

(葫蔓藤 hu man teng)

[ئەرەبچە نامى] شۇكران

[پارسچە نامى] مع تفت

[ئوردۇچە نامى] درس-شۇكران

[لاتىنچە نامى] Herb Gelsemii Elegaritis

[ئىنگلىزچە نامى] Graceful Jessamine Herb

[تونۇش]

بۇ كۈچۈلا ئائىلىسىدىكى دائىم ياشرىپ تۇرىدىغان، ياغاچ غوللۇق، ئۇزۇنلۇقى 3 ~ 5 مېتىر، پۈتۈن چۆپى تۈكسىز ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈك شەۋكىراننىڭ يىلتىزى بولۇپ، بۇ «شەۋكىران» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ھېكىمى لوقماننىڭ «دابتە» دېگەن كىتابىدا بۇ ئۆسۈملۈك «بۇ بىر خىل شىلىمىش ئۆسۈملۈك بولۇپ، ئۆسۈملۈكنىڭ تېنى بوغۇملۇق بولۇپ، ئارپىبەدىيان شاخلىرىغا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن بىرئاز يۇمىلاقراق، ئۇششاق شاخلىرى چەللىدەك بولىدۇ، يوپۇرمىقى پىدىگەننىڭ يوپۇر؛ تىغا ئوخشايدۇ، بىرئاز چوڭ، پۇرىقى ئۆتكۈر، گۈلى ئاق، شەكلى سېرىقچىچەككە ئوخشاش، ئۇرۇقى جۈۋىنىگە ئوخشاش ئاقۇش بولىدۇ، دېيىلگەن (5.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىنىڭ تەركىبىدە ئالكالوئىد بار، بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى كوۋىمىن (kouminidine)، كوۋىمىنتىس (kouminocine)، كوۋىمىندىن (koumiuidine)، گلېسىمىن (Glsemine)، سېمپېرۋىن (Sempervine)، كوۋىندىن (kounidine) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] شەۋكىراننىڭ ئاساسلىق زەھەرلىك تەركىبى، كوۋىمىن، كوۋىمىنتىس، كوۋىندىن قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. كوۋىمىنتىسنىڭ ئۆي توشقىنىغا نىسبەتەن ئۆلتۈرۈش مىقدارى ھەر بىر كىلوگرام ئۈچۈن 0.8 مىللىگرامدىن ئىبارەت.

[تەبىئىيىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سېزىمىسىز لاندۇرۇش، يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، تارتىشىنى يوقىتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان ياللۇغلار، مەقئەت ياللۇغى، بوۋاسىر، بوغۇم ئاغرىقى، تىتىرمە كېسەل، ئەسەبىي كېسەللىكلەر، كونا يۆتەل، زىققە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شەۋكىراننىڭ ھۆل يوپۇرمىقى ۋە شاخلىرىنىڭ سۈيىنى چىقىرىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان ياللۇغلارنى قايتۇرىدۇ.
2. شەۋكىراندىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، گاۋزبان ۋە خام زەنجىۋىل بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، ئەسەبىي كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. شەۋكىراندىن 15 گرام، زەيتۇن يېغىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇننى مايلاپ بەرسە، مەقئەت كېسەللىكلىرى ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~0.5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سېزىمىنى سۇسلاشتۇرىدۇ، ئەسەبلەرنى بوشتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئەفسەنتىن، قۇندۇز قەھرى.

[ئورۇنباشارى] بەزرۇلبەنجى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئۆلكىلەر، ياۋروپا، شىمالىي ئاسىيا قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] بۇ بىر خىل زەھەرلىك دورا بولۇپ، مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە ياكى مىقدارى ئالتە گرامغا يەتسە، گالنى بوغۇلۇپ، نەپەس يولىنى توسۇپ، نەپەس بوغۇلۇشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بىمارنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] شەۋكىران قاينىتىلمىسى، مەلھىمى شەۋكىران.

كاپۇر

(樟脑 zhang nao)

[ئەرەبچە نامى] كاپۇر

[پارسچە نامى] كپور

[ئوردۇچە نامى] كاپور

[لاتىنچە نامى] Camphora

[ئىنگىلىزچە نامى] Camphor

[تونۇش]

بۇ كامپۇرا ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 2 ~ 3 مېتىر ئۆسدىغان، دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان كامپۇرا دەرىخىدىن ئېلىنىدىغان كرىستال شەكىللىك جەۋھەردىن ئىبارەت (Cinnamonum Camphora L. pres) بولۇپ، پۇرىقى ئۆتكۈر، بۇ دەرىخنىڭ مۇشۇ جەۋھىرى «كاپۇر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (22.6 - رەسىم).

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. يەرلىك ئورۇنغا بولغان تەسىرى: كاپۇرنى تېرىگە سۈركەسە غىدىقلايدۇ ھەم چىرىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. يەڭگىل دەرىجىدە سۈركەسە، مېتالغا ئوخشاش سالقىن سېزىم بولىدۇ. ئۇ يەرلىك ئورۇننى يەڭگىل سەزمەن قىلىش رولىغا ئىگە. 2. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كاپۇرنىڭ پۈتۈن بەدەنگە بولغان تەسىرى ئاساسلىقى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغىتىدۇ. بولۇپمۇ ئالىي نېرۋا مەركىزىنى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە قوزغايدۇ.

چوڭ مىقداردىكى چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتى ھەرىكەت رايونى ۋە مېڭە غولىغا تەسىر قىلىپ، تارتىش پەيدا قىلىدۇ.

3. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كاپۇر ياسالما يۈرەكنى قۇۋۋەتلىد. گۈچى دورا قىلىپ كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلىدۇ.

4. بەدەن ئىچىدىكى جەريانى: كاپۇر شىللىق پەردە، تېرە ئاستى مۇسكۇلىدىن ئۆتۈپ ئاسان شۇمۇرۇلىدۇ.

[تەبىئىيىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۈرەك ۋە مېڭىنى تۇتۇۋەتەش، بەلغەم بوشىتىش، ئارام بېرىش، تارتىشنى بوشىتىش، قوزغىتىش، تەرلىتىش، يەرلىك ئورۇننى مەست قىلىش ۋە يەڭگىل دەرىجىدىكى چىرىشكە قارشى تۇرۇش، ئىچىنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، قورساق ئېسىلىش، بەل ئاغرىقى، ئۆپكە جاراھىتى، سىل، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، ئۇيقۇسىزلىق، بۇرۇن قاناش، يۈرەك ۋە مېڭە ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 125 ~ 500 مىللىگرام كاپۇرنى سۈتتە ئېرىتىپ ئىستېمال قىلسا، سىل، كۆكرەك پەردە ياللۇغى، بۇرۇن قاناش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.
  2. 120 مىللىگرام كاپۇرنى 30 مىللىگرام ئەپيۇن بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ كۈملەچ قىلىپ، ئۇخلاشتىن بۇرۇن يەپ ياتسا ئېھتىلام بولمايدۇ.
  3. كاپۇرنى گۈلاب، ئاق سەندەل قاتارلىقلار بىلەن باشقا، چاپسا ئىسسىقتىن بولغان باش ئاغرىقىنى ساقايتىدۇ ۋە سەزگۈ نېرىپلارنى قۇۋۋەتلەيدۇ.
  4. كاپۇرنى قائىدە بويىچە گۈل يېغى ۋە سىركە بىلەن قوشۇپ پېشانىگە چاپسا، سەپرا خاراكىتېرلىك باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ، قىزىق تەپلەرگە ئوبدان تەسىر قىلىدۇ.
  5. كاپۇرنى يۇمغاقسۈتنىڭ سۈيى ۋە ياقىيوپۇرمىقنىڭ سۈيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ باشقا چاپسا (باشنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭقۇر جايغا قويسا)، بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.
  6. كاپۇردىن ئارپا مىقدارى ئېلىپ بادرۇج، سىركە، غورا سۈيى قاتارلىقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بۇرۇنغا تېمىتسا، ئىسسىق مىزاجلىقلارنىڭ ئۇيقۇسىزلىق ۋە مېڭە ئاجىزلىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.
  7. كاپۇرنى يۇمغاقسۈت سۈيى بىلەن ئېرىتىپ قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقى ۋە مېڭە مەنبەلىك بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ.
  8. كاپۇرنى يۇمغاقسۈت ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ سۇيۇپ تەييارلاپ چىشقا باسسا، قۇرت يېگەن چىش ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.
  9. كاپۇرنى ئىپار ۋە ئەنبەر بىلەن قوشۇپ يېسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، ھەر خىل زەھەرلىك ھايۋانلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.
  10. كاپۇرنى ئېزىپ يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، يىرىڭلىق جاراھەتلەرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ، ئاغرىقىنى پەسەيتىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 125 ~ 500 مىللىگرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ، ھەزىمىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ، چاچلارنىڭ ئاقىرىشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۆرەك ۋە دوۋساققا تاش پەيدا قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] ئىپار، ئەنبەر، قۇندۇز قەھرى، گۈلقەنت، بىنەپشە.
- [ئورۇنباىسارى] تاباشىر، ئاق سەندەل.
- [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي، جەنۇبىي ئۆلكىلىرى ۋە ھىندىستاندىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالغىنى] قۇرسى كاپۇر.

لوفاه

(颠茄草 dian qie cao)

[ئەرەبچە نامى] لطف، بىرىج السنم
[پارسچە نامى] مردم گياه
[ئوردۇچە نامى] پھرا

[لاتىنچە نامى] Herba Atropae Belladonnae

[ئىنگلىزچە نامى] Common Atropa Herb

[تونۇش]

بۇ يېدىگەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاترۇپاننىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، يوپۇرماق يۈزى سارغۇچ يېشىل رەڭلىك، ئۈستى يۈزىنىڭ رەڭگى تۇتراق، ئىككىلا يۈزىدە ئاز ساندا تۈكلەر بار. گۈلى توق سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ. ئۆزى نېپىز ھەم چۈرۈك، تەمى ئاچچىق، ئۇرۇقى ئاجىز (7.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بېللادۇننانىڭ تەركىبىدە تەخمىنەن %0.5 گىچە ئالكولوئىد تۇتىدۇ، بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى بەرزۇلبەنجى ئالكولوئىدى، ھىئوسسىيامىن (Hyoscyamine) ۋە ئاز مىقداردا سكوپولامىندىن (scopolamine) ئىبارەت. ھىئوسسىيامىن ساقلاش، پىششىقلاش، تەييارلاش جەريانىدا تەدرىجىي ئاتروپىنغا (Atropine) ئايلىنىدۇ. يەنە ئاز مىقداردىكى ئالكوئىد ئاپوئاتىرو ئاتروپىن (Atropine)، بېللادونىن (Belladonine)، نۇرھىئوسسىيامىن (Norhyoscyamine)، نۇرئاتروپىن (Noratropine) قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئاز مىقداردا ئۇچۇچان مەنبەلىك تۈز ئاساسلىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بېللادۇننانىڭ ئاساسلىق ئۈنۈملۈك تەركىبى ھىئوسسىيامىن بولۇپ، بۇنى ئېلىش جەريانىدا ئاتروپىنغا ئايلىنىدۇ. بۇنىڭ تەسىرى تۆۋەندىكىچە: (1) سىلىق مۇسكۇلنىڭ تارتىشىشنى تۈرمۈزلايدۇ، ئاتروپىن نۇرغۇنلىغان سىلىق مۇسكۇللارنى بوشاشتۇرۇپ، ئاشقازان - ئۈچەي يوللىرى سىلىق مۇسكۇللىرىنىڭ قاتتىق لۇمۇلدىشى ياكى قىسقىرىۋېلىشىنى تۈرمۈزلايدۇ. ئاشقازان - ئۈچەي سانجىقىنى يەڭگىلىتىدۇ. سۈيدۈك چىقىرىش نەپچىسى ۋە دوۋساق، سۈيدۈك كەلتۈرۈش مۇسكۇلىغا نىسبەتەنمۇ تەشەننۇچنى بوشاشتۇرۇش تەسىرى بار. كلىنىكىدا ھەرخىل ئىچكى ئەزالار سانجىقى، مەسىد.

لەن: ئاشقازان - ئۈچەي سانجىقى، بۆرەك سانجىقى ۋە دوۋىساقنىڭ غىدىقلىنىش ئالامەتلىرى، سۈيدۈك تامچىلاش كېلىش، سۈيدۈك قىستاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلسە ئۈنۈمى خېلى ياخشى.

(2) بەز تەنچىلىرىنىڭ ئاجرىتىپ چىقىرىشىنى تۈرمۈزلايدۇ، ئاتروپىن شۆلگەي بېزى ۋە تەر بېزىنى تۈرمۈزلاپ، ئېغىز قۇرۇش ۋە تېرە قۇرغاقلىشىش پەيدا قىلىدۇ. شۇنداقلا ياش بېزى ۋە نەپەس يولى سېكرىتسىيىسىنىمۇ زور دەرىجىدە ئازايتىدۇ. ئاتروپىن پۈتۈن بەدەننى ئاركوز قىلىشتىن ئىلگىرى بېرىلسە، نەپەس يولى، سىكروتسىيىسىنى ئازايتىدۇ. ئاجراتمىلىرىنى توختىتىپ، نەپەس يولىنى قۇرىتىدۇ ۋە سۈمۈرۈش مەنبەلىك ئۆپكە ياللۇغى يۈز بېرىشىنى توسۇش ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

(3) كۆز سىللىق مۇسكۇلغا بولغان تەسىرى: ئاتروپىن كۆز قارىچۇقى، پۈرمە مۇسكۇلى ۋە كىرىپىكسىمان مۇسكۇلنىڭ قىسقىرىشىنى تۈرمۈزلاپ كۆز قارچۇقىنى كېڭەيتىدۇ. كۆز بېسىمىنى ئۆرلىتىدۇ ۋە پالەپلىنىشىنى تەڭشەيدۇ. بۇ رەڭدار كىرىپىكسىمان تەن ياللۇغىغا ئىشلىتىلسە، رەڭدار پەردە بىلەن كىرىستال تەننىڭ چاپلىشىپ قېلىشى ۋە كۆز قارىچۇقى، توسۇلۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. گلائوكوما كېسىلى بارلار ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

(4) بۆرەك قان تومۇر قىسمىغا بولغان تەسىرى:

① داۋالاش دوزىسىدىكى ئاتروپىن بىر قىسىم كېسەللەرنىڭ يۈرەك رىتىمى ۋاقىتلىق ئاستىلىدۇ. چوڭراق مىقدارى (1-2mg) يۈرەك رىتىمىنى تېزلىتىدۇ.

② ئاداشقان نېرۋا ئارتۇقچە قوزغىلىشتىن كېلىپ چىققان ئۆتكۈزۈش توسۇلۇش ۋە يۈرەك رىتىمىنى بۇزۇلۇشقا قارشى تۇرالايدۇ. نورمال كىشىلەر بەدىنىگە نىسبەتەن سۇس، دالانچە تۈگۈننىڭ ئۆزىنى تۇتۇشنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. يۈرەك دالانچىسىنىڭ تەسىرلەنمەسلىك دەۋرىنى قىسقارتىپ، يۈرەك دالانچىسى ئىچكى ئۆتكۈزۈشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئاداشقان نېرۋا ئارتۇقچە قوزغىلىش كەلتۈرۈپ چىقارغان سىنوس دالانچىسى توسۇلۇش، دالانچە توسۇلۇش قاتارلىق ئاستا خۇسۇسىيەتلىك يۈرەك رىتىمى قالايمىقانلىشىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ. يەنە ئىككىلەمچى سىنوس دالانچە تۈگۈننىڭ خىزمىتى تۆۋەنلەپ كېتىش بىلەن پەيدا بولغان قېرىنچە مەنبەلىك غەيرىي رىتىم قاتارلىقلارنى داۋالايدۇ.

(5) مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: چوڭراق مىقدار (بىر ئىككى مىللىگرام) ئۇزۇنچاق مېڭە ۋە چوڭ مېڭىنى يەڭگىل دەرىجىدە قوزغىتىدۇ، ئىككى - بەش مىللىگرامنىڭ غىدىقلاش تەسىرى كۈچلۈكرەك بولۇپ، تاقەتسىزلىك، بىئاراملىق، كۆپ

سۆزلەش، خۇدەنى يوقىتىش قاتارلىق ئالامەتلىرى كۆرۈلىدۇ. زەھەرلەش مىقدارى ئادەتتە خىيالىي تۇيغۇ، يۆنىلىش، توسالغۇغا ئۇچراش، ھەرىكەت يوقىلىش ۋە تارتىشىپ قېلىش قاتارلىق ئەھۋاللارنى پەيدا قىلىدۇ.

(6) كلىنىكىدا شوك كېسەللىكىگە چوڭ مىقداردا ئاتروپىن ئىشلىتىلىدۇ. مەسلەن: ئۆتكۈر تارقىلىشچان مېڭە يۇلۇن پەردە ياللۇغى، زەھەرلىنىش مەنبەلىك باكتېرىيىلىك تولغاق، زەھەرلىنىش مەنبەلىك ئۆپكە ياللۇغى قاتارلىقلار پەيدا قىلغان يۇقۇملىنىش مەنبەلىك قاتارلىقلار.

شوك، ئاتروپىن قان تومۇرنىڭ قىسقىرىۋېلىشىنى يوقىتىپ، ئەتراپ قان تومۇرلارنى كېڭەيتىدۇ، مىكرو قان ئايلىنىشىنى ياخشىلايدۇ. لېكىن تەسىرى پىرىنسىپى ھازىرغىچە ئېنىق ئەمەس، ئۇنىڭدىن باشقا ئورگانىك فوسفاتازا تورلىرى بىلەن زەھەرلىنىشىنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. دورا ياساش سانائىتىدە لوقاھ ئىكستىراكتىنى ۋە تىنكىتورىسى تەييارايدۇ. بۇ ياسالمىلار تارتىشىشنى قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، بەز ئاجىزلىقلارنى چىقىرىش خىزمەتىنى توختىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىي] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق توختىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، مەست قىلىش، تېرىنى قىزارىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، تەرلەشنى توختىتىش، سۈتنى كېمەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

چوڭ - كىچىك بوغۇملار ئاغرىقى، يانپاش ئاغرىقى، بەل ئاغرىقى، ئاقكېسەل، كونا يۆتەل، زىققە، دوۋساقنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشى، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، كۆپ تەرلەش، سۈتنىڭ كۆپلۈكى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆرۈنجان، سانا، بەدىيان، ئىزخىرلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن، بېللادوننا بىر كىگرام ئېلىپ زىمات تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، بەل پۇت ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. بېللادوننا ئۈچ گرام، گۈل يېغى دىن 10 مىللىگرام ئېلىپ، مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، مۇچە ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بەزرۇلبەنجى، كەندىر 10 گرام، ئەپيۈن 0.1 گرام، بېللادوننادىن 0.5 مىللىگرام

ئېلىپ، تالقان تەييارلاپ بىر گرامدىن ئىچىپ بەرسە، ھەرخىل جىددىي خاراكتېرلىك ئاغرىقلارنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 0.5 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈمبۈل، لاجىندانە

[ئورۇنباىسارى] بەزرۇلبەنجى، ئەپپيۈن.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىمالايا تاغ ئېتەكلىرىدىن

چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] مەجۇن بەرشىشا، ھەببى ئىمساك.

ئۇسۇرۇل

(萝芙木 *luo fu mu*)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Radix Rauvolfiae Verticillatae [لاتىنچە نامى]

Common Devilpepper Root [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ، تال گۈل ئائىلىسىدىكى چاتقال ئۆسۈملۈك راۋولفىيە چاتقىلى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «ئۇسۇرۇل» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان يىلتىزى كۈنۈس شەكىلىدە بولىپ، سىرتقى كۆرۈنۈشى كۈل رەڭگە مايىل، خورمارەڭلىكىم ئۆزى قاتتىق بولۇپ ئاسان سۇنمايدۇ، تەمى ئاچچىق، ئازراق خۇش پۇراق كېلىدۇ (8.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇسۇرۇل يىلتىزىدىن رېزېرپىن (*Reserpine*)، ئەجمەلىتىسىن (*Ajmalicine*)، سېرپىنتىن (*Serpentinine*)، ئەجمالىن (*Ajmaline*)، راۋۇۋولفىن (*Rauvolfine*)، ساماتىن (*Samatine*)، راۋولفىيا (*Rauvolfia*) A، ۋېللو زىمىن (*Vellosimine*)، پېراكسىن (*Peraksine*) قاتارلىق كۆپ خىل ئالكولوئىدلار ئايرىپ ئېلىندىغان، بۇلارنىڭ مىقدارى %1-2 كە يېتىدۇ، ئۇسۇرول تەركىبىدە يەنە ئورزولىك كىسلاتاسى (*Ursolic acid*) بار، ئەجمىلىن ئەمەلىيەتتە ھۆل يىلتىزىنىڭ ئۇسارىسىدۇر.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قان بېسىمىنى چۈشۈرگۈچى رېزېرپىنسىمان تەسىرى، رېزېرپىن ئونزول ئۆسۈملۈكىنىڭ ئاساسلىق ئالكالوئىدى بولۇپ، ئۇنىڭ (1) قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى بار.

رېزېرپىن قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ ۋە يۈرەك رىتىمىنى ئاستىلىتىدۇ، بۇنىڭ تەسىرى ناھايىت ئاستا، ئۇزۇنغا سوزۇلىدۇ، بۇ دورىنى يېگەندىن كېيىن، ئادەتتە بىر ھەپتە ئۆتكەندە تەسىر ئاندىن كۆرۈلىدۇ. بىر ھەپتىدىن كېيىن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلىدۇ، ۋېنا تومۇرىغا ئوكۇل قىلىنسىمۇ تەسىرى تەدرىجىي كۆرۈلىدۇ، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش تەسىرى بىر سائەت ئەتراپىدا كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ، رېزېرپىننىڭ نېرۋا، بۆرەك ۋە ھورمون مەنبەلىك يۇقىرى قان بېسىمى كېسەللىكلىرىگە نىسبەتەن قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش رولى بار.

(2) مەركىزىي نېرۋا سىستېمىغا بولغان تەسىرى: رېزېرپىننىڭ مەركىزىي نېرۋا سېستېمىسىنى تىنچلاندۇرۇش رولى بار. بىر ئاز مىقداردا ئىشلىتىلسە، ماغدۇرسىزلىق، تىنچلىنىش، ئۇخلىتىش پەيدا قىلىدۇ، لېكىن بەك قاتتىق ئۇخلىمايدۇ، ئاسانلا ئويغىنىدۇ، بەدەن ئىچىدىكى جەريانى: ئىچكەندىن كېيىن بىر قىسمى سۈمۈرۈلىدۇ، كۆپ قىسمى ئۈچەيدە بۇزۇلىدۇ، ئوكۇلنىڭ ئۈنۈمى ئىچكەنگە قارىغاندا ياخشى، سۈمۈرگەندىن كېيىن بەدەندە تېزلا بۇزۇلىدۇ، ئاز ساندىكى بۇزۇلمىغانلىرى سۈيدۈكتە پەيدا بولىدۇ، شۇڭا رېزېرپىننىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان تەسىرى بىلەن يىغىلىپ قىلىش خۇسۇسىيىتى دورىنىڭ ئۆزىدىن ئەمەس.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، ئۇخلىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۇيقۇسىزلىق، مالخوليا، ساراڭلىق، يۇقىرى قان بېسىمى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ (ئۆسۈرۈل ھازىر ئارام بەرگۈچى دورىلار قاتارىدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ).

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەندەل، بىدىمىشكى، قىزىلگۈل 10 گرامدىن، ئۆسۈرۈلدىن 0.25 مىللىگرام قائىدە بويىچە كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ ئىچسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ.

2. ئۈستۈددۈس، گاۋزىبان، بادىرەنجى بۇيا، لاپچىندانە، سازەج 20 گرامدىن، ئۈسۈرۈلدىن 0.25 مىللىگرامدىن قائىدە بويىچە كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، مالخولياغا شىپا بولىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

3. بىنەپشە، نېلۇپەر، تەمرى ھىندى ھەر بىرى 10 گرامدىن، ئوسرولدىن 0.25 گرامدىن ئېلىپ كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قىزىتمىنى قاپتۇرىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] 0.25~0.45 مىللىگرام. [زىيانلىق تەسىرى] ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزۈپ قويدۇ. [نۆزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، كەتىرا. [ئورۇنباىسارى] ئىتىياڭقى گۈلى. [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى، يۈننەن، گۈيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن ھەم ھىندىستان ۋە غەرب ئەللىرىدىن چىقىدۇ. [پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى شىپا.

قەھۋە

(咖啡 ka fei)

[ئەرەبچە نامى] قەھ

[پارسچە نامى] قەھ

[ئوردۇچە نامى] قەھ

[لاتىنچە نامى] Semen Caffeae

[ئىنگلىزچە نامى] Caffeae

[تونۇش]

بۇ رويان ئائىلىسىدىكى چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ ئەرەبىستان قەھۋەسى (Coffea arabica) بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋە پوستى بىلەن ئۇزۇق پوستى ئېلىۋېتىلگەندىن كېيىن قېپقالغان ئۇرۇقى «قەھۋە» ياكى «بون» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (9.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] قەھۋە تەركىبىدە ئاساسلىقى كوفېئىن (Caffeine) بار، يەنە تەخمىنەن 2%~1% كىچىك شۇمىشا ئىشقارى، ترىگونېللىن (Trigonelline)، 9% تاننېن كىسلاتا (Tannic acid)، 10%~12% كىچىك ياغ، 8% كىچىك قەنت خىللىرى ۋە سۇدا ھاسىل بولىدىغان ماددا كوفېئىن ئاتىسىد (Caffeic acid)، كۈينىك ئاتىسىد (Quinic acid) قاتارلىقلار بار، قورۇلغان كافي يەنە پۇراقلىق ماددا كوفېئول، كوفېئول (Caffiol, Cofione) قاتارلىقلارنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇ خىل قەھۋە ئالاھىدە پۇراقلىق بولىدۇ.

[فارماكولوگىيلىك تەسىرى] 1. قەھۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ھەيدەش، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى، بولۇپمۇ چوڭ مېڭە، نېرۋىلىرىنى قوزغىتىش تەسىرىگە ئىگە. شۇڭا نېرۋا مەركىزىنى تۈرمۈزلىغۇچى دورا - ناركوز دورىلىرى، ئۇخلاقتۇچى دورا ۋە مورفىن قاتارلىقلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرغۇچى قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

2. كوففېئىك كىسلاتاسى ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدەش تەسىرىگە ئىگە. كىچىك دوزىسى ھىدروگېنسىز ئۆت كىسلاتاسىغا قارىغاندا تەسىر قىلىش ۋاقتى ئۇزۇن ھەمدە ئۆت سۇيۇقلۇقىنى ھەيدىمىگەندىن كېيىنمۇ ئۆت سۇيۇقلۇقى ئاجرىلىپ چىقىرىلىشىنى كۆرۈنەرلىك ھالدا ئازايتىدىغان ھادىسىلەرمۇ كۆرۈلىدۇ. يەنە قاناش ۋاقتىنى ۋە قان قېتىش ۋاقتىنى قىسقارتىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، نوسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خاھىتىنى تەڭشەش، ئاشقازان ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پۈتۈن بەدەن ئاغرىقى، باش ئاغرىقى، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلاردىن بولغان قىزىتما، يۆتەل، جىگەر، ئۆت كېسەللىكلىرى، ئىچى سۈرۈش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، روھىي ئىلتى نورمال بولماسلىق، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، ئىشتىھاسىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى قەھۋە قاينىتىپ يەپ بەرسە، پۈتۈن بەدەن ئاغرىقى ۋە باش ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى قەھۋەنى يۇمشاق ئېزىپ ھەسەل بىلەن قوشۇپ لوئوق تەييارلاپ بېرىلسە، يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى قەھۋەنى چالا قورۇپ، يۇمشاق سوقۇپ ئىچىپ بەرسە، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل، زەپەر.

[چىقىش ئورنى] پۈتۈن دۇنيادىكى ئىسسىق بەلۋاغ رايونلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] قەھۋە دەلىمىسى، قەھۋە قاينىتىلمىسى.

تاماکا يوپۇرمىقى (烟草 yan cao)

- تەبەئىي [ئەرەبچە نامى]
- تەبەئىي [پارسچە نامى]
- تەبەئىي [ئوردۇچە نامى]

Herba seu Folium Nicotianae Tabaci [لاتىنچە نامى]
 Common Tobacco Herb or Leaf [ئىنگلىزچە نامى]
 [تونۇش]

بۇ پىدىگەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاماكا بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى «تاماکا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى ئېللىپسىسىمان تېمىنە شەكىللىك يوپۇرماق ساپىقى قىسقا، پەسىمان بولىدۇ. ئالدى يۈزى سارغۇچ خورما رەڭلىك، ئارقا يۈزى سۇسراق، ئاساسىي تومۇرى كەڭ ھەم تومپىيىپ چىققان، نۇرغۇنلىغان بەز تۈكچىلىرى بار، سەل نەمدەلسە يېپىشقا قىلىدۇ. پۇرىقى ئۆتكۈر، تەمى ئاچچىق بولىدۇ (10.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇ 1~9% كىچىك ئالكولوئىد ۋەروتىن (Rutin)، ئورگانىك كىسلاتالار، ماي، دېۋىرقاي، ئانتورگانىك ماددىلارنى تۇتىدۇ، تاماكا يوپۇرمىقىدىن ئاجرىتىپ ئېلىنغان ئالكولوئىد 14 خىل بولۇپ، بۇنىڭدىن 12 خىلنىڭ قۇرۇلمىسى بېكىتىلىپ بولدى، بۇلاردىن ئاساسلىقى نىكوتىن (Nicotine)، ئانابازىن (Anabasine)، ئاناتابىن (Anatabine) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تاماكىنىڭ پۈتۈن چۆپچىن نىكوتىن تۇتىدۇ. پەقەت يوپۇرمىقىنىڭ تۇتقان مىقدارى ئەڭ كۆپ بولۇپ، پۈتۈن چۆپچىدە تۇتقان مىقدارىنىڭ %64 نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا يىلتىزىدا %13، غولىدا %18، گۈلىدە %5 بولىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تاماكىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى نىكوتىن بولۇپ، بۇ ئومۇمىي ئالكولوئىدنىڭ %93 نى ئىگىلەيدۇ. باشقا تەركىبلەرنىڭ مىقدارى ئاز بولغاچقا، ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق. ئاساسەن زەھەرلىك ماددىلار ئىلمىدە ئىشلىتىلىدۇ. نىكوتىندىن

ئۆتكۈر زەھەرلەنگەندە ئۆلۈشى تېز بولىدۇ. چوڭ 50 مىللىگرام ئەتراپىدا ئىشلەتسە ئۆلتۈردۇ. بىر تال يۆگەلگەن سىگارەتتا 30~20 مىللىگرام نىكوتىن تۇتىدۇ. تاماكنىڭ قان بېسىمى يۇقىرى بىمارلارغا ناچار تەسىرى بار. ئادەتتە يۈرەك رىتىمى نورمالسىز بولۇش ۋە تاجسىمان قان تومۇر كېسەللىكلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. تاماكنى كۆپرەك چەكسە يەنە باش ئاغرىش، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىق نېرۋا كېسەللىكىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، چۈشكۈرتۈش، ئاغرىق توختىتىش، قابىز قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭىدىكى ھۆللۈكلەرنى تازىلاش ۋە مېڭە ئەسەبلەرنى قوزغىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نەپەس سىقىلىش، بۇرۇن قاناش، ھەر خىل كونا جاراھەتلەر، چىش ئاغرىقى، نەزل، زۇكام قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھۆللۈكتىن بولغان چىش ئاغرىقى، يۆتەل، دەم سىقىلىش، بۇرۇن قاناش، ھەرخىل كونا جاراھەتلەرگە، چىش ئاغرىقىغا سۈيۈپ قىلىپ تەييارلاپ بەرسە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. تاماكا 0.1 گرام، قىزىل گۈل يېغىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، زەخمىلەرگە سۈرسە تېز ساقىيىدۇ. جاراھەتلەرنى تازىلايدۇ.

3. قەلەمپۇر، پىلىپىل، قارىمۇچ 5 گرامدىن، تاماكدىن يېرىم گرام ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ بۇرنىغا تارتىپ بەرسە، مېڭىدىكى ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.25~0.5 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە، يۈرەككە، مېڭىگە، ئۆپكەگە زىيان قىلىدۇ، قاننى قويۇلدۇرۇپ، تومۇردا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] يېڭى سېغىلغان سۈت.

[ئورۇنباسارى] بېلىق دورىسى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئۆزبەر
 (荆芥 jing jie)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Herba Schizonepetae Tenuifoliae [لاتىنچە نامى]

Fineleaf Schizonepeta Herb [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ، كالىپوكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك
 ئۆزبەر بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «ئۆزبەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ
 (11.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ئۇچۇچان مايدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۆسۈملۈك
 كىدە %2.05~0.43، باشقىدا %4.11~0.51، يوپۇرمىقىدا %2 گىچە ئۇچۇچان ماي بار،
 يىلتىز ۋە ئۇرۇقىدا ئۇچۇچان ماي تەركىبى يوق.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتما قايتۇرۇش، تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش،
 قان توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، يۈرەك رىتىمىنى تېزلىتىش، زىققىنى پەسەيتىش،
 بالىياتقۇ مۇسكۇلىنى قورۇش، بەدەننىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، قەنت
 سېپىش كېسىلىنى داۋالاش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش قاتارلىق رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئاغرىق پەسەيتىش، تارتىشىپ قېلىشنى
 قايتۇرۇش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوغۇقتىن بولغان زۇكام، باش ئاغرىش، بۇرۇن قاناش، تۇغۇتتىن كېيىنكى تارتىشىپ
 قېلىش، يېرىم باش ئاغرىقى، يەلتاشما (ئېشەككىمى) قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈزبەر، كەۋرەك، زۇپا 12 گرامدىن، خام زەنجۈلدىن تۆت گرام ئېلىپ، سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، يېرىم باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
  2. ئۈزبەردىن 70 گرام ئېلىپ، تالقان قىلىپ كۈنگە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا سەككىز گرامدىن كىچىك بالىنىڭ سۈيدۈكى ياكى قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، بۇرۇن قاناش، تۇغۇتتىن كېيىنكى پۇت - قول تارتىشىپ كىرىشىپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
  3. ئۈزبەر ۋە خام گەجلەرنىڭ ھەر بىرىدىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ، كۈنگە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 8 گرامدىن ئىچىپ بەرسە، باشنىڭ بىر تەرىپى ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
  4. ئۈزبەردىن 35 گرام ئېلىپ قازاندا قورۇپ، لاتا خالتىنىڭ ئىچىگە ئېلىپ، ئاغرىق ئورۇنغا سۈركەپ بەرسە، يەلتاشمىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 6 ~ 12 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] گۈل بىنەپشە.
- [ئورۇنباىسارى] چۈچۈكبۇيا يىلتىزى.
- [چىقىش ئورنى] غۇلجا، كۆنەس، ماناس، شىخەنزە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالمىسى]

ئوسۇڭ ئۇرۇقى

(莴苣子 wo ju zi)

[ئەرەبچە نامى] بزرخس

[پارسچە نامى] تخم کاهو

[ئوردۇچە نامى] كاھى پىچ

[لاتىنچە نامى] Fructus Lactuae Angustatae

[ئىنگلىزچە نامى] Thickstem Garden Lettuce

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق

ئۆسۈملۈك ئوسۇك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «ئوسۇك ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (12.22 - رەسىم).

ئۇرۇقى ئېلىپس شەكىللىك، سەل ياپىلاق، سىرتقى يۈزى كۈل رەڭگە مايىل ئاق ياكى سارغۇچ ئاق رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، پۇرىقى ئاجىز كېلىدۇ. [خىمىيەلىك تەركىبى] ئوسۇك ئۇرۇقى تەركىبىدە ئاتسېدوم لاکتۇنىك ئوم (Lactonic acid)، ئوسۇك ئېلېمېنتى (Lactucarin)، ئالما كىسلاتاسى، كەرۋىبا كىسلاتاسى، ئاسپاراگىن، ياغ، ۋىتامىن A، B، C، E، كۈل ماددىلىرى، ئاقسىل قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق توختىتىش، مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، سپازما بوشىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۇيقۇسىزلىق، باش ئاغرىقى، ساراڭلىق، چاچ چۈشۈش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا ۋە قان خىلىتىدىن بولغان قىزىتما، مالخولىيا، كۆپ ئېھتىلام بولۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئوسۇك ئۇرۇقىنىڭ شىرنىسىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا ناۋات قوشۇپ ئىچسە، باش ئاغرىقى، قىزىتما، ئۇيقۇسىزلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.
2. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئوسۇك ئۇرۇقىنى ئېزىپ پېشانىگە چاپسا ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ.
3. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئوسۇك ئۇرۇقىنىڭ شىرنىسىنى چىقىرىپ، چاچقا چاپسا، چاچ چۈشۈشىنى توختىتىدۇ.

4. ئوسۇك ئۇرۇقىدىن تەييارلانغان ياغنى بۇرۇنغا تېمىتسا ياكى باشقا سۈركىسە، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ ۋە چاچنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستكى ۋە ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] خەشخاش.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرىدۇ.

بالەنگۈ چۆپى (紫苏 zi su)

پالا [ئەرەبچە نامى]

پالنگو [پارسچە نامى]

پالنگو [ئوردۇچە نامى]

Caulis Perillae [لاتىنچە نامى]

Cultivated Perilla [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ كالىپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بالەنگۈ چۆپى (رەيھاننىڭ بىر خىل تۈرى) نىڭ يەر ئۈستى قىسمى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئۈستى قىسمى «بالەنگۈ چۆپى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (13.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى ئۇچۇچان ماي بولۇپ، يوپۇرمىقىدا %0.2~0.9، ئۆسۈملۈكىدە (غولىدا) %0.2~0.78 گىچە ماي تۇتىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، نېرۋا سىستېمىسىنى كۈچەيتىش، يۆتەلنى، زىققىنى توختىتىش، قان توختىتىش، قان قېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قان قەنتىنى يۇقىرىلىتىش، بۆرەكنى كۈچەيتىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش راققا قارشى تۇرۇش رولى بار.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى تىنچلاندۇرۇش، ئۆپكەننى قۇۋۋەتلەش، بەلغەمنى چىقىرىپ يۆتەلنى توختىتىش، بەدەندىكى سوغۇقلۇقنى تارقىتىش، بەدەننى تازىلاش، كۆڭۈلنى ئېچىش، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلاپ، ھۆنى پەسەيتىش، يەللەرنى تارقىتىپ، ئاشقازاننى بوشتىتىش، ھامىلىنى ئاسراش، زەھەرنى تارقىتىپ، يارىلارنى پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوغۇقتىن بولغان زۇكام، زۇكام تەسىرىدىن باش ئاغرىش، ئىشتىھاسىزلىق، ئىچى

سقىلىش، ئىسسىق ئۆتۈپ، كۆڭلى ئاينىش؛ كاناي ياللۇغى، بەلغەملىك يۆتەل، قۇسۇپ كۆڭلى ئېلىشىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زۇپا، پىرسىياۋشان، چىلان، ئەنجۈر مونسكى، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى، بالەنگۇ چۆپى قاتارلىق دورىلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، كاشكاپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سوغۇقتىن بولغان زۇكامغا شىپا بولىدۇ.

2. بالەنگۇ چۆپى، دارچىن، قەلەمپۇر، پىننە، زىرىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، چايلق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان خىزمىتىنى ياخشىلاپ، يەللەرنى تارقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاجلىق كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۈل بىنەپشە.

[ئورۇنباسارى] رەبھان.

[چىقىش ئورنى] غۇلجا، ماناس، قەشقەر، گۇچۇڭ قاتارلىق ئورۇنلاردا تېرىپ ئۆستۈ-

رۈلىدۇ.

شازاندرا

(五味子 wu wei zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Furctus Schisandrae Chinensis*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Fruit of Chinese magnoliavine*

[تونۇش]

بۇ شازاندرا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان، ياغاچلانغان، پېلەك غوللۇق، ئېگىز-لىكى 5 ~ 8 مېتىر ئۆسۈدىغان ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى شار شەكىللىك، رەڭگى سۆسۈنگە مايىل قىزىل، سىرتى ئادەتتە چاڭلار بىلەن قاپلانغان، مېۋىسى

گۆشلۈك، مايلىق، ئىچىدە ئۇرۇقى بار، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق بولۇپ، «شازاند» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (14.22 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋە تەركىبىدە %3 ئۇچۇچان ماي بار، قۇرۇق مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە %12 لىمون كىسلاتاسى، %10 لىك ئالما كىسلاتاسى بار. ئۇرۇق تەركىبىدە تەخمىنەن %33 مايلىق ياغ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغىتىدۇ.

2. يۈرەك قان تومۇرلىرىنى كېڭەيتىدۇ.

3. نەپەسنى قوزغاش تەسىرىگە ئىگە.

4. بالىياتقۇ سىلىق مۇسكۇلىنى قوزغىتىدۇ.

5. ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

5. ئاشقازان سۇيۇقلۇقىنىڭ ئاجرىلىشىنى نورماللاشتۇرىدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، ئۆپكەننى تازىلاش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، مەنىي كۆپەيتىش، مېڭە، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۆتەل، دەم سىقىش، كۆپ تەرلەش، يۈرەك قوزغىلىش، ئۇيقۇسىزلىق، ئېغىز قۇرۇش، بۆرەك ئاجىزلىقى، سېرىقلىق چۈشۈش، جىگەر كېسەللىكى، ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىچ سۈرۈش، نېرۋا ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شازاندىرادىن 9 ~ 15 گرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. پېچەكگۈل بىەن شازاندىرادىن 15 گرامدىن ئېلىپ، چىلان مېغىزى، ئارچا ئۇرۇقى توققۇز گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ.

3. شازاندىرا، چاكاندا، جىنكېۋىزىدىن توققۇز گرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، زىققە كېسىلىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 9 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا.

[ئورۇنباشارى] غارقۇن.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمال، شىمالىي جۇڭگو ۋە شەرقىي جەنۇبىي جۇڭگو قاتارلىق جايلاردىن، چاۋشيەن، ياپونىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

① كۆكنار پوستى

(罌粟壳 ying su ke)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان توختىتىش، ئىچى سۈرۈش-نى توختىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

② ئىتىياخىقى ئۇرۇقى

(曼陀罗子 man tuo luo zi)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، مەست قىلىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش (قابىزلىق)، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئۇخلىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش.

③ بەزرۇلبەنجى

(天仙子 Tian xian zi 菟荬子 lang dang zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

① تەبىئىتى 21 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىتى 21 - بايقا قاراڭ

③ تەبىئىتى 23 - بايقا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، بېھوش قىلىش، قۇرۇ-
تۇش، قان توختىتىش.

ئىتياخقى يوپۇرمىقى^①

(曼陀罗叶 man tuo luo ye)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تەشەننۇچ (سپازما) نى بوشتىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق
پەسەيتىش.

كەندىر گۇرۇقى^②

(火麻仁 huo ma huang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تىنچلاندۇرۇش، تۇتۇش (قابىزلىق)، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما
قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش،
خۇشال قىلىش.

ئىتياخقى گۈلى^③

(洋金花 yang jin hua)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

① تەپسىلاتى 23 - بايقا قارالڭ

② تەپسىلاتى 23 - بايقا قارالڭ

③ تەپسىلاتى 23 - بايقا قارالڭ

[خۇسۇسىيىتى]

نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يەل ھەيدەش، مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكە، كانايىنى راۋانلاشتۇرۇش، سىپازما بوشىتىش.

قانداۋالا^①

(升麻 sheng ma)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئەسۋىلەرنىڭ تېپىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، يەللەرنى تارقىتىش.

يالىپۇز جەۋھىرى^②

(薄荷脑 bo he nao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، قان توختىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش.

① تەپسىلاتى 24 - بابقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 21 - بابقا قاراڭ

يىگىرمە ئۈچىنچى باب مەست قىلغۇچى دورىلار

مەس قىلىش تەسىرىنى بېرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ مەس قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل سەۋەبلەر تەسىرىدىن پەيدا بولغان كۈچلۈك ئاغرىقلارغا (مېڭە پەردە ياللۇغى، ئۇيقۇسىزلىق، مالىخۇلىيا، نەزلە، بەلغەملىك يۆتەل، قۇلاق ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى ...) ياكى تاشقى كېسەللىكلەردىكى ئوپپىراتسىيەنىڭ ئاغرىق ئازابىنى يەڭگىلەشتۈش مەقسىتىدە نېرۋىلارنى مەس قىلىپ ۋاقىتلىق ئاغرىق ئازابىنى يوقىتىش، جىددىيلىكنى پەسەيتىش، تەشۋىشلىنىشنى تۈگىتىش، ئۇخلىتىش مەقسىتىدە مەس قىلغۇچى دورىلار بېرىلىدۇ. مەس قىلغۇچى دورىلارنى ئۇزۇن مەزگىل ئىشلەتكەندە يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. مەس قىلغۇچى دورىلارنى ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ تۈرى ھەرخىل بولغاچقا ئىشلەتكەندە، سەۋەبىگە قارىتا، مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. مەس قىلغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ. بۇخىل دورىلار ئاساسلىقى، نېرۋىلارنى ۋاقىتتىنچە تورمۇزلاش، ئاغرىق يوقىتىش تەسىرى ئارقىلىق جىددىيلىكنى پەسەيتىپ، ئورگانىزمنىڭ فىزىئولوگىيەلىك پائالىيىتىنى تەڭشەيدۇ. بۇخىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار مەس قىلغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسلەن: ئەپيۈن، بەزرۇلبەنجى، كەندىر ئۇرۇقى، ئىتىياڭقى گۈلى، ئىتىياڭقى يوپۇرمىقى.

گەپيۈن

(雅片 ya pian)

[ئەرەبچە نامى] لىن انكاش

[پارسچە نامى] تراك

[ئوردۇچە نامى] افيون، ايم

[لاتىنچە نامى] Opium, Succus papaveri

[ئىنگلىزچە نامى] Opium Resena

[تونۇش]

بۇ ئەپيۇنگۈل ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك كۆكتارنىڭ خام ۋاقتىدىكى غوزىسىنى تىلىپ قويسا، ئېقىپ چىقىپ قاتقان خورما رەڭلىك، ئاچچىق تەملىك يېلىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، يېلىمى «ئەپيۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.23 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئەپيۇننىڭ ئاساسلىق تەسىر قىلغۇچى ئالكالوئىدلىرىدىن ھازىرغىچە ئېنىقلانغانلىرى 25 خىل بولۇپ، ئۇلار ئومۇمىي مىقدارنىڭ %25-10 نى ئىگىلەيدۇ. ئاساسلىق ئاتسودوم مېكونىكوم بىلەن بىرىكىپ، تۈز ھالىتىدە (مېكونات) مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ياپونىيە ئەپيۇننىڭ ئالكالوئىدلىرى ئاساسلىقى %5.24 مورفىن (Morphine)، %4~7 ناركوتىن (Narcotine)، پاپاۋېرىن (Papaverine)، %0.5 نارسېئىن (Narceine) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كودامىن (codamin)، كوتارنىن (cotarnin)، كىرىپتوپىن (cryptopnme)، گىنوسېئوپىن (Ghoseopine)، ھىدروكوتارنىن (Hydrocotarnine)، لانتوپىن (Lanthopine)، لاۋدانىدىن (Laudanidine)، مېكونىدىن (Meconidine)، ناركوتولىن (Narcotoline)، نىئوپىن (Niopine)، ئوكسىناركوتىن (oxynarcotine)، پاپاۋېرامىن (Papaveramine)، پورمىزوكسىن (Porhyroxine)، كساتنالىن (xanthaline) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئەپيۇن تەركىبىدە 20 نەچچە خىل ئالكالوئىد بار، ئەمما كىلىنىكىدا ئىشلىتىلىدىغىنى پەقەت مورفىن، كودىئېن، پاپاۋېرىن ۋە ناركوتىن قاتارلىق تۆت خىلدىن ئىبارەت. باشقا ئالكالوئىدلارنىڭ مىقدارى ئاز بولغاچقا، ئەپيۇننىڭ تەسىرى بىلەن مۇناسىۋىتى ئانچە زور ئەمەس.

1. ئاغرىق پەسەيتىش تەسىرى: مورفىننىڭ ئاغرىق پەسەيتىش رولى كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھەم يۇقىرى دەرىجىدە تاللاشچانلىقى بار. داۋاملىق ئەگىشىپ كېلىدىغان ئاغرىقلاردىن ئازابلىنىدىغان ئەھۋاللار تۈگەيدۇ.

2. ئۇخلىتىش تەسىرى: مورفىننىڭ ئۇخلىتىش تەسىرى بار. لېكىن ئۇيقۇ قىسقا بولىدۇ ھەم بىمار ئاسان ئويغىنىپ كېتىدۇ. ھەقىقىي ئۇخلاتقۇچى دورا دەپ قاراشقا بولمايدۇ.

3. نەپەسلىنىشنى تورمۇزلاش ۋە يۆتەل توختىتىش تەسىرى: مورفىننىڭ نەپەس مەركىزىنى يۇقىرى دەرىجىدە تاللاش خاراكتېرلىك تورمۇزلاش رولى بار، نەپەس مەركىزىنى

تورمۇزلاشنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئىپادىسى نەپەسلىنىش رىتىمى قىسقىراشتىن ئىبارەت. نەپەس مەركىزىنىڭ پالەچ بولۇپ قېلىشى مورفىندىن زەھەرلىنىشنىڭ بىۋاسىتە سەۋەبىدىن ئىبارەت.

مورفىننىڭ يۆتەل توختىتىش تەسىرىمۇ كۈچلۈك، بۇ ئاساسلىقى مورفىننىڭ يۆتەل مەركىزىنى تورمۇزلىغانلىقى ئۈچۈندۇر.

4. يۈرەك قان تومۇر سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى:

داۋالاش دورىسىدىكى مورفىننىڭ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان بىمارنىڭ قان بېسىمى، يۈرەك رىتىمى ۋە باشقا رىتىملەرگە نىسبەتەن چوڭقۇر تەسىرى يوق، قان تومۇرلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش مەركىزىگىمۇ روشەن ھالدا تەسىرى يوق. لېكىن بەدەننىڭ تۇرۇش ئورنى مەنبەلىك تۆۋەن قان بېسىمىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پاڭپاڭ بىر ھەر خىل سىلىق مۇسكۇللارنى بوشاشتۇرىدۇ. بولۇپمۇ چوڭ قىزىل تومۇرلارنىڭ سىلىق مۇسكۇللىرىدا سىپازمىلىنىش مەۋجۇت بولۇۋاتقاندا، بوشىتىش تەسىرى تېخىمۇ روشەن بولىدۇ.

5. ھەزىم قىلىش يوللىرى ۋە باشقا سىلىق مۇسكۇللۇق ئەزالارغا بولغان تەسىرى: مورفىن قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ. ئاساسلىق سەۋەبى: ئاشقازان، ئۈچەي يوللىرى ۋە ئۇلاردىكى يۈرەك مۇسكۇللارنىڭ تارقىلىشچانلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەزىم سۈيۈقلۈكلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىشىنى ئازايتقانلىقى ۋە تەرەت قىلىش ھېسسىياتىنى ئاستىلاتقانلىقى تۈپەيلىدىن، ئۈچەي ئىچىدىكى نەرسىلەرنى ماغدۇرىدىغان ھەرىكەت زور دەرىجىدە ئاستىلاشقانلىقتىن ئىبارەتتۇر.

پاڭپاڭ بىر ئۈچەي سىلىق مۇسكۇلنى تورمۇزلىيالايدۇ، لېكىن تەسىرى بەك ئاجىز، مورفىن كەلتۈرۈپ چىقارغان ئۆت يولى سىپازمىسىنى ئازايتالمايدۇ.

6. باشقىلار: مورفىننى قايتا - قايتا ئىشلەتكەندە چىدامچانلىق پەيدا قىلىدۇ. لېكىن پەقەت مەركەزنى تورمۇزلاش تەسىرىدىلا مەسلىن: ئارام بېرىش، ئۇخلىتىش، نەپەسنى تورمۇزلاش قاتارلىقلاردا چىدامچانلىق يۈز بېرىدۇ. ئىككى ھەپتىدىن ئارتۇق داۋاملىق ئىشلەتكەندە مورفىنغا خۇمار بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. مورفىننىڭ خۇشالاندۇرۇش ئالامىتىدە بىمارنىڭ توغرا ھۆكۈم قىلىشى ۋە باھا بېرىش ئىقتىدارى پۈتۈنلەي ساقلىنىدۇ. ھەرىكەت

ئىقتىدارىدىمۇ توسقۇنلۇق بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئىپادىلىرى يەككە - يىگانىلىقىنى باقتۇرۇش، خام - خىياللار ئىچىگە چۆكۈپ كېتىشتىن ئىبارەت.

كودېئىنىڭ «خۇشالاندۇرۇش» ئالامىتى ۋە خۇمارغا چۈشۈرۈش خۇسۇسىيەتلىرى تۆۋەن، پاپاۋېرىن خۇمارغا چۈشۈرۈپ قويمايدۇ.

[تەبىئىي] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغ-رىق پەسەيتىش، مەنىي تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە قان توختىتىش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، روھىي ھايۋاننى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قاتتىق ئاغرىقلار، ئۇيقۇسىزلىق، مېڭە پەردە ياللۇغى، مالىخولىيا، ئىچ سۈرۈش، تولغاق، نەزلىلىك زۇكام، يۆتەل، زىققە، باش، كۆز، قۇلاق ئاغرىقى، ئىسسىقلىقتىن بولغان كونا قىزىتما ۋە دەۋرلىك قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇندىن باشقا چىش چۈشۈپ كېتىش، سۈيدۈكنىڭ كۆپ ۋە ئېچىشىپ كېلىشى ھەمدە مەنىنىڭ تېز كېتىشى، قۇلۇنچى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپيۈندىن بىر گرام ئېلىپ، تۆتكە بۆلۈپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ئارپا سۈيى بىلەن ئېچسە، سەرسام، شەققە ۋە ئىسسىقلىقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئەپيۈننى زەپەر بىلەن ئېرىتىپ پۇرىتىلسا، ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، ئاغرىق توختىتىدۇ.
3. رەۋغىنى نارجىل 25 مىللىلىتىر، رەۋغىنى كۈنجۈت 25 مىللىلىتىر، ئەپيۈن ئىككى گرام قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئاغرىغان ئورۇنغا سۈركەسە، ئاغرىق پەسەيتىدۇ، تىنچلاندۇرىدۇ.
4. ئەپيۈننى بادام يېغىدا ئېرىتىپ، قۇلاققا تېمىتسا، قۇلاق ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 31~50 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقداردىن كۆپ ئىشلەتسە، ھوشسىزلاندۇرۇپ قويدۇ، دائىم

ئىشلەتسە، خۇمار قىلىپ قويۇپ، يامان ئاقىۋەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ئەگەر قاتتىق قورساق ئاغرىقى پەيدا قىلسا، ئەمەن سۈيى بىلەن ھەمەل

قىلىش ياكى قۇستۇرۇش، ئاشقازاننى يۇيۇش، ھىڭ يېگۈزۈش كېرەك.

[ئورۇنباسارى] بەزرۇلبەنجى، قان توختىتىشقا تاپاشىر، گىلى مەختۇم، كەھرىۋا.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدە تېرىپ

ئۆستۈرۈلىدۇ، ئىران، رۇسىيە، ياپونىيە قاتارلىق ئەللەردىنمۇ چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۇن بەرشىشا، ھەببى سىل، ھەببى ئىمساك.

بەزرۇلبەنجى

(天仙子 Tian xian zi 莨菪子 lang dang zi)

[ئەرەبچە نامى] **برالنج**

[پارسچە نامى] **برالنج**

[ئوردۇچە نامى] **لوان خىرانى**

[لاتىنچە نامى] Semen Hyosyami

[ئىنگىلىزچە نامى] Henbane Seed; Black Henbane seed

[تونۇش]

بۇ پېدىگەن ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مىڭدۆانە بولۇپ،

بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «مىڭدۆانە» ياكى «بەزرۇلبەنجى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئۇرۇقى ئۇششاق، كىچىك بۆرەك شەكلىدە، ئاق قىزىل، قارا رەڭلەردە، تەمى ئاچچىق،

پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (2.23 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بەزرۇلبەنجى تەركىبىدە ئاساسلىقى بەزرۇلبەنجى ئالكالوئىدى -

مىئوسسىيامىن (Hyoscyadmine)، سىكوپولامىن (scopolamine)، ئۇندىن باشقا يەنە مايلىق

ياغ %25 كە يېتىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بەزرۇلبەنجى تەركىبىدىكى مىئوسسىيامىن، (بۇ ئاساس-

لىقى پاراتارتارىك تەنچە ۋە ئاستروپىنلاردىن ئىبارەت) ۋە سكوپولامىن قاتارلىقلارنىڭ ئاساسلىق فارماكولوگىيىلىك تەسىرى تۆۋەندىكىچە:

1. بەز تەنچىسى ۋە سىلىق مۇسكۇلغا بولغان تەسىرى: ئاتروپىن بەز تەنچىسىنىڭ

ئاجرىلىشىنى تىزگىنلەيدۇ. ھەرىكەت كۈچىيىپ كەتكەن ياكى تارتىشىش ھالىتىدىكى سىلىق مۇسكۇلغا نىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە بوشاشتۇرۇش رولى بار. كلىنىكىدا ئاشقازان ئۈچەي سپازمىسى ۋە ئاشقازان - ئاغرىقىنى داۋالاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

2. يۈرەك قان تومۇرىغا بولغان تەسىرى: ئاتروپىن ئاداشقان نېرۋىنىڭ يۈرەكنى

تورمۇزلىشىنى يوقىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈرەك رىتىمىنى تېزلىتىدۇ.

3. كۆز قارىچۇقىنىڭ كېڭىيىشى: ئاتروپىن كۆز قارىچۇقىنى كېڭەيتىپ، كۆز بېسىمى

نى يۇقىرى كۆتۈرۈش ۋە پالەچلىكنى تەڭشەش رولىغا ئىگە.

4. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: بەزرۇلبەنجى ئالكالوئىدى مەركىزىي

نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغىتىدۇ. ئەمما سكوپولامىن تىنچلاندۇرۇش تەسىرىگە ئىگە.

كلىنىكىدا تىترىمە، پالەچ ۋە باش قېيىش كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىي] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، بېھوش قىلىش، قۇرۇق

تۇش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نەزلە، بەلغەملىك يۆتەل، باش ئاغرىقى، ئىچكى - تاشقى ئەزالاردىكى قاناشلىق،

جاراھەتلىك كېسەللىكلەر، قۇلاق ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى، مالىخولىيا، ئۇيقۇسىزلىق،

چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەزرۇلبەنجىنى سوقۇپ سىركىگە ئارىلاشتۇرۇپ، باش ساھەسىگە چاپسا، باش

ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. بەزرۇلبەنجى 3 گرام، زۇپا 10 گرام، پىرسىياۋشان 10 گرام، سەرىپىستان 7

گرام، ئەرەب يېلىمى، كەترادىن 5 گرامدىن، چاپلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، يۆتەل

توختىتىدۇ.

3. ئانارگۈلى 10 گرام، موزا 5 گرام، بەزرۈلبەنجى 3 گرام، گۈزەن، ئاقاقىيادىن 10 گرامدىن ئېلىپ، تالغانلاپ سۇيۇپ تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئىچكى ئەزالاردىكى جاراھەتلىك كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 250 مىللىگرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا ياكى ئۇزاق مۇددەت ئىشلەتسە، نېرۋا خىزمىتى قالايمىقانلىشىپ، بىمار ساراڭ بولۇپ قالىدۇ، ھەتتا ئۆلۈپ كېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قايماق ياكى يېڭى سۈت ئىچۈرۈش، قايتا - قايتا قۇستۇرۇش.

[ئورۇنباىسارى] ئەپپۇن، كۆكنار.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] مەجۈنى بەرشىشا، قۇرسى كاكنەچ.

كەندىر ئۇرۇقى

(火麻仁 huoma huang)

[ئەرەبچە نامى] [برالقب، بىرورق الخيال]

[پارسچە نامى] تخم شين، تخم بىك

[ئوردۇچە نامى] بىك كى بىچ، شىدان

[لاتىنچە نامى] Fructus Cannabis

[ئىنگىلىزچە نامى] Hemp Fruit

[تونۇش]

بۇ كەندىر ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 3~1 مېتىر ئۆسىدىغان، بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كەندىرنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، ئۇرۇق پوستى توق يېشىل رەڭلىك، تەمى سۇس، پۇرىقى ئاز، چاينىسا تىلىنى قورۇيدۇ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى «بەك» ياكى «بەزۇرۇلقەنەب» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (3.23 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە %30 مايلىق ياغ بولۇپ، بۇ ياغنىڭ يېڭىسى سارغۇچ يېشىل، مەلۇم مەزگىلدىن كېيىن قوڭۇرسىمان سېرىق رەڭگە ئۆزگىرىپ قالىدۇ. ماينىڭ تەركىبىدە %10 تويۇنغان ماي كىسلاتاسى، %12 ياغ كىسلاتاسى، %53 زىغىر

كىسلاتاسى بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] بۇنىڭ تىنكتورىنىڭ ئىسپىرت خىمىيە ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى سۈتسىمان ياسالمىسى ناركوز قىلىنغان مۈشۈكنىڭ 12 بارماق ئۇچىغا بىر كىلىپىرامغا ئىككى گرامدىن كىرگۈزۈلسە، يېرىم سائەت ئۆتكەندە قان بېسىم نۆۋەنلەشكە باشلايدۇ. ئەسلىدىكى سەۋىيىسىنىڭ يېرىمىغىچە چۈشىدۇ، يۈرەك رىتىمى ۋە نەپەستە ھېچقانداق ئۆزگىرىش كۆرۈلمەيدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تىنچلاندۇرۇش، تۇتۇش (قابىزلىق)، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، خۇشال قىلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، ئادەتلەنگەن باش ئاغرىقى، باھ ئاجىزلىقى، ھەيز كۆپ كېلىش، ئۇيقۇسىزلىق، مەنىي تۇتالماشلىق، ھەر خىل ئاغرىشلىق كېسەللىكلەر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەندىر ئۇرۇقى 1.5 گرام، تاباشىر ئۈچ گرام، سوقۇپ، كالا سۈتى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بوۋاسىر قېنىنى توختىتىدۇ.

2. كەندىر ئۇرۇقى بىر گرام، ئۈستقۇددۇس بەش گرام، گاۋزىبان يەتتە گرام، سوقۇپ سۈيۈپ قىلىپ ئىچسە، ئۇيقۇسىزلىق، نېرۋا ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كەندىر ئۇرۇقى ئىككى گرام، سۇياپ ئۈچ گرام، شاقاقۇل بەش گرام، بۇغا مۇڭگۈزى 1.5 گرام، سوقۇپ سۈيۈپ قىلىپ ئىچسە، باھ ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] نەشنى كۆپ ئىشلىتىپ ئادەتلەنسە، ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ، مېڭە خىزمىتىنى قالايمىقانلاشتۇرىدۇ، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ، مالخوليا ۋە ساراڭلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] قايماق، سۈت، سىركەنجۈل، ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] كۈنجۈت، پىستە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆس-

تۈرۈلىدۇ.

ئىتىياخقى گۈلى

(洋金花 yang jin hua)

[ئەرەبچە نامى] زەرەخىزماش

[پارسچە نامى] گل ماتور، گل گزماش

[ئوردۇچە نامى] دھترەكى پھول

[لاتىنچە نامى] Flos Daturae Metelis

[ئىنگىلىزچە نامى] Hindu Datura Fmower

[تونۇش]

بۇ پىدىگەن ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاق گۈللۈك ئىتىياخقى ياكى تۈكلۈك ئىتىياخقى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى «ۋاڭنىڭ گۈلى»، يوپۇرمىقى «ۋاڭنىڭ يوپۇرمىقى»، ئۇرۇقى «ۋاڭنىڭ ئۇرۇقى» ياكى «جەۋزىماسىل» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. گۈلى چوڭ، بىر ئاز پۇراقلىق، تەمى ئاچچىق، رەڭگى سارغۇچ قوڭۇر رەڭلىك كېلىدۇ، بۇنداق كەلگەنلىرى ياخشى ھېسابلىنىدۇ (4.23 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاق گۈللۈك ئىتىياخقى ئۆسۈملۈكنىڭ ھەممە قىسمىنىڭ تەركىبىدە ئالكالوئىد بار، ئەمما گۈلنىڭ تەركىبىدە تۇتقان مىقدارى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا %0.43 كە يېتىدۇ. ئالكالوئىد تەركىبىدە ئاساسلىقى بەزرۇلېنجى ئالكالوئىدى، ھىئوسىن (Hyosine)، ھىئوسىئامىن (Hyoseyamine) لار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئاق گۈللۈك ئىتىياخقى گۈلنىڭ ئاساسلىق ئۈنۈملۈك تەركىبى ھىئوسىندىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە. ئادەتتىكى دوزىسى كىشىلەرنى ھارغىنلىق ھېس قىلدۇرىدۇ ۋە ئۇخلىتىدۇ، ئۇ يەنە كەپپىياتتىكى ھاياجانلىنىشنى يوقىتىدۇ، ئايرىم بىمارلاردا بىئاراملىق، ھاياجانلىنىش، خىيالىي تۇيغۇ، ھەتتا ئېسىنى يوقىتىش-تەك ئاتروپىنغا ئوخشاش قوزغىتىش ئالامەتلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ بۇرۇن پەقەت ناركوز

قىلىشتا بېرىلەتتى، دۆلىتىمىز فىزىئولوگىيىلىك ئۇسۇلدا تەكشۈرۈشتە ئىسپاتلىنىشىچە، سىكوپولامىن چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتى ۋە ئوتتۇرا مېڭە نورسىمان قۇرۇلمىسىدىكى جانلاندۇرۇش سىستېمىسىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە، كلىنىكىدا ئىسپاتلىنىشىچە، قىزۇ-سىتگىن ناھايىتى ياخشى ئۇيقۇ كەلتۈرگۈچى تەسىرگە ئىگە ئىكەن، سىكوپولامىن كۆپلىشىش مەركىزىنى قوزغىتىدۇ، بۇنىڭ بۇنداق تەسىرى ئاتروپىندىن كۈچلۈك.

2. ئەتراپقا بولغان تەسىرى: سىكوپولامىن قارىچۇقنى كېڭەيتىش، كۆز پالەچلىشىشنى ياخشىلاش، بەزلەرنىڭ سۇيۇقلۇق ئاجىزلىتىشىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە. بۇ خىل تەسىرى ئاتروپىندىن بىر ھەسسە كۈچلۈك، يۈرەك ئاداشقان نېرۋىسىغا نىسبەتەن تەسىرى ئاجىزراق، جۇڭىي دورىلىرى بىلەن ئارکوز قىلىش جەريانىدا يۈرەك رىتىمى تېزلىشىدۇ. بۇنداق چاغدا ئالدىدا بېرىلىدۇ پروپىرانولول (شىندىئەن)، ئۇنىڭ خولېستېرىنغا قارشىلىق تەسىرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىتياھىتى گۈللىنىش ئومۇمىي ئالكالوئىددىن ياسالغان ئوكۇل سۇيۇقلۇقى فوسفور ۋە يېزا ئىگىلىك دورىلىرى بىلەن زەھەرلىنىشنى قۇتقۇزۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ ئاتروپىنغا ئوخشاش قان تومۇرلاردا سىپازمىنى بوشىتىدۇ، شوڭقا قارشى رولىمۇ بار.

3. بەدەن ئىچىدىكى جەريانى ۋە زەھەرلىك تەسىرى: ئىتياھىتى گۈللىنىش ئومۇمىي ئىشقاىرى ئىچىلىش سۈمۈرلۈشى تېز بولۇپ، پۈتۈن بەدەنگە تارقاپ، پالا ھەمراھى ۋە تۆرەلمىسىدىن ئۆتۈپ ئايلىنىدۇ.

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يەل ھەيدەش، مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئۆپكە، كانايىنى راۋانلاشتۇرۇش، سىپازما بوشىتىش 1
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زىققە، بوغۇم ئاغرىقلىرى، يۆتەل، بەل ۋە پۈت ئاغرىقى، كىچىك بالىلاردىكى تۇتقاقلق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە ئوپېراتسىيە ئارکوز دورىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەپپۇن 0.01 گرام، ئوسۇڭ ئۇرۇقى 2 گرام، بەزرۇلبەنجى 2 گرام، ئىتياھىتى گۈللى 0.2 گرام ئېلىپ، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچكۈزۈلسە، ھەرخىل جىددىي خاراكتېرلىك ئاغرىقلارنى توختىتىدۇ.

2. سۆرۈنجان، سانا، بەدىيان، جىنتىيانا 10 گرامدىن، ئىتياھىتى گۈللى 0.2 گرام، دورىلاردىن سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، پۈت، بەل ئاغرىقىغا پايدا قىلىدۇ.

3. ئەنسىل، زۇپا، پىرسىياۋشان، زىغىر 10 گرامدىن، ئىتياڭقى گۈلىدىن 0.2 گرامدىن ئېلىپ كاشكاپ تەييارلاپ بەرسە، يۆتەل، زىققىغە مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 0.3 ~ 0.6 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، بەدىيان.
- [ئورۇنباىسارى] بەرزۇلبەنجى، كۆكنار گۈلى.
- [چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى خەشخاش.

ئىتياڭقى يوپۇرمىقى (曼陀罗叶 man tuo luo ye)

- [ئەرەبچە نامى] ورق عذراش
- [پارسچە نامى] برگ آتور، برگ گزاش
- [ئوردۇچە نامى] دىتورەكى پتە
- [لاتىنچە نامى] Folium Daturae
- [ئىنگىلىزچە نامى] Jimson weed Leaf

[تونۇش]

بۇ پىدىگەن ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئاق گۈللۈك ئىتياڭقى ياكى تۈكلۈك ئىتياڭقى قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقى بولۇپ، يوپۇرماق ئالمىقىنى تۇخۇم شەكىللىك، ئىككى يۈزى تۈكسىز ياكى قىسقا، يۇمران تۈكلەر شالاڭ ئۆسكەن، يوپۇرماق تومورى تومپىيىپ چىققان بولىدۇ (5.23 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاق گۈللۈك ئىتياڭقى يوپۇرمىقى تەركىبىدە نۆلدە ئالتە پىر-سەنتكىچە ئومومىي ئالكالوئىد تۇتىدۇ، بۇ ئاساسلىقى ھىيوسىن (Hyoscine)، ھىئوسىئامىن (Hyoseyamine) ۋە ئاتروپىن (Atropine) لاردىن ئىبارەت.

تۈكلۈك ئىتياڭقى يوپۇرمىقى تەركىبىدە نۆلدە بەش پىرسەنتكىچە ئومومىي ئالكالوئىد تۇتىدۇ. بۇ ئاساسلىقى ھىيوسىن ۋە ھىئوسىئامىن يەنە كوسكو ھىگرىن (Cuscuhygrine)، مېتېلوئىدىن (Meteloidine) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ياۋروپا ئىتياڭقى يوپۇرمىقىنىڭ تەركىبىدە نۆلدە قىرىق بەش پىرسەنتكىچە ئالكالوئىد بار، بۇ ئاساسلىقى ھىئوسىئامىن، ھىئوسىن، ئاتروپىن قاتارلىقلاردىن تۈزۈلگەن. يوپۇرمىق-

قى تەركىبىدىكى ئومۇمىي ئالكالوئىدنىڭ تۇتقان مىقدارى يېرىم كېچىدە ئۆزگىرىدۇ، كەچ سائەت 23 دىن كېيىن كۆپىيىدۇ. ئەتىگەن يەتتىدىن كېيىن ئازىيىدۇ. سۆسۈن گۈللۈك ئىتياڭقى يوپۇرمىقى تەركىبىدە ئومۇمىي ئالكالوئىدنىڭ مىقدارى ئازراق، لېكىن گۈلدە ھىئوسئامىن ۋە ھىئوسىن بار.

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تەشەننۇج (سپازما) نى بوشىتىش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغرىق

پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زىققە، كۆكۈتەل، بوغۇم ئاغرىقى، بوغۇم ئىششىقلىرى، بەل ئاغرىقى، پوقاق، بەز ئىششىقى، كۆيگەن جاراھەت، پەي، نېرۋا ئاغرىقلىرى، ھەيز ئاغرىتىپ كېلىش، سۈت بېزى ياللۇغى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش قۇسۇلى]

1. ئىتياڭقىنىڭ قۇرۇق يوپۇرمىقىنىڭ سۇپۇپىنى تاماكا ئورنىدا چېكىپ، تۇتۇننى پۇرسا، زىققە ۋە يۆتەلگە پايدا قىلىدۇ.

2. 0.5 گرام ئىتياڭقى ھۆل يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىنى سىقىپ ئېلىپ قۇلاققا تېمىتسا، ئاغرىق توختىتىدۇ.

3. ئىتياڭقىنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنىڭ سۈيىنى ياغ بىلەن قاينىتىپ، بۇنىڭ بىلەن يەرلىك ئورۇننى ياغلىسا، بوغۇم ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى ۋە باشقا ئاغرىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

4. ئىتياڭقىنىڭ قۇرۇق يوپۇرمىقىنى سوقۇپ ئىلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، خېمىر قىلىپ سۇنغان جايىنىڭ ئۈستىگە چاپسا، سېرىق سۇ يىغىلىشى توختىتىدۇ ھەم بەدەندىكى ھۆللۈكنى قۇرۇتىدۇ.

5. ئىتياڭقىنىڭ يوپۇرمىقىنى قاينىتىپ سۈيى بىلەن پۇتلىرىنى يۇسا، پۇت ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقلىرىغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك بولۇپ، قان تومۇرلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇچ، بەدىيان.

[ئورۇنباىسارى] كۆكنار پوستى ۋە گۈلى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ھەم ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] ھەببى شىپا.

يىگىرمە تۆتىنچى باب قابىز دورىلار

تۇتۇش تەسىرى بولغان دورىلار بولۇپ بۇ خىل دورىلار، ئەزا توقۇلمىلارنىڭ بوشاپ كېتىشى، كېڭىيىپ كېتىشى، تۇتۇش قۇۋۋەتلىرىنىڭ ئاجىزلاپ كېتىشىدىن كېلىپ چىققان كېسەللىك (يەنى سوڭى چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقۇقى، مەنى تۇتالماسلىق، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، كۆپ تەرلەش، ئۇزۇن ۋاقىت ئىچى سۈرۈش، تەرەتتىن قان كېلىش ...) ئالامەتلىرىگە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ. بۇنداق كېسەللىكلەرنى ۋاقىتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىدە ۋەت كېلىپ چىقىدۇ.

كىلىكىدا ئورگانىزمنىڭ تۇتۇش قۇۋۋىتى ئاجىزلىشىدىن بولغان كېسەللىك ئالامەتلىرى بىر قەدەر كۆپ ئۇچرىغانلىقتىن، قابىز دورىلارنىڭ ئىشلىتىلىشى بىر قەدەر كەڭ بولىدۇ. بۇ تۈردىكى دورىلارنىڭ قورۇش، قۇرۇتۇش، چىڭىتىش تەسىرى ئالاھىدە ياخشى بولۇپ، كۆپ ساندىكىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق سوغۇق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ.

بۇ خىل دورىلارنى ئىشلەتكەندە دورىنىڭ مىقدارى ۋە ئىشلىتىلىش ۋاقتىغا دىققەت قىلىش كېرەك. چۈنكى بۇ خىل دورىلار كېسەللىك ماددىلىرىنىڭ بەدەندىن چىقىپ كېتىشىگە توسقۇنلۇق قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، كېسەللىكلەرنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ياكى غەيرىي تەبىئىي خىلىتلاردىن بولغان كېسەللىكلەردە، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى پىشۇرۇشتىن ئىلگىرى ئالدىراپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. مەسىلەن: يۇلغۇن، قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى، چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى، ئاتقۇلاق ئۇرۇقى، مامسا، بەللۇت، جىگدە، كۈندۈر، ئانار ئۇرۇقى، ئازغان مېۋىسى، سېمىزئوت ئۇرۇقى، پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقى، يۇمىغاقسۇت ئۇرۇقى، تاجىد-گۈل، كۆكمارال، قاندالا، كەربۇزا، ئاقاقىيا، تاباشىر، سالاچىت، ئوچاق چالمىسى، تازىلانغان شور، سىماقۇلئەبغەيسىن، غاز تۇخۇم شاكىلى، ياچىۋەك تۇخۇمى، تاشقا ئايلانغان سۆڭەك.

جىگدە، ھەببۇلئاس ئۇرۇقى، كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى، شاقايىقۇنۇئۇمان، تالىك، نېلۇپەر ئۇرۇقى، ئىتىياڭقى ئۇرۇقى، قەھۋە، تاماكا يوپۇپۇرمىقى، ئەپيۈن، بەزرۇلبەنجى، كەندىر ئۇرۇقى، يۇمىغاقسۇت ئۇرۇقى، ئاق مەۋسەل، رەيھان ئۇرۇقى، ئەرەب ئۇرۇقى، ئەرەب يېلىمى، كەتىرا، ھىڭ.

يۇلغۇن (柽柳 cheng liu)

[ئەرەبچە نامى] طرقا

[پارسچە نامى] گر

[ئوردۇچە نامى] جماؤ

[لاتىنچە نامى] Cacumen Tamaricis

[ئىنگىلىزچە نامى] Branclret and leaf of Chinese tamarisk

[تونۇش]

بۇ يۇلغۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چانتقال ياكى كىچىك دەرەخ كۆپ شاخلىق يۇلغۇن بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ گۈللەشتىن بۇرۇنقى يۇمران شاخلىرى، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىزى «يۇلغۇن» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يۇلغۇن فىنولى، تامارىكون (Tamarikone)، تامارىكول (Tamarikol) قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتمىنى قايتۇرۇش، ياللوغ قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، باكتىرىيە ئۆلتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش قاتارلىق رولى بار. [تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچىنى قاتۇرۇش، تالنى قۇۋۋەتلەش، ماددىلارنى تارقىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيزنى راۋان قىلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ماخاۋ، سېرىقلىق چۈشۈش، جىگەر توسۇلۇش، ئىچى سۈرۈش، بالىياتقۇ قاناش ۋە بالىياتقۇ چىقۇقى، جىگەر ۋە تال قېتىش، يىرىغلىق چاقا، بوۋاسىر، سۆگەل، سۈيدۈك ۋە ھەيز توسۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇلغۇننى سىركە بىلەن قاينىتىپ ئىچىپ بەرسە، ئۆت ئاجىزلىقىدىن ۋە سەپرانىڭ ئۆتتە توختاپ قالغانلىقىدىن پەيدا بولغان سېرىقكېسەلگە پايدا قىلىدۇ.

2. يۇلغۇن يىلتىزىدىن 240 گرامنى ھەر كۈنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، جىگەرنىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرۇشقا پايدا قىلىدۇ.
3. يۇلغۇن، ئەنجۈر، سىركىلەرنى قاينىتىپ ئىچسە، تالنى يۇمشىتىپ ئەسلىگە كەلتۈرىدۇ.

4. يۇلغۇننىڭ ئۇرۇقىنى ئوبدان ئېزىپ چاپسا، يىرىڭلىق چاقلارنى ۋە كۆيۈكتىن بولغان قاپارتقولارنى قۇرۇتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ يەتتە گرام ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] باشقا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] بۇزغۇي، كۆكنار.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ جاڭگاللىرىدا ئۆسىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] بوزۇرى شەرىپىتى.

قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى

(红葡萄子 hong pu tao zi)

[ئەرەبچە نامى] بىرراىبىب

[پارسچە نامى] تخم موز

[ئوردۇچە نامى] انگورنىڭ كىچىك

[لاتىنچە نامى] Semen fructus Vitis Viniferae

[ئىنگلىزچە نامى] Seed fruit of grape

[تونۇش]

بۇ ئۈزۈم ئائىلىسىدىكى قىزىل ئۈزۈمنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى قارامتۇل قىزىل رەڭلەردە كېلىدۇ، ئۆزى قاتتىق، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ (2.24 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

توتۇش، قورۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، قۇرۇتۇش، مەنى توختىتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، قان ۋە سەپرادىن بولغان ئىسھال، كۆپ تەرلەش، ئەينى يۈرۈپ كېتىش، ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى بىلەن تاباشىرنى سوقۇپ قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ يەپ بەرسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تاباشىر 10 گرام، يۇمغاقسوت ئۇرۇقى، قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى بەش گرامدىن، سۇپۇپ قىلىپ، قېتىق سۈزۈمىدىن 20 گرامغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، قان ۋە سەپرادىن بولغان ئىسھالنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 90 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەر ئۈچۈن زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركەنجىۋىل، ئاچچىق- چۈچۈك مېۋىلەرنىڭ سۈيى، خەشخاش سۈيى. [ئورۇنباغىسى] كىشىمىش.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] سۇپۇپى تاباشىر.

چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى

(椿白皮 chun bai pi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Cortex Toonae Sinensis Radicis [لاتىنچە نامى]

Bark of chinese toona Root [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ يوپۇرماق تاشلايدىغان، چۈلۈك دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل دەرەخنىڭ قوۋزىقى بولۇپ،

مېۋىسىمۇ «چۈلۈك مېۋىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (3.24 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، تولغاق، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاق خۇن كۆپ كېلىش، بوۋاسىر قاناش، ئۇزۇن مۇددەت تولغاق بولۇپ قان كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى كاۋاۋىچىن بىلەن قاينىتىپ ئىچسە، ئاق خۇن كېسەللىكىگە شىپا بولىدۇ.

2. ئانار گۈلى، ئاقاقىيا، چۈلۈك يىلتىز پوستى، رۇسۇت قاتارلىقلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل بوۋاسىر قاناشلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقىدىن 10 گرام، تاباشىر، نىشاستىدىن 12 گرامدىن ئېلىپ، سۇيۇپ قىلىپ قېتىق سۈزۈمىسىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلسا، ئۇزاق مۇددەت تولغاق بولۇپ قان تولغاققا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] چۈلۈك پوستىدىن 6 ~ 20 گرام، مېۋىسىدىن 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، كەتىرا.

[ئورۇنباىسارى] ئەنجىبار.

[چىقىش ئورنى] جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تىكىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] سۈيۈپى گۈل.

ئاققۇلاق ئۇرۇقى

(酸模子 suan mo zi)

[ئەرەبچە نامى] بىراھاش

[پارسچە نامى] تخم حاش، تخم ترش

[ئوردۇچە نامى] مەككى كى تخم

[لاتىنچە نامى] Semen Rumicis Acetosae

[ئىنگلىزچە نامى] Seed Garden Sorre

[تونۇش]

بۇ قامچىئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئاتقۇلاق ئۆسۈملۈكى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇرۇقى «ئاتقۇلاق ئۇرۇقى» ۋە «ھومماز ئۇرۇقى» نامىدا دەرياغا كىشىلەم. دۇ. قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى، يۇمىلاق ئۈچ قىرلىق، پارقىراق، رەڭگى قارا قىزىل كېلىدۇ. تەمى ئاچچىق - چۈچۈك بولىدۇ (4.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە ھېپېرىن (Hyperin) بار. يىلتىزى تەركىبىدە %27.5، تاننىن، 19.8 مىللىگرام رەۋەن فىنولى، كراخمال، يېپىشقاق ماددا، شېكەر، پىگمېنت قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ھومماز يىلتىزى بىلەن ياسىغان %70 لىك مەلھەم %70 لىك ئىسپىرت بىلەن تەييارلانغان، تىنكتورسى تەمرەتكە زەمبۇرۇغىنى تورمۇزلايدۇ، ئۆتكۈر خاراكتېرلىك يەككە يادرو ھۈجەيرىلىك ۋە تېز خاراكتېرلىك لىمفا ھۈجەيرە تىپىدىكى ئاق قان كېسىلى ھۈجەيرىلىرىنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە. يەنە بۇنىڭدا كىسلاتالىق كالىي ئوكسىلات ۋە ئازراق تارتىرات كىسلاتاسى، چۆپ كىسلاتاسى بولغانلىقتىن، كىسلاتا تەمى بار، بەزىدە چۆپ كىسلاتانىڭ مىقدارى ئېشىپ كەتسە، زەھەرلەپ قويدۇ، كىچىك بالىلار ھومماز يوپۇرمىقىنى يەپ قويۇپ، ئۆلۈپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەرلەرمۇ بار، سۇدا ئايرىپ ئېلىنغان مەھسۇلاتنىڭ زەمبۇرۇغقا قارشى تۇرۇش تەسىرىمۇ بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تۇتۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، ئاغرىق توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، تولغاق، ئۈچەي يارىسى، قۇسۇش، كۆڭۈل ئېلىشىش، ئۆتكۈر ئۆس-سۈزلۈك ۋە سۈيدۈك تۇتالماسلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. نىشاستە، تاباشىر يەتتە گرامدىن، قېتىق سۈزمىسى بەش گرام، ئاتقۇلاق ئۇرۇقى ئۈچ گرام، دورىلارنى قاندا بويىچە ئارىلاشتۇرۇپ قاينىتىپ ئىچسە ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

2. ئەنجىبار 10 گرام، كەھرۇبا بەش گرام، خۇنسىياۋشان، ئاتقۇلاق ئۇرۇقى 10

گرامدىن، ئىچى ۋە سىرتىدىن ئىشلەتسە قاناشلىق جاراھەتلىك كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئاتقۇلاق ئۇرۇقىنى چاپىنسا چىش مىلىكىنى چىڭىتىدۇ، قاينىتىپ سۈيىنى ئىچسە، ئۇسسۇزلۇقنى باسدۇ، قاينىتىپ سۈيىدە ئولتۇرغۇزسا، مەقئەت كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 10~3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باھ، بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شېكەر ۋە بەدىيان.

[ئورۇنباسارى] ھومماز بوستانى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدىن ھەم ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] سۇپۇزى تىيىن، قۇرسى كەھرىۋا.

مامسا

(丽春花 li chun hua)

[ئەرەبچە نامى] مامسا

[پارسچە نامى] بن پوست

[ئوردۇچە نامى] مامسا

[لاتىنچە نامى] Flos papaveris Rhoeadise

[ئىنگلىزچە نامى] Corn Popl Herba

[تونۇش]

بۇ كۆكنار ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك مامسا، يەنى ياۋا كۆكنار بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى، مېۋە سۈيى ياكى پۈتۈن چۆپى «مامسا» ياكى «بەن پوست» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى خەشخاش بەھرىگە ئوخشايدۇ، چوڭلۇقى قارا كۈنجۈت مىقدارىدا، رەڭگى سېرىق قارىغا مايىل، ئاسان سۇنىدۇ، ئاچچىق سۈيى بار، تەمى ئاچچىق (5.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن چۆپىدە زەھەرلىك خۇسۇسىيىتى ئاجىزراق بولغان ئالكا-

لوئىدلاردىن رېئادىن (Rhoeadine)، رېئاگېنىن (Rhoeagenin)، پروتوپىن (Protopine)

قاتارلىقلار، ئۇرۇق پوستىدا مورفىن (Morphine)، ناركوتىن (Narcotine)، تېبائىن (Thebaine) ئۇرۇقى، %47.6 ياغ قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مورفىن، ناركوتىن، تېبائىن قاتارلىقلارنىڭ ئوخشاش تىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش تەسىرى بار، ئۇرۇقى تەركىبىدىكى پولىساچلار دى تۈرىدىكىلەرنىڭ راققا قارشى تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، سوۋۇتۇش، قۇرۇتۇش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقتىن بولغان كۆز ياشاڭغىراش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، ئىچى سۈرۈش، باش ئاغرىش، ئىسسىقتىن بولغان پۇت - قول بوغۇملىرىنىڭ ئاغرىقى ۋە ئىششىقى، يەلتاشما، پۇت - قول ئۇيۇشۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مامسا ئۇسارىسىنى سۈيۈلدۈرۈپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، ئىسسىقتىن بولغان ئىششىق، سىغىلىس، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك، ئۈچەي ئېچىشىش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ ھەم چوڭ بوغۇم ئاغرىقلىرىنى توختىتىدۇ.

2. مامسا بەش گرام، تاباشىر ئۈچ گرام، سوقۇپ سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مامسا ئۈچ گرام، مەرۋايىت كۈشتىسى 1.5 گرام، سۈرمە تەييارلاپ كۆزگە تارتسا، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تاتلىق بادام، ھەسەل.

[ئورۇنباشارى] سۇماق

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزدىن ۋە ياۋروپادىن چىقىدۇ.

بەللۇت

(橡实 xiang shi)

[ئەرەبچە نامى] بولۇ

[پارسچە نامى] بولۇ

[ئوردۇچە نامى] شام بولۇ سىتاپارى

[لاتىنچە نامى] Semen Cyclogalanopsis Glaucae

[ئىنگلىزچە نامى] Boue Japanese Oak Seed

[تونۇش]

بۇ دوپ دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك دوپ دەرىخىنىڭ مېۋىسى بولۇپ، بۇ مېۋە قاتتىق، يۇمىلاق ۋە ئۇزۇنچاق ئىككى خىل بولىدۇ، يۇمىلاق كەلگىنى «شاھى بەللۇت» دېيىلىدۇ، بەللۇتنى چاقسا، ئىچىدىن مېغىزى چىقىدۇ، مېغىزنىڭ ئۈستىدە نېپىز پەردە بار بولۇپ، بۇ خاسلىق مېغىزنىڭ پوستىغا ئوخشايدۇ، بۇ «جۈپتى بەللۇت» دېيىلىدۇ، ئۇ ئۇزۇنچاق كېلىدۇ، رەڭگى ئوچۇق يېشىل بولۇپ، قۇرۇغاندا ئاقۇش سېرىق رەڭگە كىرىدۇ (6.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 60.4% كراخمال، 15~25% ماي بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، قۇرۇتۇش، تۇتۇش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، چىش مىلىكى قاناش، بوۋاسىر قاناش، ئاشقازان جاراھىتى، قان تۈكۈرۈش، مەنىي يۈرۈپ كېتىش، تولغاق، ئۇچەي يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بەللۇتنى سەئىدى كوفى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سوقۇپ ئىچسە، سۈيدۈك تېمىپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 2 گرام بەللۇتنى سوقۇپ، سۇپۇپ قىلىپ كاپ ئەتسە، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

3. 10 گرام بەللۇتنى 7 گرام سەئىدى كوفى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، سۇپۇپ تەييارلاپ،

ئىچسە، سۇيدۇك تېمىتىپ كېلىشكە پايدا قىلىدۇ.

4. ئاقاقىيا، بەللۇت، ئانارگۈلى 10 گرامدىن، سوفوپ سۈيۈپ قىلىپ ئىچسە،

ئەزالاردىن كەلگەن ھەرخىل قاننى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2~3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] گالغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام يېغى.

[ئورۇنباىسارى] ئانارگۈلى، مەستكى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ھەم ھىندىستان، نېپال قاتارلىق

ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى ئىمساك.

جىگدە

(沙枣 sha zao)

[ئەرەبچە نامى] غبيرا

[پارسچە نامى] غوب دان

[ئوردۇچە نامى] بېر

Fructus Elaeagni Angustifoliae [لاتىنچە نامى]

Russian olive Fruit [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ جىگدە ئائىلىسىدىكى چاتقال ياكى كىچىكرەك دەرەخ (Elaeagnus angustifolia)

جىگدە ئۆسۈملۈكىنىڭ مېۋىسىدىن ئىبارەت، ئېلىپس شەكىللىك ياكى تۇخۇم شەكىللىك

بولۇپ، رەڭگى سۇس سېرىق رەڭلىك، مېۋىسى تاتلىق، ئىچىدە ئۇزۇنچاق، قارا ئاق يوللۇق

ئۇرۇقى بار (7.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مېۋىسىنىڭ تەركىبىدە %43~59 قەنت (بۇنىڭ ئىچىدە تەخمىنەن

20% مېۋە قەنتى)، تەخمىنەن %10 ئاقسىل ۋە تاننىن، فلاۋونلار، شىلمىشۇ ماددا

قاتارلىقلار بار، گۈلىنىڭ تەركىبىدە نۇل ئىككىدىن نۇل تۆت پىرسەنتكىچە ئۇچۇچان ياغ

كېمپېرول (Kaempferol)، لىۋكوئانتو سياندىن (Leucoanthocyanidin)، مايلىق ياغ قاتارلىقلار بار، يىلتىزى ۋە دەرەخنىڭ تەركىبىدە ئالكالوئىد بار.

[فارماكولوگىيەلىك نەسىرى] مېۋە چىلانمىسىنىڭ قۇرۇتۇلغان سۇيۇقلۇقى ياللۇغ قاينىتىش تۈزۈش تەسىرىگە ئىگە. تەجرىبە قىلىشتىن كېلىپ چىققان ئىچى سۈرىدىغان ھايۋانلارغا نىسبەتەن كىچىك ئۆچەينىڭ ھەرىكەت ئىقتىدارىنى تۇرمۇشلاش رولى بار، شۇڭا ئۆچەي ياللۇغىدىن كېلىپ چىققان ئىچى سۈرۈشكە ئىشلىتىلىدۇ، جىگدە يوپۇرمىقىنىڭ سۇدا ئېلىنىدىغان مەھسۇلاتى يۈرەك كېسەللىكى ۋە يۈرەك سانجىقىنى داۋالاش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، مەنىنى تۇتۇش، قان تازىلاش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى ئىنچىلاندۇرۇش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۈيدۈكنىڭ تېمىپ كېلىشى، قۇسۇش، ئىچ سۈرۈش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ۶-ئىسسىقلىقتىن بولغان يۆتەل، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، باش ئاغرىقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، سەپرادىن بولغان تولغاق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ، بۇ بالىلارغا بەك مۇۋاپىق كېلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جىگدە 5 تال، قەلەمپۇر، دارچىن، پوستى تۈرۈنجى 10 گرامدىن، بەدىيان 15 گرام، سوقۇپ چايلق قىلىپ ئىچسە، يەل تارقىتىدۇ.

2. جىگدە 10 تال، نىشاستە، تاباشىر، 5 گرامدىن ئېلىپ، بىرلەشتۈرۈپ سوقۇپ، سۇيۇپ قىلىپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 10 ~ 40 دانە.

[زىيانلىق تەسىرى] يەل پەيدا قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ھەسەل، بەدىيان، زىرە.

[ئورۇنباشارى] پىندۇق، چىلان.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] جىگدە شەرىپىتى.

كۈندۈر (乳香 ru xiang)

[ئەرەبچە نامى] كەدر

[پارسچە نامى] كەدرس

[ئوردۇچە نامى] كەدر

[لاتىنچە نامى] Olibanum

[ئىنگلىزچە نامى] Frankin Cense

[تونۇش]

بۇ زەيتۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى كىچىك دەرەخ كارتېرى كۈندۈر دەرىخى (Bodowdri Biiretra Calilewso) دىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ يېلىمى «كۈندۈر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئىمپورت قىلىنغان كۈندۈر ئادەتتە سۇملى كۈندۈرى ۋە ئىفىئوپىيە كۈندۈر-دىن ئىبارەت بولۇپ، سۇملى كۈندۈرى ئۇزۇن، يۇمىلاق شەكىللىك، دانچە ياكى بىر-بىرىگە يېپىشىپ كەتكەن مونەكلەردىن ئىبارەت. سىرتقى يۈزى ئاق ۋە سۇس سېرىق رەڭلىك، تەمى سەل ئاچچىق، ئالاھىدە خۇش پۇراق كېلىدۇ. ئىفىئوپىيە كۈندۈرى سىرتقى يۈزى تەكشى بولمايدۇ، ئۇششاق دانچىسىمان شەكىلدە بولۇپ، سۇس سارغۇچ ئاق رەڭلىك ياكى سۇس سارغۇچ يېشىل رەڭلىك بولىدۇ، تەمى ئاچچىقراق، لىموندەك پۇرىقى بار (8.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كۈندۈر تەركىبىدە 60~70% دەرەخ يېغى، 35~37% دەرەخ يېلىمى، 3~8% گىچە ئۇچۇچان ماي تۇتىدۇ. دەرەخ يېغىنىڭ ئاساسلىق تەركىبى α - β -بوسۇنللىك كىسلاتا (α, β -Boswellic acid)، 33% ئۇلبانورنىن (α -olbanorsene) لاردىن ئىبارەت. دەرەخ يېلىمى ئاساسلىقى ئارابىك كىسلاتاسى (Arabic acid) نىڭ كالتىسى تۈزى ياكى ماگنىي تۈزى 6% باسورنىن (Bassorin) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئۇچۇچان ماينىڭ رەڭگى سۇس سېرىق، پۇراقلىق بولۇپ، ئۇنىڭدا پىننىن (Pinene)، دىپېنتىن (Dipentene) ۋە α ، β ، فىلاندىرېن، (α, β -Phellandrene) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاشقازان 12 بارماق ئۈچەي يارىسىنى پۈتتۈرۈش، ئىش-شىق، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئورگانىزمنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، خولېستېرىننى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئاغرىق پەسەيتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۇرۇشنى توختىتىش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى ۋە ھۆل سوغۇق كەپپىياتنى تەڭشەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، بەلغەم بوشتىش، پارقىرىتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كالتە يۆتەل، كاناي شاخچىلىرى كېڭىيىپ كېتىش، يۈرەك ئاجىزلىقى، ھەر خىل يارا، قاناشلىق كېسەللىكلەر، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، مەنىي يۈرۈپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. جويۇز، بەسباسە، كۈندۈر، ئاقىرقەرھە ھەر بىرىدىن ئىككى گرامدىن ئېلىپ تالغانلاپ، ئىچىپ بەرسە، باھ ئاجىزلىقى، ئاق خۇن كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئەغىتىمۇن، غارقۇن، ئۈستقۇددۇس، كۈندۈردىن 15 گرامدىن، ھەسەلدىن 200 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ، ئىچىپ بەرسە، مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. كۆكنار، نەغەز گۈلى، شادىنەچ، كۈندۈر بەش گرامدىن، تالغانلاپ ئىچىپ بەرسە، قان توختىتىدۇ.

4. كۈندۈر 10 گرام، خۇنسىياۋشان يەتتە گرام، تاباشىر 10 گرام، ئەنزىرۇت 10

گرام، كەھرىۋا بەش گرام، مەستىكى 10 گرام، گىل ئەرمىنى بەش گرام، قەنتىن 20 گرام، قائىدە بويىچە تالغانلاپ ئىچىپ بەرسە، ئىچكى ئەزالار جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كۈندۈر، مەستىكى، تۇخۇم سېرىقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ تالغانلاپ ئىچىپ بەرسە، مەنىي يۈرۈپ كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە ئىسسىق مىزاج كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تەمرى ھىندى، نېلۇپەر.

[ئورۇنباىسارى] مەستىكى.

[چىقىش ئورنى] ئېفىئوپىيە، سۇدان، جەنۇبىي ئەرەبىستان، سۇمالى قاتارلىق جايلار. دىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] جاۋارش كۈندۈر.

ئانار ئۇرۇقى (石榴子 shi liu zi)

[ئەرەبچە نامى] حب الرمان

[پارسچە نامى] انار دان

[ئوردۇچە نامى] انار بېج

[لاتىنچە نامى] Semen Punicae Granati

[ئىنگلىزچە نامى] Pomegranate Seed

[تونۇش]

بۇ ئانار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئانار كۆچتىنىڭ كۈزدە مېۋىسى پىشقاندا يېغىۋېلىنىپ، ئانار دانلىرىنى ئايرىپ ئېلىپ سىقىپ سۈيى چىقىرىۋېلىنىپ، ئۇرۇقنى ئايرىپ ئېلىپ، قۇرۇلغان قىسمى بولۇپ، بۇ ئۇرۇق «ئانار ئۇرۇقى» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇرۇقى قىزىق، ئۇرۇق پوستى سۇس سېرىق رەڭلىك ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك، قاتتىق كېلىدۇ، ئۇرۇق مېغىزى سۈتتەك ئاق، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق بولىدۇ (24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئانار ئۇرۇقى تەركىبىدە ئانار كىسلاتاسى ۋە ماي قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئانار ئۇرۇقى يېغى ئوكۇلىنى تۇخۇمدىن ئېلىۋېتىلگەن

ياش چىشى چاشقان ياكى بالا چاشقانغا ئوكۇل قىلسا، ھورمونغا ئوخشاش تەسىر كۆرسىتىدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قورۇش، تۇتۇش، ئىچ سۈرۈشنى، قاننى توختىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، تاماق

سىڭدۈرۈش، ھەزىمنى ياخشىلاش، چىشنىڭ تۇۋىنى چىڭىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، ئاشقازان ئاجىزلىقى، ئىشتىھاسىزلىق، ھەزىم ئاجىزلىقى، تولغاق،

چىش تۇۋى بوشاپ قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانار ئۇرۇقى، تاباشىر، قېتىمىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، ئانار پوستى بىلەن

تاباشىرنى سوقۇپ قېتىق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
 2. پىننە 10 گرام، ئانار ئۇرۇقى سەككىز گرام، قاقىلە بەش گرام، لاچىندانە بەش گرام، قەلەمپۇر ئۈچ گرام، قائىدە بويىچە سوقۇپ، تالقانلاپ، تاسقاپ چايلق قىلىپ ئىچسە، ئىشتىھاسىزلىق ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
 3. ئانار ئۇرۇقىنى قورۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، تاسقاپ تالقان تەييارلاپ، كۈندە 3 قېتىم ھەر قېتىمدا بەش گرامدىن ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان ئاجىزلىقى، تولغاق، چىش بوشاپ كېتىش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4~6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، بادام مېغىزى.

[ورۇنباسارى] زىخ.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

ئازغان مېۋىسى

(蔷薇果 qiang wei guo)

[ئەرەبچە نامى] مرج

[پارسچە نامى] سفیدمار

[ئوردۇچە نامى] مرج

[لاتىنچە نامى] Fructus Rosa Multiflorae

[ئىنگلىزچە نامى] Fruit of Japanese rose

[تونۇش]

بۇ ئەتىراپتا ئائىلىسىدىكى ئانار دەرىخىگە يېقىن بىر خىل چاتقال ئۆسۈملۈك ئازغاننىڭ پىشقان مېۋىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، پىشقاندا يىغىۋېلىنىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلغان مېۋىسى «ئازغان مېۋىسى» ھەم «ئازغان مونچىقى» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسىنىڭ شەكلى يۇمىلاق، سىرتقى يۈزى قىزىل، پۇرىقى سۇس، تەمى ئاچچىقراق بولىدۇ. مېۋىسى ئىچىدە نۇرغۇن ئۇرۇقلىرى بار (10.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئازغان مېۋىسى تەركىبىدە كېمپىرول (kaempferol)، مولىتېفولو-

رىن (multiflorin) قاتارلىقلار بار. گۈلنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي، كىتون، ئاستىراگال-
لىن (Astragalin) بار.

[فارموكولوگىيەلىك تەسىرى] كېزىك تاياقچە باكتېرىيىسى، تولخاق تاياقچە باكتېرىيىسى،
سى، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە، زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيىسى
توشۇش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەنىنى تىزگىنلەش، ئىچ سۇرۇشنى توختىتىش، قان توختىتىش، سۇيۈكنىڭ قېتىم
سانىنى ئازايتىش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كۆپ ئېھتىلام بولۇش، سۇيۈكنىڭ كۆپ كېلىشى، سىيىپ يېتىش، ئىچ سۇرۇش،
ئاق خۇن كۆپ كېلىش، كۆپ تەرلەش، بەل ۋە پۇت - قوللارنىڭ ئاغرىشى، يۆتەل، زىققە،
قىچىشقا، كۆزگە ئاق چۈشۈش، قوتۇر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئازغان مېۋىسىدىن 10 ~ 15 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، كۆپ ئېھتىلام بولۇش،
ئىششىق ياندۇرىدۇ، ئاغرىق پەسەيتىدۇ.

2. ئازغان مېۋىسىدىن 25 ~ 30 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۆتەل توختىتىدۇ.

3. ئازغان مېۋىسىدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ئېزىپ، يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا،
چىققانغا مەنپەئەت قىلىدۇ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

4. ئازغان مېۋىسىنى سىقىپ سۈيىنى سىقىۋېتىپ، رۇببىسىنى يەتتە كۈنگىچە ئۈزەمسە-
تىن كۆزگە تېمىتسا، كۆزدىكى ئاقنى يوقىتىدۇ.

5. ئازغان مېۋىسىدىن ئاز مىقداردا ئېلىپ چايناپ بەرسە، ئېغىز ئىچىگە چىققان ھەر
خىل مۇدۇر چاقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. ئازغان مېۋىسىنى سىقىپ سۈيىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، قوتۇرغا پايدا قىلىدۇ،
تاشقى تەرەپتىن چاپسا، تېرە قىزىرىپ قېلىش كېسەلىگە پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] تالغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا.

[ئورۇنباسارى] ئاغىچە .

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ .
شۇنداقلا ئوتتۇرا ئاسىيا، موڭغۇلىيە، رۇسىيە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ .
[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئازغان مېۋىسى شەربىتى .

سېمىزئوت ئۇرۇقى

(马齿苋子 ma chi xian zi)

[ئەرەبچە نامى] بزرهم الحما

[پارسچە نامى] توتومى بستان افروز

[ئوردۇچە نامى] خىزىكى پىچ

[لاتىنچە نامى] Semen Portulacae

[ئىنگلىزچە نامى] purslane Seed

[تونۇش]

بۇ سېمىزئوت ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك سېمىز ئوتنىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت . ئۇرۇقى ناھايىتى ئۇششاق، رەڭگى قارا، تەمىز، پۇرىقى ئاجىز بولىدۇ (11.24 - رەسىم) .
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە، كۆپ مىقداردا نۇر ئادرېنالىن (Noradrenalin) ۋە كۆپ مىقداردا كالىي تۈزى (كالىي نىترات، كالىي خلور، كالتسىي سۇلفات قاتارلىقلار) ، ئۇنىڭدىن باشقا دوپامىن (Dopamine) ، ئالما كىسلاتاسى، لىمون كىسلاتاسى، گلىتۇتامىك كىسلاتا، ئاسپاراگىنىك كىسلاتا، ئالانىن، قومۇش شېكېرى، ئۈزۈم شېكېرى، مېۋە قەنتى قاتارلىقلار بار . ھەر بىر 100 گرام يىڭىلى بولىدىغان قىسمى تەركىبىدە ۰.7 گرام يىرىك تالا، 85 مىللىگرام كالتسىي، 56 مىللىگرام فوسفور، بىردە بەش مىللىگرام تۆمۈر، 2.23 مىللىگرام كارۋىتن، 23 مىللىگرام ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار .

ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە يەنە ئالكولوئىد، كومارىن خىلىدىكىلەر فلاۋونلار، يۈرەكنى كۈچەيتكۈچى گلۇكوزىد، ئانستراكوينون گلۇكوزىدى قاتارلىقلار بار .

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] باكتېرىيىگە قارشى تەسىرى 4 : 1 نىسبەتلىك قويۇقلۇقتا نىڭ تولغاق تاپاچە باكتېرىيىسىگە نىسبەتەن ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار . ئۇنىڭدىن باشقا ئۈچەي

كېزىكى تايماقچە باكتېرىيىسى، چوڭ ئۈچەي تايماقچىسى ۋە ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىلەرنىمۇ تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىنى تەڭشەش، سەپرا ۋە قاننىڭ تېزلىكىنى پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، چىرايىنى پارقىرتىش، قان تازىلاش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، قان توختىتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىسسىقتىن بولغان جىگەر ۋە ئاشقازان كېسەللىكلىرى، باش ئاغرىقى، سۈيدۈك تۆتۈلۈش، كۆپ ئۇسساش، قان ۋە سەپرانىڭ ئۆتكۈرلۈكىدىن بولغان كېسەللىكلەر، سۈيدۈك كۆيۈشۈپ كېلىش، سىزلام، قاندا، بويىچە قايناتما، مېڭە پەردە ياللۇغى (سەرسام)، قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوغۇن ئۇرۇقى 10 گرام، تەرخەمەك ئۇرۇقى 10 گرام، سېمىزئوت ئۇرۇقى 10 گرام، ئوغرىتىكەن 10 گرام، شوخلا 15 گرام، قاندا بويىچە قايناتما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرىدۇ. سۈيدۈك تامچىلاپ كېلىشكە شىپا بولىدۇ.
2. تەمىرى ھىندى، سېمىزئوت ئۇرۇقى، زىخ قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قايناتما تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، قان بېسىمىنى چۈشۈرىدۇ، ئۇسسۇزلۇقنى قايتۇرىدۇ.
3. سېمىزئوت ئۇرۇقىنى قاينىتىپ سۈيىدە ئاق سەندەلنى سۈرۈپ باشقا چاپسا، باش ئاغرىقىغا مەنپەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا، سوغۇق مزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] بادىيان، ھەسەل، پىننە.

[ئورۇنباسارى] ئىسپىغۇل، سېمىزئوت.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن، جۈملىدىن خوتەندىن كۆپرەك چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسانمىسى] قۇرسى كاكنەچ، شەرىپتى بۇزۇرى.

پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقى

(车前子 che qian zi)

[ئەرەبچە نامى] پيرالان اهل

[پارسچە نامى] تخم بارنگ

[ئوردۇچە نامى] بارنگ چ

[لاتىنچە نامى] Semen Plantaginis

[ئىنگلىزچە نامى] Seed Plantain

[تونۇش]

بۇ پاقيوپۇرمىقى ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك پاقيوپۇرمىقى ياكى تۈز يىلتىزلىق پاقيوپۇرمىقىنىڭ پىشقان ئۇرۇقى بولۇپ، شەكلى ئېللىپسىسىمان، توق بېغىررەڭدە، تەمسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ (12.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە كۆپ مىقداردا شىلىمىش ق ماددىلار، ئەرەب شېكېرى (Arabinosa)، كەھرىۋا كىسلاتاسى (Svccinic acid)، ئادىنىن (adenine)، ئوت ئىشقارى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. سۈيدۈك ھەيدەش رولىغا ئىگە.

كىشىلەر ئادەتتە پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقىنىڭ قاينىتىلمىسىدىن 10 گرام ئىچىپ بەرسە، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ، ناتىرىي خلورىد ۋە سۈيدۈك كىسلاتاسىنى سىرتقا چىقىرىدۇ.

2. بوغۇم خالتىسىغا بولغان تەسىرى: پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقى قاينىتىلمىسىدىن ئاز مىقداردا توشقاننىڭ بوغۇم بوشلۇقىغا ئۆكۈل قىلىنسا، ئاۋۋال سىلىق پەردە ياللۇغىنى پەيدا قىلىپ، كېيىن قوشقۇچى توقۇلمىلارنى ئۆستۈرىدۇ ھەم بوشىشىپ كەتكەن بوغۇم خالتىسىنى ئەسلىدىكى ھالەتكە كەلتۈرىدۇ.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قان خىلىتىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى پەسەيتىش، قورۇش، تۇتۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، تولغاق، ھەيز كۆپ كېلىش، جۈدەتكۈچى قىزىتما، سىل قاتارلىقلارغا

ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 6 گرام پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقىنى سۇغا چىلاپ، سۈيىنى ئىچىپ بېرىش، ئىلچى سۈرۈش ۋە تولغاقتا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. پاقىيوپۇرمىقى ئۇرۇقىدىن ئەرەق تارتىپ ئىستېمال قىلسا، يۇقۇملىنىشقا قارشى تۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~7 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكە ۋە تالغا زىيان قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[قورۇنباسارى] پاقىيوپۇرمىقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى باردىكى، شەرىپتى بۇزۇرى.

يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى

(芫荽实 yuan sui shi)

[ئەرەبچە نامى] بزرگه

[پارسچە نامى] تخم كشر

[ئوردۇچە نامى] دھيانك پچ

[لاتىنچە نامى] Semen Coriandrum Satiwun

[ئىنگلىزچە نامى] Coriander Seed

[تۈنۈش]

بۇ كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك يۇمغاقسۇتنىڭ ئۇرۇقى بولۇپ، يۇمىلاق، رەڭگى ئاچ سېرىق، تەمى ئاچچىق، پۇراقلىق (13.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا تەخمىنەن %1.4 گىچە ئۇچۇچان ماي، %29 ماي، كامفورا (Camphora)، دېنىن، لىئالى ئاتىستات، بوزىلى ئاتىستات قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۇرۇقى ئاشقازان، ئۈچەي بەزلىرىنىڭ ھەزىم سۈيۈقلۈكى

ئاجرىلىپ چىقىرىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

تەركىبىدىكى ئۇچۇچان ماي زەمبۇرۇغلارنى تورمۇزلايدۇ ھەم يۆتەل پەسەيتىدۇ، بەلغەم بوشىتىدۇ، ئۆپكە ياللۇغى شارىسمان باكتېرىيىسى، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمىسمان شارچە باكتېرىيىلەرنى تورمۇزلايدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى تەڭشەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش، سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك چالاڭغۇراش؛ مېڭە، يۈرەك، ئۈچەي، ئاشقازان ئاجىزلىقى؛ گال ئاغرىقى، باش قېيىش، قانلىق ئىچى سۈرۈش، ھەيزنىڭ كۆپ كېلىشى، يۈرەك رىتمىسىزلىقى، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ھەر خىل سۇلۇق جاراھەتلەر ۋە ئىششىقلار، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، كۆز ئاغرىقى، تاماق سىڭمەسلىك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىنى قاينىتىپ ئىچسە، قانلىق ئىچى سۈرۈش ۋە ھەيزنىڭ كۆپ كېلىشىنى توختىتىدۇ.

2. سەندەل، رۇم بەدىيان، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ، سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. 10 گرام يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىنى يۇمشاق ئېزىپ، يىرىڭلىق جاراھەتكە سەپسە، قان توختىتىدۇ.

4. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقىنى سوقۇپ، شېكەر قوشۇپ ئىچسە، كۆز ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. ئاق سەندەل، قىزىل سەندەل، گاۋزىبان، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ چالا سوقۇپ، چاپلىق قىلىپ ئىچسە مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

6. شاھتەررە، شوخلا، شانتۇت، يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى قاتارلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، گال ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2 ~ 14 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باھقا زىيان قىلىدۇ.

[نۈزەتكۈچىسى] ئىلىتىلغان تۇخۇم.

[ئورۇنباىسارى] ئوسۇك ئۇرۇقى، كۆكنار ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئىترىفىل كەشىنىز، تەرىياقى نەزلە.

تاجىگۈل

(鸡冠花 ji guan hua)

[ئىرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئىرەبچە نامى]

Flos Celosiae Cristatae [لاتىنچە نامى]

Gockscomb Flower [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ قامچىگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك تاجىگۈلنىڭ گۈل تىزمىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى قىزىل، پۇراقسىز، تەمسىز. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى «تاجىگۈل»، ئۇرۇقى «تاجىگۈل ئۇرۇقى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (14.24 - رەسىم)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كامپىرىفترىن (Kam Pferitrin)، پىنتول (Pintol) ۋە كۆپ

مىقداردەكى كالىي نىتراتتىن بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تاجىگۈل قايناتمىسى كىشىلەرنىڭ جىنسىي يول مويۇنلۇق

تامچە قۇرتىغا نىسبەتەن ئۆلتۈرۈش تەسىرىنى بېرىدۇ.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى قان توختىتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ھەيز توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تولغاق، ھەيز كۆپ كېلىش، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، سۈيدۈك ۋە مەنىي تۇتالماسلىق،

قان تۈكۈرۈش، بوۋاسىر قاناش، بەل ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاجىگۈل، ئەنجىبار، ئاقسەندەل 10 گرامدىن، قىزىلگۈل چېچىكى يەتتە گرام، قانداق بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، ھەيزنى توختىتىدۇ.

2. تاجىگۈل يەتتە گرام، سېمىزئوت ئۇرۇقى، يۇمغاقسۈت ئۇرۇقى 5 گرامدىن، قاينىتىپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقجان كىشىلەردە باش ئاغرىقىنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] ئەڭلىكئوت.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەرىپىتى ئەنجىبار.

كۆكمارال

(景天 jing tian)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Herba Halotele Phii Erythroseti

[ئىنگلىزچە نامى] Common Stone Crop Herba

[تونۇش]

بۇ كۆكمارال ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كامچاتكا كۆكمارالى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى «كۆكمارال» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] كراخمال بىئولوگىيەلىك ئىشقارلار، موزا كىسلاتاسى، فلاۋونىد.

لار، قەتتىلەر ۋە ئاقسىللاردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تاجسىمان قان تومۇر كېڭىيىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىنچلاندۇرۇش، قان توختىتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، ئىششىق تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سۆزەك، ھەر خىل ئىششىق ۋە ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. توشقانكالىپۇك 10 گرام، بابۇنە 7 گرام، ئىككىلىملىك 7 گرام، يەرلىك شوخلا 10 گرام، كۆكمارال 10 گرام قائىدە بويىچە قاينىتىپ يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، ھەر خىل ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

2. كۆكمارال، ئانار گۈلى، ئاقاقىيا، رۇسۇت قاتارلىقلاردىن يەتتە گرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ يەرلىك ئورۇنغا سېپىپ بەرسە، ھەر خىل قاناشلىق كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 5~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە.

[ئورۇنباشارى] توشقانكالىپۇك.

[چىقىش ئورنى] تاغ ئورمانلىقلىرىدىكى تاش دۆۋىلىرىدە ۋە قورام تاشلارنىڭ ئارىلىقىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

قانداالا

(升麻 sheng ma)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Cimicifugae

[ئىنگلىزچە نامى] rhizome of large trifolious bugbane

[تونۇش]

ئېھتىياتپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك قانداالانىڭ يىلى.

تىزسىمان غولىدىن ئىبارەت (16.24 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] caffeic acid ، resin ، tannine ، salicylic acid ، cimicifugine ، cimicifuginole ، β -sisteron ، carbohydrato ، alkaloid ، cimifuein ، ferulaic acid ، cimigenol Xyloside قاتارلىقلارنى تۇتىدۇ.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] 1. ئاجرالامسى ياكى تەركىبىدىكى isoferulic acid نىڭ ساغلام چوڭ چاشقاننىڭ بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى تۆۋەنلىتىش تەسىرى بولۇپ، چاشقاننىڭمۇ زىتىمىسىنى پەسەيتىدۇ.

2. سۈدىكى قاينىتىلمىسى ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش ۋە دۆلىنىشكە قارشى تۇرۇش رولى بار.

3. ئىسپىرتلىق ئاجرالامسىنىڭ كاربون تۆت خىلورىد پەيدا قىلغان چوڭ چاشقاننىڭ جىگەر زەخمىسىنى قوغداش رولى بار.

4. يۈرەكنى تورمۇزلاش، يۈرەك رىتمىنى ئاستىلىتىش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، تەندىن ئايرىلغان ئۈچەي ۋە ئىچىدە تۆرەلمە بولغان بالىياتقۇنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە. لېكىن ئىچىدە تۆرەلمە بولمىغان بالىياتقۇنى نى قوزغىتىش تەسىرى بار.

5. سىل تاياقچە باكتېرىيىسى بىلەن بىر قىسىم تېر، زەمبۇرۇغلىرىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىي] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئەسۋىلەرنىڭ تېپىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، يەللەرنى تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل تەپ، ئىسسىقلىق بولغان باش ئاغرىقى، چىش مىلىكىنىڭ ئىششىق ئاغرىقى، ئېغىز جاراھەتلىرى، گال ئاغرىقى، تارقىلىشچان زۇكام، تىلما، كېزىك، ئۇزۇن ۋاقىت ئىچى سۈرۈپ مەقەت چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقىقى، ھەيز كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

قاندالانى قاينىتىپ، سۈيىدە ئېغىز چايقىسا، بەدەننى ۋاننا قىلسا ياكى بۇيۇنسا، ئېغىز يارىسى، چىش مىلىكى ياللۇغى، بەدەن ئاغرىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] 3~9 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ مىقداردا ئۇزۇن مەزگىل ئىشلىتىشكە ۋە قىزىلىشقا ئەسەبىي تېرىگە تېپىپ چىقىۋاتقان مەزگىللەردە ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] شاھتەررە.

[قورۇنباىسارى] كەت ھىندى.

[چىقىش ئورنى] خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، لياۋنىڭ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەتبۇخى قاندالا.

كەھرىۋا

(琥珀 hu po)

[ئەرەبچە نامى] مسباح الروم

[پارسچە نامى] كېراشع

[ئوردۇچە نامى] كېرا

[لاتىنچە نامى] Succinum

[ئىنگىلىزچە نامى] Amber

[تونۇش]

بۇ پىناتسىيە دەيدىغان بىر خىل چوڭ دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، بۇ دەرەخ ئەرەبچىدە «خۇز» دېيىلىدۇ، ناھايىتى سوغۇق جايلاردا ئۆسۈدۇ، مۇشۇ دەرەختىن سىزىپ چىققاندىن كېيىنكى يېلىمىنى يەرگە بىر يىلدىن ئارتۇقراق كۆمۈپ قويغاندا، بۇ دەرەخنىڭ يېلىمى تاشقا ئوخشاش قاتىدۇ، بەزىدە تامغان بۇ يېلىمغا سامان، ئۇششاق تاش ۋە ھاشاراتلار ئارىلىشىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن. مۇشۇ قېتىشما «كەھرىۋا» ياكى «قەھرىۋا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. كەھرىۋاننىڭ دەرىخى ئىككى خىل بولىدۇ، بىرى رۇمى يەنى (ياۋروپانىڭكى)، يەنە بىرى «يەرلىك» دۇر، بۇنىڭ ياخشىراقى «رۇمى» بولۇپ، قاتتىق، سۈزۈك، پارقىرىدما، تىللا رەڭگىدە سېرىق بولىدۇ، ئوتقا سالسا ئۇزۇندا ئېرىيدۇ، ئەگەر بۇنى قولغا سۈركىسە قىزىپ، ئۇنىڭدىن لىمون سۈيىنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ، ئۇششاق سامانلارنى ئۆزىگە

تارتىدۇ، پاختا ۋە يىپىنمۇ تارتىدۇ، بۇ يىپىمنى كەھرىۋا يەنى ساماننى تارتقۇچى دەپ ئاتاشنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ. ئەمما يەرلىكتە يۇقىرىقى خۇسۇسىيەتلەر بولمايدۇ، ئۇ قۇۋۋەتتە «رۇمى» دىن ئاجىزراق (17.24 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] كەھرىۋا تەركىبىدە ئاساسلىق دەرەخ يىپىمى، ئۇچۇچان ياغ بار. [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. [خۇسۇسىيىتى]

كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئىچىنى توختىتىش، ئاشقازان ۋە بۆرەك-نى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قان تۆكۈرۈش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، بۇرۇن قاناش، بوۋاسىر قاناش، ئاشقازان 12 بارماق ئۈچەي يارىسى، ئىچى سۈرۈش، قان تولغاق، يۈرەك چالاڭغۇراش، قۇسۇش ۋە باشقا قاناشلىق كېسەللىكلەر، ئاشقازان ئاجىزلىقى، بۆرەك ئاجىزلىقى، سۇنۇق، ھەر خىل زەخىملىنىش، ھەر خىل جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەھرىۋانى يۇمشاق سوقۇپ سالاپە قىلىپ، تۇخۇمنىڭ ئېقىغا چىلانغان پاختىغا بۇلاپ بۇرۇنغا تىقىپ قويسا، بۇرۇندىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ.

2. كەھرىۋادىن بىر يېرىم گرام، تاباشىردىن ئىككى گرام ئېلىپ، سوقۇپ تالقان قىلىپ ئىچسە، كۆكرەك ۋە ئۆپكەندىن كېلىدىغان قاننى توختىتىدۇ.

3. كەھرىۋا ئىككى گرام، مەرۋايىت بەش گرام، ئاق سەندەل ئۈچ گرام. قائىدە بويىچە سوقۇپ ئەرقى گۈل بىلەن ئىچسە، ئىسسىقتىن بولغان يۈرەك چالاڭغۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كەھرىۋا 1.5 گرام، مەستىكى ئۈچ گرام، دارچىن بەش گرام، دورىلارنى سوقۇپ سۇيۇپ قىلىپ ئىچسە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەپ، ھەزىمنى ياخشىلايدۇ.

5. 1.5 گرام كەھرىۋانى سوقۇپ، سەبىرى يوپۇرمىقىنىڭ سۈپىدە زىماد تەييارلاپ، بوۋاسىرغا چاپسا، بوۋاسىر تۈگۈنچىلىرىنى يوقىتىدۇ.

6. ئىككى گرام كەھرىۋانى سوقۇپ سۇ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، سۇنۇققا چاپسا، سۇنۇقنىڭ تۇتۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2~4 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەردە باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە.

[ئورۇنباىسارى] سۇندۇرۇس.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭشى، خېنەن، لياۋنىڭ ھەمدە ئېيىما، بۇلغارىيە،

يە قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى كەھرىۋا.

[قوشۇمچە] پىشقىدەم ھۆكۈمالارنىڭ ئېيتىشىچە كەھرىۋا بىلەن سۇندۇرۇس ئىككىسى

بىر بولۇپ، مەخسۇس غەرب ۋە شىمال تەرەپتىكى شەھەرلەردە بولىدۇ، ئەمما ھەر ئىككىسى

ساماننى ئۆزىگە تارتىدۇ، ئەگەر سۇندۇرۇسنى قولغا سۈركەپ بىر ئاز قىزىتسا، ئاندىن

ساماننى تارتىدۇ، كەھرىۋانى قولغا سۈركەپ قىزىتمىسىمۇ ساماننى تارتىدۇ، سۇندۇرۇس

يۇمشاق بولىدۇ، بۇنىڭدىن لىمون سۈيىنىڭ پۇرىقى كەلمەيدۇ، بۇنى قىرىپ ئىشلەتسىمۇ

ئانچە پارقىمايدۇ، ئەمما كەھرىۋا قاتتىق بولۇپ، ئۇنىڭدىن لىمون سۈيىنىڭ پۇرىقى

كېلىدۇ، ئىشلەتكەنسىڭىز پارقىمايدۇ، كۆيدۈرۈلسە ئۇنىڭدىن مەستىكىنىڭ پۇرىقى چىقىدۇ،

سۇندۇرۇسنى كۆيدۈرسە، ئۇنىڭدىن كۆيدۈرۈلگەن مۇڭگۈزنىڭ پۇرىقى كېلىدۇ.

ئاقاقيا

(阿拉伯胶树汁 a la bo jiao shu zhi)

[ئەرەبچە نامى] **ااقيا**

[پارسچە نامى] **مساره بيل**

[ئوردۇچە نامى] **ااقيا**

[لاتىنچە نامى] Gummi Acaciae

[ئىنگلىزچە نامى] Acacia Gum Arabic Gum

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئاكاتسىيە دېگەن بىر خىل چاتقالسىمان تىكەنلىك دەرەخنىڭ

مېۋىسى ۋە يوپۇرمىقىنىڭ سىقىپ چىقىرىلغان سۈيىدىن قاتقان دانچە شەكىللىك، رەڭسىز

ياكى سۇس سېرىق، يېرىم سۈزۈك ماددا بولۇپ، «ئاقاقيا» نامى بىلەن دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

دۇ. تېنى قاتتىق، چۈرۈك، تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (18.24 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، چاچنى قارايتىش، قۇرۇتۇش، قۇستۇرۇش،
ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، چىش مىلىكىنى چىگىتىش، زىيادە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان، ئۈچەي ۋە ئۆپكە جاراھەتلىرى؛ بۇرۇن قاناش، ئۆپكە سىلىدىكى قاناش،
كىندىك چىقۇقى، خۇن تەۋرەش، قانلىق ئىچى سۈرۈش، مەقئەت چىقىپ قېلىش، بالىياتۇ
چىقۇقى، بوۋاسىر، ھەر خىل جاراھەتلەر، ئاق خۇن كۆپ كېلىش، چىش مىلىكى قاناش،
چىش مىلىكى بوшаپ كېتىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئانارگۈلى، ئانار پوستى، ئاقاقىيا، ئەنجىبار، بەللۇت 10 گرامدىن ئېلىپ، قايناتما
تەييارلاپ ئىچسە، خۇن تەۋرەشكە شىپا بولىدۇ.
2. ئاقاقىيا، رۇسۇت، ئەنجىباھار، جۇۋىنا، قارا ھېلىكە 60 گرام، شېكەر 20 گرام،
سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، ئەزالاردىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.
3. ئاقاقىيانى زەيتۇن يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، باشقا چاپسا چاچنى قارايتىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 3 گرام.
[زىيانلىق تەسىرى] توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، ئەزالارغا قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.
[ئۈزەتكۈچىسى] بادام يېغى، ھەسەل سۈيى.
[ئورۇنباىسارى] ئەدەس، سەندەل، رۇسۇت.
[چىقىش ئورنى] ھىندىستان، سۇدان، سىنگال قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالغۇسى] سۇپۇپى ئەنجىباھار.

تاباشىر

(天竺黄 tian zhu huang)

تاباشىر [ئەرەبچە نامى]

بىلىۋىن [پارسچە نامى]

تاباشىر [ئوردۇچە نامى]

Concertio Silicea Bambusae [لاتىنچە نامى]

Taba sheer [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ باشاقلق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆك بامبۇك قاتارلىقلارنى بامبۇك پارازىت ھەرىلىرى يەپ كاۋاك قىلغاندا، بامبۇك كاۋاك ئارىلىقلىرىدا ساقلىنغان سۇيۇقلۇقنىڭ ئېقىپ چۈشۈپ، قېتىپ قالغان مونەكلەردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۆلچەمسىز كەلگەن، ئاق شېكەرگە ياكى پارقرىدىغان سەدەپكە ئوخشايدۇ. سىرتى سۈتتەك ئاق ياكى ئاقۇش كۈلرەك، يەڭگىل، چۈرۈك، سۇدا ئېرىمەيدۇ، تەمى تاتلىق، ئېغىزغا سالسا تىلغا چاپلىشىدۇ. بۇ «تاباشر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (19.24 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كالى ھىدروكسىد ($Kali\ Hydroxidi$)، سىلىسيە ماددىسى ($Silicium$) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئۇخلىتىش؛ 2. قان ئېقىم مىقدارىنى تۆۋەنلىتىدۇ، قان تومۇرنى كېڭەيتىدۇ، ياللۇغقا، ئۆسمگە زىيادە سېزىمچانلىققا قارشى تۇرىدۇ. [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قورۇش، تۇتۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، يۈرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي تۇتۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، قىزىتما ۋە ئۇسۇزلۇقنى پەسەيتىش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا خىلىتىدىن بولغان قۇسۇش، ئىچ سۈرۈش، مەنىي تېز كېتىش، بالىياتقۇدىن سۇيۇقلۇقنىڭ كۆپ كېلىشى، يۈرەك چالاڭغۇراش (خەپەقان)، يۈرەك ئاجىزلىق، كۆڭۈل ئېلىشىش، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاباشىرنى قىزىلگۈل بىلەن قوشۇپ، سۇيۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە، ئېغىز بوشلۇقى كېسەللىكلىرى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.

2. قېتىق سۈزمىسى 20 گرام، تاباشىر 10 گرام، يۇمىغاقسۇت ئۇرۇقى 5 گرام، قائىدە بويىچە سۇيۇپ قىلىپ، ئىچسە، قان ۋە سەپرادىن بولغان ئىسھالنى توختىتىدۇ.

3. تاباشىر 10 گرام، ئاقاقىيا، ئەنجىباھار 7 گرامدىن، خۇنسىياۋشان 5 گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~3 گرام.
 [زىيانلىق تەسىرى] باھ ۋە ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، چىلان، زەپەر.
 [ئورۇنباىسارى] سېمىزئوت، سۇماق، گىلى مەختۇم.
 [چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ گۇاڭدۇڭ، يۈننەن، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] ھەببى تاباشىر، سۇپۇپى گۈل.

سالاجىت

[ئەرەبچە نامى] عراجىت

[پارسچە نامى] سالاجىت

[ئوردۇچە نامى] سالاجىت

[لاتىنچە نامى] Native paraffin

[ئىنگلىزچە نامى] Paraffin

[تونۇش]

بۇ ئېگىزلىكى 10 ~ 20 مېتىر ئەتراپىدا بولىدىغان، يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان غوللۇق بىر خىل دەرەختىن ئېقىپ چىقىدىغان يىلىم دورا بولۇپ، پۇرىقى سۇس، رەڭگى قارا، تەمى بىر ئاز ئاچچىق كېلىدۇ (24.20 - رەسىم).
 [خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى سىمۇلادىن ئىبارەت، سىمۇلا بولسا سۇما-رىسنىك كىسلاتاسى ۋە كوتقىر يىلىمىدىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، خىلىتلارنىڭ بۇزۇلۇشىنى توسۇش، نەپەس يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، يەل ھەيدەش، مەنىي ۋە سۇيدۇكنى تۇتۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش، سۇيدۇك يوللىرىدىكى تاشنى ئېزىپ چىقىرىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش ۋە بارلىق ئەزالارغا قۇۋۋەت بېرىش، كۆڭۈلنى كۆتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زەھەرلىنىش، يۆتەل، كاناي ياللۇغى، قورساق ئېسىلىش، باھ ئاجىزلىقى، مەنىي ۋە سۈيدۈك تۇتالماسلىق، سۈيدۈك يوللىرىغا تاش پەيدا بولۇش، ئىچى ئوزۇن قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈندۈز، مەستىكى 10 گرامدىن، تۇخۇم سېرىقى 2 دانە، سالاجىت بەش گرام، قائىدە بويىچە سۈپۈپ تەييارلاپ يېسە، بالدۇر مەنىي يۈرۈپ كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. ئەرەب يېلىمى بەش گرام، رۇببۇسۇس، زۇپا 7 گرامدىن، سالاجىت 3 گرام؛ قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، يۆتەل ۋە كاناي ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. پىننە، بادىيان، ئوغرىتىكەن 7 گرامدىن، سالاجىتتىن بەش گرام ئېلىپ، چايلىق تەييارلاپ بەرسە، سوغۇق يەللەرنى تارقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئەينۇلا، قارىئۇرۇك.

[ئورۇنباىسارى] كۈندۈز.

[چىقىش ئورنى] لائوس، ۋىيتنام، تايلىد قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەجۈنى سالاجىت، ھەببى سالاجىت.

ئوچاق چالمىسى

(伏龙肝 fo long gan)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Terra Fravausta

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ قالانغان ئوتۇن ۋە ئوت - چۆپلەردە ئىسلىنىپ كۆيگەن سارغۇچ قىزىل ئوچاق چالمىسى بولۇپ، «ئوچاق چالمىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (21.24 - رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] تەركىبىدە Ca_3PO_4 ، Na_2O ، K_2O ، Al_2O_3 ، Fe_2O_3 ، H_2SiO_3 ، MgO ، CaO قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قۇسۇشنى توختىتىش.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تال ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش ، ئارتۇق ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش ، قۇسۇشنى ۋە ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش ، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھامىلىدارلىقتىكى قۇسۇش ، سوزۇلما ئۆچمەي ياللۇغىدىن بولغان ئىچى سۈرۈش ، قان قۇسۇش ، بۇرۇن قاناش ، بالياتقۇ قاناش ، ئاق خۇن كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئوچاق چالمىسى بىلەن قەغەز كۆلىنى ئارىلاشتۇرۇپ ، يەرلىك ئورۇنغا بېسىپ بەرسە قان توختىتىدۇ.

2. ئوچاق چالمىسىنى گۈلقەتكە ئارىلاشتۇرۇپ ، مۇۋاپىق مىقداردا يەپ بەرسە ، ئاشقا زاننى قۇۋۋەتلەپ ، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرسىز. ئەمما تاش كۆمۈر قالغان ئوچاقنىڭ توپىسى زەھەرلىك بولۇپ ، ئۇ دورىغا ئىشلىتىلمەيدۇ ، قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بېھى.

[ئورۇنباشارى] ئوتۇن كۆمۈرى.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

تازىلانغان شور

(硝石 xiao shi)

[ئەرەبچە نامى] شورە قلى

[پارسچە نامى] البقر

[ئوردۇچە نامى] شورە كھار

[لاتىنچە نامى] Nitrum

[ئىنگلىزچە نامى] Niter

[تونۇش]

بۇ تەبىئىي ناترىي سۇلفىدىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتىن ھاسىل بولغان كرىستال ماددا گلاۋبېر تۈزى بولۇپ، سۇسىز شور دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سۈزۈك چۈرۈك بولغانلىقى ئۈچۈن «تازىلانغان شور» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (24.22 - رەسىم).

[تەبىئىي] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قورۇش، تۇتۇش، ئىچىنى توختىتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇمشىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان ۋە ئۈچەي جاراھىتى، ئۆتكۈر ۋە سوزۇلما خاراكتېرلىك تولغاق، ئېغىز يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاقاقىيا، بەللۇت، ئانارگۈلى، تازىلانغان شور قاتارلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ ئىچسە، ئاشقازان ۋە ئۈچەي جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى بەش گرام؛ قېتىق سۈزۈمىسى، تازىلانغان شور 10 گرامدىن؛

تاباشىر 7 گرام؛ قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، تولغاققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. تازىلانغان شور 7 گرام، ئەنجىباھار 10 گرام، مەستكى 5 گرام، خۇنسىياۋشان

12 گرام، كەھرۇۋا 3 گرام؛ قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، قان توختىتىدۇ، ئاشقازان ۋە ئۈچەي جاراھىتىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 8 ~ 16 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] پىيزەك بىلەن قوشۇپ ئىشلىتىشكە ۋە ھامىلىدار ئاياللارغا ئىشلىد.

تىشكە بولمايدۇ.

[ئورۇنباسارى] يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياساش] زىمادى جاراھەت.

سماقۇلئەبغەيىن

(五倍子 wu bei zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Galla Chenensis [لاتىنچە نامى]

Chinese Nut—gall [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ تاغدا بولىدىغان ئۇششاق موزا دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل دەرەخنىڭ شېخىدا پەيدا بولىدىغان ھاشارات قاپچۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ھاشارات قاپچۇقى «سماقۇلئەبغەيىن» ياكى «ئۇششاق تاغ موزىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (23.24 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] ياغ، ئاقسىلدىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۈچەي يولىدىكى ياللۇغنى قايتۇرۇپ، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش، قېرىشنى كېچىكتۈرۈش قاتارلىق رولى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، قان توختىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، تەر توختىتىش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۆتەل، سوزۇلما ئىچى سۈرۈش، مەقئەت چىقىپ قېلىش، كۆپ تەرلەش، قاناش، ھەر خىل جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تاباشىر 10 گرام، سماقۇلئەبغەيىن 5 گرام، سۇماق 10 گرام، ئىسپىغۇل 6 گرام، قائىدە بويىچە سوقۇپ 50 گرام قېتىق سۈزمىسىگە ئارىلاشتۇرۇپ، يېسە قاندىن بولغان ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سماقۇلئەبغەيىن بىلەن خۇنسىياۋشاندىن 5 گرامدىن ئېلىپ، سوقۇپ يەرلىك ئورۇنغا سەپسە جاراھەت ئېغىزىنى پۈتتۈرىدۇ.

3. سماقۇلئەبغەيىن 5 گرام، تۇخۇم شاكىلى 3 گرام؛ قائىدە بويىچە سوقۇپ يەرلىك

ئورۇنغا سەپسە قان توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 2~8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] سۇماق.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇب ۋە ئوتتۇرا قىسىم ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى سىماقۇلئەبغەيىن.

غاز تۇخۇم شاكىلى

(鹅蛋壳 e dan ke)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Chorion Ovi Anserinus

[ئىنگلىزچە نامى] goose egg—shell

[تونۇش]

غاز تۇخۇمىنىڭ شاكىلى بولۇپ، رەڭگى ئاق رەڭدە، سەل قاتتىقراق، قېلىنراق كېلىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قۇرۇتۇش، قورۇش، تۇتۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

غەلۋىرەك ۋە ھەر خىل جاراھەتلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. غەز تۇخۇم شاكىلىنى قۇرۇتۇپ، سوقۇپ، سىركە بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ،

ئېغىز ئالمىغان غەلۋىرەكنى ئېغىز ئالدۇرىدۇ.

2. ئەنزىروت بىلەن غاز تۇخۇم شاكىلىنى قوشۇپ، سوقۇپ جاراھەتكە سەپسە جاراھەتنى

پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتىدىن ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] تېرىلەرنى قۇرغاقلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت.

[ئورۇنباىسارى] توخۇ تۇخۇمنىڭ شاكىلى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى، ئىچكىرى ئۆلكىلەر ھەم باشقا مەملىكەتلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۈپۈپى ئاقاقىيا.

ياچىۋەك تۇخۇمى (桑螵蛸 sang piao xiao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Ootheca Mantidis*

[ئىنگىلىزچە نامى] *Mantis Egg—case*

[تونۇش]

بۇ ياچىۋەك تۇخۇمنىڭ قېپى بولۇپ، شەكلى ئۇزۇنچاق، تۇخۇمىسىمان، رەڭگى ساغۇچ قوڭۇر، قاتمۇقات قەغەزسىمان ماددىدىن تۈزۈلگەن، چىڭ ھەم يېنىك بولۇپ، شاخقا يېپىد- شىپ تۇرغان تەرەپتە ئۇزۇن چوڭقۇر ئوقۇرى بولىدۇ، دۈمبە تەرەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۆرتۈپ چىققان قىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن تۇخۇمى بار، بۇ قاپ «تۈشك تەۋرەتى»، «خىمىل دەستەڭ» ياكى «ياتا تۈڭ» ھەم «ياچىۋەك تۇخۇمى» نامىدا دورغائىشلىتىلىدۇ (24.24 - رەسىم).

[خىمىيلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئاقسىل، ماي، يىرىك تالا، تۆمۈر، كالتسىي، كاروتىن، لىمۇن كىسلاتاسى، ئامىنو كىسلاتاسى، تىرىئوتىن، ھىستىرىن قاتارلىقلار بار. [فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ھېرىپ چارچاشنى تۈگىتىش، ئىممونىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، ماينى ئېرىتىش، سۈيدۈك تۇتۇش تەسىرى بار. [تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەنىي تۇتۇش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈكنىڭ قېتىم سانىنى ئازايتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سىگەكلىك، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، بەدەن ئاجىزلىقتىن بولغان ئاق خۇن كۆپ كېلىش، بەل ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياچىۋەك تۇخۇمى، قانتېپەر 12 گرامدىن؛ سېرىقئۆگەي ئۇرۇقى، مالنا 20 گرامدىن؛ قائىدە بويىچە سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، سىيگەكلىككە مەنپەئەت قىلىدۇ.
  2. ياچىۋەك تۇخۇمىدىن 8 گرام ئېلىپ يۇمشاق سوقۇپ تۈز بىلەن قۇشۇپ ئىچسە، كۆپ ئېھتىلام بولۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
  3. ياچىۋەك تۇخۇمى، سېرىقئۆگەي ئۇرۇقى، ئالقاتتىن 12 گرامدىن؛ قانتېپەردىن 16 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، بەدەن ئاجىزلىقتىن بولغان ئاق خۇن كۆپ كېلىش، بەل تېلىپ ئاغرىش ۋە ماغدۇرسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 16 گرام.
- [چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن بولۇپمۇ، جەنۇبىي شىنجاڭدىن كۆپرەك چىقىدۇ.

تاشقا ئايلانغان سۆڭەك

(龙骨 long gu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Os Draconis

[ئىنگلىزچە نامى] Dragon's Bones

[تونۇش]

بۇ قەدىمكى ھايۋاناتلارنىڭ تاشقا ئايلانغان سۆڭىكى بولۇپ، يىلنىڭ ھەممە پەسلىدە قېزىۋېلىشقا بولىدۇ، بۇ توپىدىن چىققاندىن كېيىن شامالداش بىلەن ئاسان ئۇۋۇلۇپ كېتىدۇ، شۇڭا قېلىن قەغەز بىلەن پۇختا ئوراپ قويۇش لازىم، بۇنىڭ گۈللۈك سىزىقلىرى بار قىسىملىرى تاللىۋېلىنىپ باشقا نەرسىلىرى چىقىرىۋېتىلىپ، ئۇۋىتىلسا بۇ خام ھايۋانات سۆڭىكى بولىدۇ. خام ھايۋانات سۆڭىكىنى چوغدا قىزارتىپ، سۇۋۇغاندىن كېيىن ئۇۋىتىلسا، پىشقان ھايۋانات سۆڭىكى بولىدۇ (24.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىقى كالىتسىي كاربونات، كالىتسىي فوسفات ھەم ئاز مىقداردا تۆمۈر، كالىي، ناترىي، خلور قاتارلىق ماددىلار بار.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، كۆپ تەرلەشنى توختىتىش، مەنىنى تىزگىنلەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش، جاراھەت ۋە يارا ئېغىزلىرىنى قۇرۇتۇش، گۆش ئۈندۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نېرۋا ئاجىزلىق، ئۈنۈنقاچلىق، سوزۇلما خاراكتېرلىك ئۆچمەي يالغۇغىدىن بولغان ئىچ سۈرۈش، كېچىسى سىيىپ يېتىش، سۈيدۈك تۇتالماسلىق، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، ئاق خۇن كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاسارون 8 گرام، ئودسەلب 10 گرام، تاشقا ئايلانغان سۆڭەك 10 گرام، قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە نېرۋا ئاجىزلىقى ھەم ئۈنۈنقاچلىققا شىپا بولىدۇ.

2. كۈندۈز، مەستىكى، ئاقىرقەرھە، تاشقا ئايلانغان سۆڭەك قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 5 گرامدىن ئېلىپ، سۇپۇپ قىلىپ ئىچسە سۈيدۈك تۇتالماسلىق، كۆپ ئېھتىلام بولۇش، ئاق خۇن كۆپ كېلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گرام.

[زىيەنلىق نەسىرى] بۆرەك ۋە دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، ئىتتۇزۇمى.

[ئورۇنباىسارى] شادىنەچ، كەھرىۋا.

[چىقىش ئورنى] ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] تاشقا ئايلانغان سۆڭەك قاينىتىلمىسى.

جىگدە^①

(沙枣 sha zao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، مەنىنى تۇتۇش، قان تازىلاش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ماڭدۇرۇش.

① تەپسىلاتى 24 - بابقا قاراڭ

① ھەبۇلئاس

(香桃木实 xiang tao mu shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، بىرىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، تەر ۋە قاننى توختىتىش، تۇتۇش، يۈرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەت-لەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، چاچ يىلتىزنى قۇۋۋەتلەش.

② كېۋەز ئانىسى ئۈرۈقى

(磨症草子 mo pan cao zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، سۈت كۆپەيتىش.

③ شاقايىقۇنۇئمان

(白头翁 bai tou weng)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، بۇنىڭدىن ئېلىنغان ئەپيۇن، ئەزالارنى تۇيغۇسىز قىلىشتا ۋە مەست قىلىشتا كۆكنارنىڭ ئەپيۇندىن كۈچلۈك، شۇنىڭدەك بۇنىڭ ئۈرۈقى ۋە پوستى كۆكنارنىڭ ئۈرۈقى ۋە پوستىدىن كۈچلۈك كېلىدۇ.

① تەپسىلاتى 25 - بابقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 10 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 12 - بابقا قاراڭ

تالك ①

(滑石 hua shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئەۋزىلىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

نېلۈپەر ئۇرۇقى ②

(莲子 lian zi)

[تەبىئىتى] خېمى بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، پىشقى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق

سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆت ۋە تالنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتما قايتۇرۇش، ئۈسۈزلۈكنى پەسەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش، مەنىنى قويالتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

ئىتياخقى ئۇرۇقى ③

(曼陀罗子 man tuo luo zi)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، مەست قىلىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش (قابىزلىق)، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئۇخلاش، ئىششىق قايتۇرۇش.

قەھۋە ④

(咖啡 ka fei)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

① تەپىلاتى 12 - بايقا قاراك

② تەپىلاتى 33 - بايقا قاراك

③ تەپىلاتى 21 - بايقا قاراك

④ تەپىلاتى 22 - بايقا قاراك

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بىلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئاشقازان ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش.

① تاماكا يوپۇرمىقى

(烟草 yan cao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، چۈشكۈرتۈش، ئاغرىق توختىتىش، قابىز قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭىدىكى ھۆلۈكلەرنى تازىلاش ۋە مېڭە ئەسەبلەرنى قوزغىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

② ئەپيۈن

(鸦片 ya pian)

[تەبىئىتى] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، ئاغ-رىق پەسەيتىش، مەنىي تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سۈيدۈك ۋە قان توختىتىش، چىرىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تەڭشەش، روھىي ھايۋاننى قۇۋۋەتلەش.

③ بەزرۇلبەنجى

(天仙子 Tian xian zi 菟荬子 lang dang zi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇپ، مەست قىلىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، بېھوش قىلىش، قۇرۇ-تۇش، قان توختىتىش.

- ① تەپىلاتى 22 - بابقا قاراڭ
② تەپىلاتى 23 - بابقا قاراڭ
③ تەپىلاتى 23 - بابقا قاراڭ

كەندىر ئۇرۇقى^①
(火麻仁 huó mā huáng)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

مەست قىلىش، تىنچلاندۇرۇش، تۇتۇش (قابىزلىق)، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنى تۇتۇش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، خۇشال قىلىش.

يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى^②
(芫荽实 yuán suī shí)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، سەپرا ۋە قاننىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى تەڭشەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، قىزىتما قايتۇرۇش، سۇلۇق ئىششىقلارنى تارقىتىش، قان توختىتىش.

ئاق مەۋسەل
(麦冬 mài dōng)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك ۋە ئۆپكەننى قۇۋۋەتلەيدۇ، نېرۋىنى تىنچلاندۇرىدۇ، ئاشقازان، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

رەيھان ئۇرۇقى^④
(罗勒子 luó lái zǐ)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

-
- ① تەپىلاتى 23 - بابقا قاراڭ
② تەپىلاتى 24 - بابقا قاراڭ
③ تەپىلاتى 29 - بابقا قاراڭ
④ تەپىلاتى 29 - بابقا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق توختىتىش، كۆڭلگە خوشلۇق يەتكۈزۈش، ئىچىنى قاتۇرۇش.

① ئەرەب يېلىمى

(阿拉伯胶 a la bo jiao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش.

② كەترا

(西黄耆胶 xi huang shi jiao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل توختىتىش، يۇمشىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان توختىتىش، قانى قويۇلدۇرۇش.

③ ھاك

(阿魏 A wei)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھ، پەي - نېرۋىنى، بالىياتقۇ، تۇخۇمدانى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تېرىنى پارقىرىتىش، ماددىلارنى تارقىتىش، يۇمشىتىش، قانى جانلاندۇرۇش، غەيرى تەبىئىي بەلغەمنى تەڭشەش، يەل تارقىتىش، سۈپدۈك ھەيزى راۋان قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

- ① تەپسىلاتى 31 - باقا قارالڭ
② تەپسىلاتى 31 - باقا قارالڭ
③ تەپسىلاتى 41 - باقا قارالڭ

يىگىرمە بەشىنچى باب جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلار

جاراھەت ئېغىزىنى قورۇپ، مىكروب ئۆلتۈرۈش، توقۇلمىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، شەلۋەرەشكە قارشى تۇرۇش ھەمدە گۆش ئۈندۈرۈش تەسىرىنى بېرىدىغان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرى (تاشقى زەخمىلىنىشىدىن توقۇلمىلار يېرىلىپ شەلۋەرەش، گۆشخور چاقا، ئاقما، ئاشقازان يارىسى، قىچىشقا، سىغىلىس ۰۰۰) دىن يەرلىك ئورۇن توقۇلمىلىرى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغاندا، ئورگانىزىمدا تۈرلۈك كېسەللىك ئۆزگىرىشىنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئاقىۋىتى تېخىمۇ ئېغىرلايدۇ.

جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلارنىڭ تۈرى ۋە تەسىرى ئوخشاش بولمىغاچقا، كېسەللىكلەرگە ئىشلەتكەندە، مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەسىرى قۇرۇق ئىسسىق ياكى قۇرۇق سوغۇق بولىدۇ، بۇ خىل دورىلار جاراھەت پۈتتۈرۈپ، گۆش ئۈندۈرۈش؛ توقۇلمىلارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، مىكروب ئۆلتۈرۈش، بۇزۇق گۆشلەرنى يېيىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش تەسىرىنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار جاراھەت پۈتتۈرگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: گىل مەختۇم، مەدەستەن، ھەببۇلئاس، كەتىراچىنى، كەركىدان مۇڭگۈزى، كۆكتاش، سەرتان نەھىرى، سەرتان بەھرى، چارپاقا، گەج، سەنگى جاراھەت، رال، قەلەي، زەرنىخ، ئەنزىروت، ئانار پوستى، ئابنۇس، قەشقەر ئۇپسى، تەبىئىي مىس، تەلىق، نۇخۇم ئېقى پەردىسى.

ئاق موم، ئەڭلىك ئوت، تالك، جۈزەك، ئاقاق، تاشقا ئايلانغان سۆڭەك، رۇبىسۇس، راتيانەچ، ئەرەب يېلىمى، موزا، كۆپىكى دەريا، مورمەككى، كات ھىندى، ئىشەك سۈتى.

گىلى مەختۇم (赤石脂 chi shi zhi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Halloysitum Rubrum [لاتىنچە نامى]

red halloysite [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

مەختۇم سېغىزى سۇس قىز تەمسىز، پۇراقسىز، ئادەتتە پىششىقلاپ ئىشلەنگىنى تۈگمە شەكلىدە كېلىدۇ، بۇ سېغىز «گىلى مەختۇم، تىنول مەختۇم، قىزىلاي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (1.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، تۇتۇش، قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، ھۆللۈكلەرنى قورۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سىل كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈش، ئاشقازان ۋە ئۈچەي يارىسى، ھەر خىل جاراھەت، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر، ھەر خىل زەھەرلىنىش، ئىچى سۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گىلى مەختۇمنى يۇمشاق سوقۇپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، سىل كېسىلىدىكى قان تۈكۈرۈش، ئاشقازان ۋە ئۈچەي يارىسىدىكى قاناش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ، جاراھەتنى قورۇپ قۇرۇتۇپ ساقىيىشنى تېزلىتىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى گىلى مەختۇمنى قايناق سۇ بىلەن نەمدەپ ھەر خىل ھاشارات چېقىۋالغان يەرگە سۈرتۈپ بەرسە، ھاشارەتنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

3. گىلى مەختۇمدىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ئارقى گۈل بىلەن ئىچىپ بەرسە،

يۈرەكنى قۇۋۋەتلەپ، يۈرەك خىزمىتى تۇسقۇنلۇققا ئۇچراشنىڭ ھەم يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر-
نىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

4. گىلى مەختۇمدىن 3 گرام، تاباشىردىن 5 گرام، ناۋاتتىن 10 گرام ئېلىپ سۇپۇپ
تەييارلاپ ئىچسە، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتتىن ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ، ئىچكى تەرەپ-
تىن 3 ~ 1 گرام ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئالغا زىيان قىلىدۇ، توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەتىرا، قىزىلگۈل، بادام يېغى.

[ئورۇنباىسارى] گىل ئەرمىنى.

[چىقىش ئورنى] چەتئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] شەرىپتى ئەنجىباھار.

مەدەستان

(密陀僧 mi tuo seng)

[ئەرەبچە نامى] مردنج

[پارسچە نامى] مردنگ

[ئوردۇچە نامى] مردارنگ

[لاتىنچە نامى] Lithargyrum

[ئىنگىلىزچە نامى] Litharge

[تونۇش]

بۇ تازىلانمىغان قوغۇشۇن ئوكسىد بولۇپ، ئۇ تۆمۈردىن باشقا مەدەنلەردىن ياسىلىدۇ،
كۆپرەك قوغۇشۇن ۋە قەلەيدىن ياسىلىدۇ، كۈمۈشتىن تەييارلانغىنىنىڭ رەڭگى بىنەپشە
رەڭ، قوغۇشۇندىن ياسالغىنىنىڭ رەڭگى قىزىل سېرىققا مايىل بولىدۇ، ئالتۇندىن ياسالغى-
نىنىڭ رەڭگى قىزىل بولىدۇ، بۇنىڭ ياخشىراقى ساپ، رەڭگى سېرىق، پارىقراق، ئېغىر
كەلگىنىدۇر (2.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] مەدەستاننىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى قوغۇشۇن ئوكسىد بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش، جاراسىملارنى يوقۇتۇش تەسىرى

بار.

[تەبىئىيەت] تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيەت]

جاراھەت ۋە زەخمىلەرنى پۈتتۈرۈش، يەل ئارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ھۆلگۈلۈكى قۇرۇتۇش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، بۇزۇق گۆشلەرنى يوقىتىش، يېڭى گۆش ئۈندۈرۈش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، قان توختىتىش، ئۈچەيدىكى قۇرتنى ئۆلتۈرۈش بەلغەم بوشىتىش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل يىرىغلىق ھۆل چاقلار، قارا داغ، قوتۇر، قىچىشقاق، كۆپ تەرلەش، تېرە يېرىلىش، سۆزەك، ھەر خىل جاراھەت، سىغىلىس قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى مەدەستاننى سوقۇپ، ئاچچىق بادام يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، يۈزىگە چاپسا داغنى چۈشۈرىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى مەدەستاننى سوقۇپ يەرلىك ئورۇنغا سەپسە زەخمىنى پۈتتۈرىدۇ. گۆش ئۈندۈرىدۇ.

3. مەدەستان كۈشتىسىدىن 0.3 گرام ئېلىپ ئىرقى شاھتەررە ۋە ئىترىغىل چۆپچىنى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قائىدە بويىچە ئىچىپ بەرسە، سۆزەك، سىغىلىسقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتتىن ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ، ئىچىدىن ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىچكى تەرەپتىن ئىشلەتسە، سەللا ئېھتىيات قىلمىسا، ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويدۇ، ئۇنىڭ ئىككى گرامى ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ، سۈيدۈكنى توختىتىدۇ، قورساقنى ئېسىدۇ، نەپەسنى توختىتىدۇ، تىلنى تارتىشتۇرۇپ قويدۇ، گالىنى بوغىدۇ، ھەتتا ئۈچەينى تېشىۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زەھەرلىنىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلسە، قۇستۇرۇش مەشغۇلاتى ئېلىپ بېرىش، بەدەننى سېرىقچىچەك، ئەنجۈرنىڭ سۇلىرى بىلەن يۇيۇش، 3 گرام مۇرمەككىنى ئىلمان سۇ بىلەن ئىچكۈزۈش، گۆشلەرنى يېگۈزۈش، قوزا ۋە قېرى خورازنىڭ شورپىسىنى بېرىش، ھەر خىل مۇناسىپ شاراب سىركىسىنى بېرىش، تەرلىتىدىغان دورىلارنى بەدەنگە چېپىش، ياغلار بىلەن ياغلاش، قەۋزىيەت بولسا تەرەتنى يۇمشاتقۇچى دورىلارنى بېرىش ياكى

ھومۇل قىلىش چارىلىرى قوللىنىلىدۇ.

[ئورۇنباسارى] ئالتۇن كۈمۈش كۈشتىسى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خۇنەن، چاڭشا، جياڭسۇ قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

ھەببۇلئاس

(香桃木实 xiang tao mu shi)

[ئەرەبچە نامى] حب الئاس

[پارسچە نامى] تخم مورد

[ئوردۇچە نامى] حب الئاس، آس كى پىچ

[لاتىنچە نامى]

Semen Myrtus Communis [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ مىرتا ئائىلىسىدىكى دائىم ياشىرىپ تۇرىدىغان چاتقال ئاس دەرىخى بولۇپ، بۇ دەرىخىنىڭ پىشاي دەپ قالغان مېۋىسى بولۇپ، «ھەببۇلئاس» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە، قارىمۇچ چوڭلۇقىدا رەڭگى قارا، تىمى ئازراق ئاچچىق، تىلىنى قورۇيدۇ (3.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، بىرىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جىراھەت پۈتتۈرۈش، تەر ۋە قاننى توختىتىش، تۇتۇش، يۈرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش، چاچ يىلتىزىنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قاناش، ئىچى سۈرۈش، سۈيدۈك تېمىپ كېلىش، قان سېيىش، ھەيز كۆپ كېلىش، يۈرەك ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىچكى تەرەپتىن؛ ئۆتكۈر ئىششىقلار، يارا، يىرىڭلىق چاقا، كۆيۈك، چىش مىلىكى قاناش، ئېغىز ئاغرىقلىرىغا سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ھەببۇلئاسنىڭ ھۆل يوپۇرمىقىنى ئېزىپ كۆيگەن جايغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. ھەببۇلئاستىن 5 گرام، ئانار گۈلىدىن 5 گرام ئېلىپ سوقۇپ چىشقا چاپسا،

چىش مىلىكى قاناشقا مەنبەئەت قىلىدۇ.

3. ھەببۇلئاسنىڭ سۇپۇپىدىن 6 گرام ئېلىپ قايناق سۇ بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئىچى سۇرۇش، قان سېپىش ۋە ھەيزنىڭ كۆپ كېلىشىنى تەڭشەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى ۋە ئۇيقۇسىزلىق پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گۈلبىنەپشە.

[ئورۇنباىسارى] ئاقاقىيا، رۇسۇت، ئۈجمە.

[چىقىش ئورنى] ھىندىستان، مالايسىيا، سىرلانكا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ، ئېلىد.

مىزدە ئاز مىقداردا ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] شەرىپتى ھەببۇلئاس، جاۋارش جالنىس.

كەتىراچىنى

(黄芪 huang qi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Radix astragali

[ئىنگلىزچە نامى] Milkvech Root

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى 50 ~ 80 سانتىمېتىر ئۆسدىغان، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك شىنجاڭ كەتىراسىنىڭ يىلتىزى (*Astragali propinquus* Schisehk) بولۇپ، قۇرۇتۇلغان يىلتىزى سىلىندىر شەكىللىك، يۇقىرى تەرىپى تومراق، تۆۋەن تەرىپى ئىنچىكرەك، سىرتى كۈلرەڭگە مايىل سېرىق رەڭدە، تەمى سەل تاتلىق، پۇرىقى سۇس بولىدۇ، يىلتىزى «كەتىراچىنى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە دېھىدرو - دىمتوكسى فلاۋون، ئۆت ئىشقارى (Choline)، ئاچچىق ماددا، قىزىلچا ئىشقارى (Betain)، ئامىنو كىسلاتاسى، قومۇش شېكېرى، ئۈزۈم شېكېرى، شىلىمىشۇق ماددا، ئاز مىقداردا يوپۇرماق كىسلاتاسى،

كەندىر مېيى كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] 1. يۈرەك قان تومۇرلارغا بولغان تەسىرى: يۈرەك كىلاپانلىرىنىڭ قىسقىرىشىنى كۈچەيتىش، تاجسىمان قان - تومۇر، يۈرەك قان - تومۇرىنى ھەم پۈتۈن بەدەندىكى قان - تومۇر ئۆچلىرىنى كېڭەيتىش، تېرە قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، سۈيدۈكنى راۋان قىلىش، بالىياتقۇنى قىسقارتىش تەسىرى بار.

2. باكتېرىيىلەرنى تورمۇزلاش رولىغا ئىگە.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق ياندۇرۇش، تېرىنى يۇمران قىلىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، گۆش ئۈندۈرۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، تەرلەشنى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئىچىنى توختىتىش، ھەر خىل چىقۇقلارنى ئورنىغا كەلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كۆپ تەرلەش، ئۈزۈنغا سوزۇلغان ئىچ سۈرۈش، سوغى چىقىپ قېلىش، بالىياتقۇ چىقۇقى، سوزۇلما خاراكتېرلىك يۈرەك جامى ياللۇغى، سۈت بېزى ياللۇغى، سوزۇلما خاراكتېرلىك يارا، ھەر خىل ئىششىق، ئۈزۈنغىچە ئېغىز ئالمىغان غەلۋىرەك، ھەيز توختاپ، قېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش، ئۇسۇلى]

1. كەتىراچىنىدىن 15 گرامنى 9 گرام قانتېپەر، 6 گرام پەرىپىيۇن بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە، سوغى چىقىپ قېلىش ۋە بالىياتقۇ چىقۇقىغا پايدا قىلىدۇ.

2. كەتىراچىنىدىن 15 گرام ئېلىپ، 15 گرام كەرەپشە ئۇرۇقى، 5 دانە چوڭ چىلان قوشۇپ قاينىتىپ ئىچسە، يەڭگىل ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ~ 8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيدە توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] بادام يېغى.

[ئورۇنباشارى] كەتىرا.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئالتاي، ئاقسۇ، تارباغاتاي رايونى-لىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] شەرىپىتى ئەنجىباھار.

[مزاھات] شىنجاڭدىن چىقىدىغان بىر خىل كەتىرا دەرىخى بولۇپ، ئۇزۇندىن بېرى بۇ دەرخنىڭ يىلتىزى ئىشلىتىلىپ ئادەتلىنىپ كېلىنگەن، بۇنىڭدىن كېيىن كەسىپداشلارنىڭ بۇ دەرخنىڭ يېلىمىنى ئىشلىتىپ تەتقىق قىلىپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمىز.

كەركىدان مۇڭگۈزى

(犀牛角 xi niu jiao)

[ئەرەبچە نامى] قرن الحرييب

[پارسچە نامى] شاز كركدن

[ئوردۇچە نامى] گھيڑے كاگيك

[لاتىنچە نامى] Cornu Rhinoceri otis

[ئىنگلىزچە نامى] Asiatici

[تونۇش]

بۇ قۇرۇقلۇقتا ياشايدىغان چوڭ ھايۋانات تۈرلىرىدىن بىرى بولغان كەركىدان ئائىلىسىدىكى ھايۋانات بىر قانچە خىل كەركىداننىڭ مۇڭگۈزىدىن ئىبارەت. بۇ مۇڭگۈزلەر كۈنۈس شەكىللىك بولۇپ، تۇۋىدىن چىققان سېرى تەدرىجىي ئىنچىكلەيدۇ، سىرتقى يۈزى قارا رەڭلىك، ئاستى تەرىپىنىڭ ئەتراپىدا ھەرە چىشىسىمان چىشلىرى بولىدۇ، پۇرىقى خۇشپۇراق، تەمى ئاچچىق ئەمەس (5.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە مۇڭگۈز ئاقسىلى، كىراتىن (Keratin) بار، ئۇنىڭدىن باشقا ئاقسىللارمۇ بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. يۈرەك قان تومۇرلىرىغا بولغان تەسىرى: كەركىدان مۇڭگۈزى قايناتمىسى نورمال ۋە ئاجىزراق چارپاققا بېرىلسە، ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى قۇۋۋەتلەش تەسىرى كۆرۈلىدۇ.

2. قىزىتما قايتۇرۇش تەسىرى: كەركىدان مۇڭگۈزى ۋە كەڭ كەركىدان مۇڭگۈزلىرىنىڭ، چوڭ ئۆچمەي تاياقچە باكتېرىيىسى ئارقىلىق قىزىتما ھاسىل قىلىنغان توشقانغا نىسبەتەن ھېچقانداق تەسىرى بولمىغان.

3. باشقا تەسىرى: كەركىدان مۇڭگۈزى ۋە كالا، قوي مۇڭگۈزلىرى توشقان ئۆچمىنى قوزغىتىش رولىنى ئوينىغان.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇش، مىزاجنى تەڭشەش.
[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]
بوۋاسىر، ئەزالار قاناش، ھەر خىل جاراھەت، قىيىن تۇغۇت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلدى.
دۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەركىدان مۇڭگۈزىنىڭ تۈتۈنى بىلەن بالىياتقۇنى ئىسلىسا، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

دۇ.

2. ئاقاقىيا، رۇسۇت، ئەنجىباھار، خۇنسىياۋشان 10 گرامدىن، كەركىدان مۇڭگۈزىدىن 5 گرام ئېلىپ تالغانلاپ ئىچسە، ئىچكى تاشقى ئەزالاردىكى قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتتىن ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ، ئىچىدىن 3~7 گرامغىچە.
[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئاق سەندەل.

[ئورۇنباىسارى] بۇغا مۇڭگۈزى.

[چىقىش ئورنى] كۆپرەك ھىندىستان ۋە ئافرىقىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] كەركىدان مۇڭگۈزى سۇپۇيى.

[كەركىدان مۇڭگۈزىنى چىلاپ تەييارلاش ئۇسۇلى] (1) مۇڭگۈزنى يالپاقلاپ، قايناق

سۇغا چىلاپ ھورلانغاندىن كېيىن يالپۇز جەۋھىرىدىن بىر ئاز سېلىپ ئاپتاپتا قۇرۇتۇلىدۇ.

(2) مۇڭگۈزنى ئېزىپ پاراشۇك ھالەتكە كەلتۈرۈپ، ھەر خىل شەكىلدىكى مۇرەككەپ

دورىلار تەركىبىگە قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ.

كۆكتاش

(胆矾 dan fan)

[ئەرەبچە نامى] توتايۋى اخضر

[پارسچە نامى] توتايۋى اخضر

[ئوردۇچە نامى] توتايۋى

[لاتىنچە نامى] Chalcanthium

[ئىنگلىزچە نامى] Chalcantite

[تونۇش]

بۇ سۇلفات كىسلاتا تۇزلىرى تۈرىدىكى كان ماددىسى كۆكتاشنىڭ كىرىستال رۇپىسى ياكى سۈنئىي ياسالما، تەركىبىدە سۇ تۇتقان مىس سۇلفات كىسلاتاسىدۇر. مىس كانلىرىدىن قېزىپ ئېلىپ كۆك رەڭلىك ۋە سۈزۈكلىرى تاللىۋېلىنىدۇ، بۇ رۇدىنىڭ تازىلاپ ئېلىنغان ماددىسى ياكى سۈنئىي ياسالغىنى «كۆكتاش» ياكى «دانە پەرەڭ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئۆلچەمسىز كالىدەك شەكىللىك كىرىستال جىسىم، رەڭگى توق كۆك ياكى سۇس كۆك، يېرىم سۈزۈك بولىدۇ، ئەينەكتەك، پارقرايدۇ، ئۆزى چۈرۈك بولۇپ، ئاسان ئېزىلىدۇ، تەمى قىرىق، پۇراقسىز بولىدۇ (6.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭدا ئاساسلىقى مىس سۇلفات (Copper sulfate) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئۆت سۈيۈقلۈقنىڭ ئاجرىلىپ چىقىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولى بار.

[تەبىئىيىتى] تۇتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت قۇرۇتۇش، بۇزۇق گۆشنى يېيىش، ئىچى غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلمىنى تەڭشەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل يارا ۋە جاراھەتلەر، ئىچى سۈرۈش ھەمدە قان بۇزۇلۇشتىن كېلىپ چىققان ھەر خىل كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۆكتاشنىڭ كۈشتە قىلىنغان تالقىنىنى مۇناسىپ ياغلار بىلەن مەلھەم قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا سىرتتىن چېپىپ بەرسە، زەخىملىرىنى، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش.

2. كۆكتاشنىڭ كۈشتە قىلىنغان تالقىنىنى يەرلىك ئورۇنغا مۇۋاپىق سېپىپ بەرسە، كۆزنىڭ بۇرچەكلىرى، ياش خالتىسى، چىش مىلىكىگە چۈشكەن قاپارتقۇلار ۋە چىش مىلىكى قاناش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] زەھەرلىك، سىرتتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقدارىدىن ئېشىپ كەتسە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قايماق، سۈت، تۇخۇم ئېقى، شورپا قاتارلىقلار.

[ئورۇنباسارى] مەدەستان.
[چىقىش ئورنى] يۈننەن، شەنشى، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.
[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى زەنكار.

سەرتان نەھرى (河蟹 he xie)

[ئەرەبچە نامى] سرطان نەرى
[پارسچە نامى] خرچك
[ئوردۇچە نامى] سرطان مرق
[لاتىنچە نامى] caro eriocheiris
[ئىنگىلىزچە نامى] meat of mitten Crab

[تونۇش]

بۇ ئېرىق - ئۆستەڭلەردە ياشايدىغان بىر خىل سۇ جانىۋارى بولۇپ، بېشى چايانغا ئوخشايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ جانىۋار «سۇ چايىنى» دېيىلىدۇ، بۇنىڭ ئەڭ ياخشى چىشىسى بولۇپ، بۇنىڭ بەلگىسى شۇكى، ئۇنىڭ بەدىنىگە يىڭىنى سانسىپ كۆرسە، ئەگەر ئاق سۇ چىقسا، چىشى ھېسابلىنىدۇ، ئەگەر سۇ چىقمىسا، ئەركىكى ھېسابلىنىدۇ، بۇنىڭ چوڭ ئۆستەڭ ۋە سۈيى تاتلىق دەريالاردا بولغىنى ياخشى ھېسابلىنىدۇ (7.25 - رەسىم)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، باھنى قۇۋۋەتلەش، غىزا بولۇش، بەدەنگە ھۆللۈك يەتكۈزۈش، سەمىرىتىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۇسۇزلۇقنى پەسەيتىش، مەستلىكنى كېسىش، زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل جاراھەت، باھ ئاجىزلىقى، ئورۇقلاش، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى، سۈيدۈك تۈتۈلۈش، كۆپ ئۇسساش، مەستلىك، يۇقىرى قىزىتما قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەرتان نەھرىدىن ئىككى ياكى ئۈچ دانە ئېلىپ قول - پۇتلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، يۇيۇپ، ئارپا ئۇنى بىلەن پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، سىل ۋە ئىسسىقتىن بولغان قۇرۇق يۆتەلگە

پايدا قىلىدۇ، ئەزالاردىكى قۇرۇقلۇقنى يوقىتىدۇ، ئىسسىقچان ۋە ئورۇق كىشىلەرنى سەمىرە تىدۇ.

2. سەرتان نەھرىنى كەرەپشە، ئارپىبەدىيان بىلەن قوشۇپ قاينىتىپ، قاينىتىلغان سۇيىدىن 90 مىللىلىتىر ئەتراپىدا بېرىلسە، بۆرەك ۋە دوۋىساقىتىكى تاشلارنى ئېزىش سۇيىدۇكىنى ۋە ھەيزنى راۋان قىلىدۇ.

3. سەرتان نەھرىنى تاغ رەيھىنى بىلەن ئېزىپ چايان چاققان كىشىلەرگە بەرسە، زەھىر قايتۇرىدۇ.

4. سەرتان نەھرىنى ئاق ھاراق بىلەن قوشۇپ ئىستېمال قىلسا، سىيەلمەسلىك كېسىلىگە پايدا قىلىدۇ، سۇيىدۇك يولىدىكى ئۇششاق تاشلارنى چۈشۈرىدۇ.

5. سەرتان نەھرىنى ئېشەك سۈتى بىلەن ئىچسە ئۆمۈچۈك، چايان ۋە باشقا زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

6. سەرتان نەھرىنىڭ ئېزىپ چىقىرىلغان شىرنىسىدىن 20 گرامنى غار - غار قىلسا، گال بوغۇلۇپ قېلىش ۋە گال ئاغرىشلارغا مەنبەئەت قىلىدۇ.

7. سەرتان نەھرىنىڭ كۆيدۈرۈلگەن كۈلىنى زىمات قىلسا ئەمچەك راکىغا پايدا قىلىدۇ.

8. سەرتان نەھرىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ چاپسا، ئاق داغ ۋە يۆتكىلىپ تۇرىدىغان ئىششىقلارغا پايدا قىلىدۇ، جاراھەتنى قۇرۇتىدۇ.

9. سەرتان نەھرىنىڭ كۈلىنى زەيتۇن يېغى، سىركە، جاۋاشىر، يۇلغۇن يېلىمى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ، غالجىر ئىت چىشىلىگەن يەرگە چاپسا پايدا قىلىدۇ، ئەگەر كېسەل بىر ئاز كونىراپ قالغان بولسا، ئىككى قوشۇق مىقداردا ئىچىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كېسەلنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ كۈلى ۋە خېمىرىدىن 1 ~ 12 گرام بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] گىلى مەختۇم.

[ئورۇنبارى] سەدەپ قۇلۇلىسى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ دەريالىرىدىن چىقىدۇ.

[كۆيدۈرۈش قۇسۇلى] بۇنىڭ پۈت - قوللىرىنى كېسىپ تاشلاپ، ئىچىنى تازىلاپ،

ئاندىن كېيىن سۆگەت ياغىچىنىڭ كۈلى ۋە تۇز بىلەن ئوبدان يۇيۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن سۇ تەگمىگەن ساپال كوزىغا سېلىپ ئېغىزىنى ئوبدان بېكىتىپ، بۇغداي كېپىكى، لەيلىقازاق ۋە تۇز بىلەن لاي قىلىپ كوزا ئېغىزى چاپلىنىپ قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن ئوت سېلىنغان

تونۇرنىڭ ئوتىنى تارتىۋېلىپ، كوزىنى ئوتتۇرسىدا قويۇپ، تونۇر دۈملەپ قويۇلىدۇ، ئاخشامدا قويساق ئەتگەندە، ئەتگەندە قويساق ئاخشامدا ئېلىپ ئىشلىتىمىز.

سەرتان بەھرى

(海蟹 hai xie)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] caro eriocheiris

[ئىنگىلىزچە نامى] meat of mitten crab

[تونۇش]

بۇ شور دەريا قاتارلىق دېڭىزلاردا ياشايدىغان، بېشى چاينغا ئوخشايدىغان بىر خىل سۇ جانىۋىرى بولۇپ، ئۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بىرى، داۋاملىق دەريادا تۇرسا يۇمشاق تۇرىدۇ، دەريا: بىن چىقىرىلغاندىن كېيىن ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىش بىلەنلا تاشتەك قاتىدۇ، ئاق، يۇمشاق كېلىدۇ، ئۇنىڭ يەنە بىرى بەك ئاق كېلىدۇ، ئاياللار قۇلىقىغا سالدىغان زىرگە ئوخشايدۇ (8.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قابىز، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، جارا-ھەت پۈتتۈرۈش.

[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە سىلى، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىقى، قاپاق ساڭگىلاش، كۆزگە سۇ چۈشۈش، داغ، سەپكۈن قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەرتان بەھرىنىڭ كۆيدۈرۈلگىنىنى تاش سۈرمە بىلەن يۇمشىتىپ كۆزگە تارتسا، كۆزنىڭ ھۆللۈكىنى يوقىتىدۇ. كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇپ، كۆزنى روشەن قىلىدۇ.
2. سەرتان بەھرىنى ئېزىپ يۈزىگە چاپسا داغ ۋە سەپكۈنگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتقى تەرەپتىن مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ، ئەمما ئىچكى تەرەپتىن ئىشلىتىلمەيدۇ، ئەگەر ئىشلىتىلسە ئادەمنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يېتىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك، ئاشقازان ۋە ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباسارى] گىل ئەرمىنى.

[چىقىش ئورنى] ھىندى دېڭىزىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى سەرتان.

چارپاقا

(蟾蜍 chan chu)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Succys Bufo

[ئىنگلىزچە نامى] Dried Toad

[تونۇش]

بۇ پاقا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات چار پاقا (*Rana nigroma culata* Hallowell) نىڭ قۇرۇتۇلغان پۈتۈن تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، «چارپاقا» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (25).
9 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] پۈتۈن تېنىدە سۇ، ئاقسىل، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، ۋىتامىن A، B₁، B₂، C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. پاقا گۆشىنىڭ فوسفات تۈزلۈك ئېرىتمىسى بىلەن ئېلىنغان سۇيۇقلۇق ئادىرنالسىن ۋە نورئادىرنالسىننىڭ تەسىرىنى بۇزىدۇ.

چارپاقىنىڭ تېرىسى، گۆشىدىن 3 خىل پېپتىد ئاجرىتىپ ئېلىنغان، بۇنىڭ بىر خىلى برادىكىنىن (*Bradykinin*) دىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ تەندىن ئايرىلغان بالىياتقۇنى قىسقارتىدۇ.

2. يۈرەكنى كۈچەيتىش تەسىرى: كىچىك مىقداردىكى پاقا ئېرىتمىسى تەندىن ئايرىلغان پاقىنىڭ يۈرەك مۇسكۇلىنىڭ قىسقىرىشىنى كۈچەيتىدۇ.

يەرلىك ئۇرۇننى ناركوز قىلىش تەسىرى: پاقا ئېرىتمىسىنى تېرە ياكى يەرلىك ئورۇن شىللىق پەردىلىرىگە چاپقاندا يەڭگىل دەرىجىدە مەست قىلىدۇ، ئەڭ تۆۋەن ئۈنۈملۈك مىقدارى يېرىم پىرسەنت.

4. ئاغرىق پەسەيتىش رولى: پاقا ئېرىتمىسىنى كىچىك چاشقان، ئۆي توشقۇنغا تەجرىبە قىلغاندا ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش رولى بارلىقى ئېنىقلانغان.

5. ياللۇغلىنىشقا قارشى تەسىرى: پاقا ئېرىتمىسىنى تەندىن ئايرىلغان ئەزاغا تەجرىبە قىلسا باكتېرىيىنى تىزگىنلەش رولى يوق، بىراق يەرلىك ئورۇندىكى ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە ۋە زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيىلەردىن يۇقۇملانغان ئۆي توشقانلىرىغا مۇسكۇلدىن ئوكۇل قىلغاندا كېسەل ئوچقىنىڭ كېڭىيىشىنى توسقان.

6. پاقا تېرىسى ئېرىتمىسى كىچىك چاشقاننىڭ ئۆسمىسىنى تىزگىنلەش رولىغا ئىگە. [تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئۆسمىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سۈيدۈك ھەيدەش، چاچ چىقىرىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل قاناش، سۇلۇق ئىششىق ۋە ھەر خىل جاراھەتلەر، سۈيدۈك تۇتۇلۇش، چاچ چۈشۈپ كېتىش، بوۋاسىر قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پاقىنىڭ قارىنى يېرىپ يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا، پىچاق، قىلىچ كىرگەن جاراھەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قۇرۇتۇلغان پاقىنى سوقۇپ سۇپۇپىنى سىرتىدىن سەپسە قان توختىتىدۇ.

3. پاقىنىڭ قارىنى يېرىپ قاينىتىپ سۈيىدە ئېغىزنى چايقىسا چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. پاقىنىڭ پۇت - قوللىرىنى كېسىۋېتىپ، ئىچ ئەزاسىنى تازىلاپ، بۆرەك يېغىدا پىشۇرۇپ، يېغىنى چىقىرىپ سىرتىدىن ياغلىسا بۇۋاسىر قېنىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كېسەللىك ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] مىقدارى ئېشىپ كەتسە ياكى كۆك، سېرىق، قارا پاقا ئىستېمال قىلىنىپ قالسا، ئىچكى ئەزا ئىششىش، تېرە رەڭگى بۇزۇلۇش، كۆڭۈل ئېلىشىش، يۈرەك ئاغرىش قاتارلىق ئەھۋاللارنى پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] تۇز، سېرىقچەك سۈيى، سىرگەنجىۋىل، دارچىن.

[مۇرۇنباسارى] قىزىل قولىتۇقلۇق پاقا.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدىن چىقىدۇ ھەمدە چەت ئەللەردىنمۇ

چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] پاقىنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇيغۇر تىبابىتىدە ئىلى پاقىسى

(قىزىل قولىتۇقلۇق پاقا) كۆپرەك ئىشلىتىلىدۇ.

گەج

(石膏 shi gao)

[ئەرەبچە نامى] زورەكس

[پارسچە نامى] گچ

[ئوردۇچە نامى] جىپسا، گچ

[لاتىنچە نامى] Gypsum Fibrosum

[ئىنگىلىزچە نامى] Gypsum

[تونۇش]

گەج تېشى ھەممىگە تونۇش بولغان بىر خىل قاتتىق مىنىرال بولۇپ، ئۇ ئوچۇق ئاق رەڭگە كىرگۈچە قىزدۇرۇلۇپ سوۋۇغاندا سوقۇپ گەج تەييارلىنىدۇ (10.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاساسلىق تەركىبى: كالتسىي فوسفات بولۇپ، يەنە ئاز مىقداردا

ئالىومىن، ماگنىي، فتور، مانگان، سىنك قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قىزىتما پەسەيتىش، بەدەننىڭ ئىممونىتېت كۈچىنى ئا.

شۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، مۇسكۇللار ھەرىكىتىنى ياخشىلاش، تەسىرىگە ئىگە.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەتنى پۈتتۈرۈش، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، قىزىتمىنى چۈشۈرۈش، ئاغرىق

پەسەيتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل جاراھەت، ھەر خىل ئىششىق، ئۆتكۈر قىزىتما، بۇرۇن قاناش، بالىياتقۇ قاناش، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى گەجنى سوقۇپ سىركە بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، قان توختىتىدۇ. جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

2. گەج، تۇخۇم ئېقى، تۈز، ئەمەنلەرنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سىركە بىلەن مەلھەم تەييارلاپ، پىشانىگە چاپسا، توختىمىغان بۇرۇن قاناشنى توختىتىدۇ. بالىياتقۇ ساھەسىگە چاپسا، بالىياتقۇدىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

3. گەجنى يۇمىغاقسۇت سۈيى بىلەن مەلھەم تەييارلاپ چاپسا، يەلتاشما ۋە تېرە يالۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 گرام ئاساسەن سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ، ئىچكى تەرەپتىن ئىشلىتىلمەيدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بادام مېغىزى.

[ئورۇنباغىسى] سېغىز.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يېرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىسى] گەج مەلھىمى.

سەنگى جاراھەت

(硅酸镁 gui suan mei)

[ئەرەبچە نامى] حراا عرابى

[پارسچە نامى] سىگى تراخت

[ئوردۇچە نامى] سىرگولا

[لاتىنچە نامى] magnesia silicte

[ئىنگلىزچە نامى] Soap stone

[تونۇش]

بۇ ئاقۇش پوررەك ياكى يېشىلغا مايىل كەلگەن كالىدەك، ياپىلاق شەكىللىك تاش بولۇپ، ئۇنى تۇتسا سويۇندەك مايلىشاڭغۇ سېزىم بېرىدۇ، ئۇۋىلىسا ئاسانلا تالقانغا ئايلىنىدۇ، سۇدا ياخشى ئېرىمەيدۇ، بۇ تاش «سەنگى جاراھەت» ياكى «جاراھەت تېشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (11.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، ئىچنى قاتۇرۇش، قۇرۇتۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەيز كۆپ كېلىش، قان سېيىش، قان تۈكۈرۈش، قانلىق ئىچ سۈرۈش، ھەر خىل يارا، مودۇرلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سەنگى جاراھەت 1 گرام، تاباشىر 10 گرام، قېتىق سۈزمىسىدىن 20 گرام ئېلىپ، مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك قىلىپ قانغان ئورۇنغا باسما قان توختىتىدۇ ياكى تالقىنىنى يېسە قانلىق ئىسھالغا شىپا بولىدۇ.

2. سەنگى جاراھەتنى يۇمشاق ئېزىپ يارىلارغا سەپسە، يارىلار ساقىيىدۇ.

3. سەنگى جاراھەت سۇيۇپىنى سۇ ياكى سۈت بىلەن ئىستېمال قىلسا، ھەر خىل ئەزالاردىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

4. سەنگى جاراھەتنى كۆيدۈرۈپ، سۇنۇن تەييارلاپ چىشقا سۈركىسە، چىشنى چىڭىتىدۇ ۋە پارقىرىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1 ~ 2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] دوۋساققا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بەدىيان، ئوغرىتىكەن، ئىتئۇزۇمى.

[ئورۇنباىسارى] خۇنسىياۋشان، شادىنەج.

[چىقىش ئورنى] ئەرەبىستاننىڭ باياۋانلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇيۇپى سەنگى جاراھەت، مەجۇنى سەنگى جاھارەت.

رال

(娑罗双树 suo luo shuang shu)

[ئەرەبچە نامى] شجر

[پارسچە نامى] لعل معبرى

[ئوردۇچە نامى] رال

[لاتىنچە نامى] Resina Shorea robustae

[ئىنگلىزچە نامى] Shall Fruit Eagleswood

[تونۇش]

بۇ سەنۋەبەر تۈرىدىكى سال (ئېيتىشلارغا قارىغاندا بۇ «سكەدە» دېگەن بولۇپ، «سال» دەپمۇ ئاتىلىدىكەن) دېگەن دەرەخنىڭ يېلىمى بولۇپ، يېلىمى «قەيقەھرى» ياكى «رال» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ يۇمشاق، يوش بولۇپ، ئېزىلىشى ئوڭاي، ئوت ھارارىتى بىلەن ئېرىدۇ، قىزىقراق ئاپتاپتىمۇ ئېرىدۇ، پۇرىقى سېسىق، نېفىت پۇرىقىغا ئوخشايدۇ، رەڭگى سېرىققا مايىل، ئېرىتىشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ پارچىلىرى بىرئاز ياپىلاق ئاق سېرىق، بەزىلىرى توپا رەڭ، تەمى تېتىقسىز، ئازراق شىلمىشىق بولىدۇ (25.12 - رەسىم).
[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش، كۆزنى قوۋۇۋەتلەش، قان توختىتىش قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەر-
گە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

تۇتقاقلىق كېسەل، زىققە، ئىستىسقا، ھەيز توسۇلۇش، چىش مىلىكى بوشاپ كېتىش ۋە ئاغرىش، ھەر خىل جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. خۇنسىياۋشان، گىل ئەرمىنى، ئانارگولى، رال قاتارلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ تالقانلاپ ئىچسە ئىچكى ئەزالاردىكى قاناشنى توختىتىدۇ.
2. تۇتيا 1 گرام، مامرانچىنى، كۆپىگى دەريا، راللارنى 10 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ تالقانلاپ، ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ، كۆزگە تارتسا كۆرۈش قوۋۇتىنى ئاشۇرىدۇ.
3. رالنى سوقۇپ تالقانلاپ، ھەسەل سۈيىگە ئارىلاشتۇرۇپ، ئىچسە ھەيزنى راۋان

قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكىگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ھەسەل، كۆكنار.

[ئورۇنباىسارى] ئەنزىرۇت.

[چىقىش ئورنى] ھىندىستاندىن چىقىدۇ.

قەلەي

(锡 xi)

[ئەرەبچە نامى] رصاص ائيش

[پارسچە نامى] ارزير

[ئوردۇچە نامى] راتك، قلى

[لاتىنچە نامى] Stannum

[ئىنگلىزچە نامى] Stann

[تونۇش]

قەلەي كۈمۈش رەڭلىك، يۇمشاق، پارىقراق مېتال بولۇپ، ئادەتتە قوغۇشۇندىن سەل قاتتىقراق، كېڭىيىشچانلىقىمۇ بىرئاز يۇقىرى، ئاسان ئېگىلىپ، ئاسان سۇندۇ، سۇندۇ. رۇلغان يۈزى ھەرە چىشىسىمان كېلىدۇ (25.13 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، ئىششىق تارقىتىش، قان توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، قورۇش ئورۇقلىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بويۇن بەز سىلى، تەمرەتكە، سەرتان، ئەمچەك جاراھىتى، كۆز قىزىرىش، بالىياتقۇ جاراھىتى، ئەرلەر جىنسىي ئەزا جاراھىتى، سىغىلىس قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈشتە قىلىنغان قەلەينى گۈل يېغى ۋە ياكى زەيتۇن يېغى ياكى قەلەمپۇر يېغى

بىلەن بىرگە مەلھەم قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ، خانازىر، تەمرەتكە، سەرتان ۋە ئەمچەك جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قەلەينى قەغەز دەك نېپىز قىلىپ سىرتتىن يەرلىك ئورۇنغا تاڭسا ياكى ياپىلاقلاپ سىركە بىلەن كۈشتە قىلىپ چاپسا، ھەر خىل ئىششىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كۈشتە قىلىنغان قەلەي تالقىنى 12 گرام، شاھتەررە 10 گرام، بۇلارنى سىركە بىلەن مەلھەم تەييارلاپ يەرلىك ئورۇنغا سىرتتىن چاپسا، قىچىشقا، تەمرەتكە، قوتۇر، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. قەلەينىڭ تالقىنىدىن مۇۋاپىق مىقداردا قۇلاققا قويسا، قۇلاققا كىرىپ كەتكەن سىمابنى ئۆزىگە تارتىپ چىقىرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 250 ~ 125 مىللىگرام.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك، مىقداردىن ئېشىپ كەتسە ئادەم ئۆلتۈرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، سۈت.

[ئورۇنباىسارى] سۈرمە.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خۇنەن، يۈننەن، گۇاڭدۇڭ، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] قەلەي مەلھىمى.

[قوشۇمچە]

1. قەلەيدىن زەھەرلىنىش ئالامەتلىرى: تىلغا ئاق گەز باغلاش، تامغاق ۋە تىل قۇرۇش، قېلىنلىشىش، يۆتىلىش، ھېق تۇتۇش، ئاشقازان ئاغرىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ. بۇنىڭغا قارىتا ھەسەل ۋە ئەنجۈر سۈيى بېرىپ قۇستۇرۇلىدۇ، سۈرگۈ دورىسى سۈپىتىدە سوقمۇنىيانى كۈندە بىر قېتىم ھەسەل سۈيى بىلەن ئىچكۈزۈلىدۇ، ئەفسەنتىن شەرىپتى ئىچكۈزۈپ سۈيدۈك راۋانلاشتۇرۇلىدۇ. سۈت ۋە قايماق، ياغلىق تائام كۆپرەك بېرىلىدۇ، ئۇيغۇ مۇمكىنقەدەر چەكلىنىدۇ.

2. قەلەينى كۈشتە قىلىش ئۇسۇلى:

1 - خىل ئۇسۇل: قەلەينى يەتتە قېتىم قىزدۇرۇپ ئېرىتىپ قايماققا تاشلاپ داغلىغاندىن كېيىن قايماق يۇقۇندىلىرىنى تازىلىۋېتىپ، تاۋىغا سېلىپ، ئوچاققا قويۇپ ئاستىدىن ئوت يېقىلىدۇ، قەلەي ئېرىگەندە شور قەلىمىدىن ئاز - ئازدىن سېپىپ بەرگەچ، يەڭگىل قوچۇپ بېرىلىدۇ. مەشغولات داۋاملاشتۇرۇلۇۋاتقاندا ئوت تۇتۇشۇشقا باشلايدۇ، بۇ ۋاقىتتا قەلەينى

ئوچاقتىن ئېلىپ سوۋۇتۇپ ۋە يۇيۇۋېتىپ يۇمشاق سالاپە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. ئەگەر خام قالغان بولسا، بۇ مەشغۇلات تەكرار ئىشلىنىدۇ.

2 - خىل ئۇسۇل: قەلەينى يەتتە قېتىم قىزدۇرۇپ ئېرىتىپ، قايماقچا تاشلاپ داغلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىكى قايماق يۇقۇندىلىرىنى تازىلىۋېتىپ چۈمۈچكە سېلىپ، ئوتتا قۇيۇپ ئېرىگەندە ھۆل، يېڭى ماندا يىلتىزى بىلەن قوچۇلىدۇ، مەشغۇلاتنى داۋاملاشتۇرۇش نەتىجىسىدە قەلەي سېرىق رەڭگە كىرگەندە ئېلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

3. قەلەينىڭ كۈشتە بولغانلىقىنى پەرقلەندۈرۈش ئۇسۇلى: كۈشتە قىلىنغان قەلەيدىن ئازراق ئېلىپ تازا يالقۇنچاپ تۇرغان چوچ ئۈستىگە تاشلىساق، ئۇ سېرىق رەڭگە مايىل بولسا، كۈشتە بولغان بولىدۇ، ئەگەر باشقا رەڭگە كىرىپ قالسا خام قالغان بولىدۇ.

زەرنىخ

(雄黄 xiong huang)

[ئەرەبچە نامى] زرنىخ طبعى

[پارسچە نامى] زرنىخ

[ئوردۇچە نامى] بەرىئال

[لاتىنچە نامى] Realgar (arsenic)

[ئىنگىلىزچە نامى] Red Orpiment

[تونۇش]

بۇ سۇلفىدلىق بىرىكمە بولغان مېتال ماددا زەرنىخدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇ گۇڭگۇرت پوقىغا ئوخشايدۇ، بۇ بىر خىل كان ماددىسىغا ھىدروگېن سۇلفىد تەسىر قىلىشتىن ھاسىل بولىدۇ. بۇنىڭ زېمىن ماددىسى كۆپ بولغاچقا، ئېغىر ۋە ھۆللۈكى ئارتۇق، گۇڭگۇرت پوقى ماددىسى ئاز، شۇڭا بۇ ئوتتا يانمايدۇ، بۇ سېرىق، قىزىل، كۆك، ئاق، قارىدىن ئىبارەت بەش خىل رەڭدە بولىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسىدىن ياخشىراقى ياپىلاق سېرىق رەڭدە كەلگىنى بولۇپ، بۇ خىلدىكىسى ئالتۇنغا ئوخشاش پارقىراق بولىدۇ، بۇ «ۋاراقى زەرنىخ» ياكى «سېرىق زەرنىخ» دەپ ئاتىلىدۇ. زەرنىخنىڭ تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، تېبابەتتە ئىشلىتىلىدۇ. غىنى ئاساسەن «سېرىق زەرنىخ»، ئۇنىڭدىن قالسا «قىزىل زەرنىخ» دۇر (14.25 -

رەسىم).

[خىمىيىلىك تەركىبى] زەرنىخنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى ئارسېنىك سۇلفىد بار، يەنە ئاز مىقداردا باشقا ئېغىر مېتال تۇزلىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. باكتېرىيىگە قارشى تەسىرى: زەرنىخنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى (2 : 1 نىسبەتتە) تەجرىبە نەيچىسىدە كۆپ خىل تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى ئوخشىمىدى. غاز، دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ. ئىگىر، ئەمەن ۋە زەرنىخنى بىرلەشتۈرۈپ 2~3 سائەتكىچە كۆيدۈرۈپ ئىسلانسا ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيە، شەكىل ئۆزگەرتكۈچى تاپاقچە باكتېرىيە، يېشىل يىرىك تاپاقچە باكتېرىيىلىرىنى ئۆلتۈرىدۇ.

2. قان شورىغۇچى قۇرتقا قارشى تەسىرى: قان شورىغۇچى قۇرت بىلەن يۇقۇملانغان ياپونىيىنىڭ ئىنچىكە قۇيرۇقلۇق چاشقىنىغا يۇقۇملىنىشتىن ئىلگىرىكى ئۈچ كۈندە زەرنىخ، فۇفەل، ھىك، دارچىن قاتارلىق دورىلارنىڭ بىرىكىمىسىدىن ھەر 20 گرام بەدەن ئېغىرلىقى ئۈچۈن 0.2 مىللىگرام ھېسابلاپ بېرىلگەن، يۇقۇملىنىشتىن كېيىن داۋاملىق 12 كۈن مۇشۇ دورا بېرىلگەن شۇنىڭ بىلەن قان شورىغۇچى قۇرتنىڭ ئازىيىش نىسبىتى 75 پىرسەنتكە يەتكەن.

[تەبىئىيىتى] سېرىقنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇت ئىسسىق، قىزىلنىڭ تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئارتۇق ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، قاننى قىزىتىش، زەخىمەردىكى ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىش؛ تاز، قوتۇر، گۆشخور چاقىلارنى يوقىتىش؛ قورساقتىكى تۈرلۈك قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، تۈكلەرنى چۈشۈرۈش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچكى - تاشقى بوۋاسىر، ھەر خىل يارا، تاز، دانخورەك، قىچىشقا، قوتۇر، سۆگەل، زەخمە، بەرەس، نەپەس سېقىلىش، كونا يۆتەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زەرنىخنى ھاكقا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن كۈچسىزلەندۈرۈپ چاپسا تۈك چۈشىدۇ (بۇ جەھەتتە كۆيدۈرگىنىڭ قۇۋۋىتى ئارتۇقراق).

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى زۇرنىخنى زەپتى بىلەن قوشۇپ سوقۇپ تالقانلاپ گۈل يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا، تىرناقتىكى بەرەسكە پايدا قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەرنىخنى چاۋا ياغ بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا،

دانخورەكلەرنى يوقىتىدۇ.

4. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەرنىخنى گۈل يېغى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا بوۋاسىر ۋە بۇرۇننىڭ جاراھەتلىرى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ، (بۇ جەھەتتە قىزىلغىنىڭ ئۈنۈمى ياخشىراق).

5. مئەسائىلە، مېغىزى، بادام مېغىزى ۋە زەرنىخلەرنىڭ ھەر بىرىدىن 0.35 گرامدىن ئېلىپ، بۇي سېلىپ نەيچە ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىسنى گالغا ئالسا، نەپەس سىقىلىش ۋە كونا يۆتەل ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ (بۇ ئۇسۇلنى بىر قانچە قېتىم قىلىش كېرەك ۋە بۇ ئۇسۇلنى قىلغاندىن كېيىن بۇغداي ئۇنى، بادام مېغىزى ۋە يېڭى سېرىقماي بىلەن ئاتلا ئېتىپ ئىچىش لازىم، چۈنكى مەزكۇر ئاتلا دورا ئىسنىڭ گالغا يامان تەسىر بېرىشىنى يوق قىلىدۇ).

6. قولتۇق ياكى بىرەر ئەزاغا تۈك ئۈندۈرمەسلىك توغرا كەلسە، ئالدى بىلەن شۇ ئەزانىڭ تۈكلىرىنى پاكىزە يۇلۇۋېتىپ، ئاندىن قىزىل زەرنىخنى يېڭى قار ياكى مۇز سۈيى بىلەن مەزكۇر ئەزاغا ئوبدان سۈركەپ قويسا، قايتا تۈك چىقمايدۇ.

7. ئەگەر قىزىل زەرنىخنى كالىنىڭ ئۆتى، ھەمىشبار، سېرىقچىچەكلەرنىڭ سۈيى بىلەن قولغا ياكى باشقا ئەزاغا چېپىپ، ئاندىن ئوتنى تۇتسا ئوت كۆيدۈرمەيدۇ.

8. كۆيدۈرۈلگەن زەرنىخنى ئاق قۇشقاچنىڭ يوقى بىلەن سۆگەلگە چاپسا، سۆگەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

9. زەرنىخنى سەبرى، ھەببۇلبان ۋە كۈدە سۈيى بىلەن چاپسا، بوۋاسىرنىڭ دانلىرىنى يوق قىلىدۇ، بارلىق زەخمە، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1.5 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] گۆشلەرنى كۆيدۈرىدۇ ۋە ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، قارا داغ پەيدا قىلىدۇ، باھنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مۇسكۇللارغا بولىدىغان يامان تەسىرىنى توسۇشتا سېرىقماي بىلەن سېرىق ھېلىلە، تېرە بىلەن باھقا بولىدىغان يامان تەسىرىنى توسۇشتا سېرىق گۈل ۋە گۈرۈچنى سۈركەش.

[ئورۇنباشارى] سېرىقنىڭ ئورۇنباشارى قىزىل زەرنىخ، ھەر ئىككىسىنىڭ ئورۇنبا. سارى گۇڭگۇرت.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] قىزىل زەرنىخ: (كەرەپچە)، زەرنىخ ئەھمەر: (پارسچە) زەرنىخ سۇرۇخ،

ئوردۇچە مىنىسل دېيىلىدۇ، بۇنىڭ ئاساسلىق خۇسۇسىيىتى ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش بولغاچقا، كۆپىنچە ھۆل قۇرۇق، قىچىشقاقلارغا ئىشلىتىلىدۇ، قالغان تەرەپلەردە سېرىق زەرنىخە ئوخشايدۇ، بۇ سېرىق زەرنىختىن كۈچلۈكرەك كېلىدۇ، زەھەرلىك، ئىشلىتىش مىقدارىدا ئەھۋالغا قاراپ سىرتتىن ئىشلىتىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى زەرنىخ.

ئەنزىرۇت

(甘草味胶 gan cao wei jiao)

[ئەرەبچە نامى] انزروت

[پارسچە نامى] انجرك، كدور

[ئوردۇچە نامى] لائى

[لاتىنچە نامى] Cummi Astragalus sarcocol

[ئىنگلىزچە نامى] Sarcocolla

[تونۇش]

بۇ پۇرچاق ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك ئەنزىرۇت دەرىخىنىڭ يېلىمى بولۇپ، «ئەنزىرۇت» نامىدا دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. دانچىسىمان ياكى تالقانىسىمان شەكىلدە، رەڭگى قىزىلغا مايىل سېرىق، تەمى ئاچچىق كېلىدۇ (15.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، يارىلارنى قۇرۇتۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يىرىڭلىق جاراھەتلەر، بوغۇم ئاغرىقى، ئولتۇرغۇچ نېرۋا ئاغرىقى، ھەر خىل ناسور، يىرىڭلىق چاقا، سىبىلس، قۇلاق ئاغرىقى، قۇلاق ئېقىش، كۆز ياشاڭغۇراش، ھەر خىل قاناشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 3 گرام ئەنزىرۇت تالقىنى ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچسە، قۇلاق يىرىڭداش، قان ئېقىش ۋە قۇلاق ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. ئەنزىرۇت، مامرانچىنى، مەرۋايىت، سۇرمىلەرنى 3 گرامدىن ئېلىپ، سوپوپ تەييارلاپ، كۆزگە تارتسا كۆز ياشاڭغۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. موقەل، ھېلىلە، بەلىلە، ئامىلە، توربۇتتىن 7 گرامدىن، ئەنزىرۇتتىن 3 گرام ئېلىپ، سوقۇپ سوپوپ تەييارلاپ ئىچسە، بۇۋاسىر تۈگۈنچىلىرىنى يوقىتىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 3 گرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] بادام يېغى، كەتىرا، ھەسەل.
- [ئورۇنئاسارى] باراۋەر مىقداردا سەبرى.
- [چىقىش ئورنى] ئۆزبېكىستان ۋە تۈركمەنىستاندىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالماسى] ھەببى ئەنزىرۇت، سوپوپى سەرتان.

ئانار پوستى

(石榴皮 shi liu pi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Pericarpium Punicae Granati

[ئىنگلىزچە نامى] Pomegranate Rind

[تونۇش]

بۇ ئانار مېۋىسىنى كۈزدە پىشقاندا يىغىۋېلىپ، ئانار دانلىرىنى ئايرىۋەتكەندىن كېيىنكى قۇرۇتۇلغان پوستىدىن ئىبارەت بولۇپ، «ئانار پوستى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. پوستى خىرومىدەك قېلىن، رەڭگى قىزىل ياكى سېرىق رەڭدە، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سۇس كېلىدۇ (16.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، ئارتۇق ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، پەينى چىڭدەتتىش، بەد بويلىقنى يوقىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، چىش مىلىكىدە

نى چىڭتىش، مەنىنى قويۇلدۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىچى سۇرۇش، قانلىق تەرەت، مەقئەت چىقىپ قېلىش، مەنىي سۇيۇلۇپ كېتىش، ئاق خۇن كۆپىيىش، قان تۆكۈرۈش، چىش مىلىكى بوشاپ كېتىش، ئۈچەي مەدە قۇرتى، قان قۇسۇش، بالىياتقۇ قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاچچىق ئانار پوستى 10 گرام، تاباشىردىن 10 گرامنى ئېلىپ يۇمشاق 7 مىللىلىتىر سۇقۇپ، تۆمۈر داغمال سۈيى ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە غەيرىي تەبىئىي قان ۋە سەپرا خىلىتىدىن بولغان ئىچى سۇرۇشكە شىپا بولىدۇ.

2. ئاقاقىيا، بۇغا مۇڭگۈزى، ئەنجىباھار، ئانار پوستى ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سۇقۇپ جاراھەت بار ئورۇنغا سەپسە جاراھەتنى پۈتتۈرىدۇ.

3. ئانار پوستى 100 گرام، فۇفەل 20 گرام، ئابزەن ئېلىپ بەرسە مەقئەت چىققۇچى، ئاق خۇن كۆپىيىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 9 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، زەنجىۋىل.

[ئورۇنباسارى] ئانارگۈلى، ئانار يىلتىزى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇپى ئەنجىباھار.

ئابىنۇس

(乌木屑 wu mu xie)

[ئەرەبچە نامى] آبنوس

[پارسچە نامى] آبنوس

[ئوردۇچە نامى] آبنوس

[لاتىنچە نامى] Scobis Diospyri Ebeni

[ئىنگلىزچە نامى] Ceylon Persimmon sawdust

[تونۇش]

بۇ دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان بىر خىل چوڭ دەرەخ ياغىچىنىڭ ئىكەنلىكىگە كېيىنكىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى قارا، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى ئۆتكۈر كېلىدۇ. بۇ «ئابىنۇس» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (17.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە تالالىق ماددىلار، يېرىم تالالىق ماددىلار، لىگنىن (lignin)، ياغاچ شېكېرى كىسلوزا (xylose-)، پىنتوزان (Pentozan)، ماننوزا (Mannose) ۋە گالاكتوزا (Galactose) قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىي] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تۇتۇش، قورۇش، ھۆلۈكنى قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل جاراھەتلەردىكى قاناش، قېچىشقا، تەمرەتكە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. مۇۋاپىق مىقداردىكى ئابىنۇس كېيىنكى يەرلىك ئورۇنغا سەپسە، جاراھەت ۋە قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. 6 گرام ئابىنۇس قاينىتىلمىسىنى يالغۇز ياكى مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىچسە، قېچىشقا، تەمرەتكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. 6 گرام ئابىنۇس كېيىنكىگە ھەسەل قوشۇپ كۈندە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا 3 گرامدىن ئىچسە، ئەزالاردىن كەلگەن قاننى توختىتىدۇ.

4. ئابىنۇس كېيىنكى 7 گرام، تاباشىر 7 گرام، تۆمۈر كېيىنكىدىن 5 گرام ئېلىپ، سۈپۈپ قىلىپ ئىچسە، قان ۋە سىپراۋدىن بولغان ئىسھالغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىچكى تەرەپتىن كۆپ ئىستېمال قىلسا ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، سۈمبۈل.

[ئورۇنباشارى] شېشەم كېيىنكى.

[چىقىش ئورنى] گۇاڭدۇڭ، شىنجاڭ قاتارلىق جايلاردىن ھەم ھىندىستان، مالايسىيا،

سىنگاپور قاتارلىق دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] سۈپۈپى ئابىنۇس.

قەشقەر ئۇپىسى
(碳酸铅 tan suan qian)

[ئەرەبچە نامى] اسفنج

[پارسچە نامى] سفيد

[ئوردۇچە نامى] سفيد سفيدپاشى

[لاتىنچە نامى] plumbi Carbonate

[ئىنگلىزچە نامى] Leadcarbonate

[تونۇش]

بۇ قەلەي، قوغۇشۇن ۋە تۇتيا قاتارلىق مەدەنلەرنى كۈشتە قىلىش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ. دىغان ئالغان دورا بولۇپ، قەدىمكى زاماندا قەشقەردىكى ئۇيغۇر تېۋىپلار ئەڭ ئاۋۋال، قەشقەردىن ئەتراپقا تارقالغانلىقى ئۈچۈن، «سەفداپ كاشغەرى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. بۇ قەلەي، قوغۇشۇن، تۇتيا قاتارلىق مەدەن جىنسلىق دورىلارنى ئايرىم - ئايرىم كۈشتە قىلىپ رەڭگى ۋە سۈپۈپى ئۆلچەمگە يەتكەندە ھەممىسىنى يۇمشاق سالاپە قىلىپ ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق تەييارلىنىدۇ، تەييارلانغان تىسمى دورىگەرلىك قاندىسى بويىچە يۇيۇپ، سوقۇپ ئىشلىتىلىدۇ. يۇمشاق، ئۆپدەك بولىدۇ، ۋەزنى ئېغىر، ئاق رەڭلىك كېلىدۇ (18.25 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەتنى قۇرۇتۇش ۋە گۆش ئۈندۈرۈش، چىرىگەن گۆشلەرنى يوقىتىپ، يارا يۈزىنى تازىلاش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، يۇمشىتىش، كۈيۈكنى ياخشىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل يارا، جاراھەتلەر، باش ئاغرىقى، كۆزنىڭ ئىسسىقلىقى بولغان ئىششىقلىرى، كۆزدىكى يىرىڭلىق چاقا، جاراھەت، ئوتتا كۆيگەن كۆيۈك، بوۋاسىر، قىچىشقا قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قەشقەر ئۇپىسىنى سىركە ياكى گۈل يېغى، كۆكنار يېغى، قاپاق مېغىزى يېغى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ چېكىگە تاغسا، باشنىڭ ھەر خىل سەۋەبتىن ئاغرىشى ۋە باشنىڭ

يېرىمى ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قەشقەر ئۇپىسىنى قىز تۇغقان ئايالنىڭ سۈتى ياكى تۇخۇمنىڭ ئېقىغا ئارىلاشتۇرۇپ چاپسا، كۆزنىڭ ئىسسىقتىن بولغان ئىششىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. مەرۋايىت، ئىپار، مامرانچىنى، قەشقەر ئۇپىسى قاتارلىقلارنى 3 گرامدىن ئېلىپ سۇيۇپ قىلىپ (سۈرمە شەكلىدە) سەپسە كۆز جاراھىتى ۋە قاپاقتىكى يىرىڭلىق ئىششىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئوتتا كۆيگەن جاراھەتلەرگە قەشقەر ئۇپىسىنى تۇخۇم ئېقى، گۈل يېغى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ پاكىز داڭغا سۈركەپ چېپىپ بەرسە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. قەشقەر ئۇپىسىنى سىرتتىن سەپسە، بوۋاسىر قېنىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ 2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىچىپ قالسا گالنى بوغىدۇ، ئارتۇق ئىشلەتسە، ئادەمنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ياغلىق شورپا، قايماق.

[ئورۇنباىسارى] مەدەستان.

[چىقىش ئورنى] ئۆز ۋاقتىدا رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تېۋىپلار تەييارلاپ جايلارغا تارقىد.

تىپ كەلگەن، ھازىرقى زاماندا سانائەت يولى بىلەنمۇ تەييارلىنىدۇ.

تەبىئىي مىس

(自然铜 zi ran tong)

[ئەرەبچە نامى] نحاس

[پارسچە نامى] مس

[ئوردۇچە نامى] مېس

[لاتىنچە نامى] Pyritum

[ئىنگىلىزچە نامى] Pyrite

[تونۇش]

بۇ تەبىئىي مەۋجۇت بولغان فېررۇم سۇلفورىك رۇدىسى يەنى، ئەسلى كان ماددىسى بولغان سېرىق تۆمۈر رۇدىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ «تەبىئىي مىس» نامىدا دورىغا

ئىشلىتىلىدۇ. كۆپىنچە ئۆلچەملىك چاسا شەكىللىك بولىدۇ. چوڭ- كىچىكلىكى بىر خىل بولمايدۇ، سىرتقى يۈزى تەكشى، سېرىق رەڭلىك بولۇپ، مېتالدىك پارقىرايدۇ، بەزىلىرىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ، ئۆزى قاتتىق لېكىن ئاسان ئۇۋىلىدۇ، كەسمە يۈزى ئاقۇش سېرىق رەڭلىك، تەمسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ (19.25 - رەسىم).
[خىمىيىلىك تەركىبى] بۇ ئاساسلىقى ئىككى خىل سۇلفىدلىق تۆمۈر (Fes_2) بولۇپ، بۇنىڭدا %46 تۆمۈر، %53 سۇلفات بار، يەنە مەلۇم مىقداردا مىس تەركىبى بار.
[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇنىڭ سۇنغان سۆڭەكنى تۇتاشتۇرۇش تەسىرى بار.
[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يۆتەل پەسەيتىش، ماددىلارنى تارقىتىش، قاتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، تۇغۇت چەكلەش، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، نەپەس ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل جاراھەتلەر، يۆتەل، نەزلە، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى، كۆزدىكى جاراھەت، ئىستىسقا ۋە سۆڭەكلەرنىڭ سۈنۈپ كېتىشى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كۈشتە قىلىنغان مىسنى سىرگىگە چىلاپ بىر قانچە كۈن تۇرغۇزۇپ سۈزۈپ، ئاندىن شۇ سىرگە بىلەن خېمىر قىلىپ كۆكرەككە چاپسا، نەزلە ۋە يۆتەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. مىس كۈشتىسىنى بېدە سۈيى ياكى بېدە ئەرقىگە بىر قانچە كۈن چىلاپ سۈزۈپ ئېلىپ كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنىڭ كۆرۈش كۈچىنى ياخشىلايدۇ، كۆزدىكى جاراھەتلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. نەپەس ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلاشتا كۈشتە قىلىنغان مىستىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ ھەسەل بىلەن تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە نەپەس ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىنى ياخشىلايدۇ. قورساققا سۇ چۈشۈش كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كۈشتە قىلىنغان مىس تالقىنىنى قازان قارىسى بىلەن قوشۇپ، لىمون سۈيى بىلەن قوشۇپ ھەمەل قىلسا، ھامىلىدارلىقتىن ساقلىنىشقا بولىدۇ.

5. كۈشتە قىلىنغان مىس تالقىنىنى كالا يېغى ياكى يېڭى سېغىلغان سۈت بىلەن قوشۇپ، ئىچكۈزۈپ، قايتا - قايتا قۇستۇرۇلسا، ئەپپۇننىڭ زەھىرىنى تۈگىتىدۇ.

6. يۇيۇلمىغان مىسنى ئېزىپ تالقانلاپ، سىرتتىن چاپسا، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ، ئارتۇق گۆشلەرنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچىدىن كۈشتە قىلىنغان مىس مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىش قىلىنىدۇ. سىرتىدىن كۆپرەك تالقان قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] زەھەرلىك بولۇپ كۈشتە قىلىنماي ئىشلىتىلسە، رەئىس ئەرلارنى زەھەرلەيدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، قايماق، شورپىلىق گۆش.

[ئورۇنباىسارى] سالاچىت.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېلى كۆپ جايلىرىدىن چىقىدۇ.

تەلىق

(云母石 yun mu shi)

[ئەرەبچە نامى] طلق

[پارسچە نامى] ستاره زىن

[ئوردۇچە نامى] ابرك

[لاتىنچە نامى] Muscovitum

[ئىنگلىزچە نامى] Muscovite

[تونۇش]

بۇ كوئىنلۇن ۋە تەڭرى تاغلىرىدىن چىقىدىغان چىرىمتال دەپ ئاتىلىدىغان تاشتىن ئىبارەت (20.25 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] $43.2\% \text{ SiO}_2$ ، $2.9\% \text{ Al}_2\text{O}_3$ ، $3\% \text{ Na}_2\text{O}$ ، $2.2\% \text{ MgO}$

قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يارىلارنى پۈتتۈرۈش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، دەم سىقىشنى پەسەيتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك ئاجىزلىقى، دەم سىقىلىش، تاشقى بەدەن زەخمىلىنىش، يەلتاشما، تاشقى ئەزا

قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. تەلىق، چاققاقئوت يوپۇرمىقى، غاز ئۆتى قاتارلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاپنىتىپ ئىچىپ بەرسە ئىچكى - تاشقى ئەزالاردىكى ھەر خىل قاناشلارغا شىپا بولىدۇ.
2. تەلىق، مەدەستاندىن يەتتە گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ زەخمىگە سەپسە زەخمىلەرنى پۈتتۈرىدۇ.

3. ئەرەب يىلىمى، كەترا، رۇبۇسۇس، تەلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ، سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، يۆتەل پەسەيتىپ، دەم سىقىلىشنى تۈگىتىدۇ.

4. كۈندۈر، ئاقىرقەرھە، سۆڭلەپ مىسىرى، چىلغوزا، تەلىقلاردىن 10 گرامدىن، ناۋات مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ سۇپۇپ تەييارلاپ ئىچسە، بۆرەك ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 16 ~ 32 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەمما توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ئانار.

[ئورۇنباىسارى] كەترا.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇپۇپى سۇئال.

تۇخۇم ئېقى پەردىسى

(凤凰衣 Feng huang yi)

[ئەرەبچە نامى] آفوس

[پارسچە نامى] آفوس

[ئوردۇچە نامى] آفوس

[لاتىنچە نامى] Membrana Follicularis Ovi

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ قىرغاقۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋان ئۆي توخۇسى تۇخۇمىنىڭ شاكىلى بىلەن ئېقى ئارىلىقىدىكى ئىنتايىن نېپىز ئاق پەردىدىن ئىبارەت بولۇپ، «تۇخۇم پەردىسى» نامىدا دورىغا

ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاشقازان ئاقسىل فېرېمېنتى، ئاشقازان سۈيۈقلۈكى، كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى، كىراتىن.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇ تەبىئىي بىر خىل بىئولوگىيەلىك مۇھاپىزەت پەيدە بولۇپ، يارىنىڭ پۈتۈشىنى تېزلىتىش، يۇقۇملىنىشتىن ساقلاش، كۆيۈك جاراھەتلىرىدە ناتۇقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، نورمال ئەملىكىنى ساقلاش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، قۇرۇتۇش، تۇتۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل جاراھەت، ياللۇغلىنىش، يارا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈچ گرام تۇخۇم ئېقى پەردىسى بىلەن كۈشتە قىلىنغان بەش گرام تۇخۇم شاكىلىنى يۇمشاق سوقۇپ، قايناق سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، ئىچ سۈرۈشكە، قورساق ئاغرىشقا پايدا قىلىدۇ.

2. كۈشتە قىلىنغان تۇخۇم شاكىلىدىن ئۈچ گرام، تۇخۇم ئېقى پەردىسى بىر گرام ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ، سىرتقى جاراھەتلەرگە سېپىپ بەرسە، جاراھەت پۈتتۈرۈپ قان توختىتىدۇ.

3. 10 گرام تۇخۇم ئېقى پەردىسىنى 30 گرام سۆلەپ مىسىرى بىلەن سوقۇپ تالقانلاپ، كۈندە ئىككى قېتىم ھەر قېتىمدا 10 گرامدىن قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، باھنى قۇۋۋەتلەپ، مەنى تۇتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] سۈت، ھەسەل.

[ئورۇنپاسارى] تۇخۇم شاكىلى كۈشتىسى.

[چىقىش ئورنى] يۇرتىمىزدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] زىماتى جاراھەت.

ئاق موم^①
(蜂蜡 feng la)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئىششىق قايتۇرۇش، پەيلەرنى بېرىشتىش، ئاغرىق توختىتىش.

ئەڭلىكئوت^②
(紫草 zi cao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، قاننىڭ ھارارىتىنى پەسەيتىش، قاننى جانلاندىرۇش، تېرىنى قۇۋ-
ۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش.

تالك^③

(滑石 hua shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئەۋۋىلىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش ۋە
ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

---

① تەبىئىياتى 11 - بايقا قارالغۇ

② تەبىئىياتى 10 - بايقا قارالغۇ

③ تەبىئىياتى 12 - بايقا قارالغۇ

جۈز نەك ①

(泽兰 ze lan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، ھەيزنى راۋان قىلىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق قايتۇرۇش، جاراھەت

پۈتتۈرۈش.

ئاقاقيا ②

(阿拉伯胶树汁 a la bo jiao shu zhi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، چاچنى قارايتىش، قۇرۇتۇش، قۇستۇرۇش،

ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، چىش مىلىكىنى چىگىتىش، زىيادە ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش.

تازىلانغان شور ③

(硝石 xiao shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قورۇش، تۇتۇش، ئىچىنى توختىتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ھارارەت

پەسەيتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۇمشىتىش.

① تەپسىلاتى 18 - بايقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 24 - بايقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 24 - بايقا قاراڭ

غاز تۇخۇم شاكىلى ①

(鹅蛋壳 e dan ke)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قۇرۇتۇش، قورۇش، تۇتۇش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

تاشقا ئايلانغان سۆڭەك ②

(龙骨 long gu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، كۆپ تەرلەشنى توختىتىش، مەنىنى تىزگىنلەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش، جاراھەت ۋە پارا ئېغىزلىرىنى قۇرۇ-تۇش، گۆش ئۈندۈرۈش.

رۇبىي سۇس ③

(甘草膏 gan cao gao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتىش، ئىششىق تارقىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، خۇن كەلتۈرۈش، چوڭ - كىچىك تەرەتتى راۋان قىلىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

① تەپسىلاتى 24 - بايقا قارالغ

② تەپسىلاتى 24 - بايقا قارالغ

③ تەپسىلاتى 31 - بايقا قارالغ

راتيانەج^①

(松香 song xiang)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى راۋانلاشتۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، مېڭىدىكى ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش.

ئەرەب يېلىمى^②

(阿拉伯胶 a la bo jiao)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە - كانايىنى قۇۋۋەتلەش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىچى سۈزۈشنى توختىتىش، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش.

موزا^③

(没食子 mo shi zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئېغىز بوشلۇقىدىكى يارىلارنى پۈتتۈرۈش، بالىياتقۇ ۋە تۇخۇمداننى قۇۋۋەتلەش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، چىش مىلىكىنى چىڭىتىش، قورۇش، قۇرۇتۇش، تۇتۇش، قان توختىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، تېرىنى ئوزۇقلاندۇرۇش.

① تەپسىلاتى 31 - بايقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 31 - بايقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 40 - بايقا قاراڭ

كۆپكى دەريا^①

(海蝶蛸 hai piao xiao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

چىش مىلىكىنى چىڭىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، كۆڭۈل ئېلىشىنى پەسەيتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، قان توختىتىش، جاراھەت قۇرۇتۇش، كۆز ياشاڭغىراشنى ئازايتىش، يىرىڭلىق زەخمىنى پۈتتۈرۈش، تراخوما دانچىلىرىنى يوقىتىش، ئاق خۇننى توختىتىش.

مۈرمەككى^②

(没药 mo yao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئېغىز بوشلۇقىدىكى جاراھەت ۋە يارىلارنى پۈتتۈرۈش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ئىچىنى قاتۇرۇش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، يەل تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، مېڭىنى تازىلاش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

كات ھىندى^③

(儿茶 er cha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تۇتۇش، قان تازىلاش، قان توختىتىش، چىش مىلىكلىرىنى چىڭىتىش، قۇرۇتۇش، مەدەدە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش.

-
- ① تەبىئىتى 40 - بابقا قارالغۇ
② تەبىئىتى 40 - بابقا قارالغۇ
③ تەبىئىتى 40 - بابقا قارالغۇ

ئىشەك سۈتى ①

(驴乳 lu ru)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، زەھەر

قايتۇرۇش، ئۆپكەنى تازىلاپ، يۆتەل پەسەيتىش، ئۆپكە جاراھەتلىرىنى پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

يىگىرمە ئالتىنچى باب زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلار

زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن ۋە تۈرلۈك كېسەللىكلەرنىڭ ئاسارىتىدىن بەدەندە زەھەرلىك ماددىلار كۆپۈيۈپ كەتسە ياكى باشقا دورىلار ۋە يېمەك - ئىچمەك تەسىرىدىن ئورگانىزمىدىكى مەلۇم بىر ئەزا ياكى پۈتۈن بەدەن زەھەرلەنسە، ئورگانىزمدا ماددا ئالماشتۇرۇش قالايمىقانلىشىپ، ئورگانىزمىنىڭ فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتىنى بۇزۇپ ھەرخىل كېسەللىك-لەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا ئېغىر ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. زەھەرلىنىشنى پەيدا قىلغۇچى سەۋەبلەرنىڭ تۈرلىرى ھەر خىل بولغاچقا، زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلارنى مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولۇپ، بۇ خىل دورىلار، زەھەر قايتۇرۇپ، ئىششىق ياندۇرۇش؛ سۇيۇك ھەيدەپ، قىچىشىشنى پەسەيتىش؛ ياللۇغ قايتۇرۇپ، سىزگۈرلۈكنى يوقىتىش ئارقىلىق زەھەر قايتۇرىدۇ. بۇنداق دورىلار زەھەر قايتۇرغۇچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: چاكا مۇخ، پاقا شىرىسى، غاز قېنى، ھەرە كۆنىكى، شەھدان، بالىلار سۇيۇكى، كاككۇس، روشەنگۈر، فىروزە، كالا ئۆتى، ئات يادا تېشى، چاپان، زەھەر موھەرە، سانجىقئوت يىلتىزى، چىنار ئۇرۇقى، قىرىقئايغ. قىزىل سىر، قىزىل چۆپچىنى، كەكرى ئۇرۇقى، كۆك چاي، ئېگىر، جۇئە، ھەببى بىلسان، قاغىتىرنىقى، قېرىقىز، زەيتۇن مېۋىسى، تاشتۇز، تېزەكچى قوغغۇز، ياقۇت، سۇ بۆلجۈرگىنى، ئاق ماش، چەشمى خۇرۇس، قارا پارپا.

چاكا مۇخ

(蓬子菜 peng zi cai)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Herba et Radix Galii veri

[ئىنگلىزچە نامى] Yellow Bedstraw Herb and Root

[تونۇش]

بۇ رويان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك چاكامۇخنىڭ پۈتۈن چۆپى بولۇپ، «چاكامۇخ» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] پالزىتروسىد (Palustroside)، رۇتىم، خلىروگىنىك كىسلاتا سى قاتارلىقلار بار، ئۇچۇچان مېيىنىڭ تەركىبىدە مېتھىئولىن (methyloanillin) بىلەن پىپرونال (pipronal) بار. يىلتىزنىڭ تەركىبىدە رۇبىدىن (Rubidin) بىلەن پىسۇدوپورپۇر رىن گلىكوزىد (Pserdepur purin glucoside) بار.

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، سۇيىدۈكنى راۋان قىلىش، قىچىشىنى پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆتكۈر يەلتاشما، چاقا، سۇيىدۈك تۇتۇلۇش، زەھەرلىك ھاشارەت چېقىۋېلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چاكامۇخنى ئېزىپ چايان يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ، زەھەرلەنگەن ئورۇنغا چاپسا زەھەر قايتۇرۇپ ئىششىق ياندۇرىدۇ.

2. چاكامۇخ، سەرسىبىل، چۆپچىن، زەرچۈبەلەرنى 10 گرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ بەدەن سىرتىدىن يۇيۇپ بەرگەندە يەلتاشمىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام، سىرتقى تەرەپتىن مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا.

[ئورۇنباىسارى] شاھتەرە.

[چىقىش ئورنى] چىمەنلىكلەردە، تاغ باغرىلىرىدا، ئورمان بويلىرىدا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

پاقا شىرسى

(蟾酥 chan su)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Venenum Bufonis

[ئىنگلىزچە نامى] Dried Toads Venom

[تونۇش]

چارپاقنىڭ قۇلاق ئارقىسىدىكى بېزى ۋە تېرە بېزىدىن ئاجرىتىۋېلىنغان ئاق شىرنىلىك سۇيۇقلۇقى «پاقا شىرسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (2.26 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] يۈرەكنى كۈچەيتكۈچى كۆپ خىل سىتروئىدلىق بىرىكمىلەردىن تەركىب تاپقان.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] قان بېسىمىنى يۇقىرىلىتىش، شوكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قان ئويۇپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، يالپۇغ قايتۇرۇش، ئۆسۈمنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر ۋە ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، سىپازما بوشتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زىققە، چىش ئاغرىقى، قاپارتما، دانخورەك، يىرىڭلىق ئىششىق، يۈرەك ئاجىزلىق، بالىلاردىكى سوزۇلما خاراكتېرلىك ھەزىم بۇزۇلۇش، راي قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بىر دانە توخۇ توخۇمىنى پاقىنىڭ ئاغزىدىن ئىچىگە سېلىپ، سىرتىنى قەغەز بىلەن ئوراپ قەغەزنىڭ سىرتىدىن لاي بىلەن ئوراپ ئوچاققا سېلىپ پىشۇرۇپ، تۇخۇمنى ئېلىپ يەپ، ئاندىن ئىككى سەر سېرىق ھاراق ئىچسە، زىققىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قۇرۇتۇلغان پاقا شىرنىسىدىن ئازراق ئېلىپ (ئۇنىڭغا تەڭ مىقداردا قارىمۇچ قوشۇپ) پاختا بىلەن ئوراپ ئاغرىغان چىشقا باسسا ياكى قۇرۇتۇلغان پاقا شىرنىسىنى قۇرت يېگەن تۆشۈككە سالسا قۇرت يېگەن چىش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] شىرنىسىدىن 0.5 ~ 1 مىللىلىتىر، دائىم كۇمىلاچ دورىلارنىڭ

ئىچىگە سېلىپ ئىچىلىدۇ، سىرتقا مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ھامىلىدار ئاياللار ئىچىش مەنى قىلىنىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، خۇنسىياۋشان.

[ئورۇنباىسارى] چارپاقا.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىزنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدىن چىقىدۇ.

غاز قېنى (鵝血 e xue)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Sanguis Anerinus

[ئىنگلىزچە نامى] Goose Blood

[تونۇش]

غازنىڭ قېنى بولۇپ، تەمى تۈزلۈقراق كېلىدۇ، ئازراق زەھەرلىك، مىقدارىنى ئاشۇرۇپ ئىچسە زەھەرلەيدۇ (3.26 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئەۋۋىلىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زەھەرلىك ئوقيا ھەم دورىلاردىن زەھەرلىنىش.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زەھەرلىك ئوقيا تەككەن كىشىلەرگە ئىچكۈزسە ھەم سىرتىدىن سۈركەپ بەرسە زەھەر قايتۇرىدۇ.

2. دورا بىلەن زەھەرلەنگەنلەرگە ئىچكۈزۈلسە، زەھەر قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتىدىن ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا، ئىچىدىن 10~

3 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قاننى بۇزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت.

[ئورۇنباسارى] زەھەرە موھرە.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] زىمادى زەھەرە موھرە.

ھەرە كۆنكى

(蜂房 feng fang)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Nidus Vespae

[ئىنگلىزچە نامى] Wasps Nest

[تونۇش]

بۇ ھەممىگە تونۇش بولغان چوڭ سېرىق ھەرە ياكى سېرىق ھەرنىڭ ئۇۋىسى بولۇپ، شەكلى يۇمىلاق، رەڭگى ئاقۇش كۈل رەڭ كېلىدۇ، ئارقا تەرىپىدە سېپى بولىدۇ، ئالدى تەرىپىدە ئالتە بۇرجەكلىك تۆشۈكلەر بولىدۇ. «ھەرە كۆنكى» ياكى «ھەرە ئۇۋىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (4.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] گلۇكوزا (Glucose)، دەرەخ يېلىمى، مېۋە قەنتى، ھەسەل مومى، ھەسەل يېلىمى، بىر قىسىم ئۇچۇچان مايلا، فوسفور، Fe، Ca ماددىلىرى ۋە باشقا ئارىلاشما ماددىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] زەھەر قايتۇرۇش تەسىرى، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش تەسىرى، ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى بار.
[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەل تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قورساق ئېسىلىش، دورىلاردىن زەھەرلىنىش، بوۋاسىر، ھەر خىل جاراھەت، سۈت بېزى ياللۇغى، غەلۋىرەك، جاھىل تەمرەتكە، تېرىم ياللۇغى، چىش ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

ھەرە كۆنكىدىن 12 گرام، غاز تاپاندىن 35 گرام، سېمىزئوتتىن 25 گرام ئېلىپ

قايىنىتىپ، سۈيىدە يەرلىك ئورۇننى يۇسا، بوۋاسىردىكى ئاغرىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
 2. ھەرە كۆنكى، زەمچە 12 گرامدىن، ئەمەن يوپۇرمىقى 20 گرام، سەپرا ئوت يىلتىزى پوستىدىن 15 گرام، قانئەدە بويىچە سۇدا قايىنىتىپ، يەرلىك ئورۇننى يۇسا، جامىل تەمرەتكە ۋە تېرە ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
 [ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گرام.
 [زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] سۈت.
 [ئورۇنباسارى] ھەسەل.
 [چىقىش ئورنى] پىشايۋانلاردا، تام تۆشۈكلىرىدە، ئېگىز ئوتلاقلاردا، تاشلارنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

شەھدان

(金莲花 jin lian hua)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Flos Trollii chinensis

[ئىنگىلىزچە نامى] Chinese Globeflower

[تونۇش]

بۇ ئېھتىياپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئالتاي شەھىرىنى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى «شەھدان» ياكى «تەۋەككۈل چاي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ گۈلنىڭ رەڭگى ئالتۇندەك سېرىق رەڭدە، تەمى قېرىق كېلىدۇ.
 [خىمىيەلىك تەركىبى] شەھداننىڭ تەركىبىدە بىئولوگىيەلىك ئىشقار ۋە فلاۋونىلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ياللۇغ قايىتۇرۇش، مىكروب ئۆلتۈرۈش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش ۋە زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

سوزۇلما خاراكتېرلىك بادامسىمان بەز ياللۇغى، ئوتتۇرا قۇلاق ياللۇغى، ئۆتكۈر قۇلاق پەردە ياللۇغى، ئۆتكۈر لىمفا كانىلى ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. شەھدان، سەپدە (جۇخار) گۈلىدىن 12 گرام، خام چۈچۈكبۇيىدىن 4 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بادامسىمان بەز ياللۇغى، ئۆتكۈر قۇلاق ياللۇغى، ئۆتكۈر لىمفا كانىلى ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. شەھدان، نېلۇپەر، بېنەپشە ھەر بىرىنى 10 گرامدىن ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قانئىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، سوزۇلما خاراكتېرلىك بادامسىمان بەز ياللۇغىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4~8 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت قىلىپ قويىدۇ.

[نۆزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى، بادام مېغىزى.

[ئورۇنباسارى] قىزىلگۈل.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] شەھدان قاينىتىلمىسى.

باللار سۈيىدۈكى

(童尿 togn niao)

[قەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Urina Infantis [لاتىنچە نامى]

[ئىنگلىزچە نامى] Infantele Urine

[تونۇش]

بۇ نورمال ساغلام ئادەمنىڭ كىچىك تەرتى، تېبابەتچىلىكتە ئادەتتە 10 ياشتىن كۆنەن ساغلام ئوغۇل بالىنىڭ سۇيىدۈكىنى ياخشى دەپ قارايدۇ، خەلق ئارىسىدا پۈت قولىرى كەتمەن، ئوغاق كېسۋەتكەندە ياكى قاتتىق يىقىلىپ زەخمىلەنگەندە، تاياق يېگەندە، كىچىك ئوغۇل بالىنىڭ سۇيىدۈكىنى ئىچىدىغان ياكى زەخمىلەنگەن ئورۇنغا سىيدۈرىدىغان ئادەتلەر خېلى بۇرۇنلار شەكىللەنگەن. ھازىرقى زامان تەتقىقاتىدا سۇيىدۈك تەركىبىدىكى ئۈرۈكنىز (Urohinase)، نىڭ قاتتىق مۇلازىمەتتە نوكچا پەيدا بولۇشىنى توسۇش، ئويۇۋالغان نوكچىلارنى ئېرىتىش تەسىرىنىڭ ياخشىلىقى ئىسپاتلىنىپ، كلىنىكىدا كەڭ دائىرىدە قوللىنىشقا باشلىدى. بۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۇيىدۈك ئىچۈرۈپ كېسەل داۋالاش ئۇسۇلىنىڭ ئىلمىلىكى ۋە توغرىلىقىنى ھەقىقى ئىسپاتلىدى.

[خىمىيەلىك تەركىبى] سۇيىدۈكنىڭ تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، سۇيىدۈك تەركىبى ئوزۇقلۇقنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئادەتتە: urea، كالىي خلور، فوسفات كىسلاتاسى، گۇڭگۇرت كىسلاتاسى، سۇيىدۈك كىسلاتاسى، hippuric، ammonia، urokinase، creatinine، phenol، acid، چۆپ كىسلاتاسى، Ca، Mg، estrogen ۋە باشقا ھورمۇنلار، urate، gonadotropine، ۋىتامىن B₁، B₂، B₆، C، ئاق ئاقسىل قاتارلىقلار بولىدۇ. [فارمىكولوگىيەلىك تەسىرى] قان نوكچىلىرىنى ئېرىتىش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، مونەكچىلەرنى يۇمشىتىش، ئېرىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ھارا-رەت پەسەيتىش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، جاراھەتلەرنى پۈتتۈرۈش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قان تومۇرلار توسۇلۇش، قانلىق ئىششىق، سىرتقى زەخمىلىنىش، زەھەرلىنىش، ئۆپكە سىلى، ئېغىز ۋە تىل جاراھەتلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئادەتتە 10 ياشتىن كىچىك ساغلام ئوغۇل بالىلارنىڭ سۇيىدۈكىنى ئوتتۇرا بۆلىكىنى ئېلىپ (باشتا ئازراق سىيدۈرۈپ، ئاندىن ئېلىنىدۇ. ئاخىرقى قىسمى ئېلىنمايدۇ). قاتتىق

- يىقىلىپ زەخمىلەنگەندە، كۈندە بىر ئىستاكان سۈيدۈك ئىچكۈزۈلىدۇ.
2. ئېغىز، تىل جاراھەتلىرىدە زەمچە، موزا قاتارلىقلارنى يۇمشاق سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ ئېغىز چايقىلىدۇ. قاتتىق تاياق تەككەن، يەرلىك ئورۇنلار ئىشىپ كەتكەندە سۈيدۈكنى مۇۋاپىق مىقداردا ھاراققا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىلىدۇ.
  3. ئۆپكە توپىر كۈليوز كېسىلىدە مۇۋاپىق مىقدار شېكەر قوشۇپ ئىستېمال قىلدۇرىلىدۇ.
  4. قانتومۇرلاردا توسۇلۇش پەيدا بولغاندا، مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا بولىدۇ.
  5. بەزگەكنى داۋالاشتا ھەسەلگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچكۈزۈلىدۇ.
  6. ئۇزۇنغا سوزۇلغان يۆتەلدە بىخسۇس بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلىدۇ.
  7. ئىچكى يارىلارغا كۈنلىكى 100 مىللىلىتىردىن 2 ۋاخ ئىستېمال قىلدۇرىلىدۇ.
- [ئىشلىتىش مىقدارى] 100~200 مىللىلىتىر.
- [زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازان، تالغا زىيان قىلىدۇ.
- [نۆزەتكۈچىسى] كاسىنە ئۇرۇقى.
- [ئورۇنباسارى] تۇرۇپ سۈيى.

كاكتۇس

(仙人掌 xian ren zhang)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Caulis Opuntiae Dillenii*

[ئىنگلىزچە نامى] *Cholla Stem*

[تونۇش]

كاكتۇس ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق گۆشلۈك ئۆسۈملۈك كاكىتۇسنىڭ يىلتىزى ۋە غولىدىن ئىبارەت (7.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] تەركىبىدە ئالكالىئىدلىق تەركىبلەردىن، Beet ، Beetdine ، carbamazepine ، فلاۋونۇلۇق تەركىبلەردىن: ئالما كىسلاتاسى، cuccinic acid ، arabogalactan ، كالىي كاربونات، دەرەخ يېلىمى، ئاقسىل، ماي، قەنت قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، يەل ھەيدەش، ئىششىق ياندۇرۇش، يۆنىلىش توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئاشقازان ئاغرىقى، ئاشقازان يارىسى، تولغاق، گال ئاغرىقى، بوۋاسىر، كۆيۈك، ھۆل تەمرەتكە، گۆرەن بەز ياللۇغى، ئۆتكۈر سۈت بېزى ياللۇغى، چاقا، جاراھەت قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كاكئۇستىن 20 گرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا 20~15 مىنۇت ئەتراپىدا قاينىتىپ ئىچسە، ئاشقازان ئاغرىقى، گال ئاغرىقى، ئاشقازان يارىسىغا شىپا بولىدۇ، يەل ھەيدەيدۇ.

2. بابۇنە، ئىككىلىملىك، كاكئۇستىنلاردىن 10 گرامدىن ئېلىپ مۇۋاپىق مىقداردىكى ئىرىق گۈل بىلەن زىمات تەييارلاپ، گۈرەنبەز ياللۇغى ھەم ئۆتكۈر سۈت بېزى ياللۇغىدا يەرلىك ئورۇنغا چاپسا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ھۆلدىن 50~100 گرامغىچە قاينىتىپ ئىچىشكە بولىدۇ، سىرتتىن ئىشلىتىشتە ئېزىپ چاپسا بولىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇق مىزاجلىقلارغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زىرە

[ئورۇنباشارى] لىمۇن

[چىقىش ئورنى] ئەسلى ئامېرىكا قىتئەسىدە ئۆسەتتى، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە

يېرىدە ئۆستۈرۈلمۈۋاتىدۇ.

روشەنگۈل

(千里光 qian li guang)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Hera Senecionis Seandentis

[ئىنگىلىزچە نامى] clim bing Groundsel Herb

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «روشەنگۈل» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ (8.26 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] روشەنگۈل ئىشقارى، β - كاروتىن، گىدىروخىنون، سالتىس-لىك كىسلاتاسى (Salicylic acid) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تولغاق باكتېرىيىسى، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شار-چە باكتېرىيىسى، كېزىك باكتېرىيىسى، قوشۇمچە كېزىك باكتېرىيىسى قاتارلىقلارغا ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى، جىنسىي يول تامچە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش رولى بار.
[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش، چىرىشنى يوقىتىش، گۆش ئۈندۈرۈش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەپ، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يىرىڭلىق ئىششىق، غەلۋىرەك، تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى، زەھەرلىك يىلان چېقىۋېلىش، كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر ياللۇغى، يۇتقۇنچاق ياللۇغى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. روشەنگۈلنىڭ ھۆل چۆپىنى سوقۇپ، يانجىپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ ياكى 70 ~ 105 گرام روشەنگۈلنى سۇدا قاينىتىپ ئىچسە، يىرىڭلىق ئىششىق، غەلۋىرەك، تەمرەتكە، تېرە ياللۇغى، زەھەرلىك يىلان چېقىۋېلىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. سانجىق ئوت 9 گرام، روشەنگۈل 12 گرام، يالپۇز 6 گرام، قىرىقىز ئۇرۇقى 6 گرام، زىرىقتىن 6 گرام ئېلىپ چالا سوقۇپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردە ياللۇغى ۋە يۇتقۇنچاق ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

3. روشەنگۈل، شاتۇت، مامرانچىنى قاتارلىقلارنى 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ، ئىچسە گال ياللۇغىغا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 20 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباىسارى] نېلۇپەر.

[چىقىش ئورنى] تاغ باغرىلىرى، ئورمان ياقىلىرى، ئوتلاقلاردا ئۆسەندۇ، رايونىمىز.

نىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

فروزە

(绿松石 lu song shi)

[ئەرەبچە نامى] فيروزج

[پارسچە نامى] پروزە

[ئوردۇچە نامى] فيروزە

[لاتىنچە نامى] Terohesius Tuchina

[ئىنگلىزچە نامى] Tircois

[تونۇش]

فروزە كۆك ياكى يېشىل رەڭلىك، ساپ، سۈزۈك، تىنىقسىز، ئېسىل، ئەتمۇار بىر خىل مىنېرال ماددا. ئۇ ھازىر خەلقئارادا ئەڭ ئېسىل زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ بىرى بولغان گۆھەر تاشلىرى قاتارىدا ئەتمۇارلىنىدۇ، باھاسىمۇ ناھايىتى قىممەت، ئۇيغۇر تېبابىتىدە دورىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغىنى ھەجىمى چوڭراق، رەڭگى تەكشى، سۈزۈك، دۇغسىز كەلگىنى ياخشى ھېسابلىنىدۇ. كلاسسىك تېببىي كىتابلاردا فروزىگە ئىپارنىڭ پۇرىقى تەسىر قىلسا ياكى ياغلىق نەرسە تەگسە، سۈپىتىگە تەسىر يېتىدىغانلىقى، شۇڭا بۇلار بىلەن بىرگە قويماسلىق ئالاھىدە تەكىتلەنگەن.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئالىومىن ھىدروفسفور ۋە كوپىروم ھىدروفسفور بار ۋە ئاز

مىقداردا تۆمۈر بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە سوغۇق، ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قاينۇرۇش، خوشلۇق كەلتۈرۈش، يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، روھنى ئۇرغۇ-

تۇش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە ئاجىزلىقى، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك رېتىمىسىزلىقى، مالخوليا، ئۈنۈتقاچلىق، سەرئى، نېرۋا ئاجىزلىقى، بۆرەك ۋە دوۋساققا تاش چۈشۈش، قان ئازلىق، ئىچى سۈرۈش، ئۆچەي جاراھىتى، كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلىق، ئاشقازان ئاجىزلىقى، ھەر خىل زەھەرلىك نىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. فرروزە كۈشتىسىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلسا، چاياننىڭ زەھىرىنى قايتۇرىدۇ.

2. ئىككى گرام فرروزە كۈشتىسىنى ھەسەل بىلەن قوشۇپ ئىچسە، سەرئىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. فرروزە كۈشتىسى 1.5 گرام، مەرۋاپىت كۈشتىسى 2 گرام؛ ئارىلاشتۇرۇپ سۇشنى تومسۇدۇ.

4. 1.5 گرام فرروزە كۈشتىسىنى ئالما ياكى ئانار شەرىبىتى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يۈرەك زەئىپلىشىش، يۈرەك رېتىمىسىزلىقى، يۈرەك قەزغىلىش قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] ئىچىدىن كۈشتىسىنى 0.8 ~ 2 گرام، سىرتتىن مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] بۆرەككە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا.

[ئورۇنباىسارى] زەھرى موھرە، ھىقىق تېشى.

[چىقىش ئورنى] كانادا، رومۇنىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] كۈھلى سۈرمە.

[قەبىشۈمچە] فرروزەنى ئىشلىتىشتە كۈشتە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنى كۈشتە قىلىش

ئۇسۇلى مۇنداق:

بىرىنچى خىل ئۇسۇل: 15 گرام فرروزەنى 150 گرام سەبرى لوئابى بىلەن بىر كوزىغا سېلىپ گىلىي ھېكمەت قىلىپ، 20 كىلوگرام ئەتراپىدىكى تېزەككە كۆمۈپ ئوت يېقىلىدۇ، ئەگەر خام ياكى بىرئاز قاتتىق بولسا، يۇقىرىقى مەشغۇلاتنى يەنە تەكرار قىلىنىدۇ، كۈشتە بولغاندىن كېيىن يۇمشاق سالاىە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئىككىنچى خىل ئۇسۇل: مۇۋاپىق مىقداردىكى فرروزەنى قىزدۇرۇپ 10 قېتىم قىزىل.

گۈل ئەرقىگە تاشلاپ داغلىغاندىن كېيىن مۇۋاپىق مىقداردىكى قىزىلگۈلنى سوقۇپ يۇغۇرۇپ زوۋۇلا قىلىپ، فىرۇزنى ئۇنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ گىلىي ھېكمەت قىلىپ، مۇۋاپىق مىقدار-دىكى تېزەككە ئوت يېقىپ تەييارلىنىدۇ، ئەگەر قاتتىق ياكى خام قالغان بولسا يۇقىرىقى مەشغۇلات تەكرارلىنىدۇ، تولۇق كۈشتە بولغاندىن كېيىن، ئېلىپ سالايە قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

كالا ئۆتى

(牛胆 niu dan)

[ئەرەبچە نامى] مرارة البقر

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] گمانى كاپا

[لاتىنچە نامى] Fel Bovis

[ئىنگلىزچە نامى] Ox Gall

[تونۇش]

بۇ كالا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كالىنىڭ ئۆتىدىن ئىبارەت بولۇپ، كالا سويغاندا يىغىۋېلىپ سايە جايدا قويۇپ قۇرۇتۇلىدۇ، قۇرۇتۇلغانلىرى يېشىلغا مايىل قوڭۇر، تەمى ئاچچىق، پۇرىقى سېسىق كېلىدۇ (10.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كالا ئۆتى سۈيۈقلۈقىدا سۇدىن باشقا يەنە ئۆت سۈيۈقلۈك تۈزلىرى، ئۆت پىگمېنتى (Bilepigment)، ئاقسىل، فوسفاتلىق مايىلار، فوسفات كىسلاتا قاتارلىق ئانتۇرگانىك تۈزلەر بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، قان توختىتىش، جاراھەت ۋە يارىنى پۈتتۈرۈش، مەنى كۆپەيتىش، مەنى تۇتۇش، ئۆت ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، گال بوغۇلۇشنى ياخشىلاش، قان تازىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ھەر خىل زەھەرلىنىش، بوۋاسىر، ئۆت، جىگەر، كۆز، مەقئەت كېسەللىكلىرى، يىرىڭلىق جاراھەت، تەمرەتكە، قىچشىق ۋە گال كېسەللىكلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كالا ئۆتىنى زەپەر بىلەن ئېزىپ كۆزگە سۈرمە قىلىپ تارتسا، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ.
2. كالا ئۆتىنى توغرىغۇ ۋە ئادراسمان ئۇرۇقى بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ سىرتتىن چاپسا، چاچ كېپەكلىشىشىگە پايدا قىلىدۇ.
3. كالا ئۆتىنى ھەسەل بىلەن بىرگە غەر - غەر قىلسا، گالنىڭ بوغۇلۇشىنى ياخشىلايدۇ.
4. كالا ئۆتىنى ئىرقى پۈدىنە، ئىرقى شىۋاق ۋە ئىرقى شاھتەررە بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بوۋاسىغا پايدا قىلىدۇ.
5. كالا ئۆتىنى ئېزىپ ھەسەل بىلەن يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، مەقئەت يارىسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
6. كالا ئۆتىنى راتىيانەج، توغرىغۇ، گەت ھىندى، مامرانچىنى قاتارلىقلار بىلەن مەلھەم قىلىپ چاپسا، يىرىڭلىق جاراھەت ۋە تەمرەتكىلەرگە پايدا قىلىدۇ.
7. كالا ئۆتىنى سوقۇپ قېتىق بىلەن ئىچسە، ئىچ سۈرۈشىنى توختىتىدۇ.
8. كالا ئۆتىگە نوقۇتنى چىلاپ مەلۇم كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئىستېمال قىلسا، مەنىنى كۆپەيتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.1~0.3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] باشنى قايدۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل.

[ئورۇنباسارى] زەھرە مۆھرە.

[چىقىش ئورنى] مەملىكىتىمىز ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] كالا ئۆتىنى تازىلاش ئۇسۇلى: يېڭى سويۇلغان كالا ئۆتىدىن 100 گرام ئېلىپ، ئالىيۇمىن ياكى قەلەيدىن ياسالغان قاچىغا سېلىپ، 25 گرام قالغۇچە قاينىتىپ سۈيىنى پارلاندۇرۇۋېتىپ، قالغان قىسمىنى شېشىگە قاچىلاپ ئۈستىگە 75 پىرسەنتلىك ئىسپىرتتىن قوشۇپ شېشىنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋېتىپ، ئىسپىرت پارغا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن تېگىدە قالغان ئۆتنى پاكىز ئېلىپ، مەخسۇس قاچىلاردا قويۇپ قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇنىڭ تەسىرى ئۆتنىڭ تەسىرىدىن كۆپ ياخشى بولۇپ، ئۇ يۇمشىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، تۇتۇش، ھەزىمنى ياخشىلاش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش قاتارلىق تەسىرگە ئىگە.

ئات يادا تېشى

(马宝 ma bao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Calculus Equi [لاتىنچە نامى]

Horse bezoar [ئېنگىلىز نامى]

[تونۇش]

بۇ ئاتنى ئۆلتۈرگەندە ئاتنىڭ ئۈچەي يوللىرى ياكى قېرىندىن چىقىدىغان قاتتىق، ئېغىر، تەمى تېنىقسىز، ئازراق سېسىق پۇرايدىغان، شەكلى يۇمىلاق ياكى تۇخۇم شەكىللىك، ئازراق پارقىراقلىقى بار بىر خىل تاشتن ئىبارەت بولۇپ، «ئات يادا تېشى» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. چوڭ، قاتتىق، سىلىق، پارقىراق، ئاقۇش كۈل رەڭ بېلغىنى ئەڭ ياخشىدۇر (11.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كالتسىي كاربونات، ماگنىي فوسفات، ماگنىي كاربونات قاتارلىق ماددىلار بار.

[تەبىئىيىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، بەلغەم بوشتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، سپازما بوشتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۆتەل، سەئى، قان تۈكۈرۈش، قان قۇسۇش، غەلۋىرەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئات يادا تېشى 5 گرام، خۇنسىياۋشان 5 گرام، تاباشىر 3 گرام، سوقۇپ ئىچسە، قان توختىتىش تەسىرىنى بېرىدۇ.

2. ئات يادا تېشى 7 گرام، جاراھەت تېشى 5 گرام، ئانار پوستى 5 گرام، سوقۇپ جاراھەت بار ئورۇنغا سەپسە، جاراھەت پۈتتۈرىدۇ.

3. ئات يادا تېشى 5 گرام، كالا ئۆتى 3 گرام، چاپان 3 گرام، سوقۇپ، مۇۋاپىق

مقداردا ئىچسە، زەھەر قايتۇرىدۇ.

4. ئات يادا تېشى 10 گرام، زۇپا، گاۋزىبان، گۈلبىنەپشە قاتارلىقلاردىن ئالتە گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ سۇيۇپ قىلىپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، يۆتەل توختىتىپ، بەلغەم بوشتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بىر گرام.

[زىيانلىق نەسىرى] زەھەرسىز.

[ئورۇنباىسارى] پادزەھرى ھايۋانى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن، خېيلۇڭجياڭ، جىلىن، لياۋ-نىڭ، ئىچكى موڭغۇل، شىزاڭ، يۈننەن قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇيۇپى چايان.

چايان

(全蝎 quan xie)

[ئەرەبچە نامى] عترب

[پارسچە نامى] كورم

[ئوردۇچە نامى] پېمور

[لاتىنچە نامى] Scorpio

[ئىنگىلىزچە نامى] Scorpion

[تونۇش]

بۇ ئامبۇرسىمان سېرىقئېشەك ئائىلىسىدىكى ھايۋانات چاياننىڭ قۇرۇتۇلغان تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، ياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە تۇتۇۋېلىپ، سۈزۈك سۇ ياكى تۇز سۈيىدە يۇيۇپ لاي ۋە توپىلىرى چىقىرىۋېتىلىدۇ، ئاندىن قازانغا سېلىپ چايان چۆككۈچە سۇ قۇيۇلىدۇ، ئۈستىگە بىر چىڭ چايانغا 60 ~ 50 گرام تۇز سېلىپ، چاياننىڭ دۈمبىلىرىگە سىزىق پەيدا بولغۇچە ۋە بەدىنى قاتقۇچە قاينىتىپ، سۈزۈپ ئېلىپ، سالقىن جايدا قۇرۇتۇلىدۇ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇشقا بولمايدۇ، ئۇنىڭ يۇقىرىقىدەك قۇرۇتۇلغان تېنى «چايان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (12.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] چايان زەھىرى (Katsutoxin) بولۇپ، بۇ چايان زەھىرىنىڭ بىر

خىل ئاقسىلدىن ئىبارەت.

ترىمتىلامىن (Trimethylamine)، بېتائىن (Betain)، يۇمشاق ماي كىسلاتاسى، ئامىنو كىسلاتا تۈرلىرى بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. چاپاندىن ھەر كۈنى بىر گرام ئىشلەتسە، ئارتىشقا قارشى تۇرالايدۇ.

2. چاپان تىنىكتورسى ۋە قايناتمىسى ۋېنادىن كىرگۈزۈلسە، قان بېسىمى چۈشۈرۈلىدۇ. [تەبىئىي] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق. [خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، پەي، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش؛ چاچ قۇۋۋەتلەش، سىپازما بوشىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، يەل تارقىتىش، ئارتۇق گۆشنى يوقىتىش، بۆرەك ۋە دوۋىساقىتىكى تاشلارنى پارچىلاش، سۈيدۈك ھەيدەش. [ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زەھەرلىنىش، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخا، بوغۇم ئاغرىقى، كۆز ئاغرىقى، سۈيدۈك يولىدىكى تاش ۋە يىرىڭلىق جاراھەت، ئاق ۋە قارا داغ، چاچ چۈشۈش، بەرس، چاقا، بوۋاسىر قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چاپاننىڭ يېغىنى چىقىرىپ يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخا، بوۋاسىر قاتارلىق كېسەللىكلەرگە پايدا قىلىدۇ.

2. چاپاننى كۆيدۈرۈپ چاشقان مايىقى بىلەن ئېزىپ كۆزگە تارتسا، كۆزگە ئاق چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. چاپان كۈشتىسى ئۈچ گرام، ئوغرىتىكەن يەتتە گرام، ھەجرۈلپەھۋوت 25 گرام، سوقۇپ سۈيۈپ قىلىپ ئىچسە، دوۋىساقىتىكى تاشنى پارچىلايدۇ.

4. چاپاننى كۆيدۈرۈپ زەيتۇن يېغىغا ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، چاچ چۈشۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. چاپاننى تۇتۇپ قارىنى يېرىپ، چاپان چاققان ئورۇنغا تاڭسا زەھەر قايتۇرىدۇ.

6. ھەرخىل چاقا ۋە ئوڭاي پۈتمەيدىغان يارىلارغا چاپاننى كۆيدۈرۈپ چېپىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] كۈشتىسىدىن 5.0 ~ 3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۆپكەنگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۆزەتكۈچىسى] ھاك تۇخۇم بىلەن چېپىلىدۇ، ياڭاق مېغىزى، ئەنجۈر، سامساق بەرگى چېپىلىدۇ، بېدە ئۇرۇقنى ئېزىپ سىركە بىلەن چېپىلىدۇ، ئىچىدىن بۇر سويىمىسى يىلتىزى، ئەمەن، زىراۋەندە قاتارلىقلار مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلىنىدۇ، كالا يېغى،

قوي يېغى ئېرىتىپ چېپىلىدۇ، كاسىنە، ئارپا، قاپاق سۇلىرى ۋە قۇرسى كاپۇر ئىستېمال قىلىنىدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ خېنەن، سەندۇڭ، لياۋنىڭ قاتارلىق جايلاردىن ھەمدە رايونىمىز شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن ھەم چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[قوشۇمچە] چايان مەشھۇر بولغان زەھەرلىك ھاشارات بولۇپ، ئۇنىڭ تۈرلىرى كۆپ، بىر خىلى ماڭغاندا قۇيرۇقنى كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ، ئۇنى (شەيپالە)، يەنە بىر خىلى ماڭغاندا قۇيرۇقنى يەرگە سۆرەپ ماڭىدۇ، ئۇنى (جەررارە) دەيدۇ، بۇ شەيپالەدىن كىچىكرەك بولىدۇ، بۇنىڭ زەھىرى ئارتۇق ھەم كۈچلۈك بولۇپ ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ، چىشى چاياننىڭ زەھىرى ئىركەك چاياندىن ئارتۇقراق، قارا چايان بەك يامان، قارا تۈكلۈك چوڭ قاناتلىق بولغىنى ئەقرەبىي ئەسكىرىيە دېيىلىدۇ، يەنە بەزىلىرىنىڭ زەھەرلىرى ئارتۇق بولۇپ، بەدەندىن مېڭىپ ئۆتۈپ كېتىشى بىلەنلا ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويدۇ.

زەھەرە موھرە (花蕊心 hua rui xin)

[ئەرەبچە نامى] جراسىم
[پارسچە نامى] فاذىر مەنى
[ئوردۇچە نامى] زېر مېرە
[لاتىنچە نامى] Serpeivtin
[ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

زەھەرە موھرە ئاز ئۇچرايدىغان بىر خىل مىنېرال بولۇپ، ئۇنىڭ رەڭگى ھەر خىل بولىدۇ، كلاسسىك ئۇيغۇر تېبابەت كىتابلىرىدا زەھەرە موھرىنى چىقىش ئورنىغا ئاساسەن بىر قانچىگە بۆلگەن، جۇڭگونىڭ تاغلىرىدىن چىقىدىغىنى ئەڭ ياخشىسى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ باشقا دۆلەتلەردىن چىقىدىغىنىغا قارىغاندا ساپ، سۈپەتلىك كېلىدۇ، «زەھەرە موھرە» دېگەن زەھەر قايتۇرغۇچى دېگەن مەنىدە بولۇپ، بۇ نام ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسلىق رولى بولغان «زەھەر قايتۇرۇش» تىن كەلگەن. زەھەرە موھرىنىڭ تېنى چۈرۈك بوش بولۇپ، يېشىل رەڭدىكىسى كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. تەمسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ (13.26 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش؛ يۈرەك، مېڭە، جىگەر قاتارلىق رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش؛ باھنى قوزغاش، ۋابانىڭ ئالدىنى ئېلىش، مەنى تۇتۇش، بۆرەك ۋە تالىنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زەھەرلىنىش؛ يۈرەك، مېڭە، جىگەر، بۆرەك ۋە تال ئاجىزلىقى؛ باھ ئاجىزلىقى، مەنى تۇتالماسلىق، خولپرا، قان تولغاق، ۋابا، ئىچى سۈرۈش، ئىسسىقلىقتىن بولغان يۈرەك چالاڭغۇراش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. زەھەرە موھرىنىڭ كۈشتىسىدىن 0.5 گرامنى قىزىلگۈل ئىرقى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، يۈرەك، مېڭە، جىگەر، ئاشقازان، تال، بۆرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ؛ يۈرەك ئاجىزلىق، دەم سىقىش، مەنى تۇتالماسلىق ۋە يۈرەك سېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەھەرە موھرىنى قارىمۇچ بىلەن سوقۇپ زەھەرلىك ھاشارات چېقىۋالغان ئورۇنغا باسسا، مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەھەرە موھرىنى تاپاشىر بىلەن سوقۇپ، تۆمۈر داغمال سۈيىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، كونا ئىچى سۈرۈشكە شىپا بولىدۇ.

4. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەھەرە موھرىنى خۇنسىياۋشان بىلەن سوقۇپ، سۇيۇپ قىلىپ ئىچسە، قان توختىتىدۇ.

5. مۇۋاپىق مىقداردىكى زەھەرە موھرىنى مەرۋايىت بىلەن سۇيۇپ قىلىپ، ناۋات بىلەن ئىچسە، ئىسسىقلىقتىن بولغان يۈرەك چالاڭغۇراشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] سىرتتىن ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ، ئىچكى تەرەپتىن

1.5~0.5 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قان تومۇرلاردا توسۇلۇش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈمبۈل، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباشارى] زۇمرەت.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ تاغلىرىدىن، بولۇپمۇ ھىندىستاننىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىدىن ۋە خۇراسان قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى زەھەرە موھرە، مۇپەرىيىھى ياقۇت، داۋائىلىمىشكى

شېرىن.

سانجىقئوت يىلتىزى

(马尾连 ma wei lian)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى] پياراگا

[ئوردۇچە نامى] پياراگا

[لاتىنچە نامى] Radix Thalictri Foliolozii

[ئىنگىلىزچە نامى] Many leaf Meadowrue Root

[تونۇش]

بۇ ئېيىقتاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كۆپ يوپۇرماقلىق سانجىقئوتنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولۇپ، يىلتىزسىمان غولىنىڭ كەسمە يۈزى قوڭۇر رەڭلىك، ئىچى سېرىق رەڭلىك، تەمى ئاچچىق، ئازراق پۇراقلىق كېلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە تالىكتىرىن (Thalicttrin)، بېربېرىن (Berberine)، پالماتىن (Palmtine)، ساتروررىزىن (Satrorrhizine) قاتارلىقلار بار. سېسىق سانجىقئوتنىڭ يەر ئۈستىدىكى قىسمىدا يەنە %0.65 ئالكالوئىد، %1 فلاۋون، يۈرەكنى قۇۋۋەتلىگۈچى گلۇكوزىد، ۋىتامىن C قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. ئۆسۈمگە قارشى تۇرۇش رولى بار.

2. باكتېرىيىگە قارشى تەسىرى بار.

3. سپازمنى بوشىتىش تەسىرى بار.

4. يۈرەك قان تومۇرىنى كېڭەيتىش.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، بەلغەم بوشىتىش، قان بېسىمنى تۆۋەنلىتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ۋابا، ئىچى سۈرۈش، تولغاق، ئۈچەي يارىسى، يۇقۇملۇق جىگەر كېسىلى، زۇكام، يۆتەل، ئۆپكە ياللۇغى، زىققە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سانجىقئوت يىلتىزىنى ئېزىپ، ئەرقى گۈلاب بىلەن ئىچسە، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ.

2. سانجىقتوت يىلتىزىدىن 27 گرامنى توققۇز گرام قۇستە بىلەن يۇمشاق سوقۇپ سۇيۇپ تەييارلاپ ھەر قېتىمدا 3 ~ 6 گرامغىچە، كۈنىگە ئۈچ قېتىم ئىچسە، تولغاق ۋە ئۈچەي ياللۇغغا پايدا قىلىدۇ.

3. سانجىقتوت يىلتىزىدىن توققۇز گرامنى ئالتە گرام يالپۇز، ئالتە گرام قېزىق ئۇرۇقى، ئالتە گرام زىرىق، ئالتە گرام چۈچۈكبۇيا يىلتىزى قاتارلىقلار بىلەن قوشۇپ سوقۇپ قاينىتىپ سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، ئېغىز ۋە تىلدىكى يارىلار، كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردە ياللۇغى، بادامسىمان بەز ياللۇغى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شىنجاڭ، شىزاڭ، يۈننەن، سىچۈەن قاتارلىق جايلىرىدە.

دىن ھەمدە ھىندىستان، پاكىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ھەببى غارىقۇن.

چىنار ئۇرۇقى

(梧桐子 wu tong zi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Semen Firmianae [لاتىنچە نامى]

Phoenix Tree Seed [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ چىنار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ چىنار (Platanus) بولۇپ، قوۋزىقى پارچە - پارچە سويۇلىدۇ، يوپۇرمىقى كەڭ، ئەتراپى چىشلىق، ياغىچى يېنىك، پارقىراق، مېۋىسى يۇمىلاق شار شەكىللىك، كىچىك، قاتتىق، ۋەزنى يەڭگىل، مېۋىسىنىڭ تۆۋى قوڭۇر، ئۇزۇن تۈكچىلەر قاپلىغان بولۇپ، بۇ دەرەخنىڭ يوپۇرمىقى، پوستى ۋە ئۇرۇقى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (15.26 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقىدا ياغ كىسلاتاسى، سېترىكۇلىك كىسلاتاسى (Sferculic Acid) ۋە قان توختىتىش تەسىرىگە ئىگە بولغان بىئولوگىيەلىك ئىشقارلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، قان توختىتىش، قان نوک-چىسى پەيدا قىلىش، قاننى قويۇلدۇرۇش تەسىرى بار.

[تەبىئىتى] يوپۇرمىقى بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق، مېۋە ۋە پوستى بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تازىلاش، بەرەسنىڭ ۋە ھۆل جاراھەتلەرنىڭ سېسىقلىقىنى يوقىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇ-تۇش، زەھەرلىك ھاشاراتلارنىڭ زەھىرىنى پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كۆز ئاغرىقى، بەرەس، ھۆل تەمرەتكە، كۆيۈك، ئېغىز يوشلۇقى ياللۇغى، زەھەرلىك ھاشاراتلار چېقىمۇپىلىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. چىنار 10 گرام، توشقانكالىپۇك 10 گرام، بابۇنە 7 گرام، ئىككىلىملىك 7 گرام، ئىتتۇزۇمىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، قاينىتىپ يەرلىك ئورۇننى يۇيۇپ بەرسە، ياللۇغ قايتۇرۇپ، ئىششىق ياندۇرىدۇ.

2. چىنار، قارىمۇچ، زەھىرى موهرە بىلەن قوشۇپ سوقۇپ سۇيۇپ قىلىپ، زەھەرلىك ھاشارات چىققان ئورۇنغا چاپسا شىپا بولىدۇ.

3. چىنار، چالمۇگرا مېۋىسى، سەرخەس قاتارلىقلاردىن مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، ھۆل تەمرەتكە ھەر خىل تېرە كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاۋاز پەردىسى، كاناي ۋە كۆزگە زىيانلىق.

[تۈزەتكۈچىسى] ئۇد ھىندى، دارچىن، يېڭى سېغىلغان سۈت.

[ئورۇنباىسارى] ئانار قوۋزىقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

قىرىقئايغ

(蜈蚣 Wu gong)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Scolopendra

[ئىنگلىزچە نامى] Centipede

[تونۇش]

بۇ قىرغاقياغ ئائىلىسىدىكى ھاياتىي قىرغاقياغنىڭ پۈتۈن تېنىدىن ئىبارەت (16.26)

- رەسىم .

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەرە زەھىرى، قان ئېرىتكۈچى ئاقسىل، چۈمۈلە كىسلاتاسى، ماي، دىگىزىيا كىسلاتاسى، گۈلتامىك كىسلاتا قاتارلىق كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتاسى، كارونىل، كالتسىي (Ca)، سىنك (Zn)، فوسفور (P)، تۆمۈر (Fe) لەر بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىستېرخىننى پەيدا قىلغان تارتىشقا قارشى تەسىرى، يۈرەك مۇسكۇلىنىڭ قىسقىرىش كۈچىنى كۈچەيتىش، قان بېسىمىنى چۈشۈرۈش، تېرە زەمبۇرۇغلىرىنى تورمۇزلاش تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، رايك ھۈجەيرىلىرىنى تورمۇزلاش، تانوس تاپاچە باكتېرىيىسىدىن كېلىپ چىققان سپازمنى يوقىتىش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، قان ئايلىنىشى ياخشىلاش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، بەدەننى قىزىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

زەھەرلىنىش، سپازملىنىش، تارتىش قېلىش، لەقۋا، رېماتىزم، ھەرخىل ئۆسمەلەر، پالەچ، ئىچكى ئەزالاردىكى ھەرخىل يارا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

قىرغاقياغ ئىككى گرام، سەرتان ئۈچ گرام، چاپان بەش گرام، كەترا 10 گرام، سەمغى ئەرەبى بەش گرام، ئوق يىلان بەش گرام؛ قائىدە بويىچە يۇمشاق سوقۇپ ھەسەل بىلەن مەجۈن تەييارلاپ، مۇۋاپىق مىقداردا ئىچىپ بەرسە، تارتىش قېلىش، ھەرخىل ئۆسمە، ياللۇغلىنىش ۋە ئۆپكە رايكىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5~5 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ، گالنى قۇرۇتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] لىمون.

[ئورۇنباىرى] سەرتان.

[چىقىش ئورنى] ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇپۇپى ئەقئا.

① قىزىل سىر

(朱砂 zhu sha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان تازىلاش، تېرىنى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، تۇتۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

② قىزىل چۆچىنى

(土茯苓 tu fu ling)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

جاراسىملارغا قارشى تۇرۇش، قان تازىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، تەرەتنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئارتۇق ماددىلارنى تارقىتىش، تەرلىتىش، خۇشلۇق كەلتۈرۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، رەئىس ئەزالارنى، ئاشقازان ھەم باھنى قۇۋۋەتلەش، سۈيدۈك ۋە ھەيز راۋانلاشتۇرۇش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش.

③ كەكرى ئۇرۇقى

(苦蒿子 ku hao zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، تەرەتنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق قايتۇرۇش.

① تەپسىلاتى 5 - باققا قاراڭ

② تەپسىلاتى 5 - باققا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 9 - باققا قاراڭ

① كۆك چاي (绿茶 lu cha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، مېڭە، يۈرەك نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش.

② ئېگىر

(石昌蒲 shi chang pu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھەر قايتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، تېرىنى پارقىرىتىش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، مېڭىنى تازىلاش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۈچەي مەدەدە قۇرتىنى ئۆلتۈرۈش.

③ جۆئە

金石蚕 jin shi can

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، قاننى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يەل تارقىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، ئىششىق تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش.

① تەپسىلاتى 1 - باب 2 § غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 9 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 9 - بابقا قاراڭ

① ھەبىي بىلسان

(麦加香脂树子 mai jia xiang zhi shu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، مېڭىنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش، نېرۋىنى قوزغىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

② قاغىتىرنىقى

(光慈姑 guang ci gu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ھارارەت پەسەيتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، بۇزۇق ماددىلارنى تارقىتىش.

③ قېرىقىز

(牛蒡子 niu pang zi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، ھارارەت پەسەيتىش، قان تازىلاش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆپكەنى تازىلاش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىلنى سىرتقا تەپكۈزۈش، گال ئاغرىقىنى پەسەيتىش (يۇنقۇنچاققا)، زەھەر قايتۇرۇش.

-
- ① تەپىسلاتى 9 - بابقا قاراڭ
 ② تەپىسلاتى 12 - بابقا قاراڭ
 ③ تەپىسلاتى 12 - بابقا قاراڭ

① زەيتۇن مېۋىسى
 (橄榄 gan lan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

تەرەتنى يۇمشىتىش، قىزىتما قايتۇرۇش، تەرلىتىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئۆپكە، كانايدىكى زەھەرلىك ماددىلارنى تارقىتىش، يۇمشىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قان تازىلاش، ئۇسۇلۇقنى پەسەيتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، باكتېرىيە ئۆلتۈرۈش.

② تاشتۇز
 (石盐 shi yan)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى يەل ھەيدەش، «تەبىئەت» نى، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۇندىن باشقا زېھىننى قۇۋۋەتلەش، شىلمىشۇق بەلغەملەرنى تازىلاش، يەل تارقىتىش، قورساق ئېسىلىشىنى پەسەيتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش.

③ تېزەكچى قوڭغۇز
 (蜚螂虫 qiang lang chong)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، سپازما بوشىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، تارتىشىش-نى توختىتىش، تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش.

- ① تەپىسلاتى 15 - بايقا قاراڭ
 ② تەپىسلاتى 16 - بايقا قاراڭ
 ③ تەپىسلاتى 22 - بايقا قاراڭ

ياقۇت^①

(红宝石 hong bao shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

كۆڭۈلنى ئېچىش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، قان تازىلاش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

سۇ بۆلجۈرگىنى^②

(水杨梅 shui yang mei)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ئۆتنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتما پەسەيتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

ئاق ماش^③

(白扁豆 bai bian dou)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تال، جىگەر ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، قان تازىلاش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، تېرىنى پارقىرىتىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، جىگەر ۋە تالدىكى توسالغۇلارنى ئېچىش، ھامىلە چۈشۈرۈش، ئاغرىق پەسەيتىش.

① تەپسىلاتى 29 - بايقا قارالڭ

② تەپسىلاتى 33 - بايقا قارالڭ

③ تەپسىلاتى 34 - بايقا قارالڭ

چەشمى خۇرۇس^① (相思豆 xiang si dou)

[تەبىئىتى] ئۇچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھنى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىنى تەڭشەش، ئىششىق تارقىتىش، تېرىنى قىزارتىش، كۆرۈش كۈچىنى ئاشۇرۇش.

قارا پارپا^②

(飞燕草 fei yan cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

پەي، مۇسكۇللارنى، «تەبىئەت» نى، بالىياتقۇنى، تۇخۇمداننى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش ۋە تىنچلاندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يۈرەك، جىگەر ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەپ، تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىش.

① تەبىئىياتى 36 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىياتى 41 - بايقا قاراڭ

يىگىرمە يەتتىنچى باب تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار

«تەبىئەت» ياكى ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. خان دورىلار ئومۇملاشتۇرۇپ تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن ئومۇمىي بەدەندە ياكى مەلۇم بىر ئەزادا ئاجىزلاش يۈز بەرسە نورمال ماددا ئالمىشىش سۇسلىشىپ ئورگانىزىمدا تۈرلۈك كېسەللىكلەر (ئومۇمىي بەدەن زەئىپلىشىش، مېڭە ئاجىزلىقى، يۈرەك زەئىپلىشىش، بۆرەك زەئىپلىشىش، ئۆپكە سىلى، بالىياتقۇ قاناش، قان ئازلىق، سۈت ۋە مەنى كەملىك، باھ ئاجىزلىق، تەمرەتكە، قاراداغ، خانازىر، راک، رەئىشە، پالەچ، ھەرخىل ئىششىق، پىرىڭلىق جاراھەت، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، بەل ۋە پۇت ئاغرىش، ئاشقازان ياللۇغى، ئاشقازان يارىسى، ئورۇقلاش، ھەرخىل سىل كېسەللىكلىرى ...) پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەر لىەرنى ۋاقتىدا داۋالىمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلارنىڭ تۈرى ھەرخىل بولغاچقا، ئىشلەتكەندە مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى ھۆل ئىسسىق ياكى قۇرۇق ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار، «تەبىئەت» ياكى بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ماددا ئالمىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش، قان كۆپەيتىشتەك تەسىرلەرنى بېرىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار تەبىئەتنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: تاشپاقا قېپى، توخۇ گۆشى، تۆگە گۆشى، ئۇلار گۆشى، قوي سۈتى، قوي يېغى، قوي گۆشى، ئادەمگىياھ، كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى، ئۆچكە گۆشى، پاختەك گۆشى، ئات گۆشى، بۇغداي، كىرىپە، يەرمەدىكى، زەپەر، يۇمر.

ئەنجۈر، تۆمۈر، پىششىق ئەگرسۇناي، قۇرتئوت، پویرارىيە يىلتىزى، رىگ ماھى، غاز تۇخۇمى، ئاق پارپا، قارا پارپا، ئىشەك سۈتى، سەۋزە، تاش تۇز، لوبان.

تاشپاقا قېپى

(龟甲 gui jia)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Carapaxet Plastrum Testudinis

[ئىنگلىزچە نامى] Tortoise's Carapae and Plastron

[تونۇش]

بۇ ھەممىگە تونۇش بولغان مەشھۇر ئۆملىگۈچى ھايۋان تاشپاقىنىڭ قورساق قىسمىدىكى قېپىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئادەتتە ئۇنى دورىغا قائىدە بويىچە لايىقلاشتۇرۇپ ئىشلىتىلىدۇ (1.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] سۆڭەك كوللاگېن ماددىسى، 18 خىل ئامىنو كىسلاتاسى، ماي، يېلىم ماددىسى، كالتسىي (Ca)، فوسفور (P)، ماگنىي (Mg) قاتارلىق ماددىلار. [فارماكولوگىيەلىك نەسىرى] بالا يانتۇنى قوزغىتىش تەسىرى، قالقانسىمان بەز ئىقتىدارىنى تىزگىنلەش، ئىممۇنىتېتىلىق شارچە ئاقسىلىنى كۆپەيتىش، ئۆمۈرنى ئۇزارتىش، قان تولۇقلاش، ئاغرىق پەسەيتىش، قىزىتما قايتۇرۇش.

[تەبىئىتى] قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، ھارارەت پەسەيتىش، قان توختىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئۆپكە سىلى، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، بالىياتقۇ قاناش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ. [ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

تاشپاقىنى لايىقلاشتۇرۇش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: سۇ قاچىلانغان ساپال كۆمۈرەككە تاشپاقىنى سېلىپ، ئاغزىنى مەھكەم بېكىتىپ، 30 كۈن چىلاپ قويغاندىن كېيىن سېسىق سۇنى تۆكۈۋېتىپ، يەنە كۈنىگە بىر قېتىم سۇ يۆتكەش شەرتى بىلەن يەتتە كۈن چىلاپ قويۇپ، ئاندىن تاشپاقا قېپىنى ئېلىپ قۇرۇتۇپ، دورىغا ئىشلىتىشكە ھاجەت بولغاندا، شورپىسىنى ئېلىپ ئىچىشكە بېرىلسمۇ ياكى سوقۇپ مۇناسىۋەتلىك دورىلار بىلەن قوشۇپ ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 18 ~ 35 گرام.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كورلا، باغراش كۆلى، سۈيدۈڭ قاتارلىق جايلىرىدىن چىقىدۇ.

توخۇ گۆشى

(鸡肉 ji rou)

[ئەرەبچە نامى] لحم دجاج
[پارسچە نامى] گوشت مرغ
[ئوردۇچە نامى] مرغ کاکوت

[لاتىنچە نامى] Musculus Gigeriae Galli

[ئىنگلىزچە نامى] Chicken

[تونۇش]

بۇ قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ئۆي توخۇسىنىڭ گۆشىدىن ئىبارەت (2.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] 100 گرام توخۇ گۆشىدە 74 گرام سۇ، 23.3 گرام ئاقسىل، 1.2 گرام ياغ، 1.1 گرام كۈل ماددىسى، 11 مىللىگرام كالتسىي، 190 مىللىگرام فوسفور، 1.5 مىللىگرام تۆمۈر ۋە باشقا كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتا، ۋىتامىن A، C ۋە ۋىتامىن E قاتارلىق نۇرغۇن مىكرو ئېلېمېنتلار بار. توخۇ گۆشىنى كاۋاپ قىلغاندا، يېغىنىڭ تەركىبىدىكى يۇقىرى دەرىجىدىكى تويۇنمىغان ماي كىسلاتاسى ئاجرىلىپ چىقىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، يېڭى قان پەيدا قىلىش، يىلىكنى تولدۇرۇش، ئەقىل - پاراسەتنى ئاشۇرۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي ۋە سۈت پەيدا قىلىش، ئىشتىھانى ئېچىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، چىرايىنى ۋە ئاۋازنى ياخشىلاش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كەم قانلىق، قان ئازلىق، بەدەن ئاجىزلىق، مەنىي ئازلىق، ئىشتىھا تۇتۇلۇش، ئېغىر دەرىجىدە چارچاش، ئۆپكە كېسەللىكلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. توخۇ گۆشىدە شورپا تەييارلاپ ئىچسە، باھ ھەم بەدەن ئاجىزلىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. توخۇ گۆشىدە كاۋاپ قىلىپ يېسە، قان ئازلىق، بەدەن ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. توخۇ گۆشى، باچكا گۆشى، كەكلىك گۆشى، قۇشقاچ گۆشى، قىرغاۋۇل گۆشى قاتارلىقلارنىڭ گۆشىدىن 100 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە مائۇل لەھمى تەييارلاپ ئىچسە، قان ئازلىق، مەنىي كەملىك، ماغدۇرسىزلىق، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] سوغۇقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قارىمۇق، پىلىپىل، زىرە.

[ئورۇنباىسارى] ئۆردەك گۆشى، كەپتەر گۆشى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئەرقى مائۇل لەھمى.

تۆگە گۆشى
 (骆驼肉 luotuo rou)

[ئەرەبچە نامى] لحم البعل
 [پارسچە نامى] گوشت اتر
 [ئوردۇچە نامى] اوت كاكوش

[لاتىنچە نامى] Musculus Cameli Camelus bactrianus Ferus

[ئىنگلىزچە نامى] Meat of bactrian camel

[تونۇش]

بۇ تۆگە ئائىلىسىدىكى مەشھۇر ھايۋانات قوش لوكىلىق تۆگىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ گۆشى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ (3.27 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، يەللەرنى تارقىتىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، قىزىتمىنى پەسەيتىش، كونا - يېڭى باش ئاغرىقنى قالدۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئاغرىق پەسەيتىش، قان توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ئاجىزلىقى، تەمرەتكە، قارا داغ، بوۋاسىر، خانازىر، ئىستىسقا، سەرتان، پالەچ، نقرەس، رەئىشە، ئىششىق، يىرىڭلىق جاراھەت ۋە يارا قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. گۆشنى ھەر خىل ئۇسۇلدا پىشۇرۇپ يېسە، باھنى ۋە رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەيدۇ.
2. مۇۋاپىق مىقداردىكى مۇقەلنى كۈدە سۈيىدە ئېرىتىپ، تۆگە يېغىنى ئارىلاشتۇرۇپ سىرتتىن سۈركىسە، بوۋاسىر دانلىرىنى يوقىتىدۇ.
3. تۆگە جىگىرى مۇۋاپىق ھالدا ئىستېمال قىلسا، كۆزنى قۇۋۋەتلەيدۇ، كۆزگە چۈشكەن سۈنى يوقىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركە، بىنەپشە، سىركە، ئاچچىقسۇ.

[ئورۇنباىسارى] بۆرە ئەرمىنى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن ھەمدە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] ئەرقى مائۇل لەھمى.

ئۇلار گۆشى

(雪鸡 xue ji)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Tetrao gallus xinjiang Gould [لاتىنچە نامى]

[ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ، ئېگىز تاغلاردا ياشايدىغان مەشھۇر قۇش بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ئېگىز تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ، كۆرۈنۈشى توخۇغا ئوخشايدۇ، رەڭگى قارامتۇل كۈل رەڭ، گۆشى بەكمۇ لەززەتلىك كېلىدۇ. دورىغا گۆشى ۋە پوكۇنى ئىشلىتىلىدۇ (4.27 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، قۇۋۋەت تولۇقلاش، قاننى جانلاندۇرۇش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ئەتنى ئۆستۈرۈش، مېڭە ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش. ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەدەن ئاجىزلىقى، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ماغدۇرسىزلىق، بەل - پۇت ئاغرىش، ئاشقازان ۋە 12 بارماق ئۈچەي يارىسى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۇلار گۆشى، كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى، پاققان گۆشى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 20 گرامدىن ئېلىپ، قانداق بويىچە مائۇل لەھمى تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، بەدەن ئاجىزلىقى، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ماغدۇرسىزلىق قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. ئۇلار گۆشىنى ئوتتا پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، بەدەن ئاجىزلىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا يېيىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مېۋە سۇلىرى.

[ئورۇنباغرى] كەكلىك گۆشى، كەپتەر گۆشى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاغلىرىدىن كۆپرەك چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] ئەرقى مائۇل لەھمى.

قوي سۈتى (羊乳 yang ru)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Lac caprae

[ئىنگلىزچە نامى] feta

[تونۇش]

ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ھايۋان قوينىڭ سۈتى بولۇپ، «قوي سۈتى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] ھەر 100 گرام سۈتنىڭ تەركىبىدە 87 گرام سۇ، 3.8 گرام ئاقسىل، 4.1 گرام ياغ، 5 گرام كاربوھىدرات، ۋىتامىن A، C لار بار.

كالا سۈتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا قوي سۈتىنىڭ تەركىبىدە ئاقسىل ۋە ياغنىڭ مىقدارى مول بولىدۇ، ئۆچكە سۈتى بىلەن قوي سۈتىنىڭ تەركىبىدە ياغ كىسلاتاسى، پالمىتىك كىسلاتاسى (Palmitic acid) تېخىمۇ كۆپ. ئۆچكە سۈتىنىڭ تەركىبىدىكى مىرستىك كىسلاتا (Myristicin acid) قوي سۈتىنىڭكىگە قارىغاندا كۆپ بولىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى ۋە ئۆپكەننى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، سەمىرتىش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەدەن ئاجىزلىقى، بەدەن ئورۇقلاش، سىل كېسەللىكى، تۇتاقلىق كېسەل قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۆڭەك مىسرى، شاقاقۇل، بادام مېغىزى ھەر بىرى 10 گرامدىن، يۇمشاق سوقۇپ 100 گرام قوي سۈتىگە ئارىلاشتۇرۇپ ئىچسە، بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ. سەمىرتىدۇ، سىل كېسەللىگە شىپا بولىدۇ.

2. ئۇستقۇددۇس، لاجىندانە، قەلەمپۇر 10 گرامدىن، زەپەر 2 گرام، قوينىڭ سۈتى 150 گرام، ئۇستقۇددۇس، لاجىندانە، قەلەمپۇرنى يۇمشاق سوقۇپ، قوينىڭ سۈتىگە ئارىلاشتۇرۇپ، ئاخىرىدا زەپەرنى تەكشى ئارىلاشتۇرۇپ، ئىستېمال قىلسا تۇتاقلىق كېسەلگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] باشقا زىيان قىلىدۇ.

[ئورۇنباىسارى] كالا سۈتى، ئۆچكە سۈتى.

[چىقىش ئورنى] دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

قوي يېغى

(羊脂 yang zhi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Fat caprae

[ئىنگلىزچە نامى] Suet

[تونۇش]

ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ھايۋان قوينىڭ يېغى بولۇپ، «قوي يېغى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[خىمىيەلىك تەركىبى] تويۇنغان ۋە تويۇنمىغان ياغ كىسلاتاسىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تويۇنمىغان ياغ كىسلاتاسىنىڭ تەركىبىدە پالمىتىك كىسلاتا (Palmitic acid) بىلەن سىتېئارىك كىسلاتا (Stearic acid) بار، تويۇنمىغان ياغ كىسلاتاسىنىڭ تەركىبىدە ئاساسلىقى ئولېئىك كىسلاتاسى (Oleic acid) بار، قوينىڭ تېنىدىكى ياغ كىسلاتاسىنىڭ تەركىبىدە %4 مىرستىك كىسلاتاسى (Myristic acid)، %28.3 پالمىتىك كىسلاتا، %50.8 ئوكتادىكا كىسلاتاسى (Octadecadienoic acid) قاتارلىقلار بار. قوي مېيى بىلەن كالا مېيىنىڭ خىمىيەلىك تەركىبى ئاساسەن ئوخشاش، لېكىن قوي مېيى نىسبەتەن قاتتىق ھەم تەركىبىدىكى تويۇنمىغان ياغ كىسلاتاسىنىڭ مىقدارى كۆپ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق -
[خۇسۇسىيىتى]

بەدەندە ياغ پەيدا قىلىش، سەمىرتىش، تېرىنى قۇۋۋەتلەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، يەل تارقىتىش، ئاغرىق توختىتىش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەدەن ئورۇقلاش، ئىچى سۈرۈش سەۋەبىدىن بولغان ئۈچەي چىقىپ قېلىش، تۇغۇتتىن كېيىنكى قورساق مۇجۇپ ئاغرىش، يۈزدىكى داغ قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوينىڭ يېغىدا ھالۋا تەييارلاپ يەپ بەرسە، بەدەننى سەمىرتىدۇ.

2. تاماققا قوي يېغىنى ئېرىتىپ تېمىتىۋېتىپ يېسە ياكى تامىقىنى قوي يېغىدا ئېتىپ

يېسە، ئىچ سۈرۈشتىن بولغان ئۈچەي چىقىپ قېلىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ، قاندىكى ماي ماددىسىنى ئۆزلىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباسارى] كالا يېغى.

[چىقىش ئورنى] دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

قوي گۆشى

(羊肉 yang rou)

[ئەرەبچە نامى] لحم الغنم، لحم الغنم

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى] بېرىكا گوشت

[لاتىنچە نامى] Musculus Ovis

[ئىنگلىزچە نامى] Sheep Meat

[تونۇش]

بۇ ھەممىگە تونۇشلۇق ھايۋان قوينىڭ گۆش بولۇپ، بۇ گۆشى «قوي گۆشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (7.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] قوي گۆشىنىڭ تەركىبى قوينىڭ تۈرى، يېشى، ئوزۇقلىنىش

ئەھۋالى، بەدەن شەكلى قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. ئادەتتە ئورۇق گۆشنىڭ تەركىبىدە %68 سۇ، %17.3 ئاقسىل، %13.6 ماي ۋە ئاز مىقداردا كالىتسىي، فوسفور، تۆمۈر قاتارلىق مىكرو ئېلېمېنتلار بولىدۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

بەدەننى سەمىرتىش؛ باھنى، يۈرەكنى، ئومۇمىي بەدەننى ۋە ئاشقازاننى قۇۋەتلەش؛ تەبىئىي ھارارەتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، قان كۆپەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ئاجىزلىقى، مەنىي ئازىيىش، يۈرەك ئاجىزلىقى، تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاجىزلىق، بەدەن ئاجىزلىق، سوغۇقتىن كېلىپ چىققان قۇسۇش، قېرىلاردىكى ھەزىم ئاجىزلىقى، ئومۇمىي بەدەن ماغدۇرسىزلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوي گۆشىدىن 500 گرامنى، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇدا قاينىتىپ پۇشۇرۇپ گۆشنى يەپ، شورپىسىنى ئىچسە، باھ ئاجىزلىقى، بەدەن ئاجىزلىقى ۋە ماغدۇرسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. مۇۋاپىق مىقداردىكى قوي گۆشىنى زىخقا تارتىپ، ئۈستىگە پىلىپىل، قارىمۇچ، ئاقمۇچ تالقالىرىنى سېپىپ كاۋاپ قىلىپ يېسە، بەدەن ئاجىزلىقى، ماغدۇرسىزلىنىش قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كەپتەر گۆشى، قىرغاۋۇل گۆشى، كەكلىك گۆشى، قوي گۆشى قاتارلىقلاردىن 100 گرامدىن ئېلىپ، فائىدە بويىچە مائۇل لەھمى تەييارلاپ ئىچسە، مەنىي كۆپەيتىدۇ. بەدەن ئاجىزلىقى، تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] قاندىكى مايىنى ئۆرلىتىۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچسى] زىس.

[ئورۇنباىسارى] ئۆچكە گۆشى.

[چىقىش ئورنى] دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

ئادەمگىياھ

(人參 ren shen)

[ئەرەبچە نامى] يروج الصم

[پارسچە نامى] مردم گياه

[ئوردۇچە نامى] لفاح

[لاتىنچە نامى] Radix Ginseng

[ئىنگىلىزچە نامى] Ginseng

[تونۇش]

بۇ ئاكتاتو پاناكس ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ئادەمگىياھ بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى «رېنسىڭ» ياكى «ئادەمگىياھ» نامىدا دورغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئېگىزلىكى 50 ~ 60 سانتىمېتىر كېلىدۇ، يوپۇرمىقى ئەنجۈرنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئىنچىكە كېلىدۇ، مېۋىسى قىزىل، چوڭلۇقى زەيتۇن چوڭلۇقىدا، گۈلى ئاق، بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئۆسۈملۈك كېچىسى يالتىراپ تۇرىدۇ، بۇنىڭ بېشى كېسىلمىسە، قۇۋۋىتى 60 يىل تۇرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بىرى ئەركەك، يەنە بىرى چىش دەپ ئىككى خىل بولىدۇ. چىشى رېنسىڭنىڭ رەڭگى قارا تەرەپكە مايىلراق بولىدۇ، ياغاچقا ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى ئوسۇڭغا ئوخشايدۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن بىر ئاز كىچىكرەك، ياغلىشاڭغۇ، پۇرىقى ئۆتكۈر بولىدۇ، ئۆسۈملۈكى يەر ئۈستىگە يېيىلىپ تۇرىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ تۈۋىدە مېۋىسى بولۇپ، ئالمىغا ئوخشايدۇ، ئەمما ئالمىدىن كىچىكرەك، مېۋىسىنىڭ ئىچىدە ئامۇتنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشاش ئۇرۇقى بولىدۇ. چىشى رېنسىڭنىڭ يىلتىزى زى يوغان ئىككى ياكى ئۈچ دانە بولىدۇ، بىر - بىرىگە چاپلاشقان ھالدا تۇرىدۇ، تاشقى تەرىپى قارا، ئىچكى تەرىپى ئاق، پومىتى قېلىن، تېنىلىك بولىدۇ. ئىككىنچى ئەركەك رېنسىڭ: بەزىلەر بۇنى «مورىۈن» دەپ ئاتايدۇ. يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى ئاق، سىلىق، يوغان، كەڭ، قىزىلچىنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشايدۇ، يىلتىزى چىشى رېنسىڭنىڭ ئىككى باراۋىرىدە كېلىدۇ، چوڭلۇقى پەتىنگان مىقدارىدا، رەڭگى زەپەرنىڭ رەڭگىدە، پۇرىقى ئۆتكۈر، چارۋا باقىدىغان كىشىلەر بۇنى يەيدۇ، ئاندىن ئۇلارغا ئۇيقۇ كەلتۈرىدۇ، ئەركەك رېنسىڭنىڭ يىلتىزى ئايال كىشىنىڭ شەكلىدە، چىشىنىڭ يىلتىزى ئۇزۇنراق. يەنە بىر رېنسىڭ بار

بولۇپ، بۇ سايە جايلاردا، ئازگال جايلاردا ئۆسۈدۇ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى كىچىك، لېكىن كەڭ، بۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 16 سانتىمېتىر، بۇنىڭ يىلتىزىنىڭ چوڭلۇقى باش بارماق چوڭلۇقىدا ئۇزۇن، رەڭگى ئاق، بۇنىڭ گۈلى ۋە مېۋىسى بولمايدۇ، بۇ ھەممە خىل رېنسىپىنلارنىڭ كۈچلۈكرەكى ھېسابلىنىدۇ. شۇنداقتىمۇ رېنسىپىننىڭ ياخشىسى سېمىز ھەم چىڭ بولغىنىدۇر (8.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] يىلتىزىنىڭ تەركىبىدە پاناكسوزىد I - IV (Panaxosides) قاتارلىقلار بار. يەنە يىلتىزىدا %0.05 ئۇچۇچان ماي بولۇپ، بۇ ئادەمگىياھتىكى ئالاھىدە پۇراقىن ئىبارەت، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پاناكسنىل (Panaxynol) رېنسىپىن كىسلاتاسى، ھەرخىل ئامىنو كىسلاتالار، ئۆت ئىشقارى (خولېن) پېپتىد تۈرىدىكىلەر بار، ئۇزۇم شېكېرى، مېۋە شېكېرى، قومۇش شېكېرى ۋە كۆپ خىلدىكى پانوز (Panose) مېۋە يىلىمى قاتارلىقلار، ۋىتامىن B₁، B₂ نىكوتىن كىسلاتاسى قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: رېنسىپىن مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك قىسىملىرىغا قارىتا ئالاھىدە تەسىرى بار، بولۇپمۇ تورمۇزلىنىش جەريانىنى كۈچەيتىدۇ، نېرۋا پائالىيىتى جەريانىنىڭ جانلىقلىقىنى ياخشىلايدۇ، رېنسىپىننىڭ چوڭ مېڭە پوستلىقىنى قوزغىتىش تەسىرى ئامفېتا- مىن، كوففېئىن، دىبازول، تىرخىن قاتارلىقلاردىن كۈچلۈك. ئۇ يەنە كىشىلەرنىڭ ئەقلى ۋە جىسمانىي ئىقتىدارىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ، ئۇنىڭ سەلبىي قوشۇمچە تەسىرى يوق. ئۇيقۇنى قاچۇرمايدۇ، بەلكى كەچتە ئىشلىگەندە ئەمگەك قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ، ئۇزاق ۋاقىت ئىستېمال قىلىنسا، ھېچقانداق يامان ئاقىۋەت كەلتۈرمەيدۇ.

2. ئورگانىزمنىڭ رېئاكسىيەچانلىقىغا قارىتا تەسىرى: ئادەمگىياھ، ماسلاشتۇرۇش مەنبەسىدىن تەسىرگە ئىگە. يەنى ئورگانىزمنىڭ ھەر خىل زىيانلىق غىدىقلاشلاردىن مۇداپىئە قىلىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ، مەسىلەن: ئىت كۆپ مىقداردا قان يوقىتىپ ياكى بوغۇلۇپ سەكرات ھالىتىگە چۈشكەن ۋاقىتتا دەرھال رېنسىپىن ياسالمىلىرىنى ئوكۇل قىلىپ كىرگۈزۈلسە، نۆۋەن دەرىجىدىكى قان بېسىمىنى دەرھال مۇقىم ئۆرلىتىپ، ھايۋاننىڭ ياشاش مۇددىتىنى ئۇزارتىدۇ، ئۇزاق مۇددەت رېنسىپىن بىلەن بېقىلغان ئۆي توشقىنى ۋېنا تومۇرى ئارقىلىق ۋاكسىنا كىرگۈزۈشتىن كېلىپ چىققان قىزىتمىلار رېئاكسىيىسىدىن ساقلىنىپ قالىدۇ. شۇنىڭدەك سۈت، ئىسكاپىدار ئوكۇل قىلىش ياكى قۇللىق يەرلىك ئۇششۇش تۈپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان ئومۇمىي بەدەنلىك ياللۇغلىنىش رېئاكسىيىسىنى يېنىكلىتىدۇ.

دۇ، ۋىتامىن B_1 ۋە B_2 يېتىشمەسلىكتىن، سادىر بولىدىغان كېسەللىك ئالامەتلىرى ياكى زىيادە سېزىمچانلىق شوكنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ئەمما روشەن تۈردىكى ئادىرئالغا ياكى ھىستامىنغا قارشىلىق تەسىرى يوق، ئۇنىڭ تەسىر كۆرسىتىش قانۇنىيىتىنى كېتىپال رېنسىپىننىڭ غىدىقلىشىغا جاۋاب قايتۇرۇش جەريانىدىكى رېئاكسىيىگە، بولۇپمۇ نېرۋا ھېپو-فىز بۆرەك ئۈستى بەز پوستاناق سىستېمىسىنىڭ تەسىرىگە باغلىنىشلىق بولۇشى مۇمكىن.

3. باشقا سىستېمىدىكىلەرگە قارىتا تەسىرى: ① جىنسىي بەزلەرگە قارىتا تەسىرى:

رېنسىپىننىڭ ئەرلىك بەزلىرىگە ئوخشاش تەسىرى يوق، ئەمما ھېپوفىزنىڭ جىنسىي بەز ھورمونى ئاجرىتىپ چىقىرىشنى ئالغا سۈرگۈچى، ھورمون ئاجرىتىشنى تېزلىتىش ئارقىلىق چاشقانلارنىڭ جىنسىي جەھەتتىن بالاغەتكە يېتىلىش جەريانىنى ئۇزارتىدۇ ياكى جىنسىي جەھەتتىن يېتىلىپ بولغان چىشى چاشقاننىڭ كۈيلەش مەزگىلىنى ئۇزارتىدۇ؛ ② ئىچكى ئاجراتما بەزلىرىگە تەسىرى: رېنسىپىننى قىسقا مۇددەت ئىچىدە زور مىقداردا ئىشلىتىلسە، توشقان قالقانسىمان بېزىنىڭ خىزمىتىنى كۈچەيتىدۇ، ئەمما ئۇنى ئۇزاقراق مۇددەت ئىشلەتسە، قالقانبەز خىزمىتىنى تورمۇزلىشى مۇمكىن.

4. ماددا ئالماشتۇرۇشقا بولىدىغان تەسىرى: ① قەنت ئالمىشىشقا بولغان تەسىرى: رېنسىپىن ئادىرئالنى ئوكۇل قىلىش، يۇقىرى سىرغىملىق گلۇكوزا ئوكۇل قىلىش توشقاندا يۈز بەرگەن قان قەنتى ئۆرلەشنى مەلۇم دەرىجىدە تورمۇزلايدۇ. تەجرىبە ئارقىلىق ئىتتا سادىر قىلىنغان دىئابېتقا ئىنسۇلىن ئوكۇل قىلىش ئاساسىدا رېنسىپىن ئىستېمال قىلدۇرۇلسا قان قەنتىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدىكى ماددا ئالمىشىش نۇقتىسىنى پۈتۈنلەي تۈزىتىپ كېتەلمەيدۇ. رېنسىپىننىڭ شېكەر ماددا ئالمىشىشقا بولغان تەسىر مېخانىزمى تېخى ئېنىقلانمىغان. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇ توقۇلمىلارنىڭ نەپەسلىنىشىنى كۈچەيتىپ، شېكەر ماددىنىڭ ئېچىپ پارچىلىنىشىنى ئالغا سۈرۈپ، ئېنېرگىيە ئالمىشىشىنى يۇقىرى كۆتۈرىدىكەن؛ ② قان بېسىمىغا تەسىرى: مەست قىلىنغان ھايۋانغا رېنسىپىننى تۆۋەن دوزىدا بېرىلسە، قان بېسىمى يەڭگىل دەرىجىدە ئۆرلەيدۇ، چوڭ دوزىدا بېرىلسە، قان بېسىمىنى ئۆرلىتىدۇ، بۇ قان تومۇرىنىڭ كېڭىيىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئاتروپىن بۇنداق كېڭىيىشىنى تورمۇزلىيالايدۇ. ھايۋانلارنىڭ تاجسىمان ئارتېرىيىسى مېڭە قان تومۇرلىرى ۋە كۆز ئاستى قان تومۇرلىرىنىمۇ كېڭەيتىدۇ، بۇنداق بولۇشى سىمپاتىك نېرۋىنىڭ تەسىر قىلىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. ئۇنىڭ جىنسىي قابىلىيەتنى ئۆستۈرۈش تەسىرى ھايۋانات ئۈستىدە ئۆتكۈزۈلگەن سىناقلىرىدا مۇقىملاشتۇرۇلغان. شۇنىڭدەك مۇنداق سىناقلار

بەدەننىڭ مۇھىم خىزمەتلىرىگە كۈچلۈك تەسىر بېرىپ، بەدەننىڭ قارشىلىق كۈچىنى ئۆستۈ-
رىدىغانلىقى ئېنىقلانغان. تەجرىبىلەردە ئېنىقلىنىشىچە، رېنېڭ باش مېڭىنىڭ پوستلاق
قىسمىغا ۋە پوستلاق ئاستى قىسىملىرىغا قوزغاتقۇچى تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇ بەدەننىڭ
كېسەللىكلەرگە قارشىلىق كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. ئۇزاق ئىستېمال قىلىنسا، بەدەندىكى ھەر-
خىل ئىششىقلارغا قارشىلىق ھاسىل قىلىدۇ. ئۆت ئىشلەپچىقىرىشنى كۈچەيتىدۇ. ئۆتنىڭ
ئىچىدە ئۆتنىڭ قىزىل ماددىسى ۋە ئۆت كىسلاتاسىنىڭ مىقدارىنى ئاشۇرىدۇ. كۆزنىڭ
نۇرلارغا بولغان سەزگۈرلۈكىنى، قاراڭغۇدا كۆرۈش قابىلىيىتىنى ئاشۇرىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، مېڭە، باھنى قۇۋۋەتلەش؛ قان كۆپەيتىش، خىلىت ھاسىل قىلىش،
تىنچلاندۇرۇش، زېھنى قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، تال ۋە ئۆپكىنى قۇۋۋەتلەش؛ ئارتۇق ھۆللۈك-
نى قۇرۇتۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

قان ئازلىق، دەم سىقىش، يۈرەك رىتىمىسىزلىقى، كۆپ تەرلەش، ئىشتىھاسىزلىق،
ماغدۇرسىزلىق، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۇيقۇسىزلىق، باھ ئاجىزلىقى، تېز ۋە ئاستا خاراكتېر-
لىك قان يوقىتىشتىن كېلىپ چىققان شوك، بەدەن ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئادەمگىياھ يىلتىزى بەش گرام، سۆرۈنجان 10 گرام، زەپەر 1.5 گرام، دورىلارنى
قائىدە بويىچە قاينىتىپ ئىچسە، بوغۇم ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. يەتتە گرام ئادەمگىياھ يوپۇرمىقىنى ئېزىپ خېمىر قىلىپ كۆزگە چاپسا، كۆز
ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. ئادەمگىياھ يىلتىزى، كاسىنە يىلتىزىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە،
سۈيدۈك ئېچىشىپ كېلىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. ئادەمگىياھ يىلتىزى يەتتە گرام، مۇقەل 10 گرام، دورىلارنى قائىدە بويىچە
قاينىتىپ ئىچسە، بوۋاسىرغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. 10 گرام ئادەمگىياھ يىلتىزىنى يۇمشاق ئېزىپ، سىركە بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ
چاپسا، دانخورەككە مەنپەئەت قىلىدۇ.

6. بەش گرام ئادەمگىياھنى ھەسەل ياكى زەيتۇن يېغى بىلەن ئىچىشكە بېرىلسە زەھەر

قايتۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 - 10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۆزەتكۈچىسى] رەۋەن.

[دېققەت قىلىدىغان ئىشلار] خەربەق سىياھ بىلەن بېرىشكە قەتئىي بولمايدۇ.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمال، چاڭبەيشەن ۋە شىنجاڭ رايونلىرىدىن.

چاۋشەن، ياپونىيە قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] مەجۈنى رېنسىپاڭ.

كەكلىك گۆشى

(竹鸡 zhu ji)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] *Bambusicola thoracicae*

[ئىنگلىزچە نامى] *Bambusicola of meat*

[تونۇش]

بۇ قىرغاۋۇل ئائىلىسىدىكى ھايۋانات كەكلىك بولۇپ، بۇ ھايۋاناتنىڭ گۆشى، يېغى،

ئۆتى، مايىقى، قېنى، مېڭىسى ۋە تۇخۇمى قاتارلىقلار دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ (27).

9 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، جىگەرنى، بۆرەكنى، رەئىس ئەزالارنى ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش؛ ئوزۇق-

لۇق تولۇقلاش، ساپ قان پەيدا قىلىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، سەمىرتىش، توسالغۇ-

لارنى ئېچىش، ئارتۇق گۆشلەرنى يېيىش، بەدەننى قىزىتىش، قان تازىلاش، ئىششىق

تارقىتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

رەئىس ئەزالار ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۇا، مېڭە، يۈرەك، جىگەر ۋە باھ ئاجىزلىقى،

ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، سەرئى، يەرقان، نامازشام قارىغۇسى، كۆز ياشاڭغىراش، كۆز قاراڭغۇلىشىش، ئىچى سۈرۈش، كۆزگە ئارتۇق گۆش ئۆنۈپ قېلىش، ھەر خىل ئىششىق، تەمرەتكە، قوتۇر، قارا داغ، سەپكۈن قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەكلىكنىڭ گۆشىنى سۇڭپىياز بىلەن قورۇپ ياكى قەلەمپۇر، لاچىندانە، ئۈستقۇدە دۇس قاتارلىق دورىلار بىلەن شورپا تەييارلاپ ئىستېمال قىلسا، مېڭە، يۈرەك ۋە جىگەر ئاجىزلىقى، پالەچ، لەقۇا قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. كەكلىكنىڭ پىشۇرۇلغان گۆشىنى يۇمىخاقسۇت سۈيى بىلەن يەپ بەرسە، ئىچى سۈرۈشكە پايدا قىلىدۇ.

3. كەكلىكنىڭ مېڭىسىدىن ئۈچ گرامنى ئېزىپ، شاراب بىلەن ئىستېمال قىلسا، ئىچى سۈرۈشكە پايدا قىلىدۇ.

4. كەكلىكنىڭ ئۆتىنى كۆزگە تارتسا، كۆزگە ئاق چۈشۈش، نامازشام قارىغۇسى ۋە كۆز قاراڭغۇلىشىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كەكلىكنىڭ ئۆتىگە مۇۋاپىق مىقداردا تۆشۈكسىز مەرۋايىت، ئىپار قوشۇپ كۆزگە تارتسا، كۆزگە ئاق چۈشۈش، ئارتۇق گۆش ئۆزۈپ قېلىش، كۆز ياشاڭغىراش قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

6. كەكلىكنىڭ قۇرۇتۇلغان قېنىنى ئېزىپ پىلىپىل ۋە ھەسەل بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، قوتۇر ۋە تەمرەتكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. كەكلىكنىڭ گۆشىنى مۇۋاپىق مىقداردىكى كۈندۈز بىلەن قوشۇپ پىشۇرۇپ يېسە، بەدەننى سەمىرتىدۇ.

8. كەكلىكنىڭ مايىقىنى سىركە بىلەن قوشۇپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، سەپكۈن ۋە قارا داغنى يوق قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركەنجىۋىل.

[ئورۇنباىسارى] ئۇلار گۆشى، كەپتەر گۆشى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] ئەرقى مائۇل لەھمى.

كەپتەر گۆشى (鸽子 ge zi)

[ئەرەبچە نامى] حمام

[پارسچە نامى] كپوتر

[ئوردۇچە نامى] كپوتر

[لاتىنچە نامى] Columba Livia

[ئىنگلىزچە نامى] meatof pigeon

[تونۇش]

بۇ پاختەك، كەپتەر ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ياۋا كەپتەر، ئۆي كەپتىرى ۋە قىيالىق كەپتىرىنىڭ گۆشى ياكى پۈتۈن تېنىدىن ئىبارەت بولۇپ، مۇشۇ ئۈچ خىل كەپتىرنىڭ گۆشى، يېغى، تۇخۇمى، تاشلىقى ۋە مايىقى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ (10.27 - رەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] كەپتەر گۆشى تەركىبىدە %75 سۇ، %22 ئاقسىل يەنە ماي ماي ماددىلىرى بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، باھنى، بەدەننى قۇۋۋەتلەش؛ ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق ياندۇرۇش، پەي - مۇسكۇللارنى چىڭىتىش؛ ساپ قان پەيدا قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، يارىلارنى ئېغىز ئالدۇرۇش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، پالەج، لەقۋا، ئەزالار تىترەش، كونا باش ئاغرىقى، بوغۇم ئاغرىقى، پۈت - قول ئاغرىقى، بۆرەك ۋە دوۋساق تاش كېسەللىكى، چاقا، غەلۋىرەك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەپتەر گۆشى، كەكلىك گۆشى، پاقلان گۆشى، قۇشقاچ گۆشى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىدىن 30 گرامدىن ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى سۇ بىلەن قانداق بويىچە مائۇل لەھمى تەييارلاپ بەرسە، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، پالەج، لەقۋا قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. كەپتەرنىڭ باچكىسىنى پىشۇرۇپ ياكى كاۋاپ قىلىپ يەپ بەرسە، ھاشارات ۋە يىلان

چاققاندىكى زەھەرنى قايتۇرىدۇ.

3. باچكىنىڭ گۆشىنى كۈنجۈت يېغىدا پىشۇرۇپ يەپ بەرسە ياكى ياۋا كەپتەرنىڭ مايىقىنى سارغايىتىپ قورۇپ، سوقۇپ تۇرۇپ سۈيى بىلەن ئىچسە، بۆرەك ۋە دوۋساقىتىكى تاشلارنى ئېزىپ چىقىرىدۇ.

4. كەپتەر مايىقىنى قىچا بىلەن خېمىر قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، كونا باش ئاغرىقى، بىقىن ئاغرىقى ۋە بوغۇم ئاغرىقلىرىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كەپتەر مايىقىنى ئارپا سۈيىدە خېمىر قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، قاتتىق ئىششىقلارنى ياندۇرىدۇ.

6. كەپتەر مايىقىدىن 15 گرام ئېلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى زەيتۇن يېغى بىلەن قوشۇپ كۆيگەن جايغا چاپسا، ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. كەپتەرنىڭ بېشىنى تۈكلىرى بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈپ، يۇمشاق سوقۇپ، كۆزگە تارتسا، كۆزدىكى پەردە، قاراڭغۇلۇق، شەپكۈرلىقنى يوقىتىدۇ، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ، باشنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] يۇمغاقسۇت، سىركە، غورا سۈيى.

[ئورۇنباسارى] پاختەك گۆشى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] مائۇللەھىمى.

ئۆچكە گۆشى

(山羊肉 shan yang rou)

[ئەرەبچە نامى] لحم الاغز

[پارسچە نامى] گوشت بز

[ئوردۇچە نامى] بىرى كاگوشت

[لاتىنچە نامى] Musculus Capra

[ئىنگىلىزچە نامى] Goat Meat

[تونۇش]

كالا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات بولۇپ، ئۇنىڭ گۆشى دورا قىلىنىدۇ (11.27 زەسىم).
[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۆچكىنىڭ تۈرى، يېشى، ئوزۇقلىنىشى پەرقلىق بولغانلىقتىن،
تەركىبىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ.
گۆشىدە %68 سۇ، %17.3 ئاقسىل، %13.6 ماي بار، يەنە كاربون سۇ بىرىكمىلىرى،
كۈل ماددىسى، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، ۋىتامىنلار، نىكوتىن كىسلاتاسى، خولېستېرىن
قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ساپ قان پەيدا قىلىش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش،
ئاغرىق پەسەيتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، نەپەسنى ياخشىلاش، باھنى قوزغاش.
[ئىشلىتىدىغان كېسەللىكلەر]

جىگەر ئاجىزلىقى، قان ئازلىق، ھەر خىل ئىششىقلار، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىق،
نەپەس قىيىنلىشىش، باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

ئالتە ئايلىق بولغان ئۆچكىنىڭ گۆشىنى ئىستېمال قىلسا، يۇقىرىقى كېسەللەرگە پايدا
قىلىدۇ.

1. ئۆچكىنىڭ گۆشىنى تاغسا زەربە تەگكەن، كۆكەرگەن، ھەر خىل سەۋەبتىن بولغان
ئەزالار ئىششىقىغا پايدا قىلىدۇ.
2. ئۆچكىنىڭ مېڭىسىنى ئېرىتىپ سىرتتىن ياغلانسا، مېڭىگە قۇرۇقلۇق يېتىش،
ئەزالار قاتتىقلىشىشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. ئۆچكە جىگىرىنى پارچىلاپ ئۆتكە ئارىلاشتۇرۇپ زەنجىۋىل، قارىمۇچ سېپىپ كاۋاب
قىلىپ يېسە ياكى تامغان سۈيىنى كۆزگە تارتسا، نامازشام قارىغۇسىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
4. ئۆچكىنىڭ ئۇرۇقىدىننى يېرىپ يۇمىلاق زىراۋەندە، توغرىغا، زىرە قوشۇپ قۇرۇ-
تۇپ، سوقۇپ تالقان قىلىپ 3.5 گرامدىن ئىچىپ بەرسە، باھ ئاجىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.
5. ئۆچكىنىڭ ئۇرۇقىدىننى سەئەتەر، توغرىغا بىلەن قورۇپ 3.5 گرامدىن ياۋا سامساق
سىركىسى بىلەن ئىستېمال قىلسا، تال كېسەللىكلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
6. تۆت ياشلىق بولغان جاغال ئۆچكىنى كۈز پەسلىدە بوغۇزلاپ ئوتتۇرىسىدىكى قېنىنى

قاچىغا ئېلىپ، ئۇيۇغاندا ئۇششاق پارچىلاپ قۇرۇتۇپ، ئىستېمال قىلسا ياكى سۇپۇپى ھەجرۈلىيەھۇد بىلەن قوشۇپ ئىچسە، بۆرەك، دوۋساق تاش كېسەللىكىگە مەنپەئەت قىلىدۇ. 7. ئۆچكە يېغى بىلەن گۈرۈچنى قوشۇپ ئاتلا ئېتىپ ئىچسە، ئىچى سۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

8. ئۆچكىنىڭ چاۋا يېغىنى ئارپا ئۇنى بىلەن قوشۇپ كىزما قىلسا، ئۇچەيدىكى ھەر خىل يارىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئۇرۇقدىنى 1.5 ~ 3 گرام، گۆشى 50 ~ 200 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] سەۋدا مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بادام، نارجىل، خورما.

[ئورۇنباسارى] تاغ تىكىسى.

[چىقىش، ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە يەرلىرىدە بېتىلىدۇ.

پاختەك گۆشى

(斑鸠肉 ban jiu rou)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Caro Streptopelia Orientalis

[ئىنگىلىزچە نامى] meat of rufous turtle dove

[تونۇش]

بۇ پاختەك كەپتەرلەر ئائىلىسىدىكى قۇش تاغ پاختىكىدىن ئىبارەت بولۇپ، رەڭگى كۈل رەڭ، بۇيىدا قارا بويونچىقى بار، چوڭلۇقى ياۋا كەپتەردەك كېلىدۇ (27.12 - رەسىم).

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يەللەرنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، يىرىك توختىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

رەئىشە، پالەچ، باھ ئاجىزلىقى، ئاقكېسەل (بەرەس) قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. پاختەك مايىقىنى كۆيدۈرۈلگەن پىلە غوزىسى بىلەن شەپەرەڭ مايىقىغا قوشۇپ مۇۋاپىق مىقداردا قۇلاققا پۈركۈپ بەرسە، قۇلاق يىرىڭلىق ئىششىققا پايدا قىلىدۇ.
2. پاختەك مايىقىنى سىركە بىلەن قوشۇپ مەلھەم تەييارلاپ، يەرلىك ئورۇنغا چېچىپ بەرسە، ئاقكېسەلگە مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. قورۇپ پىشۇرۇلغان پاختەك گۆشىنى ئىستېمال قىلىپ بەرسە، رەئىشە ۋە پالەچكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىشلەتسە ۋەسۋەسە پەيدا قىلىدۇ. ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بادام يېغى، گۈل يېغى.

[ئورۇنئاسارى] كەپتەر گۆشى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن چىقىدۇ.

ئات گۆشى

(马肉 ma rou)

[ئەرەبچە نامى] لحم الخرس

[پارسچە نامى] گوشت اسب

[ئوردۇچە نامى] گھوڑے کے گوشت

[لاتىنچە نامى] Caro Equi

[ئېنگىلىز نامى] Hovse meat

[تونۇش]

بۇ ھايۋانات ھەممىگە تونۇش بولغان ئات ئائىلىسىدىكى مەشھۇر ھايۋان بولۇپ، بۇ ھايۋاننىڭ گۆشى «ئات گۆشى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (13.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئات گۆشى تەركىبىدە ھەر خىل ۋىتامىنلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، روھنى كۈچلەندۈرۈش، ئىچ سۈرۈشنى

توختىتىش، ھۆل سوغۇق كەيپىياتنى تەڭشەش، تېرىگە رەڭ پەيدا قىلىش، بەدەن ھارارىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

ئىچى سۈرۈش، مۇپاسىل، لەقۋا، ئۈچەي يىرىڭلىق جاراھەتلىرى، بوۋاسىر، باھ ئاجىزلىق، بەدەن ئاجىزلىق قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئاتنىڭ تۈكى بىلەن گۆشنى كۆيدۈرۈپ تالقان قىلىپ، ئۇنى مۇناسىپ دورىلار بىلەن قوشۇپ سىرتتىن سەپسە، تېرىدىكى ھەر خىل داغلارنى يوقىتىدۇ.

2. ئاتنىڭ قېنىنى يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، تېرىگە رەڭ پەيدا قىلىدۇ ۋە چىرايلىق قىلىدۇ.

3. ئاتنىڭ تېرىسىنى كۆيدۈرۈپ تالقان قىلىپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى ئۆلتۈرۈلگەن ھاك بىلەن بىرگە سېرىقماي قوشۇپ مەلھەم قىلىپ يەرلىك ئورۇنغا چاپسا، كىچىك بالىلارغا ساقال، بۇرۇت چىقمايدۇ.

4. ئاتنىڭ كۆيدۈرۈلگەن گۆشنى گۆڭگۈرت كۈشتىسى بىلەن قوشۇپ خېمىر قىلىپ چاپسا، تەمرەتكىلەرگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

5. كۆيدۈرۈلگەن ئات گۆشنى مىس كۈشتىسى ۋە ئاقىرقەرھا بىلەن قوشۇپ مەلھەم قىلىپ چاپسا، بوۋاسىر دانچىلىرىنى يوقىتىدۇ.

6. كونا ياكى يېڭى ئىچ سۈرۈشلەرگە ۋە ئۈچەي جاراھەتلىرىگە كۆيدۈرۈلگەن ئات گۆشنى ئانار ئۇرۇقىنىڭ تالقىنى بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، ھەر خىل ئىچى سۈرۈش ھەم ئۈچەي جاراھەتلىرىگە مەنپەئەت قىلىدۇ.

7. ئات گۆشىنىڭ سۈيى (زەردابى) بىلەن باشنى يۇسا، تاز يارىسىدىكى چاچنىڭ ئاق چىقىشىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئوبدان پىشۇرۇپ يەپ، ئۈستىدىن ئانار سۈيى ياكى دۇغ ئىچىش.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدە بېقىلىدۇ ھەم ياۋا ھالدىمۇ ياشايدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] مەلھىمى جەرەپ.

بۇغداي

(小麦 xiao mai)

[ئەرەبچە نامى] **خ**

[پارسچە نامى] **گەم**

[ئوردۇچە نامى] **گيول**

[لاتىنچە نامى] Ftuctus Semen Triticis aestiv

[ئىنگلىزچە نامى] Wheat Fruct

[تونۇش]

بۇ باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى مەشھۇر ئاشلىق بۇغداينىڭ دەپنى ياكى ئۇنىڭ ئۇنى بولۇپ، بۇغداي نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. بۇغداينىڭ سىرتى يۈزى سۇس ساغۇچ بېغىرەڭ ياكى سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ. قورسىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇرراق ئۇزۇن ئېرىقچىسى بار، ئۆزى قاتتىق، تەمى سۇس، پۇراقسىز كېلىدۇ. بۇغداي ئاشلىقلار ئىچىدە ھەممىدىن ياخشى دان، ئەڭ ياخشى ئوزۇنلۇق ھېسابلىنىدۇ (14.27 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

سەمىرىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، چىرايىنى پارقىرىتىش، ماددەلارنى تارقىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

كونا يۆتەل، دەم سىقىش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، داغ، سەپكۈن، دانخورەك، مودۇرچاقا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بۇغداينى مۇۋاپىق مىقداردىكى بادام مېغىزى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تاماق تەييارلاپ ئىچسە، ئورۇقلۇق، كونا يۆتەل، دەم سىقىش، ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا شىپا بولىدۇ.

2. بۇغداينى چايناپ دانخورەك، مۇدۇر - چاقلارغا سۈركىسە، مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] قورساقنى ئېسىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سىركە، ئاچچىقسۇ.

[ئورۇنباىارى] ئارپا.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەممە جايلىرىدا تېرىپ ئۆستۈرۈ-

لىدۇ.

كۈرپە

(刺猬 ci wei)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Corium Erinacei Seu Hemie chini

[ئىنگلىزچە نامى] Hedgehogaf meat

[تونۇش]

بۇ بىر خىل جانئور بولۇپ، بەدىنىنىڭ تۈكلىرى تىك، تىكەنگە ئوخشايدۇ، ئەگەر غەزىپى كەلسە، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۈگۈلۈۋالىدۇ، ئۇ چاغدا خۇددى بىر تۇتام تىكەنگە ئوخشاپ قالىدۇ، تىكەنلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۆزىنى مىدىرلىتىدۇ، ئەگەر بىر ئادەمنىڭ بەدىنىگە تەگسە زەخمىلەندۈرىدۇ (15.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۈستۈنكى تېرە قەۋىتىدە ئاقسىل، ئاستىنقى تېرە قەۋىتىدە بولسا ماي، ئېلاستىكىلىق ئاقسىل قاتارلىقلار بار.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، ھەزىم ئەزالىرىنى قۇۋۋەتلەش، قان كۆپەيتىش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇ-
تۇش ۋە تارقىتىش، ئىششىق تارقىتىش، ئۈچەيگە يات ماددىلارنىڭ يىغىلىپ قېلىشىنى
توسۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باش ئاغرىقى، پالەچ، تەشەنۇج، پىل پۇت كېسىلى، چاچ چۈشۈش، سىل، سىيىپ يېتىش، ھەر خىل ئىششىق، بويۇن بەز سىلى، يىرىغلىق جاراھەت، ھەر خىل قاناشلار، ماخاۋ، داغ، سەپكۈن قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كىرىپنىڭ تۈزلانغان گۆشىنى سىركەنجىۋىل بىلەن يېسە، باش ئاغرىقىغا يېتىدۇ.

2. پىششىقلانغان كىرىپ تېرىسىدىن 35 گرام، چاچ كۆمۈرىدىن 20 گرام ئېلىپ قوشۇپ، يۇمشاق سوقۇپ، ھەر قېتىمدا سەككىز گرامدىن كۈنگە ئىككى قېتىم، قارا شېكەر بىلەن قوشۇپ ئىچىپ بەرسە، چوڭ تەرەتتىن قان كېلىش ۋە بالىياتقۇ قاناشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. كىرىپ تېرىسىنى سوقۇپ كۈنگە، ئۈچ قېتىم، ھەر قېتىمدا تۆت گرامدىن قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، ئاشقازان ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

4. كىرىپ تېرىسى بىلەن تۇخۇمەك غۇنچىسىنىڭ ھەر بىرىدىن 35 گرامدىن ئېلىپ، يۇمشاق سوقۇپ كۈنگە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا سەككىز گرامدىن قايناق سۇ بىلەن ئىچىپ بەرسە، بۇ بۇۋاسىغا شىپا بولىدۇ.

5. كىرىپ تېرىسىنى ئوتتا سارغايىتىپ، 70 گرام ئېلىپ، سوقۇپ كۈنگە ئىككى قېتىم، ھەر قېتىمدا سەككىز گرامدىن ئىچىپ بەرسە، كۆپ ئېھتىلام بولۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] گۆشىدىن 30 گرامغىچە بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆپ ئىستېمال قىلسا، ئاشقازان ۋە جىگەرگە زىيان قىلىدۇ، چىرايىنى بۇزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۇ بىلەن ئوبدان پىشۇرۇپ، بادام يېغى ياكى ئەنجۈرنىڭ قاينىتىپ قىيام قىلغان سۈيى، سىركە ۋە كاسنە بىلەن قوشۇپ يېيىش.

[ئورۇنباسارى] كېلەر.

[چىقىش ئورنى] ئېتىزلاردا ۋە دالىلاردا ئۆسىدۇ، شىنجاڭنىڭ ھەممە يەرلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] سۇپۇيى سەنگى جاراھەت.

يەرمەدىكى (锁阳 suo yang)

[ئەرەبچە نامى] زب الارض، زب الريح

[پارسچە نامى] بل شمين

[ئوردۇچە نامى] طرمايت

[لاتىنچە نامى] Herba Cynomorii Songarici

[ئىنگلىزچە نامى] Songaria Cynomorium Herb

[تونۇش]

بۇ يەرمەدىكى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك يەرمەدىكى بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن چۆپى «تاراسس» ياكى «يەرمەدىكى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان چۆپى ياپىلاق سىلىندىر شەكىللىك ياكى بىر ئۇچى ئىنچىكە بولۇپ، سىرتقى يۈزى قىزىل خورما رەڭ ۋە توق قوڭۇر رەڭلىك، تەمى ئاچچىق ھەم قېرىق، ئازراق پۇراقلىق (16.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] بۇنىڭ تەركىبىدە ئانتوسيانىن (Anthocyanin)، تىرتېرېپتو-ئىد ساپونىن (Triterpendid saponoin)، تاننىن، L - پىرولىن (L-Proline) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئاشقازان - ئۈچەي يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇپ، تەرەت ھەيدەش، بەدەننىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، ئىچكى ئاجرىتىش سىستېمىسىنى كۈچەيتىش، ئوكسىدلىنىشقا قارشى تۇرۇش، قېرىشنى تىزگىنلەش، قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاش قاتارلىق تەسىرى بار.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، قان كۆپەيتىش، تەر توختىتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، جىگەر، ئاشقازان ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، بەدەندىكى قاتتىقلىقنى تارقىتىش، ھاردۇق چىقىرىش، پەي ۋە مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش،

ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش.

[ئىشلىتىلدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ۋە ئاشقازان ئاجىزلىقى، جىگەر قېتىشىش، ئىچى سۇرۇش، قاناش، دوزىماق ياللۇغى، چىقۇق، كىندىك چىقۇقى، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى، كۆز چۆرىسىدىكى قوتۇر، كۆزگە ئاق چۈشۈش، كۆزگە سۇ چۈشۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يەرمەدىكىنىڭ قۇرۇتۇلغىنىنى سوقۇپ بېلىق يېلىمى بىلەن قوشۇپ چاپسا، دوۋساق ياللۇغى، سېرىقئەتنىڭ يېرىلىش ۋە كىندىك چىقۇقى قاتارلىقلارغا پايدا قىلىدۇ.

2. يەرمەدىكىنىڭ ھۆلىنى سىقىپ سۈيىنى چىقىرىپ كۆزگە تېمىتسا، كۆزنى قۇۋۋەت-لەيدۇ، كۆز چۆرىسىدىكى قوتۇرنى ۋە كۆزدىكى ئاقنى ئالىدۇ، كۆزگە سۇ چۈشۈشىنى توسايدۇ، بولۇپمۇ سۈرمىنى بۇنىڭ سۈيى بىلەن چەككىلەپ، ئاندىن ئىشلەتسە، مەنپەئەتنى تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

3. يەرمەدىكىنى يېڭى سېغىلغان ئۆچكە سۈتى بىلەن ئىچسە ياكى كالا قېتىقىدىن تەييارلانغان دۇغنىڭ سۈيى بىلەن قوشۇپ ئىچسە، ئاشقازان ۋە جىگەر ئاجىزلىقى ئۈچۈن پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئالتە گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئەزانى تۇيغۇسىز قىلىدۇ، پالەچ ۋە شوك كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ، كۆپ يېسە، قان سىيدۈرىدۇ، بۇنى تۇخۇم ياكى گۆش بىلەن قوشۇپ يېمەسلىك لازىم. يەرمەدىكىنىڭ زەھەرلىكىنى يەپ قالسا، سوغۇق تەرلەيدۇ، گالىنى بوغىدۇ، بېھوش قىلىدۇ، ئاشقازاننى ئېغىرلاشتۇرۇۋېتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئاچچىقسۇ، قىچا، تۇز، سېرىقچېچەك.

[ئورۇنباىرى] موزا، ئەرەب يېلىمى، ئاقاقىيا.

[چىقىش ئورنى] بۇ ئۆسۈملۈك كۆپىنچە يىلتىز ئۈستىدە پارازىتلارچە ئۆسىدۇ، شىند-جالت ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇپۇپى سۆڭلەپ.

زەپەر

(西红花 xi hong hua)

[ئەرەبچە نامى] زعفران، كركم

[پارسچە نامى] زعفران

[ئوردۇچە نامى] زعفران، كچىر

[لاتىنچە نامى] Stigma Groci Sativi

[ئىنگلىزچە نامى] Saffron Crocus Styleand Stigma

[تونۇش]

بۇ چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك زەپەر (Crocus Sativus) نىڭ ئانلىق بويىنىنىڭ يۇقىرى قىسمى ۋە ئانلىق تۇمشۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، يوپۇرمىقى تال چىۋىقىسىمان كېلىدۇ، گۈلى سۇس سۆسۈن ياكى قىزغۇچ رەڭدە، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، پۇراقلىق. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئانلىق تۇمشۇقى «زەپەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (17.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] زەپەرنىڭ تەركىبىدە، كروتسىن (Crocin) بولۇپ، ئۇنىڭ سۇ-يۇقلۇقىغا تۈز كىسلاتاسى قوشۇپ قاينىتىلسا سۇدا ئېرىپ گۈلۈكوزىد يەنى زەپەر كىسلاتاسى كروتسېتىن (Crocetin) ۋە ئىككى مولېكۇلىلىق زەپەر قەنتى، كروكوزا (Crocose) ھاسىل بولىدۇ. گۈلۈكوزىدا سۇلفات كىسلاتاسى تەسىر قىلدۇرسا، ئاۋۋال كۆك رەڭگە كىرىدۇ، تەدرىجىي ئۆزگىرىپ، سۆسۈن، قىزىل، ئاخىرىدا جۈزە رەڭگىگە كىرىدۇ.

ئۇندىن باشقا يەنە %0.4~3 ئۈچۈچان ماي، رىبوفلاۋىن (Riboflavine) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. قايناتمىسى قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىدۇ.

2. چوڭ دوزىسى بالىياتقۇنى قوزغىتىدۇ، كىچىك دوزىسى بالىياتقۇنى قىسقارتىدۇ،

ھۆلۈكۈنى قۇرۇتىدۇ.

[تەبىئىي تۆتىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، يۈرەكنى، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ھېس

- تۇيغۇنى كۈچەيتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلىتىدىن بولغان قويۇق ئوفۇنەتنى يوقىتىدۇ.

تىش، خىلىتلارنى بۇزۇلۇشتىن ساقلاش، ئارتۇق ھۆللىكنى قۇرۇتۇش، سۈيدۈكنىڭ كۆپ كېلىشىنى تىزگىنلەش، تۇتۇش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇش، باھ، جىگەر ۋە باشقا ئىچكى ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، نەپەسلىنىشنى ياخشىلاش، يۈرەك ۋە دوۋساقنى تازىلاش، مۇرەككەپ دورىلارنىڭ قۇۋۋىتىنى يۈرەككە ۋە باشقا ئەزالارغا يەتكۈزۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ئاجىزلىقى، بوغۇم ئاغرىقى، يۈرەك كېسەللىكلىرى، ھەرخىل ئىششىق، كۆرۈش قۇۋۋىتىنىڭ ئاجىزلىقى، بۇرۇن شىللىق پەردە ياللۇغى، جىگەر، تال، مېڭە توسۇلۇش، باش ئاغرىقى، ئۇيقۇسىزلىق، ھەيز كەلمەسلىك قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 30 گرام كۈنجۈت، 30 گرام زەپەرنى سوقۇپ، 5 گرام سۈت بىلەن كۈندە بىر قېتىم ئىچسە، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرىدۇ.

2. 5 گرام قەلەمپۇر، 5 گرام سۈمبۇل، بىر گرام زەپەرنى سوقۇپ، بالىياتقۇغا قويسا،

ئاق خۇننى توختىتىدۇ.

3. زەپەرنى چاي بىلەن دەملەپ ئىچسە، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. بەدىيان 10 گرام، سۆرۈنجان 20 گرام، زەپەر ئۈچ گرام قاتارلىقلارنى سۇپۇپ

قىلىپ، يېسە، بوغۇم ئاغرىقىغا شىپا بولىدۇ.

5. ئوتتيا بىر گرام، مەرۋايىت ئۈچ گرام، زەپەر ئۈچ گرام قاتارلىقلارنى سۇپۇپ

قىلىپ، كۈندە بىر قېتىم كۆزگە تارتسا، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~2 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قان بېسىمىنى ئۆرلىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] رۇم بەدىيان، سىركەنجۈبىل، زىرشىك.

[ئورۇنباسارى] ئۈتۈرۈچ ئۇرۇقى، قۇستە، قەلەمپۇر.

[چىقىش ئورنى] ئىران، ھىندىستان، ئىتالىيە، مىسىر، ياپونىيە، فرانسىيە، سوۋېت

ئىتتىپاقى قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ. ئىلگىرى زەپەر شىزاڭغا نىپال ۋە ھىندىستان

ئارقىلىق كىرىپ، ئىچكىرى ئۆلكىلەردە سېتىلاتتى، ھازىر ئېلىمىزنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىدا

سېتىش تەرىقىسىدە تېرىلىۋاتىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] داۋائى مىشىكى، داۋائى كۈركۈم، خېمىرى مەرۋايىت،

خېمىرى گاۋزىبان، ئەۋرىشىم شەرىپتى.

يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى

(鹿茸 lu rong)

[ئەرەبچە نامى] قرن لائىل

[پارسچە نامى] شاخ گوزن

[ئوردۇچە نامى] شاخ گوزن

[لاتىنچە نامى] Cornu Cervi pantotrichium

[ئىنگلىزچە نامى] Hairy Antler pilose antler

[تونۇش]

بۇ، بۇغا ئائىلىسىدىكى ھايۋانات چىپار بۇغىنىڭ تېخى سۆڭەكلەشمىگەن قويۇق تۈكلۈك يۇمران مۇڭگۈزى بولۇپ، ياز، كۈز پەسىللىرىدە ھەردىۋېلىپ، پىشقاندىن كېيىن، ئوتتا قاقلاپ قۇرۇتۇپ ئىشلىتىلىدۇ (18.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] شەرقىي شىمالدىن چىقىدىغان بۇغا مۇڭگۈزلىرىنىڭ خىمىيەۋى تەركىبىگە قاراپ ئالىي، ئوتتۇرا، ناچار دەپ ئۈچ دەرىجىگە بۆلىنىدۇ.

ناچار	ئوتتۇرا	ئالىي	
10.82%	11.01%	12.91%	سۇ
49.07%	51.8%	60.44%	ئورگانىك ماددىلار
7.02%	8.77%	12%	سۇدا ئېرىيدىغان سىرغىما ماددىلار
0.61%	0.64%	1.16%	ئىسپىرتتا ئېرىيدىغان سىرغىما ماددىلار
40.11%	37.79%	26.65%	كۈل

كۈلنىڭ تەركىبىدە كالتسىي (Ca)، فوسفور (P)، ماگنىي (Mg) قاتارلىق ئېلېمېنتلار بار. سۇدا ئېرىيدىغان سىرغىما ماددىلىرىنىڭ كۆپ مىقدارىدا شىلمىشۇق ماددىلار بار. ئاز مىقداردا ئىنرون (Oesterone) بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. يۈرەك قان تومۇرلارغا بولغان تەسىرى:

سىبىرىيە چىپار بۇغىنىنىڭ يۇمران مۇڭگۈزىدىن چىقىرىپ ئېلىنغان يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى جەۋھىرى كۆپ مىقداردا ئىشلىتىلسە، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىپ، ئەتراپ قان تومۇرىنى كېڭەيتىدۇ.

2. پانتوكىرىن پۈتۈن بەدەننى قۇۋۋەتلەش تەسىرىنى بېرىدۇ.

3. قارا تايغان بۇغا مۇڭگۈزنىڭ كەسمىسىنى فىزىئولوگىيەلىك ئاش ئۈز ئېرىتمىسىگە چىلاپ، تەييارلانغان سۇيۇقلۇقتىن ئورۇقدىنى ئېلىپ تاشلانغان ئاق چاشقانغا كىرگۈزۈلگەندە، ئۇلاردا جىنسىي بەز ھورمونلىرىدا كۆرۈنگەندەك جىنسىي بەز خىزمىتىنى قوزغىتىش ئالامەتلىرى كۆرۈلمىگەن.

4. يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى ئۇزاققىچە ساقايىمىغان ۋە بىخلىما گۆش ئۈنۈپ چىقىش ناچار بولغان يارىلارغا نىسبەتەن ئۇلارنىڭ ئۆسۈشىنى تېزلىتىدۇ.

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[شىپالىق رولى]

«تەبىئەت» نى، باھنى، بۆرەك ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، باھ قۇۋۋەتلەش، مەنىي تۇتۇش، جاراھەتنى پۈتتۈرۈش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، ئىشتىھانى ياخشىلاش، سۈيۈك ھەيدەش، پەي ۋە سۆڭەكلەرنى چىكىتىش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بۆرەك ۋە باھ ئاجىزلىقى، مەنىي تۇتالما سلىق، يۈرەك ۋە نېرۋا ئاجىزلىقى، ھەر خىل جاراھەتلەر، ھەر خىل سۇلۇق ئىششىقلار، پەي ۋە سۆڭەك بوشلۇقى، ئاشقازان ئاجىزلىقى، تاماق سىڭمەسلىك، ئۈچەي جاراھىتى، قۇلۇنچى، جىگەر ۋە تال ئاغرىقى، قىچىشقاق، بەرس، ئاق داغ، قوتۇر، چىش كېسەللىكلىرى، ھەيز توسۇلۇش، سۈت كەلمەسلىك، بىقىن ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى، تاباشىر، كەتىرا يەتتە گرامدىن ئېلىپ سۇپۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە كونا ئىسھالغا شىپا بولىدۇ.

2. سۆلەپ بىلەن بۇغا مۇڭگۈزىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ سوقۇپ، تۇخۇم سېرىقىغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىچىپ بەرسە، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئاقاقىيا، ئانارگۈلى، ئەنجىباھار، بۇغا مۇڭگۈزىدىن بەش گرامدىن ئېلىپ سۇپۇپ قىلىپ ئىچىپ بەرسە قان توختىتىدۇ.

4. مەرۋايىت بىلەن بۇغا مۇڭگۈزىنى كۆيدۈرۈپ سۇپۇپ قىلىپ سەپسە، ئېغىز يارىسىغا شىپا بولىدۇ.

5. گۆشنى سېرىقچىچەك بىلەن ياكى زىغىر يېغى بىلەن قورۇپ يېسە، باھنى قوزغايدۇ.
 [ئىشلىتىش مىقدارى] 15 ياشتىن چوڭلارغا 4 ~ 8 گرام، كىچىك بالىلارغا بېرىلمەيدۇ.
 [زىيانلىق تەسىرى] باش ئاغرىتىدۇ.
 [تۈزەتكۈچىسى] چىلان، بىنەپشە.
 [ئورۇنباىسارى] بۆكەن مۇڭگۈزى.
 [چىقىش ئورنى] جۇڭگۇدىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] قۇرسى كەھرىۋا، شەرىپتى ئەنجىبار.

گاسترودىيە ئوتى

(天麻 tian ma)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئۇيغۇرچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Gastrodiae

[ئىنگلىزچە نامى] Tall Gastrodia Rhizome

[دەپنۇش]

بۇ ماگنولىيە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، تىرىكتاپ سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك گاسترودىيە ئوتىنىڭ يىلتىزسىمان غولىدىن بولۇپ، شەكلى چوڭراق ئاق بەھمەنگە ئوخشاپ كېتىدۇ. رەڭگى ئاق، تەمى تاتلىق، ئازراق ئاچچىقى بار بولۇپ، «تېنما» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (19.27 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كەھرىۋا كىسلاتاسى، پاكىمىك كىسلاتاسى، گاسترودىيە كۆپ قەنتى، كالتسىي (Ca)، تۆمۈر (Fe)، سىنىك (Sn) قاتارلىق كۆپ خىل مىكرو ئېلېمېنتلار. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] تىنچلاندۇرۇش، قان تومۇرلارنى كېڭەيتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[شىپالىق رولى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، جىگەرنىڭ توسالغۇسىنى ئېچىش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش،

سپازمىنى بوشاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بەدەن ئاجىزلىق، لەقۇۋا، پالەچ، كۆز قاراڭغۇلىشىش، باش قېيىش، جىگەرنىڭ قان ئايلىنىشى راۋان بولماسلىق، رېماتىزم، نېرۋا ئاجىزلىق، بەل ۋە پۇت ئېلىپ ئاغرىش، پۇت ۋە قول ئۇيۇشۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

لاچىندانە ھىندى، گاۋزبان ھىندى، ئۈستقۇددۇس 10 گرامدىن، گاسترودىيە ئوتى 30 گرام ئېلىپ قاينىتىپ، شەربەت تەييارلاپ، مۇۋاپىق مىقداردىكى شەربەتنى ئىرقى بەدىيان بىلەن بىرگە ئىچىپ بەرسە، كۆزنى روشەنلەشتۈرىدۇ، ئومۇمىي بەدەننى، جىگەر، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3~10 گرامغىچە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] مەستىكى.

[ئورۇنباىسارى] ئىزخىر.

[چىقىش ئورنى] ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] گاسترودىيە ئوتى دەملىنىسى.

بۆدۈنە

(鹌鹑 an chun)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Caro Coturnicis

[ئىنگلىزچە نامى] meat of Common quail

[تونۇش]

بۇ ئۇچار قۇشلارنىڭ بىر خىلى بولۇپ، يېشى كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا، پەيلىرى بېغىررەڭ كېلىدۇ. ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ. ئورمانلىقلاردا، چاتقالار ئارىسىدا ياشايدۇ، تېبابەت-تىببىزدە بۆدۈننىڭ گۆشى، ۋە تۇخۇمى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. خەلق ئارىسىدا بۆدۈنە «ۋىتۇن»

لاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ (27.20 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئاقسىل، ئامىنو كىسلاتا (amoni acid)، كالتسىي (Ca)، تۆمۈر (Fe) قاتارلىقلار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرۇش، سۆڭەكنى چىڭىتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش.

[تەبىئىيەتتىكى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[شېپالىق رولى]

قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاپ، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش؛ تېرىلەرنى پارقىرىتىش، ئوزۇق بولۇش، ئىششىق قايتۇرۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

بوغۇملار ئىششىقى، سۆڭەك ئۆسۈپ بېلىش، باھ ۋە ئومۇمىي بەدەن ئاجىزلىقى، مەنىي تۇتالما سىلىق، قان ئازلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. بۆدۈننى ئۆلتۈرۈپ، پاكىز تازىلاپ، گۆشنى پىشۇرۇپ يەپ بەرسە، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەپ، بوغۇملاردىكى ئىششىقنى تارقىتىپ، ئاغرىق توختىتىدۇ؛ سۆڭەك ئۆسۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ، قان كۆپەيتىدۇ.

2. بىر دانە بۆدۈنە گۆشنى مۇۋاپىق مىقداردا سۇغا سېلىپ قاينىتىپ، شورپىسىغا ئاقىرقەرھە 10 گرام، سۆڭەك بەش گرام، شاقاقۇل 10 گرام، زەنجۈل 15 گرام، ئاقمۇچ 10 گرام، قارىمۇچ 15 گرامنى سېلىپ تاتلىقنى چىقىرىپ، ئىچىپ بەرسە، باھنى قۇۋۋەتلەپ، بالدۇر مەنىي كېتىشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. مۇۋاپىق مىقداردىكى پىشۇرۇلغان بۆدۈنە گۆشنى 100 مىللىلىتىر تاتلىق ئانار سۈيى بىلەن يەپ بەرسە، قان كۆپەيتىپ ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] مۇۋاپىق مىقداردا.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرنىڭ بېلىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] قېتىق.

[ئورۇنباشارى] كەكلىك گۆشى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] دورىلىق شورپا.

① ئەنجۈر

(无花果 wu hua guo)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم خىلمىنى پىشۇرۇش، «تەبىئەت» نى، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرەتنى يۇمشىتىش، يىل تارقىتىش، چىرايىنى پارقىرىتىش، تەرلىتىش، بەلغەم بوشتىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئىششىق ۋە ياللوغ قايتۇرۇش.

② تۆمۈر

(铁 tie)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق، زەڭگەرنىڭ تەبىئىيىتى ئۈچىنچى

دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان كۆپەيتىش، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، باھنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش.

③ پىششىق ئەگرسۇناي

(熟地黄 shu di huang)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قان كۆپەيتىش، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، ئۇسسۇزلۇق پەسەيتىپ، بەدەنگە ھۆللۈك

يەتكۈزۈش.

- ① تەبىئىيىتى 3 - باب 2 § غا قارالغۇ
② تەبىئىيىتى 6 - بابقا قارالغۇ
③ تەبىئىيىتى 6 - بابقا قارالغۇ

قۇرتتوت^①

(冬虫夏草 dong chong xia cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، ئۆسۈمگە قارشى تۇرۇش، ئۆپكە ۋە بۆرەك خىزمىتىنى ياخشىلاش، يىلىكنى تولۇقلاش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، بەلغەم بوشتىتىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، مەنىنى تۇتۇش.

پويدارنىيە يىلتىزى^②

(葛根 ge gen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەكنى ۋە «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، تەرلىتىش، مۇسكۇللارنى بوشتىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش.

رېگماھى^③

(沙龙子 sha long zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھنى ۋە ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، پەينى ۋە «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، روھلاندۇرۇش.

رۇش.

① تەبىئىياتى 6 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىياتى 29 - بايقا قاراڭ

③ تەبىئىياتى 36 - بايقا قاراڭ

① غاز تۇخۇمى

(鹅蛋 e dan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

بەدەننى، باھنى، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش.

② ئاق پارپا

(附子 fu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

پەي ۋە مۇسكۇلنى چىگىتىش، «تەبىئەت» نى قۇۋۋەتلەش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، ئىشتىھانى ئېچىش، جىنسىي قابىلىيەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئىششىق قايتۇرۇش، ھۆللۈكنى يوقىتىش.

③ قارا پارپا

(飞燕草 fei yan cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

پەي، مۇسكۇللارنى، «تەبىئەت» نى، بالىياتقۇنى، تۇخۇمداننى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق

① تەپسىلاتى 36 - بابقا قاراڭ

② تەپسىلاتى 41 - بابقا قاراڭ

③ تەپسىلاتى 41 - بابقا قاراڭ

پەسەيتىش، ئىششىق قايتۇرۇش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش ۋە تىنچلاندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، يۈرەك، جىگەر ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، قىزىتما پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەپ، تاشلارنى پارچىلاپ چىقىرىش.

ئىشەك سۈتى^①

(驴乳 lu ru)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

ياللۇغ قايتۇرۇش، ھۆللۈك يەتكۈزۈش، ھارارەت پەسەيتىش، ياللۇغ قايتۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۆپكىنى تازىلاپ، يۆتەل پەسەيتىش، ئۆپكە جاراھەتلىرىنى پۈتتۈرۈش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

سەۋزە^②

(胡萝卜 hu luo bo)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، يۈرەك ۋە ئۆپكىنى قۇۋۋەتلەش؛ چوڭ تەرەتنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، رەئىس ئەزالارنى ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، مەنىي كۆپەيتىش، ئىچىنى يۇمشىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، بەلغەم بوشىتىش، يۆتەل پەسەيتىش، ئىششىق تارقىتىش.

① تەبىئىياتى 31 - بايقا قاراڭ

② تەبىئىياتى 15 - بايقا قاراڭ

تاشتۇز^① (石盐 shi yan)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئاساسلىقى يەل ھەيدەش، «تەبىئەت» نى، ئاشقازان ۋە ئۈچەينى قۇۋۋەتلەش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۇندىن باشقا زېھىننى قۇۋۋەتلەش، شىلمىش بىلگىلەرنى تازىلاش، يەل تارقىتىش، قورساق ئېسىلىشنى پەسەيتىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش.

لوبان^② (安息香 an xi xiang)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئۆپكە، كانايىنى قۇۋۋەتلەش، بەلغەم بوشىتىش، نەپەسنى راۋانلاشتۇرۇش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، قىزىتما قايتۇرۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش.

① تەپسىلاتى 16 - باقى قارالغ
② تەپسىلاتى 31 - باقى قارالغ

يىگىرمە سەككىزىنچى باب مېڭىنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش خۇسۇسىيىتى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدىغان دورىلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ مېڭىنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ.

ھەرخىل ئىچكى - تاشقى سەۋەبلەر تەسىرىدىن مېڭىدە ئاجىزلاش يۈز بەرسە، ئورگانىزمدا ماددا ئالمىشىش قالايمىقانلىشىش، فىزىئولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق بۇزۇلۇش بىلەن بىر-گە، مېڭە ئاجىزلىقىغا ئالاقىدار تۈرلۈك كېسەللىكلەر (ئەقلىي ئىقتىدارى چېكىنىش، ئۇيقۇسىزلىق ياكى كۆپ ئۇخلاش، نېرۋا ئاجىزلىق، جىنسىي ئاجىزلىق، باشنىڭ يېرىمى ئاغرىش، باش تېلىش، ئۇتۇغاقلىق، ئىشتىھاسىزلىق، مالىخۇلىيا، جۇنۇن، سەرئى، لەقۋا، پالەچ، ئورنىغا سېپىپ يېتىش، ھىستىرىيە ...) پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىكلەرنىڭ ۋاقتىدا ئالدىنى ئالمىغاندا يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ. مېڭىنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلارنىڭ تۈرى ھەرخىل بولغاچقا، ئىشلەتكەندە، كېسەللىك سەۋەبىگە ئاساسەن مۇۋاپىق تاللاپ ئىشلىتىشكە توغرا كېلىدۇ. مېڭىنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلارنىڭ كۆپىنچىلىرىنىڭ تەبىئىتى قۇرۇق ئىسسىق ياكى ھۆل ئىسسىق بولىدۇ. بۇ خىل دورىلار مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ماددا ئالمىشىشىنى ياخشىلاش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش تەسىرىنى بېرىدۇ، بۇ خىل خۇسۇسىيەتتىكى دورىلار مېڭىنى قۇۋۋەتلىگۈچى دورىلار دېيىلىدۇ. مەسىلەن: قوي مېڭىسى، بۇغىئوت يىلتىزى، جەزبۇزار، ياڭاق، ئالتۇن ۋاراق، كۈمۈش ۋاراق، ئەنبەر، قۇندۇز قەھرى، ئىپيار، قۇشقاچ مېڭىسى، لاجىندانە ھىندى، بالەنگو ئۇرۇقى، كەرمان، چاي. ئۈستقۇددۇس، پىستە مېڭىزى، گاۋزىبان ھىندى، بىستىپايانچ، بادەرەنجىبۇيا، تاغ بادەرەنجى بۇيا، ئۇد سەلىب، سېرىق ھېلىلە، لاجۇۋەرد، كۆك چاي، ھەببى بىلسان، ئاسارۇن، ئەفتىمۇن، گاۋزىبان چىنى، ماگنىت تېشى، زۇرۇمبات، تاشقا ئايلانغان سۆڭەك، زەھرەموھرە، ئادەمگىياھ، پاختاك گۆشى، كېۋەز چېچىكى، مارجان، لەئلى، زۇمرەت، ئۆشەنە، سۈمبۇل ھىندى، سازەج ھىندى، مەرۋايىت، دورنەج ئەقرەبى، پەرەنجى مىشىكى، ياقۇت، پەنەرمايە، جىگدە چېچىكى.

قوي مېڭىسى (洋脑 yang nao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Encephalon Caprae [لاتىنچە نامى]

Goat Brain [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ بۇ قوي ئائىلىسىگە تەۋە ھايۋانات قوينىڭ مېڭىسىدىن ئىبارەت.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، مەنىي پەيدا قىلىش، زەھەر قايتۇرۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە ئاجىزلىقى، ئۇنۇتقاقلىق، مەنىي كەملىق، ھەر خىل زەھەرلىنىش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قوينىڭ مېڭىسىنى سىرتتىن باشقا چاپسا، مېڭىنىڭ قۇرغاقلىقىنى يوقىتىدۇ ھەم سەرسامغا شىپا بولىدۇ.

2. قوينىڭ مېڭىسىنى يىرىقلارغا چاپسا، يەرلىك ئورۇننى ياخشىلايدۇ.

3. موينىڭ مېڭىسىنى مۇۋاپىق ھالدا يېسە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، مەنىي پەيدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ ئىشلىتىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] تەستە ھەزىم بولىدۇ، ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پۇدىنە، سىركە.

[ئورۇنباىسارى] باشقا ھايۋانلارنىڭ مېڭىسى.

[چىقىش ئورنى] رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن چىقىدۇ.

بۇغئوت يىلتىزى

(鹿蹄根 lu ti gen)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Radixseu cortex Rhemni utilis

[ئىنگلىزچە نامى] Root or bark of chine seabuck thorn

[تونۇش]

بۇ مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بۇغئوت-
تىنىڭ يىلتىزى بولۇپ، «بۇغئوت يىلتىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

تىنچلاندۇرۇش، نېرۋىنى كۈچەيتىش، جىسمانىي ۋە ئەقلىي كۈچ - قۇۋۋەتنى ئۇرغۇ-
تۇش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نېرۋا ئاجىزلىق، ئۇيقۇسىزلىق، ئىشتىھاسىزلىق، ئىسسىقلىق بولغان باش ئاغرىقى
قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈستقۇددۇس، گاۋزىبان، بىستىپايەج، بۇغئوت يىلتىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەر
بىرىدىن 10 گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە چايلىق دەملەپ ئىچسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا،
ئۇيقۇسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. قارىئورۇك، ئارپىبەدىيان، بۇغئوت يىلتىزى قاتارلىقلارنىڭ ھەر بىرىنى 10
گرامدىن ئېلىپ، قائىدە بويىچە قايناتما تەييارلاپ، ئىككىگە بۆلۈپ، ئەتىگەندە، كەچتە
ئىچسە، ئىشتىھاسىزلىققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

3. بىنەپشە، نېلۇپەر، بۇغئوت يىلتىزى قاتارلىقلارنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ،
چايلىق دەملەپ ئىچسە، باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] بەش مىللىلىتىر.

[زىيانلىق ئەسرى] باش قېيىش پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] زەنجىۋىل.

[ئورۇنباىسارى] ئادەمگىياھ.

[چىقىش ئورنى] تاغلارنىڭ ساپە ۋە نەم جايلىرىدا، ئوتلاقلىرىدا ئۆسىدۇ، كۆپىنچە ئالماي

ۋە تارباغاتاي قاتارلىق جايلاردىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] بۇغىئوت يىلتىزى شەرىپتى.

جەزبۇزار

(银莲花根 yin lian hua gen)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Rhizoma Ane mones dichotomatis

[ئىنگىلىزچە نامى] Dichotomous Ane mone Rhizome

[تونۇش]

بۇ ئېھتىياتلىقلىرى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، جەزبۇزارنىڭ

قۇرۇتۇلغان تۈگۈنسىمان يىلتىزىدىن ئىبارەت بولۇپ، «جەزبۇزار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

دۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، قان تازىلاش، ئىشتىھانى

ئېچىش، قۇرت ئۆلتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

نېرۋا ئاجىزلىق، رېماتىزملىق يۈرەك كېسىلى، قىزىتما كېسەللىكلىرىدىكى ھوشسىز-

لىنىپ جۆيلۈش، غەلۋىرەك، ھەر خىل چاقلار، قىچىشقاق، تەمرەتكە، ئىشتىھاسىزلىق،

تۈتۈمەدە قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈستۈدەدۇس، بادىرەنجى بۇيا، سۈمبۈل، لاچىندانە، جەزبۇزار، سازەج، ئودسەلىب

ھەر بىرى 10 گرامدىن، ئىپار 2 گرام، ھەسەل ئىككى ھەسسە، قانئىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچسە، نېرۋا ئاجىزلىقىغا شىپا بولىدۇ.

2. چىلان، شاھتەررە، سەرسىبىل، جەزبۇزارنى 18 گرامدىن ئېلىپ قايىنتىپ ئىچسە، ھەرخىل تېرە كېسەللىكلەرگە شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] قەۋزىيەت پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۇمبۇل، ھەسەل سۈيى.

[ئورۇنباسارى] ئاسارۇن.

[چىقىش ئورنى] تاغ، دالىلاردا، چاتقاللاردا، ئورمانلىقلار ئارىسىدا ئۆسىدۇ، ئالتاي

ۋە تەڭرى تاغلىرىدىن چىقىدۇ.

ياخاق

(核桃 he tao)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

Semen Juglands [لاتىنچە نامى]

walnut Meat [ئىنگىلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ ياخاق ئائىلىسىدىكى غازاڭ تاشلايدىغان دەرەخ ياڭاڭنىڭ مېغىزى (*Juglans regia*) بولۇپ، مېغىزى شار شەكىللىك، ئىككى پارچىسى بىرىكىپ تۇرىدۇ، پۈرمە ئېرىقچىسى بار، سىرتىنى قوڭۇر رەڭلىك نېپىز پەردىسىمان ئۇرۇق پوستى ئوراپ تۇرىدۇ، تەمى قېرىق، پۇرىقى سۇس، بۇ دەرەخنىڭ مېغىزى «ياخاق مېغىزى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (28).
4 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ياخاق مېغىزىنىڭ تەركىبىدە %40~50 مائىلىق ياغ بار، يەنە %15.4 ئاقسىل، %10 كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، كاروتىن، رىبوفلاۋىن قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك نەسىرى] تەركىبىدە ياڭاق يېغى تۇتقان يېمەكلىكلەرنى ئىتقا بېرىل-
سە، بۇنىڭ بىلەن ئىتنىڭ تەن ئېغىرلىقى تېزلا ئاشىدۇ، قان شىرىپىسى ئاق ئاقسىلى كۆپىيىد-
دۇ.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھ ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ھېسسىي قۇۋۋەتنى ئاشۇرۇش، ئىچىنى يۇمشىتىش،
ئىششىق تارقىتىش، پارقىرىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

باھ ئاجىزلىقى، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۈنۈتقاقلق، قەۋزىيەت، يۆتەل، ھەزىم بۇزۇلۇش
قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ياڭاق مۇرابباسى تەييارلاپ مۇۋاپىق ھالدا ھەسەل بىلەن قوشۇپ يېسە، بۆرەكنى
سەمىرىتىدۇ، باھنى قوزغايدۇ، ئىچىنى يۇمشىتىدۇ، ئۈچىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

2. ياڭاق مېغىزىدا يالانچۇق تەييارلاپ، ھەر كۈنى ئەتىگەن يالاپ بەرسە، يۆتەلگە پايدا
قىلىدۇ.

3. ياڭاقنى سىركىگە چىلاپ يېسە، ئاشقازاننىڭ ئاجىزلىقىنى تۈگىتىدۇ.

4. ياڭاق مېغىزىنىڭ پوستىنى كۆيدۈرۈپ يېسە، بوۋاسىرنىڭ قېنىنى توختىتىدۇ.

5. ياڭاقنىڭ يېلىمىنى يىرىڭلىق چاقىلارغا چاپسا ياكى ئېزىپ ئاغرىق چىشقا باسسا

ئاغرىق توختىتىدۇ.

6. ياڭاق پوستىنى سۇ بىلەن قاينىتىپ ئېغىزنى چايقىسا، چىشنىڭ تۇۋىدىكى ئىششىق-
لارنى تارقىتىدۇ، چىشنى چىڭىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 12 ~ 24 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئانار سۈيى، بىنەپشە.

[ئورۇنباىسارى] ھەببى تۇلخوزرا، چىلغوزا.

[چىقىش ئورنى] ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خوتەن ۋىلايىتىدىن كۆپرەك چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] لوبۇبى كەبىر، لوبۇبى سەغىر.

ئالتۇن ۋاراق

(金箔 jin bo)

[ئەرەبچە نامى] ورق تىپ

[پارسچە نامى] ورق طلا

[ئوردۇچە نامى] سولك ورق

[لاتىنچە نامى] Charta Aurum

[ئىنگىلىزچە نامى] gold foil

[تونۇش]

بۇ سېرىق ئالتۇندىن سوقۇپ تەييارلانغان قەغەزسىمان نېپىز ھالەتتىكى ياپراقچىدىن ئىبارەت بولۇپ، «ئالتۇن ۋاراق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى سېرىق، پارقمراق، جۇلالىقى كېلىدۇ (5.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى]

[غارماكولوگىيەلىك تەسىرى]

[تەبىئىيىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، بەدەننىڭ تەبىئىي ھارارىتىنى ساقلاش، زېھنىنى ئۆتكۈر قىلىش، ماددا ئالمىشىشنى ياخشىلاش، ئۇنتۇغاقلىقنى يوقىتىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە، يۈرەك ۋە جىگەر ئاجىزلىقى، يۈرەك سېلىش، ئۇنتۇغاقلىق، يۈرەك رىتمىسىزلىقى، كۆرۈش كۈچى ئاجىزلىقى، كۆز ياشاڭغىراش، مالخولىيا قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئۈستقۇددۇس، گاۋزىبان، بادىرەنجى بۇيا، لاچىندانە 10 گرامدىن، زەپەر بىر گرام، ھەسەلدىن ئىككى ھەسسە، قائىدە بويىچە مەجۇن تەييارلاپ ئىچسە، مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.
2. مەرۋايىت بىلەن سۈرمىنى مۇۋاپىق مىقداردا ئېلىپ لايىقلاشتۇرۇپ، يۇمشاق سوقۇپ ئالتۇن ۋاراق بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ سالاھىيە قىلىپ كۆزگە تارتسا كۆز ياشاڭغىراشقا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 5 ~ 10 دانە.

[زىيانلىق تەسىرى] سۈيدۈك يولىغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ھەسەل، ئىپار، شاھى بەللۈت.

[ئورۇنباىسارى] ئالتۇن، ياقۇت.

[چىقىش ئورنى] پاكىستاندىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالمىسى] داۋا ئىمشىكى، خېمىرى گاۋزىبان ئەنپىرى، مۇپەررىھى

ياقۇت، خېمىرى ئەبىرىشم، لوپۇبى كەبىر.

كۈمۈش ۋاراق

(银箔 yin bo)

[ئەرەبچە نامى] ورق تقره

[پارسچە نامى] ورق سيم

[ئوردۇچە نامى] پاندىكى ورق

[لاتىنچە نامى] Arbentum Naturale Pre paratum

[ئىنگلىزچە نامى] Silver foil

[تونۇش]

بۇ تەبىئىي كۈمۈشنى سوقۇپ تەييارلانغان قەغەز دەك نېپىز ھالەتتىكى پارچىسى بولۇپ، ئەسلى مەدىنى (native Silver) ياكى «Argenti» دۇر. بۇ مەدەنىنىڭ قەغەزگە يالىتىلغان نېپىز پارچىلىرى «كۈمۈش ۋاراق» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى كۈمۈش رەڭلىك، يەڭگىل پارقىراق كېلىدۇ (6.28 - رەسىم).

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە ئاغرىقى، يۈرەك ئاجىزلىقى، يۈرەك رىتمىسىزلىقى، ھەر خىل ئاشقازان كېسىلى،

كۆز ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. سۈپۈپى سۆلەپ بىلەن بىرگە ھەر كۈنى ئىككى دانىدىن ئىستېمال قىلسا، كۆڭۈلنى

ئاچىدۇ.

2. كۈمۈش ۋاراقنى كۆيدۈرۈلگەن سىماب بىلەن قوشۇپ قوتۇر ۋە قىچىشقا چاپسا، پايدا قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 5 دانە.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۈچەيدە قۇۇقلۇق پەيدا قىلىدۇ.

[ئۈزەتكۈچىسى] كەترا، ھەسەل، بادام مېغىزى.

[ئورۇنپاسارى] كۈمۈشنىڭ داغمال سۈيى ياكى كۈمۈش كۈشتىسى.

[چىقىش ئورنى] ئېلىمىز ۋە چەت ئەللەردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغىنى] خېمىرى گاۋزىبان، داۋائى مىشكى.

ئەنەبەر

(龙涎杏 long xian xiang)

[ئەرەبچە نامى] **مىراشپ**

[پارسچە نامى] **مىر**

[ئوردۇچە نامى] **مىر**

[لاتىنچە نامى] Ambra Grisea

[ئىنگىلىزچە نامى] Ambergris' Grdno Ambra

[تونۇش]

بۇ قارا كىت ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ئىسغىرەم ۋىل ناملىق بىر خىل قارا كىتنىڭ ئۈچەي ئاجراتمىلىرىنىڭ قۇرۇتۇلغان ماددىسىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ «ئەنەبەر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى قوڭۇر رەڭلىك بولۇپ چۈرۈك ھەم يېنىك چاپىنسا شامدەك چىشقا چاپلىشىدۇ، تەمى ئاچچىقراق، خۇش پۇراق كېلىدۇ (7.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئەنەبەرنىڭ تەركىبىدە تەخمىنەن 25% ئەنېبرىن (Anbrein)

بار. يەنە ئۇچۇچان ماي ۋە ئانئورگانىك تۇزلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى:

كىچىك دوزىسى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى قوزغىتىدۇ. چوڭ دوزىسى تورمۇزلايدۇ.

2. نەپەسلىنىش، قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: يۈرەكنى قوزغىتىدۇ،

ئەنەبەر تىنكىتورىسى ئوشقان ۋە ئىتنىڭ كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلگەندە، قان بېسىمىنى ئۆرلىتىدۇ.

3. بالياتقۇغا بولغان تەسىرى: بالياتقۇنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە قوزغىتىدۇ، ھامىلىدار بولغانلار، ھامىلىدار بولمىغانلارغا قارىغاندا تېخىمۇ سەزگۈر كېلىدۇ.

4. باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى: ئەنەبەر تىنكىتورىسىنىڭ سۈيۈقلاندۈرۈلگىنى تەجرىبە نەتىجىسىدە چوڭ ئۈچەي تاپاچە باكتېرىيىسىنى تومۇزلايدۇ، بۇنىڭ ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى پىنىل بوکازولدىن كۈچلۈك.

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك ۋە باھنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، تەبىئىي ھارارەتنى ساقلاش، پەي، مۇسكۇللارنى چىڭىتىش، زېھنىنى ئۆتكۈرلەشتۈرۈش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە، نېرۋا ۋە يۈرەك كېسەللىرى، بولۇپمۇ يۈرەك قوزغىلىش، يۈرەك ۋە نېرۋا ئاجىزلىقى، بوغۇم ئاغرىقى ئومۇمىي بەدەن سوۋۇپ كېتىش، باھ ئاجىزلىقى، بېھوشلۇق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئەنەبەرنى نوقۇت چوڭلۇقىدا ئېلىپ، يېنىدا ساقلاپ پۇراپ بەرسە، يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەيدۇ، نېرۋىنى ياخشىلايدۇ.

2. ئىپار بىر گرام، ئەنەبەر ئىككى گرام، پەنەرمایە 10 گرام، سۆلەپ مىسىرى 20 گرام، خولىنجان 10 گرام، مەستىكى بەش گرامدىن، سوقۇپ ھەب تەييارلاپ، كۈندە بىر ۋاخ ئىككى دانىدىن ئىچسە، سۈرئىتى ئىنزالغا شىپا بولىدۇ. نېرۋىنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئۈستۈددۇس 10 گرام، بىستىپايەچ 10 گرام، ئەنەبەر ئىككى گرام، ئىپار بىر گرام، قۇندۇز قەھرى ئىككى گرام، زەپەر ئىككى گرام، ھەسەلدىن 60 گرام، مەجۈن تەييارلاپ ئىستېمال قىلىپ بەرسە، زېھنىنى ئۆتكۈرلەشتۈرىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.1 ~ 0.3 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] جىگەر ۋە ئۈچەيگە زىيان قىلىدۇ.

[نۈزەتكۈچىسى] ئەرەب يېلىمى، تاباشىر.

[ئورۇنباسارى] ئىپار، زەپەر.

[چىقىش ئورنى] شەرقىي دېڭىز ۋە جەنۇبىي ئوكيانلاردىن چىقىدۇ ھەم ئامېرىكا، ياپونىيە، بېنگال، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىن چىقىدۇ.
 [پىششىق دورا ياسالمىسى] جاۋارش ئەنپەر، داۋائى مىشىكى.

قۇندۇز قەھرى (海狸象 hai li xiang)

[ئەرەبچە نامى] جىدىيىتر
 [پارسچە نامى] آڭىك آڭى
 [ئوردۇچە نامى] جىدىيىتر
 [لاتىنچە نامى] Castoreum
 [ئىنگلىزچە نامى] Castor
 [تونۇش]

بۇ قۇندۇزلار ئائىلىسىدىكى ھايۋانات ياۋروپا قامىسى (Castor fiber Linnacus) ياكى كانادا چوڭ قامىسىنىڭ پۇراقلىق ئۇرۇق خالتىسىنىڭ ئاجرايمىسى بولۇپ، بۇ ھايۋاننىڭ مۇشۇ پۇراقلىق ئۇرۇق خالتا ئاجرايمىسى «قۇندۇز قەھرى» ياكى «جۈندەبدەستۇر» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى قىزىلغا مايىل قوڭۇر، تەمى ئاچچىق، خۇش پۇراق، بىر ئاز بەزلەشكە كېلىدۇ (8.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] قۇندۇز قەھرىنىڭ تەركىبىدە كاستورىن (Castorin) بار، بۇ ئاساسلىقى كاستورامىن (Castoramin)، بېنزول ئالكوهول (Benzyl-Alcohol)، ئاتسىدوم بېنزوئىكوم (Acid Benzuic) قاتارلىق 18 خىل بىرىكمىلەردىن ئىبارەت.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بۇ قوزغاتقۇچى، تىنچلاندۇرغۇچى، سىپازما قايتۇرغۇچى ۋە ھەيز ماغدۇرغۇچى دورا بولۇپ، بۇنىڭ ھەرخىل ياسالمىلىرىنىڭ نېرۋا كېسەللىكلىرىنى داۋالاش ئۈنۈمى يۇقىرى.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك، باھ ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سىپازم بوشىتىش، قۇرۇتۇش، قىزىتىش، پەيلەرنى چىڭىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مالخوليا، ھىستېرىيە، ئۇيغۇسىزلىق، پالەج، لەقۇا، ئىستىرخا، چوڭ بوغۇم ئاغرىدۇ. قى (مۇپاسىل)، سەرئى، جىنسىي ئاجىزلىق، باش ئاغرىقى، ھەيىن تۇتۇلۇش، نېرۋا ئاجىزلىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. 30 گرام قۇندۇز قەھرىنى سالاھىيە قىلىپ، 100 مىللىلىتىر زەيتۇن يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، 5-7 كۈن ئاپتاپتا قويۇپ، پالەج، لەقۇا، ئىستىرخا، مۇپاسىلغا چېپىپ بەرسە ياخشى مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. تۇخۇم سېرىقى 3 دانە، سۆڭلەپ، جۆز، قۇندۇز قەھرى، زەنجۈل، ئاقسۇرەھا 10 گرامدىن؛ قائىدە بويىچە تالغان قىلىپ ئىچسە، بۆرەك، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

3. ئودسەلىب، قۇندۇز قەھرى، ئاسارۇن 10 گرامدىن، ناۋات 7 گرام، قائىدە بويىچە تالغان قىلىپ ئىچسە، ئۇنۇتقاقلققا شىپا بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 0.5 ~ 1 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[ئۆزەتكۈچىسى] بىنەپشە شەرىپىتى، ئىرقى گۈل.

[ئورۇنباىسارى] ئىپار، ئەنەبەر، زەپەر.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭدىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] لوبۇبى كەبىر، مەجۇنى سۆڭلەپ، خېمىرى مەرۋايت.

ئىپار

(麝香 she xiang)

[ئەرەبچە نامى] مك

[پارسچە نامى] مك

[ئوردۇچە نامى] كىتورى

[لاتىنچە نامى] Moschus

[ئىنگلىزچە نامى] Forest musk

[تونۇش]

بۇ بۇغا ئائىلىسىدىكى ھايۋان ئىپار كېيىكىنىڭ ئەرلىك جىنسىي پۇراقلىق بەز خالتىسىدۇ.

نىڭ قۇرۇتۇلغان سۇيۇقلۇقى بولۇپ، «ئىپار» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. رەڭگى قىزىلغا مايىل قوڭۇر، تەمى ئاچچىق - چۈچۈك، پۇرىقى خۇش پۇراق، سەل مايلاشراق (9.28 رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئىپار تەركىبىدە تەخمىنەن %23~15 سۇ، كۈل ماددىسى بار ھەم ئازوتلۇق بىرىكمىلەردىكى ئازوتنىڭ مىقدارى تەخمىنەن %9 كېلىدۇ، يەنە خولېستېرول، يىرىك تالا، ماي كىسلاتاسى، ئىپار كىتونى (Mocone)، موسكو پىرىدىن (Muscopyridine)، قۇرۇتۇلغان ئىپارنىڭ تەركىبىدە ئادەتتە %50~70 سۇلۇق ئېرىتمە، %1~15 ئىسپىرتلىق ئېرىتمە بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] 1. مەركىزىي نېرۋا سېستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كىچىك دوزىسى مەركىزىي نېرۋا سېستېمىسىنى قوزغىتىدۇ. چوڭ دوزىسى تورمۇزلايدۇ. 2. نەپەسلىنىش، قان ئايلىنىش سېستېمىسىغا بولغان تەسىرى: ئىپار يۈرەكنى قوزغىتىدۇ، ئىپار تىنكىتورسى توشقان ۋە ئىتنىڭ كۆك قان تومۇرىغا كىرگۈزۈلگەندە، قان بېسىمىنى ئۆزلىتىدۇ. نەپەس قېتىمىنى كۈچەيتىدۇ. 3. بالىياتقۇغا بولغان تەسىرى: ئىپار بالىياتقۇنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە قوزغىتىدۇ، ھامىلىدار بولغانلاردا ھامىلىدار بولمىغانلارغا قارىغاندا تېخىمۇ سەزگۈر كېلىدۇ. 4. باكتېرىيەگە قارشى تۇرۇش، ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى: ئىپار تىنكىتورسىنىڭ سۇيۇقلاندۇرۇلغىنى تەجرىبە نەتىجىسىدە چوڭ ئۈچەي تايماچە باكتېرىيىسى، ئالتۇن رەڭلىك ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېرىيىسىنى تورمۇزلايدۇ، بۇنىڭ ياللۇغ قايتۇرۇش تەسىرى لىنىپىل بوتازولدىن كۈچلۈك.

[تەبىئىيىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ئىسسىق، ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق. [خۇسۇسىيىتى]

كۆڭۈلنى خۇشال قىلىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، تەبىئىي ھارارەتنى كۈچەيتىش، ئىچكى ۋە تاشقى سەزگۈ قۇۋۋەتلەرنى قوزغىتىش، تەبىئەتنى يۇمشىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، سىپازما قايتۇرۇش، باھنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك ۋە مېڭە ئاجىزلىقى، يۈرەك قوزغىلىش، مالىخولىيا، سەرئى، ھىستېرىيە، تەشەننۇج، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئۈنۈنقاچلىق، پالەچ، لەقۋا، بېھوشلۇق، رەئىشە، كۆكپۈتەل، پەي ۋە نېرۋا كېسەللىكلىرى، باش ئاغرىقى، جىنسىي ئاجىزلىق قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. ئىپارنى پۇرسا، مېڭىدىن كېلىدىغان سۈنى توختىتىدۇ ۋە ھوشىدىن كېتىشنى تۈزىتىدۇ، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. 1 گرام ئىپارنى يېنىدا ساقلاپ پۇراپ بەرسە، يۈرەك ۋە مېڭىگە خوش پۇراق كەلتۈرىدۇ، نېرۋىنى ياخشىلايدۇ، زۇكامنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.
3. زەيتۇندىن يېغى 50 مىللىلىتىر، قۇندۇز قەھرىدىن 10 گرام، ئاقىرقەرھابەش گرام، ئىپاردىن بىر گرامدىن ئېلىپ ئايرىم سالاھە قىلىپ، ياغقا ئارىلاشتۇرۇپ يەرلىك ئورۇنغا چېپىپ بەرسە، پالەچ، لەقۋا، ئىستىرخا، سەرئى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ. [ئىشلىتىش مىقدارى] 125 ~ 250 مىللىگرام.
- [زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.
- [تۈزەتكۈچىسى] ئەينۇلا، نېلۇپەر، قىزىلگۈل.
- [ئورۇنىاسارى] قۇندۇزقەھرى، سازەچ ھىندى.
- [چىقىش ئورنى] جۇڭگو، نىپال، بېرما، رۇسىيە، ۋېيتنام، ھىندىستان قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.
- [پىششىق دورا ياسالغۇسى] داۋائىمىشكى، جاۋارش مىشكى، خېمىرى گاۋزىبان.

قۇشقاچ مېڭىسى

(麻雀脑 ma que nao)

[ئەرەبچە نامى] دماغ الحافىر

[پارسچە نامى] دماغ بېگىك

[ئوردۇچە نامى] بىر يېرىك دماغ

[لاتىنچە نامى] Encephalon passeris

[ئىنگلىزچە نامى] brain of spadger

[تونۇش]

بۇ ھەممىگە تونۇش بولغان مەشھۇر ئاق قۇشقاچ (Steneger Passer montanus saturatus) بولۇپ، بۇ قۇشنىڭ قۇرۇتۇلغان مېڭىسى «قۇشقاچ مېڭىسى» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئاققۇچ كۈل رەڭ، پارقىراق، تەمى تېتىقسىز، سەل بېلىق پۇرىقى بار (10.28 - رەسىم). [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

بەدەننى قىزىتىش، سەمىرىتىش، باھنى قوزغاش، مەنىيىنى كۆپەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى

توختىتىش، بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

پالەچ، ئىستىرخا، پۇت - قول قولۇشۇش، ھەر خىل بۆرەك ئاجىزلىقى، باھ ئاجىزلىقى، تولا چۈش كۆرۈش، تۇغماسلىق، قۇلاق گاسلىقى قاتارلىق كېسەللىكلەرگە ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. قۇشقاچ مېڭىسىنى ياغ بىلەن قورۇپ ئىستېمال قىلسا، پالەچ، ئىستىرخا، ھەر خىل جىگەر كېسىلى، يىرقان، بۆرەك ۋە باھ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. قۇشقاچ تۇخۇم سېرىقىنى زەيتۇن يېغى بىلەن بىرگە قورۇپ يەپ بەرسە، مەنى كۆپەيتىدۇ، باھنى قۇۋۋەتلەيدۇ.
3. قۇشقاچ مېڭىسىنى زەپەر بىلەن قوشۇپ پەرىجىگە ھومۇل قىلسا، تۇغمىغان ئاياللار ھامىلىدار بولىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] ئەھۋالغا قاراپ بېرىلىدۇ.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىق مىزاج كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] ئانار، غورا سۈيى.

[ئورۇنباشارى] كەپتەر مېڭىسى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدىن تېپىلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماسى] مەجۇنى لوبۇبى كەبىر.

لاچىندانە ھىندى

(印度豆蔻 yin du dou kou)

[ئەرەبچە نامى] قاقلىق مىڭار

[پارسچە نامى] پىلىلوا

[ئوردۇچە نامى] اللھى قورد

[لاتىنچە نامى] Fructus Elettariae Majoris

[ئىنگلىزچە نامى] Indian Cardamom Fruit

[تونۇش]

بۇ زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك لاچىندانە (Elettaria Cardamomum Maton) بولۇپ، غوزا مېۋىسى يۇمىلاق، رەڭگى دەسلەپ كۆك، پىشقانسىمۇ

سېرىققا مايىل بولىدۇ، خۇش پۇراق، تەمى بىر ئاز ئاچچىق، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ قۇرۇتۇلغان مېۋىسى «لاچىندانە» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (11.28 - رەسىم).
[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش؛ ئېغىزنى خۇشبو ي قىلىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ھەزىمنى ياخشىلاش، يەل تارقىتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، ئاغرىق پەسەيتىش.
[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

جىگەر ئاجىزلىقى، مېڭە ئاجىزلىقى، ئېغىز پۇراش، قورساق ئېسىلىش، ھەزىم بۇزۇلۇش، قورساق ئاغرىقى، كۆڭۈل ئېلىشىش، ھەزىم ئاجىزلىقى، يۈرەك ئاجىزلىقى، ھېق تۇتۇش، سوغۇقتىن بولغان يۈرەك چالاڭغۇراش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. لاچىندانە ھىندى بەش گرام، پىلىپىل ئۈچ گرام، قائىدە بويىچە سوقۇپ بۇرۇنغا پۈركۈسە، چۈشكۈرتۈپ، سوغۇقتىن بولغان باش ئاغرىقىغا مەنپەئەت قىلىدۇ.
2. 10 گرام لاچىندانە ھىندىنى گۈلاب بىلەن قاينىتىپ، سۈيىنى سىركەنچىۋىل بىلەن ئىچسە، جىگەر توسۇلۇشقا مەنپەئەت قىلىدۇ.
3. سۈمبۇل ھىندى، گاۋزىبان، ئۈستقۇددۇس ئۈچ گرامدىن، لاچىندانە ھىندى، رەيھان ئۇرۇقى ئالتە گرامدىن، قائىدە بويىچە چايلىق قىلىپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

4. قارمۇچ، پىلىپىل، زەنجىۋىل، لاچىندانە ھىندى 10 گرامدىن، بەدىيان 5 گرام، قائىدە بويىچە چايلىق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەپ، يەل تارقىتىدۇ.
[ئىشلىتىش مىقدارى] 1~10 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] كۆكرەك ۋە ئۆپكەگە قۇرۇقلۇق يەتكۈزىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] كەترا، تاباشىر.

[ئورۇنباىسارى] لاچىندانە، كاۋاۋىچىن.

[چىقىش ئورنى] سىرلانكا، ھىندىنومىيە، ھىندىستان، قاتارلىق جايلاردىن چىقىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالغۇسى] داۋائى مىشكى، جاۋارش ئەنەبەر.

بالەنگو ئۇرۇقى

(紫苏子 zi su zi)

[ئەرەبچە نامى] برالالا

[پارسچە نامى] تخم بانگو

[ئوردۇچە نامى] بالنگو چ

[لاتىنچە نامى] Fructus Perillae Argutae

[ئىنگلىزچە نامى] Cultivated Purple Perilla Fruit

[تونۇش]

بۇ كالىپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق بامان غوللۇق ئۆسۈملۈك پۈرۈلمە ۋە ئۆچلۈق پۈرۈلمە يوپۇرماقلىق بالەنگو (بىر خىل رەيھان) نىڭ ئۇرۇقىدىن ئىبارەت بولۇپ، «بالەنگو» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ. قۇرۇتۇلغان ئۇرۇقى تۇخۇم شەكىللىك ياكى يۇمىلاق شار شەكىللىك بولۇپ، رەڭگى قارا، پارىراق كېلىدۇ، تەمى سەل تاتلىق، پۇراقلىق كېلىدۇ (12.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] ئۇرۇقنىڭ تەركىبىدە مايلىق ياغ (%45.30) ۋە ۋىتامىن B₁ قاتارلىقلار بار. غول يوپۇرماقنىڭ تەركىبىدە ئۇچۇچان ماي بولىدۇ. ماينىڭ ئاساسى تەركىبى پېرىل ئالدىھىدى (Perillaldehyde) ھەم %40~55 ئالاھىدە، پۇراقلىق ئۇچۇچان ماي لىمونىن (Limonene) قاتارلىقلار بار. يەن پېرىلانېن (Perillanin)، ئورگىنىن (Organin)، ئادېنىن (Adenine) قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] بالەنگودىن تەييارلانغان سۇيۇقلۇق ئاشقازاننى قىزىتىش ئارقىلىق ھەزىم قىلىشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئاشقازان - ئۈچەينىڭ ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ. كاناي شاخچىلىرىنىڭ شىللىق پەردىسىدىكى ئاجراتما ماددىلارنى ئازايتىدۇ. تارتىشىشنى بوشاشتۇرىدۇ.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئىششىق ۋە يىل تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك رىتمىسىزلىقى، يۈرەك ئاجىزلىقى، ئۆتكۈر ئۇسسۇزلۇق، يۆتەل، ھەر خىل

تەپ، بەزگەك، ئىچى سۈرۈش، تولغاق، ئۈچەي جاراھىتى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.
[ئىشلىتىش ئۆسۈلى]

1. بالەنگودىن شەربەت تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، ئۇيقۇسىزلىق ۋە ئىپتىھان ئاجىزلىققا شىپا بولىدۇ.

2. بالەنگو ئۇرۇقى، زەپھان ئۇرۇقى، ئودسەلىب، سۈمبۇل، لاچىنداندىن 10 گرامم تەن ئېلىپ، چايلق تەييارلاپ ئىچىپ بەرسە، مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەيدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 5 گرامم.

[زىيانلىق تەسىرى] ئاشقازانغا زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] پىننە، بەدىيان، زىرە.

[ئورۇنباىسارى] رەپھان ئۇرۇقى.

[چىقىش ئورنى] شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ كۆپلىگەن يەرلىرىدە تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

[پىششىق دورا ياسالماىسى] سۇپۇپى تىيىن.

كەرمان

(远志 yang zhi)

[ئەرەبچە نامى]

[پارسچە نامى]

[ئوردۇچە نامى]

[لاتىنچە نامى] Radix Palygalae

[ئىنگلىزچە نامى] Thinleaf Milkwort Root

[تونۇش]

بۇ كەرمان ئائىلىسىدىكى ئېگىزلىكى 15 ~ 40 سانتىمېتىر ئۆسىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك كەرمان بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى ۋە پۈتۈن چۆپى «كەرمان» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (13.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] كەرمان تەركىبىدە سوپۇن گلۇكوزىدى، پولگالتول (كەرمان ئالكوهولى) (Poligalitol)، N - ئاتسىتىل گلۇكوزامىن (N-acetylgluco samine)، ئالكالوئىد تىنودىسىنى (كەرمان ئىشقارى) (Alka loid-Tenudine)، ياغ، سىمولا قاتارلىقلار بار.

[فارماكولوگىيىلىك تەسىرى] ياللۇغ قايتۇرۇش، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنى غىدىقلاش، قان تومۇرلاردىكى تۇرۇپ قالغان قان نوپىسىنى ئېرىتىش رولى بار.

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتىنى ياخشىلاش، بەلغەم بوشىتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

يۈرەك ۋە مېڭا ئاجىزلىقى، يۈرەك سېلىش، ئۈنۈتقاقلق، يۆتەل، بەلغەم تۈكۈرۈش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

1. كەرمان، ئېگىر، ئارچا ئۇرۇقىدىن 12 گرامدىن ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۈرەك سېلىپ، بىئارام بولۇش ۋە ئۈنۈتقاقلققا مەنپەئەت قىلىدۇ.

2. كەرمان، قوڭغۇراقگۈل 12 گرامدىن، سوغىگۈلدىن 8 گرام ئېلىپ قاينىتىپ ئىچسە، يۆتەل ۋە بەلغەم تۈكۈرۈشكە مەنپەئەت قىلىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 4 ~ 12 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئىسسىقچان كىشىلەرگە زىيان قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] بىنەپشە.

[ئورۇنباستۇرغۇسى] ئودسەلىپ، مەرزەنجۇش.

[چىقىش ئورنى] كۈنگەي تاغ باغرى، شەمشادلىق ئورمانلىقلاردا ئۆسىدۇ.

چاي

(茶叶 cha ye)

[ئەرەبچە نامى] ااي سيني

[پارسچە نامى] پاي تاي

[ئوردۇچە نامى] پاي تاي

Folium Gemmae Camelliae Sinensis [لاتىنچە نامى]

leaf-bud Thea [ئىنگلىزچە نامى]

[تونۇش]

بۇ چاي ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكرىپ تۇرىدىغان چاتقال ياكى ئۆسۈملۈك دەرەخ چاينىڭ

بىخ يوپۇرمىقىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ بىخ يوپۇرمىقى ياكى پىششىقلاپ ئىشلەنگەندىن كېيىنكى مەھسۇلاتى تېبابىتىمىز ۋە خەلق ئارىسىدا «چاي» نامىدا دورىغا ئىشلىتىلىدۇ (14.28 - رەسىم).

[خىمىيەلىك تەركىبى] چاي تەركىبىدە %5~1 كوففىئىن (caffeine)، تىئوبىرئىن (Theobromine)، تىئوفىللىن (theophylline)، كسانتىن (xanthine)، تاننىن ۋە Vite بار.

1. [فارماكولوگىيەلىك تەسىرى] مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كوففىئىن ئالىي نېرۋا مەركىزىنى قوزغىتىدۇ.

2. قان ئايلىنىش سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى: كوففىئىن، تىئوفىللىن، بىۋاسىتە يۈرەكنى قوزغىتىدۇ، تاجسىمان قان تومۇرنى كېڭەيتىدۇ.

3. سىلىق مۇسكۇللارغا بولغان تەسىرى: سىلىق مۇسكۇللارنى بوشاشتۇرىدۇ.

4. تىئوفىللىن يۈرەك كانالچىلىرىنىڭ قايتا سۈمۈرۈشىنى تورمۇزلاپ، سۈيدۈك ھەيدەيدۇ.

5. چاي دەملەمىسى ياكى قايناتمىسى تەجرىبە نەيچىسىدە ھەر خىل تولغاق تاياقچە باكتېرىيىلىرىنى تورمۇزلاش تەسىرىگە ئىگە.

6. چاي تەركىبىدىكى تاننىن ماددىسىنىڭ ئاشقازان، ئۈچەينى قورۇش تەسىرى بار. [تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەپ، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، قىزىتما پەسەيتىش، ھەزىمىنى ياخشىلاش، توسالغۇلارنى ئېچىش، تەرلىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ئۈسۈزلۈقنى پەسەيتىش.

[ئىشلىتىلىدىغان كېسەللىكلەر]

مېڭە ۋە يۈرەك كېسەللىكلىرى، يۈرەك رىتىمىسىزلىقى (خەفەقان)، يۆتەل، زىققە، كۆزگە سۇ چۈشۈش، سۈيدۈك تۇتۇلۇش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

[ئىشلىتىش ئۇسۇلى]

چاي تىرىپىنى پىشۇرۇپ، يەرلىك ئورۇننى ياغلاپ بەرسە، قاتتىق ئىششىقلارنى تارقىتىدۇ.

دۇ، بوۋاسىرنىڭ ئاغرىقىنى توختىتىدۇ.

[ئىشلىتىش مىقدارى] 3 ~ 6 گرام.

[زىيانلىق تەسىرى] ئۇيقۇنى قاچۇرىدۇ، قۇرۇقلۇق پەيدا قىلىدۇ.

[تۈزەتكۈچىسى] سۈت، شېكەر.

[ئورۇنباىسارى] قەھۋە.

[چىقىش ئورنى] ئەسلىدە ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىدىن چىقاتتى، ھازىر ئوتتۇرا

ۋە غەربىي جەنۇبىي جۇڭگو، ھىندىستان، نىپال ۋە ياۋروپا قاتارلىق ئەللەردىن چىقىدۇ.

① گۈستقۇددۇس

(薰衣草 xun yi cao)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەربىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، رەئىس ئەزالارنى

قۇۋۋەتلەش، مېڭىنى تازىلاش، پەي - نېرۋىلارنى قوزغىتىش، بەدەننى قۇۋۋەتلەش، ماددىلار -

نى تارقىتىش، بەلغەم بوشىتىش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، يەل ھىدەش.

② پىستە مېغىزى

(阿月浑子 a yue hui zi)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك، باھ، بۆرەك ۋە ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش؛ توسالغۇلارنى ئېچىش،

سۈت ۋە مەنىي كۆپەيتىش، بەدەننى سەمرىتىش، ئۇيقۇ كەلتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

① تەپسىلاتى 3 - باب § 3 غا قاراڭ

② تەپسىلاتى 38 - بابقا قاراڭ

گاۋزبان ھىندى ① (琉璃苣 liu li ju)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، كۆڭۈلنى ئېچىش، رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش، ئىچىنى يۇمشىتىش، غەيرىي تەبىئىي بەلغەم، سەپرا، سەۋدا خىلىتلىرىنى پىشۇرۇش، ئۇسسۇزلۇقنى پەسەيتىش، يۆتەل توختىتىش، قىزىتمىنى پەسەيتىش.

بىستىپايەنج ②

(水龙骨 shui long gu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي بەلغەم ۋە سەۋدا خىلىتلىرىنى پىشۇرۇش، سۈرۈش، مېڭە، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، قان تازىلاش.

بادرەنجى بۇيا چىنى ③

(香青兰 xiang qing lan)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ھەزىمگە ياردەم بېرىش، تىنچلاندۇرۇش، يۆتەل توختىتىش، مېڭە، يۈرەك ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش.

- ① تەپسىلاتى 3 - باب § 3 غا قاراڭ
 ② تەپسىلاتى 3 - باب § 3 غا قاراڭ
 ③ تەپسىلاتى 3 - باب § 3 غا قاراڭ

تاغ بادرەنجى بۇيىسى^①

(益母草 yi mu cao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۈرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، ياللۇغ قايتۇرۇش، ئىششىق ياندۇرۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئۇد سەلب^②

(赤芍 chi shao)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى پىشۇرۇش، يۈرەك، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، توسالغۇلارنى ئېچىش، ئىششىق تارقىتىش، پارقىرىتىش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش.

سېرىق ھېلىلە^③

(诃子 he zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەپرا، بەلغەم، سەۋدا خىلىتىنى سۈرۈش؛ مېڭە، كۆز ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، قان تازىلاش.

-
- ① تەپىسلاتى 3 - باب § 3 غا قارالغ
 ② تەپىسلاتى 3 - باب § 3 غا قارالغ
 ③ تەپىسلاتى 4 - باب § 1 غا قارالغ

لاجۇۋەرد^① (青金石)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

غەيرىي تەبىئىي سەۋدا، بەلغەم خىلىتىنى سۈرۈش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، غەم - ئەندىشىنى يوقىتىش، قويۇق گازلارنى يوقىتىش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، ھەيز ۋە سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، داغ سەپكۈن يوقىتىش، قان توختىتىش، قۇرۇتۇش، قورۇش.

كۆك چاي^② (绿茶 lu cha)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

ئۈسسۈزلۈك پەسەيتىش، ھارارەت پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، سۈيدۈك ھەيدەش، مېڭە، يۈرەك نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش.

ھەبىي بىلسان^③

(麦加香脂树子 mai jia xiang zhi shu zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، قاننى جانلاندۇرۇش، مېڭىنى تازىلاش، بەلغەم بوشىتىش، نېرۋىنى قوزغىتىش، ھەزىمنى ياخشىلاش،

① تەپسىلاتى 4 - باب § 3 غا قاراڭ
② تەپسىلاتى 1 - باب § 2 غا قاراڭ
③ تەپسىلاتى 9 - بابقا قاراڭ

ھۆللۈكنى قۇرۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش، سۈيدۈك، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش.

ئاسارۇن^①

(细辛 xi xin)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، غەيرىي تەبىئىي بەلخەم خىلىتىنى تەڭشەش، ماددىلارنى يۇمشىتىش، تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، بۆرەك، جىگەر، ئال ۋە پەيلەرنى قۇۋۋەتلەش، مېڭە ۋە ئاشقازاننى تازىلاش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

ئەفسەنتىن^②

(苦艾 ku ai)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

توسالغۇلارنى ئېچىش، مېڭە، جىگەر، ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، ئىششىق ياندۇرۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، قۇرت ئۆلتۈرۈش.

گاۋزبان چىنى^③

(倒提壶 dao ti hu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

قىزىتما قايتۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي سەۋدا خىلىتىنى، قۇرۇق سوغۇق كەيپىياتنى

① تەپىلاتى 9 - بايقا قارالغۇ

② تەپىلاتى 9 - بايقا قارالغۇ

③ تەپىلاتى 12 - بايقا قارالغۇ

تەڭشەش، مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، يۆتەل توختىتىش، ياللۇغ قاينۇرۇش، ئۆپكەنى سىلىقلاشتۇرۇش، قان توختىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش.

① ماگنت تېشى

(磁石 ci shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

تاش پارچىلاش، مېڭە، جىگەر، ئۆپكەنى قۇۋۋەتلەش، ئاغرىق پەسەيتىش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، قان توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، جاراھەت ئېغىزلىرىنى پۈتتۈرۈش، ئاق خۇن ۋە ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، جىگەر ۋە تالنى قۇۋۋەتلەش، تۇغۇتنى ئاسانلاشتۇرۇش.

② زۇرۇمبات

(郁金 yu jin)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، ئاشقازان، باھ ۋە پەينى قۇۋۋەتلەش؛ توسالغۇلارنى ئېچىش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئىشتىھانى ئېچىش، يەل تارقىتىش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، بەدەننى سەمرىتىش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋان قىلىش.

③ تاشقا ئايلانغان سۆڭەك

(龙骨 long gu)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.

① تەپسىلاتى 14 - بايقا قارالڭ

② تەپسىلاتى 29 - بايقا قارالڭ

③ تەپسىلاتى 24 - بايقا قارالڭ

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى تىنچلاندۇرۇش، كۆپ تەرلەشنى توختىتىش، مەنىنى تىزگىنلەش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، تۇتۇش، جاراھەت ۋە يارا ئېغىزلىرىنى قۇرۇ-تۇش، گۆش ئۈندۈرۈش.

① زەھرە موھرە

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

زەھرە قايتۇرۇش؛ يۈرەك، مېڭە، جىگەر قاتارلىق رەئىس ئەزالارنى قۇۋۋەتلەش؛ باھنى قوزغاش، ۋابانىڭ ئالدىنى ئېلىش، مەنى تۇتۇش، بۆرەك ۋە ئالنى قۇۋۋەتلەش، ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش، قان توختىتىش.

② ئادەمگىياھ

(人參 ren shen)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

«تەبىئەت» نى، مېڭە، باھنى قۇۋۋەتلەش؛ قان كۆپەيتىش، خىلىت ھاسىل قىلىش، تىنچلاندۇرۇش، زېھنى قۇۋۋىتىشنى ئاشۇرۇش، ئال ۋە ئۆپكىنى قۇۋۋەتلەش؛ ئارتۇق ھۆلۈك-نى قۇرۇتۇش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، ئۇيغۇ كەلتۈرۈش.

③ پاختەك گۆشى

(斑鸠肉 ban jiu rou)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

-
- ① تەپسىلاتى 26 - بابقا قاراڭ
② تەپسىلاتى 27 - بابقا قاراڭ
③ تەپسىلاتى 27 - بابقا قاراڭ

[خۇسۇسىيىتى]

يەللەرنى تارقىتىش، توسالغۇلارنى ئېچىش، باھنى قۇۋۋەتلەش، زەھەن قايتۇرۇش، يىرىك توختىتىش.

① كېۋەز چېچىكى

(棉花花 mian hua hua)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە ھۆل ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، ھەر خىل نېرۋا كېسەللىكلىرى، ۋەسۋەسچىلىك.

② مارجان

(珊瑚 shan hu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، جىگەر ۋە ئاشقازاننى قۇۋۋەتلەش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، كۆڭۈلنى ئېچىش، ئومۇمىي بەدەننى قۇۋۋەتلەش، قان توختىتىش، ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش.

③ لەئلى

(喇子 la zi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق سوغۇق.

[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە ۋە نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، قان توختىتىش.

① تەبىئىياتى 29 - بايقا قاراك

② تەبىئىياتى 29 - بايقا قاراك

③ تەبىئىياتى 29 - بايقا قاراك

زۇمرەت^①

(纯绿宝石 chun lu bao shi)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق، ئىككىنچى دەرىجىدە سوغۇق.
[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، جىگەر ۋە بۆرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلنى خۇش قىلىش، كۆزنى قۇۋۋەتلەش، ئارتۇق ھۆلۈكلەرنى قۇرۇتۇش، قان توختىتىش، جاراھەت پۈتتۈرۈش، ئىچى سۇرۇشنى توختىتىش، زەھەر قايتۇرۇش.

ئۆشە^②

(松萝 song luo)

[تەبىئىتى] بىرىنچى دەرىجىدە، قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، ئاشقازان، جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش.

سۇنبۇل ھىندى^③

(毛甘松 mao gan song)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
[خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، مېڭە، باھ ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، توسالغۇلارنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، بەدەننى قىزىتىش، پەي ۋە نېرۋىلارنى قۇۋۋەتلەش، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، غەيرىي تەبىئىي خىلىتلارنى تازىلاش، بەتبۇيۇقنى يوقىتىش، چاچ ئۆستۈرۈش، چاچ قارايتىش، چىرايىنى گۈزەللەشتۈرۈش، سۈيدۈك ۋە ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش.

-
- ① تەبىئىتى 29 - بابقا قاراڭ
② تەبىئىتى 29 - بابقا قاراڭ
③ تەبىئىتى 29 - بابقا قاراڭ

سازەج ھىندى^①
 (三条筋 san tiao jin)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

ئاشقازان، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلنى خۇشال قىلىش، ئۈچەيدىكى يەللەر-
 نى تارقىتىش، سۈيدۈك ھەيدەش، ھەيزنى راۋانلاشتۇرۇش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش،
 ئېغىزدىكى بەتبۇيۇقنى يوقىتىش.

مەرۋايىت^②
 (珍珠 zhen zhu)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇق سوغۇق.
 [خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، كەڭزۇلنى ئېچىش، قۇۋۋەتلەش، نېرۋىنى قۇۋۋەتلەش،
 قان توختىتىش، تۇتۇش، كۆرۈش قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش، قاننى تازىلاش.

دۈرنەج ئەقرەبى^③
 (印度多榔菊 yin du duo lang ju)

[تەبىئىتى] ئۈچىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.
 [خۇسۇسىيىتى]

يۈرەك، ئاشقازان، جىگەر، پەي ۋە نېرىپنى قۇۋۋەتلەش؛ قىزىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكنى
 قۇرۇتۇش، يەلنى تارقىتىش، ئاغرىق پەسەيتىش، ھامىلىنى ساقلاش، زەھەر قايتۇرۇش.

① تەپسىلاتى 29 - بايقا قاراڭ
 ② تەپسىلاتى 29 - بايقا قاراڭ
 ③ تەپسىلاتى 29 - بايقا قاراڭ

پەرەنجىمىشكى^①

(丁香罗勒 ding xiang luo le)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، يۈرەك، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش؛ بۇرۇننىڭ توسالغۇلىرىنى ئېچىش، يۇمشىتىش، سىلىقلاشتۇرۇش، چىرىشكە قارشى تۇرۇش، يەل تارقىتىش، كېكىرتىش، ئىشتىھانى ئېچىش.

ياقۇت^②

(红宝石 hong bao shi)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

كۆڭۈلنى ئېچىش، مېڭە ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش، قان تازىلاش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، زەھەر قايتۇرۇش.

پەنەرمایە^③

(初乳 chu ru)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

مېڭە، بۆرەك، باھ، پەي، ئاشقازان ۋە يۈرەكنى قۇۋۋەتلەش؛ سۈت ۋە مەنى كۆپەيتىش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش، بۇرۇندىن كەلگەن قاننى توختىتىش، ئوزۇقلۇق تولۇقلاش، قاننى قىزىتىش، ئارتۇق ھۆللۈكلەرنى قۇرۇتۇش، زەھەر قايتۇرۇش.

① تەپسىلاتى 29 - بايقا قارالغۇ

② تەپسىلاتى 29 - بايقا قارالغۇ

③ تەپسىلاتى 36 - بايقا قارالغۇ

جىگدە چېچىكى ①
(沙枣花 sha zao hua)

[تەبىئىتى] ئىككىنچى دەرىجىدە قۇرۇق ئىسسىق.

[خۇسۇسىيىتى]

باھنى قۇۋۋەتلەش، كۆڭۈلگە خۇشلۇق يەتكۈزۈش، يۈرەك ۋە مېڭىنى قۇۋۋەتلەش، نېرۋا ۋە پەيلەرنى چىڭىتىش، ئاشقازان ۋە جىگەرنى قۇۋۋەتلەش، باھنى قوزغاش، مەنىي تۇتۇش، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىن مۇداپىئەلىنىش.

ئاچقۇچ

147	..... ئارپىبەدىيان (1-كىتاب)	371	..... ئابنۇس (2-كىتاب)
177	..... ئارپىبەدىيان يىلتىزى پوستى (3-كىتاب)	205	..... ئاپتاپپەرەس گۈلى (2-كىتاب)
202	..... ئارچا مېۋىسى (2-كىتاب)	352	..... ئاپتاپپەرەس ئۇرۇقى (1-كىتاب)
367	..... ئارچا يوپۇرمىقى (1-كىتاب)	193	..... ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى (2-كىتاب)
396	..... ئارچا يوپۇرمىقى (1-كىتاب)	84	..... ئاپتاپپەرەس يىلتىزى (2-كىتاب)
315	..... ئازغان مېۋىسى (2-كىتاب)	63	..... ئاپپىلسن (1-كىتاب)
409	..... ئاسارۇن (1-كىتاب)	153	..... ئات سۈتى قايمىقى (1-كىتاب)
199	..... ئاغىچە (2-كىتاب)	362	..... ئاتقۇلاق (1-كىتاب)
328	..... ئاقاقىيا (2-كىتاب)	305	..... ئاتقۇلاق ئۇرۇقى (2-كىتاب)
268	..... ئاق بەھمەن (3-كىتاب)	434	..... ئات گۆشى (2-كىتاب)
414	..... ئاق پارپا (3-كىتاب)	400	..... ئات يادا تېشى (2-كىتاب)
306	..... ئاق تېرەك قوۋزىقى (1-كىتاب)	90	..... ئاچچىق ئانار (1-كىتاب)
479	..... ئاق تىكەن (1-كىتاب)	187	..... ئاچچىق بادام (2-كىتاب)
444	..... ئاقچەشكە (1-كىتاب)	120	..... ئاچچىق بادام يېغى (1-كىتاب)
463	..... ئاق چۈغلۈك (3-كىتاب)	221	..... ئاچچىقتاۋۇز (1-كىتاب)
209	..... ئاق خەربەق (2-كىتاب)	468	..... ئاچچىق قۈستە (3-كىتاب)
38	..... ئاق سەندەل (3-كىتاب)	525	..... ئاچچىق ئۆرۈك مېغىزى (3-كىتاب)
83	..... ئاق شېكەر (3-كىتاب)	424	..... ئادەمگىياھ (2-كىتاب)
107	..... ئاق قېيىن قوۋزىقى (3-كىتاب)	441	..... ئادراسمان ئۇرۇقى (3-كىتاب)
489	..... ئاق قىچا ئۇرۇقى (3-كىتاب)	444	..... ئادراسمان ئۇرۇقى يېغى (3-كىتاب)
341	..... ئاق كۈنجۈت (3-كىتاب)	445	..... ئادراسمان (3-كىتاب)
488	..... ئاق لەيلىگۈلى (1-كىتاب)	131	..... ئارپا (1-كىتاب)
59	..... ئاق لەيلى ئۇرۇقى (2-كىتاب)	179	..... ئارپا ئۈندۈرمىسى (3-كىتاب)

127	..... ئەرۈسە ياپرىقى (3-كىتاب)	483	..... ئاق لەيلى يىلتىزى (1-كىتاب)
230	..... ئەزپارەتتىپ (2-كىتاب)	239	..... ئاق ماش (3-كىتاب)
253	..... ئەفتمۇن (1-كىتاب)	11	..... ئاق مەۋسەل (3-كىتاب)
201	..... ئەفتمۇن ئۇرۇقى (1-كىتاب)	6	..... ئاق موم (2-كىتاب)
411	..... ئەفسەنتىن (1-كىتاب)	176	..... ئاقمۇچ (3-كىتاب)
481	..... ئەڭلىكىئوت (1-كىتاب)	116	..... ئاق ئۆجمە (1-كىتاب)
406	..... ئەمەن (1-كىتاب)	261	..... ئاقىرقەرھە (3-كىتاب)
461	..... ئەنەبەر (2-كىتاب)	474	..... ئالا كۈلۈك (3-كىتاب)
197	..... ئەنجۈدان ئۇرۇقى (2-كىتاب)	466	..... ئالتۇن شاخ (1-كىتاب)
434	..... ئەنجۈدان يىلتىزى (1-كىتاب)	45	..... ئالتۇن (3-كىتاب)
182	..... ئەنجۈر (1-كىتاب)	459	..... ئالتۇن ۋاراق (2-كىتاب)
370	..... ئەنجىبار (1-كىتاب)	133	..... ئالقات مېۋىسى (1-كىتاب)
369	..... ئەنزىرۇت (2-كىتاب)	212	..... ئالقات يىلتىزى پوستى (3-كىتاب)
137	..... ئەينۇلا (1-كىتاب)	14	..... ئالما (3-كىتاب)
185	..... بايۇنە (1-كىتاب)	89	..... ئالۇچا (1-كىتاب)
390	..... بادام شاكىلى (3-كىتاب)	333	..... ئام (1-كىتاب)
118	..... بادام مېغىزى (1-كىتاب)	75	..... ئامۇت (1-كىتاب)
197	..... بادرەنجى بۇيا چىنى (1-كىتاب)	158	..... ئامسە (3-كىتاب)
184	..... بادرەنجى بۇيا ھىندى (1-كىتاب)	370	..... ئانار پوستى (2-كىتاب)
322	..... باشاق مۇڭگۈزى (3-كىتاب)	371	..... ئانار گۈلى (1-كىتاب)
185	..... باقسە (2-كىتاب)	314	..... ئانار ئۇرۇقى (2-كىتاب)
426	..... بالادۇر (3-كىتاب)	38	..... ئانېماررېنا (2-كىتاب)
329	..... بالا ھەمراھى (3-كىتاب)	289	..... ئەپپۇن (2-كىتاب)
469	..... بالەنگۈ ئۇرۇقى (2-كىتاب)	88	..... ئەتىرگۈل (2-كىتاب)
283	..... بالەنگۈ چۆپى (2-كىتاب)	183	..... ئەدەس (2-كىتاب)
247	..... بالدەرغان (2-كىتاب)	138	..... ئەرەب يېلىمى (3-كىتاب)
391	..... بالىلار سۈيدۈكى (2-كىتاب)	452	..... ئەرمۇدۇن دەرىخى قوۋزىقى (3-كىتاب)
117	..... بانان (2-كىتاب)	437	..... ئەرمۇدۇن دەرىخى ئۇرۇقى (3-كىتاب)

73	بېھى (1-كىتاب)	238	بايناق (3-كىتاب)
137	بېھى ئۇرۇقى (3-كىتاب)	176	بەرەنگى كاپىلى (2-كىتاب)
21	بىدىمىشكى (3-كىتاب)	236	بەر خۇت دەر خى قوۋزىقى (3-كىتاب)
196	بىستىپايەنج (1-كىتاب)	293	بىزىرۈلبەنجى (2-كىتاب)
415	بىلسان ياغىچى (1-كىتاب)	266	بەسباسە (3-كىتاب)
502	بىلسان يېغى (3-كىتاب)	309	بەللۇت (2-كىتاب)
168	بىنەپشە (1-كىتاب)	212	بەلىلە (1-كىتاب)
433	پاختەك گۆشى (2-كىتاب)	414	بەنگىرە (1-كىتاب)
386	پاقا شىرسى (2-كىتاب)	263	بوزتىكەن (2-كىتاب)
128	پاقيوپۇرمىقى (1-كىتاب)	422	بوزۇغا (3-كىتاب)
319	پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقى (2-كىتاب)	453	بوزىدان (3-كىتاب)
91	پالەك ئۇرۇقى (2-كىتاب)	485	بۇدۇشقا (1-كىتاب)
129	پالەك (2-كىتاب)	222	بۇرچۇن (3-كىتاب)
83	پالما مەرنىزى (2-كىتاب)	409	بۇزۇن (3-كىتاب)
34	پەرەنجىمىشكى (3-كىتاب)	255	بۇغا قېنى (3-كىتاب)
5	پەربۇن (2-كىتاب)	378	بۇغا مۇڭگۈزى (1-كىتاب)
66	پەمىدۇر (1-كىتاب)	436	بۇغداي (2-كىتاب)
287	پەنەرمايە (3-كىتاب)	410	بۇغىتاپان (3-كىتاب)
41	پویرارىيە يىلتىزى (3-كىتاب)	455	بۇغىتوت يىلتىزى (2-كىتاب)
291	پۇنۇس ئۇرۇقى (1-كىتاب)	296	بۇقا چۈپىسى (3-كىتاب)
81	پېلىكئوت (2-كىتاب)	468	بۇيا ئۇرۇقى (1-كىتاب)
214	پىچانگۈل يىلتىزى (3-كىتاب)	446	بۇدۇنە (2-كىتاب)
172	پىچەكگۈل (3-كىتاب)	407	بۆرە سويىمىسى يىلتىزى پوستى (3-كىتاب)
328	پىدىگەن (1-كىتاب)	284	بۆكەن مۇڭگۈزى (3-كىتاب)
289	پىدىگەن يىلتىزى (1-كىتاب)	71	بۆلجۈرگەن (1-كىتاب)
204	پىرسىياۋشان (1-كىتاب)	254	پىدە ئۇرۇقى (3-كىتاب)
348	پىستە مېغىزى (3-كىتاب)	128	پىدە (2-كىتاب)
180	پىستىگۈل يىلتىزى (3-كىتاب)	107	پىلىق مېڭە تېشى (2-كىتاب)

168	تاغ دېنى (3-كىتاب)	316	پىششىق ئەگرسۇناي (1-كىتاب)
158	تاغ سامسقى (2-كىتاب)	17	پىلە غوزسى (3-كىتاب)
6	تاغ سۈنبۈلى (3-كىتاب)	248	پىلە قۇرتى مايىقى (2-كىتاب)
488	تاغ كەرەپشىسى ئۇرۇقى (3-كىتاب)	86	پىلە قۇرتى (3-كىتاب)
442	تال غازىغى (1-كىتاب)	108	پىلپىل (1-كىتاب)
43	تالك (2-كىتاب)	110	پىلپىل يىلتىزى (1-كىتاب)
278	تاماكا يوپۇرمىقى (2-كىتاب)	344	پىندۇق (3-كىتاب)
89	تاۋۇزەك (2-كىتاب)	187	پىننە (3-كىتاب)
70	تاۋۇز (1-كىتاب)	256	پىياز ئۇرۇقى (3-كىتاب)
71	تاۋۇز ئۇرۇقى (2-كىتاب)	195	پىياز (3-كىتاب)
374	تەبىئىي مىس (2-كىتاب)	219	پىزەك ئامۇت (3-كىتاب)
251	تەرەنجىبىن (1-كىتاب)	116	پىزەك (2-كىتاب)
87	تەرخەمەك ئۇرۇقى (2-كىتاب)	329	تاباشىر (2-كىتاب)
81	تەرخەمەك (3-كىتاب)	332	تاتلىق ئانار (1-كىتاب)
232	تەسۋىقوناق (3-كىتاب)	464	تاتلىق بادام يېغى (3-كىتاب)
105	تەڭگىيوپۇرماق گۈلى (3-كىتاب)	108	تاتلىق شاپتۇل مېغىزى (3-كىتاب)
376	تەلق (2-كىتاب)	109	تاتلىق ئۆرۈك مېغىزى (3-كىتاب)
215	تەمرى ھىندى (1-كىتاب)	365	تاجىگۈل ئۇرۇقى (3-كىتاب)
438	تەنكار (1-كىتاب)	322	تاجىگۈل (2-كىتاب)
186	توخۇ ئاشلىقى پوستى (3-كىتاب)	240	تارانئاس (3-كىتاب)
416	توخۇ گۆشى (2-كىتاب)	333	تازىلانغان شور (2-كىتاب)
186	تورموس (2-كىتاب)	415	تاشپاقا قېپى (2-كىتاب)
253	توشقانزەدىكى (3-كىتاب)	140	تاشتۇز (2-كىتاب)
288	توشقانئۇلاق (3-كىتاب)	403	تاشچېچىكى (3-كىتاب)
373	توشقانكالىپۈك (1-كىتاب)	338	تاشقا ئايلانغان سۆڭەك (2-كىتاب)
392	توشقانئوتى (1-كىتاب)	55	تاشئوت (2-كىتاب)
398	تولغىماچ مېۋىلىك تاغ كۈنجۈتى (3-كىتاب)	199	تاغ بادەرەنجى بۇيىسى (1-كىتاب)
498	تومۇر دورىسى (1-كىتاب)	132	تاغ پىيىزى (3-كىتاب)

424	جوپۇز (3-كىتاب)	367	تۇنيا (3-كىتاب)
194	جۈزەك (2-كىتاب)	395	تۇخۇمەك مېۋىسى (1-كىتاب)
218	جۇڭگو ماڭدارى (3-كىتاب)	260	تۇخۇم سېرىقى (3-كىتاب)
189	جۇۋىنە (3-كىتاب)	381	تۇخۇم شاكىلى (1-كىتاب)
403	جۇئە (1-كىتاب)	377	تۇخۇم ئېقى پەردىسى (2-كىتاب)
181	جىغان مېۋىسى (3-كىتاب)	14	تۇخۇم ئېقى (2-كىتاب)
294	جىگدە چېچىكى (3-كىتاب)	347	تۇدەرى (3-كىتاب)
310	جىگدە (2-كىتاب)	219	تۇرپۇت (1-كىتاب)
66	جىنتىيانا (3-كىتاب)	211	تۇرۇپ ئۇرۇقى (2-كىتاب)
451	جىنچاقىلى يىلتىزى (3-كىتاب)	77	تۇرۇپ (2-كىتاب)
492	جىنكېۋىزى ئۇرۇقى (3-كىتاب)	418	تۆگە گۆشى (2-كىتاب)
227	چاچراتقۇ (1-كىتاب)	449	تۆگە يېغى (3-كىتاب)
391	چاچ كۆمۈرى (1-كىتاب)	228	تۆگىتپان (2-كىتاب)
358	چارپاقا (2-كىتاب)	151	تۆگىشۋى (2-كىتاب)
271	چار يىلان (1-كىتاب)	313	تۆمۈر (1-كىتاب)
359	چاغىراچاي (1-كىتاب)	330	تۆمۈر كېپىكى (1-كىتاب)
486	چاققاقئوت ئۇرۇقى (3-كىتاب)	251	تۈلكە (3-كىتاب)
485	چاققاقئوت (3-كىتاب)	135	تېرىق (1-كىتاب)
385	چاكا مۇخ (2-كىتاب)	264	تېزەكچى قوغغۇز (2-كىتاب)
221	چاكاندا (2-كىتاب)	327	تېرىمولىت تېشى (3-كىتاب)
301	چال موگرا (1-كىتاب)	104	تىزغا (3-كىتاب)
476	چالموگرا يېغى (3-كىتاب)	8	تىكەنلىك لېپەكگۈل (2-كىتاب)
116	چامغۇر (3-كىتاب)	100	تىلا ئوت (2-كىتاب)
401	چايان (2-كىتاب)	3	جاغاقئوت (2-كىتاب)
471	چاي (2-كىتاب)	4	جامكا (2-كىتاب)
300	چەشمى خۇرۇس (3-كىتاب)	404	جاۋاشىر (1-كىتاب)
59	چوڭ چىلان (3-كىتاب)	250	جەرەن (3-كىتاب)
143	چوڭ سۈتلۈكئوت (1-كىتاب)	456	جەزبۇزار (2-كىتاب)

387	خۇنسىياۋشان (1-كىتاب)	397	چوڭ يوپۇرماقلىق جىنتىيانا (3-كىتاب)
296	خېنىنگۈل (1-كىتاب)	475	چۇبۇرشاڭ (1-كىتاب)
483	خېنىنگۈلى ئۇرۇقى (3-كىتاب)	102	چۇغۇندىن (3-كىتاب)
849	خىيارشەنبەر (1-كىتاب)	477	چۇقا (1-كىتاب)
99	دارچىن (1-كىتاب)	304	چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى (2-كىتاب)
102	دارچىن يوپۇرمىقى (1-كىتاب)	268	چۇپچىن (1-كىتاب)
195	دەرمەنە تۈركى (2-كىتاب)	413	چۆل رەيھىنى (1-كىتاب)
70	دولانا (3-كىتاب)	101	چۆل رەيھىنى (3-كىتاب)
31	دۈرنەج ئەقرەبى (3-كىتاب)	478	چۆل يالپۇزى (1-كىتاب)
505	دېڭىزىيا (1-كىتاب)	179	چۈچۈكبۇيا يىلتىزى (1-كىتاب)
229	دېسېق (2-كىتاب)	166	چۈزگۈن ئۈندۈرمىسى (3-كىتاب)
323	دېسپاكۇس (3-كىتاب)	420	چۈمۈلە (3-كىتاب)
122	راتىيانەج (3-كىتاب)	11	چىغىرتماق گۈلى (2-كىتاب)
363	رال (2-كىتاب)	426	چىغىرتماق ئۇرۇقى (1-كىتاب)
72	رەۋەن (3-كىتاب)	496	چىغىرتماق يىلتىزى (1-كىتاب)
113	رەيھان (1-كىتاب)	335	چىگىت مېغىزى (3-كىتاب)
37	رەيھان ئۇرۇقى (3-كىتاب)	515	چىگىت يېغى (3-كىتاب)
394	رۇشەنگۈل (2-كىتاب)	396	چىڭگىلىك (3-كىتاب)
121	رۇبىي سۇس (3-كىتاب)	236	چىلاپا (1-كىتاب)
372	رۇسۇت (3-كىتاب)	172	چىلان (1-كىتاب)
97	رۇم بەدىيان (1-كىتاب)	345	چىلغوزا (3-كىتاب)
280	رىگ ماھى (3-كىتاب)	406	چىنار ئۇرۇقى (2-كىتاب)
201	زاراڭزا چېچىكى (2-كىتاب)	79	چىنىڭگۈل (2-كىتاب)
146	زاراڭزا مېغىزى (2-كىتاب)	462	خام ئەگرسۇناي (1-كىتاب)
242	زاراڭزا يېغى (2-كىتاب)	417	خەرنۇب (1-كىتاب)
269	زاغۇن ئۇرۇقى (3-كىتاب)	149	خوخا (1-كىتاب)
441	زەپەر (2-كىتاب)	322	خورما (1-كىتاب)
147	زەرچىۋە (2-كىتاب)	161	خولسەنجان (3-كىتاب)

74	سەئىدى (3-كىتاب)	78	زەرەنپ (3-كىتاب)
361	سەرەس (3-كىتاب)	366	زەرنىخ (2-كىتاب)
191	سەرپىستان (1-كىتاب)	373	زەمچە (3-كىتاب)
357	سەرتان بەھرى (2-كىتاب)	95	زەنجىۋىل (1-كىتاب)
355	سەرتان نەھرى (2-كىتاب)	424	زەنجىۋىل شامى (1-كىتاب)
304	سەرخىس (1-كىتاب)	403	زەھرە موھرە (2-كىتاب)
282	سەقەنقۇر (3-كىتاب)	120	زەيتۇن مېۋىسى (2-كىتاب)
437	سەكبىنەج (1-كىتاب)	429	زەيتۇن يېغى (3-كىتاب)
291	سەمەكتۇس سەيدا (3-كىتاب)	100	زۇپا (3-كىتاب)
361	سەنگى جاراھەت (2-كىتاب)	417	زۇپتى رۇمى (3-كىتاب)
285	سەنگىيا (1-كىتاب)	42	زۇرۇمبات (3-كىتاب)
271	سەۋزە ئۇرۇقى (3-كىتاب)	273	زۇلۇك (1-كىتاب)
118	سەۋزە (2-كىتاب)	12	زۇمرەت (3-كىتاب)
257	سوقمۇنيا (1-كىتاب)	159	زىرە (2-كىتاب)
217	سۇ بۆلجۈرگىنى (3-كىتاب)	225	زىرىق (3-كىتاب)
149	سۇزاپ ئۇرۇقى (2-كىتاب)	133	زىغىر ئۇرۇقى (3-كىتاب)
450	سۇزاپ (3-كىتاب)	135	زىغىر يېغى (3-كىتاب)
350	سۇڭپىياز (1-كىتاب)	275	سازاڭ (1-كىتاب)
129	سۇماق (1-كىتاب)	24	سازەج ھىندى (3-كىتاب)
8	سۇنبۇل چىنى (3-كىتاب)	331	سالاجىت (2-كىتاب)
22	سۇنبۇل ھىندى (3-كىتاب)	479	سامساق (3-كىتاب)
76	سۇندۇرۇس (3-كىتاب)	225	سانا (1-كىتاب)
235	سۇرۇنجان (2-كىتاب)	405	سانجىقتۇت يىلتىزى (2-كىتاب)
20	سۆڭەتگۈل (2-كىتاب)	223	سەبىرى (1-كىتاب)
53	سۆڭەت (2-كىتاب)	126	سەپدە گۈل (1-كىتاب)
248	سۆڭلەپ مىسىرى (3-كىتاب)	209	سەپرائوت يىلتىز پوستى (3-كىتاب)
385	سۆڭلەپ چىنى (1-كىتاب)	383	سەدەپ (1-كىتاب)
359	سۈرمە (3-كىتاب)	84	سەئىدى كوفى (3-كىتاب)

103	قەلمپۇر (1-كىتاب)	297	قارا چېكەتكە (3-كىتاب)
435	قەلمپۇر يېغى (3-كىتاب)	496	قارا خەرىق (3-كىتاب)
364	قەلەي (2-كىتاب)	2	قارادان (2-كىتاب)
179	قەنبىل (2-كىتاب)	337	قارا شېكەر (1-كىتاب)
233	قەنتەرىيۇن (1-كىتاب)	213	قارا كۆز بەدىيان مايىسى (2-كىتاب)
276	قەھۋە (2-كىتاب)	243	قارا كۆز بەدىيان (2-كىتاب)
324	قوغۇن (1-كىتاب)	339	قارا كۈنجۈت (3-كىتاب)
110	قوغۇن ساپىقى (2-كىتاب)	300	قارا ھېلىلە (1-كىتاب)
108	قوغۇن ئۇرۇقى (2-كىتاب)	325	قارا ئۈجمە (1-كىتاب)
125	قوڭغۇراقگۈل يىلتىزى (3-كىتاب)	493	قار لەيلىسى (1-كىتاب)
208	قومۇش يىلتىزى (3-كىتاب)	146	قارلىغاچ چاڭگىسى (3-كىتاب)
61	قوي جىگىرى (3-كىتاب)	106	قارىمۇچ (1-كىتاب)
420	قوي سۈتى (2-كىتاب)	334	قارىمۇق (3-كىتاب)
175	قوي قېرىنى (3-كىتاب)	138	قارىئورۇك (1-كىتاب)
365	قويكۆزى ئوت (1-كىتاب)	44	قاشتېشى (3-كىتاب)
422	قوي گۆشى (2-كىتاب)	363	قاشلىقئوت (1-كىتاب)
454	قوي مېڭىسى (2-كىتاب)	39	قاغىتىرنىقى (2-كىتاب)
110	قوي ئۆپكىسى (3-كىتاب)	416	قاغىرا تۇمشۇق (3-كىتاب)
362	قوي ئۆتى (3-كىتاب)	183	قاغىلە (3-كىتاب)
421	قوي يېغى (2-كىتاب)	471	قامچىئوت (1-كىتاب)
161	قوي يىلىكى (1-كىتاب)	315	قامچىئوت يىلتىزى (1-كىتاب)
319	قۇرتئوت (1-كىتاب)	321	قانتېپەر (1-كىتاب)
466	قۇشقاچ مېڭىسى (2-كىتاب)	324	قاندا (2-كىتاب)
173	قۇلماق (3-كىتاب)	165	قايماق (1-كىتاب)
463	قۇندۇز قەھرى (2-كىتاب)	473	قەردمانە (3-كىتاب)
124	قۇندۇزئوت (3-كىتاب)	298	قەسبۇزەرىرە (1-كىتاب)
265	قۇنۇن (2-كىتاب)	373	قەشقەر ئۇپىسى (2-كىتاب)
65	قېتىق (1-كىتاب)	377	قەغەز كۈلى (1-كىتاب)

491	كالىي زىرە (3-كىتاب)	163	قېشىق سۆزمىسى (3-كىتاب)
178	كاۋا ئۇرۇقى (2-كىتاب)	51	قېرىقىز (2-كىتاب)
381	كاۋاۋىچىنى (3-كىتاب)	394	قىرغاۋۇل (3-كىتاب)
387	كەبابە (3-كىتاب)	407	قىرىقئايغ (2-كىتاب)
138	كەپە (2-كىتاب)	354	قىرىقئوغۇم (1-كىتاب)
430	كەپتەر گۆشى (2-كىتاب)	162	قىزىلبۇغداش (1-كىتاب)
287	كەپرەس (1-كىتاب)	184	قىزىلچا (3-كىتاب)
347	كەتمەتقوڭغۇز (1-كىتاب)	269	قىزىل چۆپچىنى (1-كىتاب)
350	كەتراچىنى (2-كىتاب)	39	قىزىل سەندەل (3-كىتاب)
140	كەترا (3-كىتاب)	280	قىزىل سىر (1-كىتاب)
427	كەرەپشە (1-كىتاب)	506	قىزىل قىنچا (3-كىتاب)
85	كەرەپشە ئۇرۇقى (2-كىتاب)	175	قىزىلگۈل (1-كىتاب)
445	كەرەپشە يىلتىزى (1-كىتاب)	18	قىزىلگۈل يېغى (2-كىتاب)
352	كەركىدان مۇڭگۈزى (2-كىتاب)	219	قىزىلمۇچ (2-كىتاب)
470	كەرىمان (2-كىتاب)	335	قىزىل ئۈزۈم (1-كىتاب)
155	كەرۋىيا (2-كىتاب)	303	قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى (2-كىتاب)
153	كەسلەنچۈك (2-كىتاب)	268	كاپۇر (2-كىتاب)
290	كەكرە (1-كىتاب)	388	كات ھىندى (3-كىتاب)
429	كەكرى ئۇرۇقى (1-كىتاب)	171	كاسىنە ئۇرۇقى (1-كىتاب)
428	كەكلىك گۆشى (2-كىتاب)	223	كاسىنە (3-كىتاب)
295	كەندىر ئۇرۇقى (2-كىتاب)	402	كاسىنە يىلتىزى (1-كىتاب)
326	كەھرۇئا (2-كىتاب)	431	كاشىم (3-كىتاب)
461	كەۋرەك (3-كىتاب)	393	كاكتۇس (2-كىتاب)
502	كۈتىكى (1-كىتاب)	486	كاكىنەچ (1-كىتاب)
447	كۈچۈلا (3-كىتاب)	163	كالا سۈتى (1-كىتاب)
194	كۈلى بېھىسى (3-كىتاب)	398	كالا ئۆتى (2-كىتاب)
312	كۈندۈر (2-كىتاب)	74	كالىكەسەسى (2-كىتاب)
399	كۈندۈش (3-كىتاب)	366	كالىقۇلاق (1-كىتاب)

520	..... كىلىمىل تېشى (3-كىتاب)	385	..... كۆپكى دەريا (3-كىتاب)
445	..... گاسترودىيە ئوتى (2-كىتاب)	503	..... كۆك ئەمەن (3-كىتاب)
46	..... گاۋزىبان چىنى (2-كىتاب)	353	..... كۆكتاش (2-كىتاب)
194	..... گاۋزىبان ھىندى (1-كىتاب)	92	..... كۆك چاي (1-كىتاب)
360	..... گەج (2-كىتاب)	73	..... كۆك كاۋا شاپىقى (2-كىتاب)
159	..... گۈرەل (1-كىتاب)	124	..... كۆك كاۋا (2-كىتاب)
278	..... گۇڭگورت (1-كىتاب)	323	..... كۆكمارال (2-كىتاب)
175	..... گۈلەمبەر (2-كىتاب)	228	..... كۆك ماش (3-كىتاب)
160	..... گۈلدارچىن (3-كىتاب)	233	..... كۆكنار پوستى (2-كىتاب)
47	..... گۈلى گاۋزىبان (3-كىتاب)	342	..... كۆكنار ئۇرۇقى (3-كىتاب)
221	..... گۈل ياسمەن (3-كىتاب)	75	..... كۆمىقوناق ساقىلى (2-كىتاب)
86	..... گىلاس (1-كىتاب)	152	..... كۈدە ئۇرۇقى (2-كىتاب)
346	..... گىلى مەختۇم (2-كىتاب)	126	..... كۈدە (2-كىتاب)
255	..... لاجۇۋەردە (1-كىتاب)	46	..... كۈمۈش (3-كىتاب)
197	..... لاپىندانە چىنى (3-كىتاب)	460	..... كۈمۈش ۋاراق (2-كىتاب)
467	..... لاپىندانە ھىندى (2-كىتاب)	498	..... كۈنجۈت يېغى (3-كىتاب)
62	..... لەكى مەغسۇل (3-كىتاب)	142	..... كېلەر (2-كىتاب)
10	..... لەئلى (3-كىتاب)	81	..... كېۋەز ئانىسى (1-كىتاب)
388	..... لەھىيە تۇتسىس (1-كىتاب)	474	..... كېۋەز ئانىسى ئۇرۇقى (1-كىتاب)
119	..... لوپان (3-كىتاب)	3	..... كېۋەز چېچىكى (3-كىتاب)
50	..... لوپنۇر كەندىرى (2-كىتاب)	156	..... كېيۈرە (1-كىتاب)
271	..... لوفاف (2-كىتاب)	394	..... كېپىك قېنى (1-كىتاب)
48	..... لوكات (2-كىتاب)	345	..... كىچىك چىلان (1-كىتاب)
324	..... لىپەنگۈل (3-كىتاب)	361	..... كىچىك خوخا (1-كىتاب)
62	..... لىمون (1-كىتاب)	145	..... كىچىك سۈتلۈكئوت (1-كىتاب)
5	..... مارجان (3-كىتاب)	2	..... كىرەش (3-كىتاب)
237	..... مازارىيۇن (1-كىتاب)	437	..... كىرپە (2-كىتاب)
167	..... ماگنولىيە (3-كىتاب)	213	..... كىشمىش (1-كىتاب)

519	..... نەرگىس گۈلى ئۇرۇقى (3-كىتاب)	103	..... ماگنىت تېشى (2-كىتاب)
173	..... نەرگىس (2-كىتاب)	428	..... مالكەنگىنى (3-كىتاب)
460	..... نەغز گۈلى يىلتىزى (1-كىتاب)	289	..... مالنا (3-كىتاب)
263	..... نوقۇت (3-كىتاب)	22	..... مامچەمەك (2-كىتاب)
477	..... نۆشۈدۈر (3-كىتاب)	495	..... مامرانچىنى (1-كىتاب)
169	..... نېلۈپەر گۈلى (1-كىتاب)	307	..... مامسا (2-كىتاب)
211	..... نېلۈپەر ئۇرۇقى (3-كىتاب)	472	..... مامكاپ (1-كىتاب)
117	..... نىشاستە (3-كىتاب)	15	..... ماھۇدانە (2-كىتاب)
233	..... ھايۋاناتلارنىڭ تېلى (3-كىتاب)	234	..... ماھى زەھرەج (1-كىتاب)
351	..... ھەببەتۇلخۇزرا (3-كىتاب)	347	..... مەدەستەن (2-كىتاب)
349	..... ھەببۇلئاس (2-كىتاب)	26	..... مەرزەنجۇش (3-كىتاب)
191	..... ھەببۇلبان (2-كىتاب)	29	..... مەرۋايىت (3-كىتاب)
411	..... ھەببۇلغار (3-كىتاب)	65	..... مەرۋايىت (3-كىتاب)
169	..... ھەببۇلمۈلۈك (2-كىتاب)	192	..... مەستىكى رۇمى (3-كىتاب)
172	..... ھەببۇلمۈلۈك يېغى (2-كىتاب)	44	..... مودەنگۈل يىلتىز پوستى (2-كىتاب)
408	..... ھەببى بىلسان (1-كىتاب)	381	..... موزا (3-كىتاب)
353	..... ھەببى رىشاد (3-كىتاب)	436	..... موزايۇبشى (1-كىتاب)
352	..... ھەببى زەلەم (3-كىتاب)	111	..... مۇرچۇبە (3-كىتاب)
299	..... ھەببى قەلقل (3-كىتاب)	383	..... مۇرمەككى (3-كىتاب)
106	..... ھەجر ۋليەھۇد (2-كىتاب)	145	..... مۇشكىتارامىش (2-كىتاب)
389	..... ھەرە كۆنكى (2-كىتاب)	245	..... مۇشكىدانە (2-كىتاب)
285	..... ھەسەل (3-كىتاب)	422	..... مۇغاس (1-كىتاب)
433	..... ھەشقىپچەك گۈلى (1-كىتاب)	421	..... مۇقل (1-كىتاب)
261	..... ھەشقىپچەك ئۇرۇقى (1-كىتاب)	379	..... مىئە سائىلە (3-كىتاب)
258	..... ھەلىيۈن ئۇرۇقى (3-كىتاب)	470	..... مىس دېتى (3-كىتاب)
490	..... ھەمشىباھار ئۇرۇقى (1-كىتاب)	264	..... نارجىل (3-كىتاب)
363	..... ھۆپۈپ گۆشى (3-كىتاب)	326	..... نارگۈل ئۇرۇقى (3-كىتاب)
16	..... ھېقىق (3-كىتاب)	32	..... نارمىشكى (3-كىتاب)

337	ئېشەك قومۇشى (3-كىتاب)	418	ھىك (3-كىتاب)
318	ئېشەك يىلىمى (1-كىتاب)	332	ئوچاق چالمىسى (2-كىتاب)
419	ئېگىر (1-كىتاب)	494	ئوردان (3-كىتاب)
64	ئېۋكومىيە دەرىخى قوۋزىقى (3-كىتاب)	523	ئوسما يوپۇرمىقى (3-كىتاب)
229	ئېيىقئۇزۇمى (1-كىتاب)	376	ئوسما يىلتىزى (3-كىتاب)
464	ئىپار (2-كىتاب)	84	ئوسۇڭ (1-كىتاب)
508	ئىتئۇزۇمى (1-كىتاب)	281	ئوسۇڭ ئۇرۇقى (2-كىتاب)
297	ئىتىياڭقى گۈلى (2-كىتاب)	104	ئوغرىتىكىن (2-كىتاب)
240	ئىتىياڭقى ئۇرۇقى (2-كىتاب)	87	ئۆتۈرۈچ (1-كىتاب)
299	ئىتىياڭقى يوپۇرمىقى (2-كىتاب)	348	ئۇچار چاشقان مايىقى (1-كىتاب)
58	ئىزخىر مەككى (3-كىتاب)	276	ئۇچقۇن پاقا (1-كىتاب)
491	ئىسپىغۇل (1-كىتاب)	202	ئۇد سەلب (1-كىتاب)
142	ئىشەك سۈتى (3-كىتاب)	79	ئۇد ھىندى (3-كىتاب)
17	ئىككىلىملىك (2-كىتاب)	280	ئۈزبەر (2-كىتاب)
114	ئىلى سوغىگۈلى (3-كىتاب)	405	ئۈزۈنچاق زىراۋەندە (3-كىتاب)
238	ئىنەكپىتى ئۇرۇقى (2-كىتاب)	274	ئۈسۈرۈل (2-كىتاب)
231	ئىنەكپىتى يېغى (1-كىتاب)	419	ئۇلار گۆشى (2-كىتاب)
337	ياچىۋەك تۇخۇمى (2-كىتاب)	431	ئۆچكە گۆشى (2-كىتاب)
430	ياز غازىغى (1-كىتاب)	117	ئۆرۈك مېغىزى (1-كىتاب)
35	ياقۇت (3-كىتاب)	122	ئۆرۈك مېغىزى يېغى (2-كىتاب)
507	ياڭاق كۆك پوستى (1-كىتاب)	123	ئۆرۈك (2-كىتاب)
457	ياڭاق (2-كىتاب)	156	ئۆشەق (2-كىتاب)
250	يالپۇز جەۋھىرى (2-كىتاب)	19	ئۆشەنە (3-كىتاب)
231	يالپۇز (2-كىتاب)	500	ئۈجمە يوپۇرمىقى (1-كىتاب)
374	يالغان ئادەمگىياھ (1-كىتاب)	143	ئۈجمە يىلتىزى پوستى (3-كىتاب)
12	ياتاق (2-كىتاب)	461	ئۇچقات (1-كىتاب)
171	ياۋا ئامۇت (3-كىتاب)	193	ئۈستقۇددۇس (1-كىتاب)
217	ياۋا پۇرچاق (2-كىتاب)	24	ئۈستقۇدەرىيۇن (2-كىتاب)

302	..... يۇلغۇن (2-كىتاب)	401	..... ياۋا توشقان گۆشى (3-كىتاب)
443	..... يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى (2-كىتاب)	261	..... ياۋا زاغۇن (2-كىتاب)
83	..... يۇمغاقسۇت (1-كىتاب)	101	..... ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى (2-كىتاب)
328	..... يۇمغاقسۇت ئۇرۇقى (2-كىتاب)	295	..... ياۋا سۈپۈرگە ئۇرۇقى (1-كىتاب)
169	..... يۇمىلاق قاقىلە (3-كىتاب)	80	..... ياۋا كەشمىر (2-كىتاب)
226	..... يۇڭمەچىۋوت (3-كىتاب)	338	..... ياۋا كۈنجۈت (3-كىتاب)
157	..... يېسىمۇق (1-كىتاب)	470	..... يەر تۈزغىقى (1-كىتاب)
375	..... يېكەن تۈزغىقى (1-كىتاب)	139	..... يەرلىك توغرىغا (2-كىتاب)
303	..... يىڭنە بېلىق (3-كىتاب)	294	..... يەرلىك سوپۇن (1-كىتاب)
503	..... يىلان قاسىرىقى (1-كىتاب)	439	..... يەرمەدىكى (2-كىتاب)
113	..... يىلان ئۆتى (3-كىتاب)	354	..... يەر ياڭىقى (3-كىتاب)
404	..... يىلپىز سۆڭىكى (3-كىتاب)	281	..... يەر ياڭىقى بېغى (3-كىتاب)
		369	..... يۇلغۇن مېۋىسى (1-كىتاب)

جامكا
浮萍
3.11 - رهسم

قارادان
连翘
1.11 - رهسم

ثاق موم
蜂蜡
5.11 - رهسم

پارىون
紫胡
4.11 - رهسم

چىغرىتماق گولى
马蔺花
8.11 - رهسم

تىنكهنلىك لىپهكگول
倒扣草
6.11 - رهسم

10.11 - رەسىم

تۇخۇم ئېقى
 鸡蛋白

9.11 - رەسىم

يانتاق
 骆驼刺

12.11 - رەسىم

ئىكلىملىك
 野苜蓿

11.11 - رەسىم

ماھۇدانە
 千金子

14.11 - رەسىم

سۆڭەتگۈل
 夹竹桃

13.1.1 - رەسىم

قنزىل گۈل يېغى
 玫瑰花油

رەسىم - 2.12

قاغىتىرنىقى
光 兹 姑

رەسىم - 1.12

ئانپاررنا
知 母

رەسىم - 4.12

تالىك
滑 石

رەسىم - 3.12

شاقايىقۇننۇڭمان
白 头 翁

رەسىم - 6.12

گاۋزىبان چىنى
倒 提 壶

رەسىم - 5.12

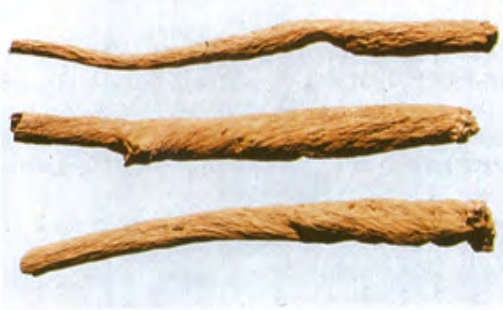
مودەنگۈل يىلتىزى پوستى
杜 丹 皮

لوپنۇر كەندىرى
罗布麻
8.12 - رەسىم

لوكات
枇杷果
7.12 - رەسىم

تاشئوت
银紫胡
11.12 - رەسىم

قېرىقز
牛蒡子
9.12 - رەسىم

ئاق لەيلى ئۇرۇقى
蜀葵子
13.12 - رەسىم

سرکه
葡萄醋
12.12 - رەسىم

2.13 - رەسىم كۆك كاۋا شاپىقى
冬瓜皮

1.13 - رەسىم تاۋۇز ئۇرۇقى
西瓜子

4.13 - رەسىم كۆممىقوناق ساقىلى
玉米须

3.13 - رەسىم كاللەكبەسەي
卷心菜

8.13 - رەسىم پىلىگىئوت
灯心草

5.13 - رەسىم تۇرۇپ
萝卜

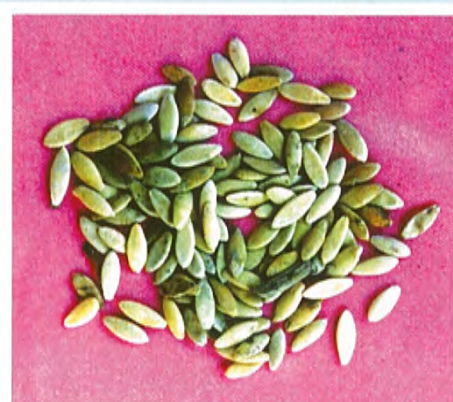
11.13 - رەسىم
 كەرەپشە ئۇرۇقى
 旱芹子

9.13 - رەسىم
 پالما مەرىزى
 猪苓

13.13 - رەسىم
 ئەتىرگۈل
 月季花

12.13 - رەسىم
 تەرخەمەك ئۇرۇقى
 黄瓜子

15.13 - رەسىم
 پالەك
 菠菜子

14.13 - رەسىم
 تاۋۇزەك
 野西瓜苗

ياۋا سەۋزە ئۇرۇقى
野胡萝卜子
2.14 - رەسىم

تىللا ئوت
金钱草
1.14 - رەسىم

ئوغرىتىكەن
刺蒺藜
4.14 - رەسىم

ماگنىت تېشى
磁石
3.14 - رەسىم

بېلىق مېڭە تېشى
鱼脑石
6.14 - رەسىم

ھەجرۈلىيەھۈد
吉多果化石
5.14 - رەسىم

8.14 - رەسىم قوغۇن ساپىقى
甜瓜蒂

7.14 - رەسىم قوغۇن ئۇرۇقى
甜瓜子

2.15 - رەسىم بانان
香蕉

1.15 - رەسىم پىزەك
三棱

4.15 - رەسىم زەيتۇن مېۋىسى
橄榄

3.15 - رەسىم سەۋزە
胡萝卜

رەسىم - 6.15

ئۆرۈك
杏子

رەسىم - 5.15

ئۆرۈك مېغىزى يېشى
杏仁油

رەسىم - 8.15

كۈدە
韭菜

رەسىم - 7.15

كۆك كاۋا
冬瓜

رەسىم - 1.16

كەپە
刺山柑果

رەسىم - 9.15

بېدە
苜蓿

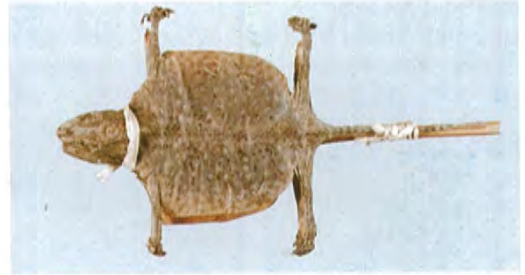
تاشتۇز
石 盐
3.16- رەسىم

يەرلىك توغرىغا
胡 桐 泪
2.16- رەسىم

شاكال بەدىيان
八角苗香
5.16- رەسىم

كېلەر
蛤 蚧
4.16- رەسىم

زاراڭزا مېغىزى
红 花 子
7.16- رەسىم

مۆشكىنتارامش
欧 亚 薄 荷
6.16- رەسىم

سۇزاپ ئۇرۇقى
芸香子
9.16 - رەسىم

زەرچىۋە
姜黄
8.16 - رەسىم

كۈدە ئۇرۇقى
韭菜子
11.16 - رەسىم

تۆگىقۇش
鸵鸟
10.16 - رەسىم

كەرۋىيا
藏茴香
13.16 - رەسىم

كەسلۈنچۈك
蜥蜴
12.16 - رەسىم

تاغ سامسقى
山蒜
15.16 - رەسىم

ئۆشەق
阿摩尼亚脂
14.16 - رەسىم

ھەببۇلمۈلۈك
巴豆
1.17 - رەسىم

زىرە
孜然
16.16 - رەسىم

نەرگىس
水仙根
3.17 - رەسىم

ھەببۇلمۈلۈك يېغى
巴豆油
2.17 - رەسىم

6.17 - رەسىم
كاۋا ئۇرۇقى
南瓜子

5.17 - رەسىم
بەرەنگى كابلې
白花酸藤果子

8.17 - رەسىم
فۇپەل
槟榔

7.17 - رەسىم
قەنبىل
卡马拉

12.17 - رەسىم
ئاچچىق بادام
苦巴旦杏仁

10.17 - رەسىم
باقىلە
豌豆

2.18 - رەسىم ئاپتاپپەرەس يوپۇرمىقى
 向日葵叶

1.18 - رەسىم ھەببۇلبان
 苦楝子

5.18 - رەسىم ئەنجۇدان ئۇرۇقى
 阿魏子

13.18 - رەسىم جۇزىنەك
 泽兰

7.18 - رەسىم زاراڭزا چېچىكى
 红花

6.18 - رەسىم ئاغچە
 丝瓜络

ئاپتاپەرەس گۈلى
向日葵
9.18 - رەسىم

ئارچا مېۋىسى
侧柏仁
8.18 - رەسىم

تۈرۈپ ئۈرۈقى
莱菔子
2.19 - رەسىم

ئاق خەربەق
白黎芦
1.19 - رەسىم

ياۋا پۇرچاق
望江南
1.20 - رەسىم

قارا كۆز بەدىيان مايىسى
苜蓿苗
3.19 - رەسىم

3.20 - رەسىم

چاكاندا
麻黄

2.20 - رەسىم

قىزىلموچ
辣椒

3.21 - رەسىم

ئەزپا رەتتەپ
文蛤

2.21 - رەسىم

دەبىق
桑寄生

5.21 - رەسىم

كۆكنار پوستى
罂粟壳

4.21 - رەسىم

يالپۇز
薄荷

ئىندىكىپىتى ئۇرۇقى
蓖麻子
7.21 - رەسىم

سۆرۈنجان
秋水仙
6.21 - رەسىم

زاراڭزا يېغى
红花子油
9.21 - رەسىم

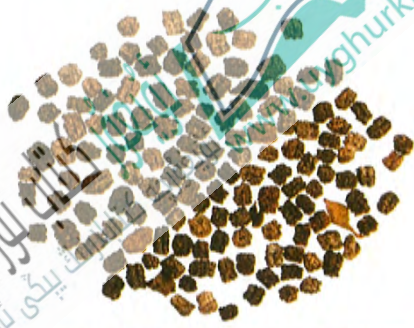
ئىتىياڭقى ئۇرۇقى
曼陀罗子
8.21 - رەسىم

مۇشكىدانە
黄葵子
11.21 - رەسىم

قارا كۆز بادىيان
蒺藜子
10.21 - رەسىم

پىلە قۇرتى مايىقى
蚕 沙
13.21 - رەسىم

بالدىرغان
藁 本
12.21 - رەسىم

ياۋا زاغون
白 屈 菜
1.22 - رەسىم

يالپۇز جەۋھىرى
薄 荷 脑
14.21 - رەسىم

تېزەكچى قوڭغۇز
蝼 蛄
3.22 - رەسىم

بوز تىكەن
败 酱 草
2.22 - رەسىم

شەۋكران
葫蔓藤
-5.22 رەسىم

قۇنۇن
钩藤
-4.22 رەسىم

لوفاه
颠茄草
-7.22 رەسىم

كاپۇر
樟脑
-6.22 رەسىم

قەھۋە
咖啡
-9.22 رەسىم

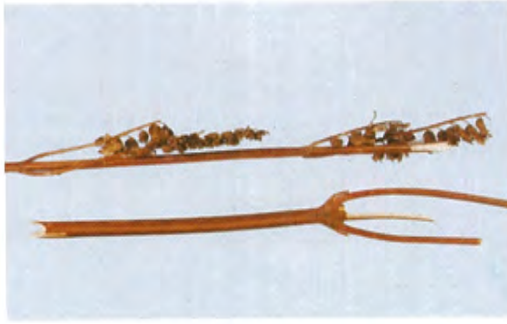
ئۇسزۇل
萝芙木
-8.22 رەسىم

11.22 - رەسىم
 ئۆزبەر
 荆芥

10.22 - رەسىم
 تاماكا يوپۇرمىقى
 烟草

13.22 - رەسىم
 بالەنگو چۆپى
 紫苏

12.22 - رەسىم
 ئوسۇك ئۇرۇق
 莩苣子

1.23 - رەسىم
 ئەپپون
 雅片

14.22 - رەسىم
 شازاندرا
 五味子

3.23 - رەسىم
كەندىر ئۇرۇقى
火麻仁

2.23 - رەسىم
بەزۇلبەنجى
天仙子

5.23 - رەسىم
ئىتىياڭشى يوپۇرمىقى
曼陀罗叶

4.23 - رەسىم
ئىتىياڭشى گۈلى
洋金花

2.24 - رەسىم
قىزىل ئۈزۈم ئۇرۇقى
红葡萄子

1.24 - رەسىم
يولغۇن
桤柳

ئاتقۇلاق ئۇرۇقى
 酸模子
 4.24 - رەسىم

بەللۇت
 橡实
 6.24 - رەسىم

كۈندۈز
 乳香
 8.24 - رەسىم

چۈلۈك دەرىخى قوۋزىقى
 椿白皮
 3.24 - رەسىم

مامسا
 丽春花
 5.24 - رەسىم

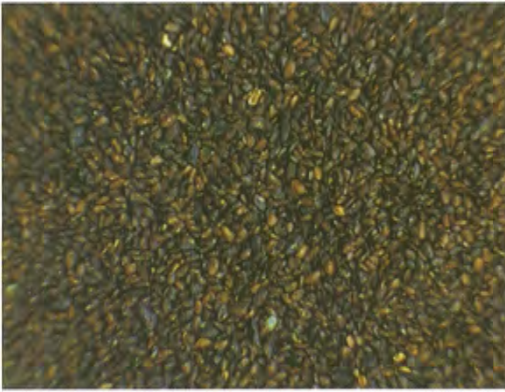
جىگدە
 沙枣
 7.24 - رەسىم

ئازغان مېۋىسى
蔷薇果
رەسىم - 10.24

ئانار ئۇرۇقى
石榴子
رەسىم - 9.24

پاقيوپۇرمىقى ئۇرۇقى
车前子
رەسىم - 12.24

سېمىز ئوت ئۇرۇقى
马齿苋子
رەسىم - 11.24

تاجىگۈل
鸡冠花
رەسىم - 14.24

يۇمغاقسۈت ئۇرۇقى
茺葑实
رەسىم - 13.24

17.24 - رەسىم
كەھرئۇئا
琥珀

16.24 - رەسىم
قاندالا
升麻

19.24 - رەسىم
تاباشر
天竺黄

18.24 - رەسىم
ئاقاقىيا
阿拉伯胶树汁

21.24 - رەسىم
ئوچاق چالمىسى
伏龙肝

20.24 - رەسىم
سالاجىت

سىما قۇلتىغەيىن
23.24 - رەسىم
五倍子

تازىلانغان شور
22.24 - رەسىم
硝石

تاشقا ئايلانغان سۆڭەك
26.24 - رەسىم
龙骨

ياچىۋەك توخۇمى
25.24 - رەسىم
桑螵蛸

مەدەستان
2.25 - رەسىم
密陀僧

گىلى مەختۇم
1.25 - رەسىم
赤石脂

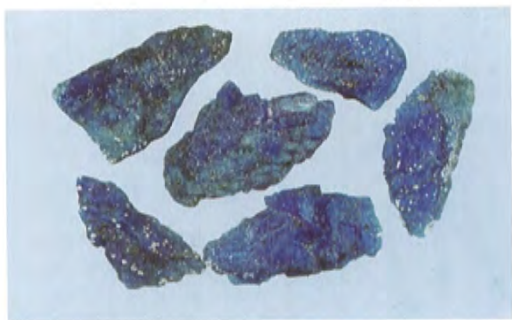
4.25 - رەسىم

كەتراچنى
黄氏

3.25 - رەسىم

ھەببۇلتاس
香桃木实

6.25 - رەسىم

كۆكتاش
胆 矾

5.25 - رەسىم

كەركىدان مۇڭگۈزى
犀牛角

8.25 - رەسىم

سەرتان بەھرى
海 蟹

7.25 - رەسىم

سەرتان نەھرى
河 蟹

10.25 - رهسبم

گهچ
石膏

9.25 - رهسبم

چارپاقا
蟾蜍

12.25 - رهسبم

رال
沙罗双树

1.25 - رهسبم

سدنگی جازاهدت
硅酸镁

14.25 - رهسبم

زه رنخ
雄黄

13.25 - رهسبم

قه لای
锡

16.25 - رەسىم ئانار پوستى
石榴皮

15.25 - رەسىم ئەنزىرۇت
甘草味胶

18.25 - رەسىم قەشقەر ئۆپسى
碳酸铅

17.25 - رەسىم ئابىنۇس
乌木屑

20.25 - رەسىم تەلىق
云母石

19.25 - رەسىم تەبىئىي مىس
自然铜

غاز قېنى
鹅血
3.26 - رەسىم

پاقا شىرسى
蟾酥
2.26 - رەسىم

كاكتۇس
仙人掌
7.26 - رەسىم

ھەرە كۆنىكى
蜂房
4.26 - رەسىم

كالا ئۆتى
牛胆
10.26 - رەسىم

روشن گۈل
千里光
8.26 - رەسىم

تۆگە گۆشى
骆驼肉
3.27 - رەسىم

توخۇ گۆشى
鸡肉
2.27 - رەسىم

قوي گۆشى
羊肉
7.27 - رەسىم

ئۇلار گۆشى
雪鸡
4.27 - رەسىم

كەكلىك گۆشى
竹鸡
9.27 - رەسىم

ئادەمگىياھ
人参
8.27 - رەسىم

رەسىم - 11.27 ئۆچكە گۆشى
山羊肉

رەسىم - 10.27 كەپتەر گۆشى
鸽子

رەسىم - 13.27 ئات گۆشى
马肉

رەسىم - 12.27 پاختەك گۆشى
班鸠肉

رەسىم - 15.27 كىرپە
刺猬

رەسىم - 14.27 بۇغداي
小麦

زهپەر
西红花
رەسىم - 17.27

يەرمەدىكى
锁阳
رەسىم - 16.27

گاسترودىيە ئوتى
天麻
رەسىم - 19.27

يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى
鹿茸
رەسىم - 18.27

ياڭاق
胡桃仁
رەسىم - 4.28

بۆدۈنە
鹌鹑
رەسىم - 20.27

6.28 - رەسىم
كۈمۈش ۋاراق
银箔

5.28 - رەسىم
ئالتۇن ۋاراق
金箔

8.28 - رەسىم
قۇندۇز قەھرى
海狸香

7.28 - رەسىم
ئەنبەر
龙涎香

10.28 - رەسىم
قۇشقاچ مېڭىسى
麻雀脑

9.28 - رەسىم
ئىپار
麝香

بالەنگو ئۇرۇقى
紫苏子
رەسىم - 12.28

لاچىندانە ھىندى
印度豆蔻
رەسىم - 11.28

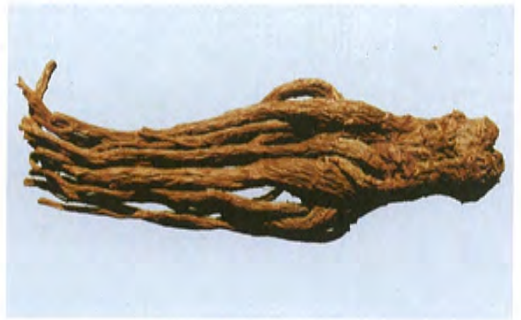
چاي
茶叶
رەسىم - 14.28

كەرمان
远志
رەسىم - 13.28

مارجان
珊瑚
رەسىم - 3.29

كېرەش
当归
رەسىم - 1.29

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىدرىس باقى
ئابلىكىم نۇرمۇھەممەت ھاجى

مەسئۇل كوررېكتورى: رەيھان نۇر

ئۇيغۇر تېبابىتى خام دورىلار ئىلمى (ئىككىنچى توم)

تۈزگۈچىلەر: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)
ئابلىكىم نۇرمۇھەممەت ھاجى، ئابدۇللا ئابدۇرىشىت،
ئەلى ھاجى قۇرباننىياز ئەمچى، ئەركىن قاسىم، نۇرغۇن ئۆمەر،
تۇنساكۈل مەتقاسىم، رۇقىيە سادىق، زاھىدە توختى،
غالىپ تۇردى، مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى،
ئوبۇلقاسىم مۇھەممەتسىدىق، ئوبۇل تۇردى

*
شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى بۇلاقبېشى كوچىسى 66 - قورۇ، پوچتا نومۇرى 830001)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتى
787×1092 مىللىمېتىر، 16 فورمات
باسما تاۋىقى: 102، قىستۇرما بېتى: 130
2006 - يىل 3 - ئاي 1 - نەشرى، 1 - قېتىم بېسىلدى
تىراژى: 3500 - 1

*
ISBN7-5372-4065-5
ئومۇمى باھاسى (ئۈچ توم): 198.00 يۈەن